This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

81068

A 664098

Digitized by Google

XII 6

81068

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·

Digitized by Google

4168

№ 2412
XII 6

Digitized by Google

Digitized by Google

Blŭshkov, I

ДВАМА БРАТЯ

ПОВѢСТЪ

ОСНОВАНА НА ВѢРНИ И ТОЧНИ СОБИТИЯ ВЪ НАШЕНСКО, ОСОБНО ПО УЧИЛИЩАТА НИ, ПРИДРУЖЕНИ СЪСЪ СХВАЩАНИЕ И ИЗЛАГАНИЕ НА НѢКОИ СТАРИ ОБИЧАИ И ОБРЯДИ, ПРЕЗЪ ГОДИНИТѢ 1850—1870.

написалъ

Илия Р. Блъсковъ.

ШУМЕНЪ

Типография на Сп. Поповъ

1888.

Digitized by Google

891.818
B656dv

Digitized by Google

Stacks
Exchange
Bul. Natl'lib.
7-20-81
14233-23-291

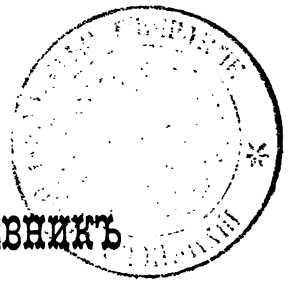

I.

ИЗЪ МИЛКОВЪТЪ ДНЕВНИКЪ

г. 185† м. Юний.

На ранина. Слънцето бѣ отскочило двѣ купрали надъ истокъ. Изъ село, като че жива душа нѣмаше; сички по нивята, по жетва. И азъ учитель, като сичкитѣ учители—имамъ *расиусъ*. Кадѣ да ида, какво да правя?—Чети, чети, додѣйло ми се бѣ да четж се едно. *Смѣсната китка* на Славейкова, *Забавника* на Огнянова, *Галерията и Нравоучението* на С. Радуловъ, бѣхж поприлцали вече на.попъ Марковий распилянъ и испокъсанъ требникъ, отъ да ги обръщамъ и прибръщамъ. Дядо Цони, селский кръчмаръ, бѣ добъръ и разбранъ човѣкъ, па и ученъ: орелчето перо, съ което бѣлѣжеше вересиитѣ си, не падаше отъ дѣсното му ухо, а и Българското Евангелие сѣкоги стоѣше до колѣното му. Приказливъ, сладкодуменъ човѣчецъ бѣше; коги какъ додѣше въ черква, ще се поотбие въ учителската ми стаичка, и ще ме пораспита за туй, за унуй: нъ нà, на ли е кръчмаръ? А въ кръчмата учительтъ да влѣзе не, нъ и да замирише на около ѝ, не е допростено. Имахъ си 5—6 клочки, които нѣкои отъ добритѣ майки на моитѣ ученици бѣхж ги нарочно за мене нарѣкли, насадили и съ пиленцата подарили. А дѣдо Миху и дѣдо Петко, като по богатички, отъ драгости, дѣто карахъ внучкитѣ имъ да носятъ въ черква свѣщитѣ прѣдъ свѣщеника на

Digitized by Google

иряносъ, и бѣхъ ги научилъ да искарватъ на изустъ *вѣрою* прѣдъ олтаренитѣ вратца, пъкъ тѣ бѣхж ми подариле по едно прасче. Стана и: пиль! пиль! пиль! кжть! кжть! кжть! завикамъ моитѣ пилци, които запарнулятъ изъ базакятъ, запищятъ, заобиколятъ ме хвърля имъ трошици отъ осталата ми вечеря, или пладнушка, па ги оставя да се борятъ и кълвжтъ за малкитѣ гребенчета. Ида при кочинката на моитѣ прасчета и: цигуръ, цигуръ, повикамъ ги, нахраня ги, па сѣдна пакъ, и се зазяпамъ кадѣ тихия бѣлъ Дунавъ.

Нъ днесь менъ не ми е тъй мжчно, чувствувамъ едно особно удоволствие, имамъ нѣкого да учаквамъ, ще имамъ гостенинъ, нъ не тъй какъвъ-годѣ простъ гостенинъ, нъ хе! хе! човѣкъ търговецъ, човѣкъ, който е ходилъ изъ Росия, изъ Немско, изъ Сърбия, него звжтъ *Пенчю Радевъ*, а нѣкои отъ ученитѣ мои приятели въ града, които бѣхж го виждале, чувахъ да го прѣкоросватъ: Пенчю *Мухаря*. Лично не познавахъ този търговецъ, а само чувахъ за него; виждалъ съмъ името му напечатано въ нѣкои книги, каквато бѣше, напримѣръ, книгата *Китаии шерифтенъ алжнма ве чиокъ уляма насихатлеръ*,*) книжка съ български букви, а съ турски думи, такивато книжки ги наричахж *караманлийски*, които се четяхж съ голѣмо любопитство и благоговение. А издателя на книжката бѣ подписанъ така: *Филибе казасжнданъ, Карлово кариесиндвнъ*. Пенчю Радиолу *масрафийле таиъ* олунмушъ тжръ, (-печатана съ иждивението на Пенчя Радевъ житель отъ Пловдивскиї окржгъ, отъ градеца Карлово). По това си прѣдполагахъ че бае Пенчю не ще да е малъкъ човѣкъ. Едно ме смущава, а то е негова прѣкоръ; такава голѣма личность, а защо да го нарачатъ Пенчю

*) По Български ще каже: умни наставления извлѣчени отъ библиятъ и отъ разни учени. . . .

Digitized by Google

Мухаря? Нъ какво и да е, азъ прѣди още да го видя, питаяхъ голямо уважение къмъ тоя човѣкъ, особно че той бѣ търговецъ не по друго, нъ по нашата учителска часть, т. е. той бѣ *книгоиздатель, книгопродавецъ по всея Болгария.*

Нъ не бѣхж само тия причинитѣ които ме радвахж толкова за посрѣщанието на тоя за мене високъ гостенинъ, нъ имаше и други, други.

Имахъ си въ града Силистра единъ добъръ младъ приятель, бѣхме съ него врьстници по на 17 години, името му бѣ Иванчю. Много кротъкъ, сладкодуменъ момъкъ бѣ Иванчо, а още повече набоженъ; други книги той не четѣше толкова колкото. *Софронието*, *Митарството* на Хаджи Найдена, и *житието на св. Акексия человѣкъ Божий.* Че и азъ, да се не хваля, твърдѣ много обичамъ такивато духовни книги, а пъкъ житието на *св. Алексия,* което бѣ на стихове, научилъ съмъ го наизустъ; колко бабички и старци съмъ расплаквалъ съ него!

Хе! незнашъ ти, каза ми презъ дене си Иванчо, кога бѣхъ въ града и се разговаряхме за подобни обични намъ книги, — въ Руссия имало една свѣщенна книга, нарѣчена *Библия*, тая книга, която пие не сме виждали, била много на честь въ Росия; нея я имали само богатитѣ, и който си я купялъ, ще я подвърже съ златна повѣзия, облечена въ кадифе, тя ще стои за украшение на най лично мѣсто въ кжщата; съ ржка се не похващала, нъ когато трѣба да я отворятъ и четжтъ, ще я разгръштатъ съ златна игла. Тая книга, сама безъ украшението, струвала гроша 350.

—Аманъ, Иванчо, молятисе, братъ да ми си, му казахъ азъ, правишъ що правишъ, поржчай ми тая книга, отъ гърлото си ще отдѣля, та ще си я заплатя.

Digitized by Google

—Азъ зная единъ търговецъ –книгопродавецъ, който сѣка година ходи въ Русия за черковни книги, той по тия дни ще мине прѣзъ града ни, и азъ щж ти извѣстя кога доди.

—Ами като ходи този търговецъ въ Русия, минува ли и прѣзъ Одесса? попитахъ азъ Иванча.

—Е, чи отъ Одесса зема той черковнитѣ книги я; отговори ми Иванчо.

—Що ми думашъ? а че братъ ми не ли е тамъ въ училище? Моля ти се Иванчо, правишъ що правишъ, запознай ме съ този човѣкъ.

—Той ходи и по селата дѣто има нужда за книги, азъ ще го задължа да доди и у вашето село, дѣто можи да продаде нѣкоя черковна книга.

—Азъ ще му помогна. Нашата черквица има нужда за много черковни книги.

—Тъй като е, земи си го, безъ друго.

Иванчю ми е вече извѣстилъ че книгопродавеца Пенчо бѣ дошелъ въ града, и трѣба да го учаквамъ. И азъ го чакамъ.

Порастрѣбихъ си, поприблѣкохъ се, поприготвихъ се, като за гости. Сѣднахъ вънъ на високата сондурма прѣдъ училището, вторачихъ очитѣ си кадѣ пжтякойто водѣше отъ града. Нѣщо се замерджеля:—това трѣбва да е, рѣкохъ си азъ, кой другъ ще е, сега е работно врѣме, сички хора сж по полето на работа. Селенинъ да е?—не е, защото дрѣхитѣ му сж черни, и нѣщо като ямурлукъ се развява отгорѣ му: на рамото му прѣмѣтнато нѣщо като дисаги, а да е Пенчю, трѣбва такъвъ търговецъ да е съ конъ, а той пешъ. Пжтникътъ влѣзе въ село. Мойто сърце затупа.

Digitized by Google

II.

Пенчю Радевъ

Старъ Книгопродавецъ

Прѣзъ годинитѣ 1845—1858 кръстосваше повече изъ Сѣверна и Източна България по села, по градища, пешъ единъ скроменъ и тихъ човѣчецъ съ облѣкло съвсѣмъ бѣдно, сѣки който би го срѣщналъ, безъ да го познава, би рѣклъ че той е нѣкой просякъ. Накраката му цървуле неущавени, нескопосно стегнати; на главата му фесъ кирливъ, черъ като пестилъ, на гърбътъ му дълагъ ямурлукъ, узжбенъ на лактѣтѣ, и съ нѣколко закржпки, подъ ямурлука калци, нѣщо като сукнени, нъ повече прилични на тия, що ги носятъ черибашиитѣ и джамбазитѣ; опасъ червенъ, помѣжду когото бѣ натжкнатъ дъртъ пиринченъ дивитъ съ провесени синджирчета отъ вънъ; на рамото му примѣтнати дисаги, много по прости и отъ тия на *боженцитѣ* въ които си втикватъ едноструннята цигулка, а като разгжрнитѣ тия дисаги, ще намѣритѣ нѣколко връски съ дрипави книги обвити, и въ сѣка връска ще видитѣ особенъ видъ нови Български книжки: *Рихардови мждрости*, *Плутархъ*, *Благоразумний Фронисисъ*, *Лѣтний кринъ*, *Забавникъ*, *Синтипъ философъ*, *Китаи шерифъ*, малки *съновничета* и *трепетничета* и сума дрѣбни *календарчета* отъ *Тадея Дивитчиановъ*. Този скромний човѣкъ бѣ прочутия по него врѣме Български книгопродавецъ по име *Пенчю Радевъ Карловецъ*, както бѣ тогива и въ Южна България книгопродавеца *Хаджи Найденъ*, *Хаджи Ивановъ Татаръ Пазарджиченинъ*, само съ тая разлика, че послѣдний,

Digitized by Google

като отъ поголѣмото *добрутру* ѣздеше на конь, обикалѣше повече градищата, а Пенчю ходѣше, или пешъ, или съ нѣкоя татарашка (раглобена проста конска кола—талига) и гонѣше повечето селата.

И имената на тия скромни книжари, отдавна сж исчезнали заедно съ тѣхний животъ, съ тѣхний злочесть свършокъ! Нъ трѣба ли тѣ да се забравятъ?—Ако ние сме тъй справедливи, щото да признаваме за първи възродители на просвѣщението въ насъ, тогивашнитѣ стари учители, ако ние признаваме, и трѣба да признаваме, за първи *апостолц* на *свободата* тия отъ нашитѣ поборници, които оставихж мжченически своитѣ кости по горѝ, полета и въ незнайни пропасти, то не ще бжде унизително за насъ, нъ ще бжде една справедливость, една наша признателность, ако нарѣчемъ и тия наши стари *книгоиздатели—книгопродавци* по тѣхъ врѣмена, като възродители на книжнината ни, като едни апостоли по отваряние тръпливитѣ пжтища за посѣване зърното на първото либопитство по книжното прочитание. Днешнитѣ български учители, книгоиздатели, книгопродавци, не само съ уважение, благоговение трѣба да спомѣнуватъ имената на тия свои прѣдшественници, на тия сѣятели на тези сѣмена, на които отъ плодоветѣ днесь вкусватъ и благодѣнствуватъ, нъ трѣба, дори и комуто е възможно, да извади на свѣтъ тѣхнитѣ дѣла и трудове, това, което ще ни бжде за честь, ще ни послужи, ако не за сега, то, кога и да бжди —за историята на книжевностьта ни.

Днесь за днесь, ако изобилующитѣ до нѣкадѣ книжари, се уважаеми отъ днешнитѣ учители, то трѣба да знаемъ че едноврѣмешнитѣ книжари, за тогивашнитѣ учители сж биле *свѣтци*. Нѣка се обяснимъ,

Digitized by Google

Затжнтенъ, затворенъ, волею или неволею, запрянъ въ свойта скромна учителска станчка, тогивашний учитель, не е можалъ, ако и да е искалъ, нищо да знае що става на около му, вънъ отъ селото му, или вънъ отъ града му. Нему не бѣ позволено да иди въ нѣкое кафе, или кръчма, да се сбере съ тогова, оногова, да се поразговори за *ново*, за *вьто*; освѣнъ това, и самъ той, ако е искалъ да запази учителското си достолѣпие, или да се продаде по скжпо, принуденъ е билъ самъ, колкото е възможно, по рѣдко да се сбира съ хората, и сѣкога да отбѣгва отъ такива мѣста, дѣто ставахж веселби, пиянства и сбутни. Станѣше ли нѣйдѣ нѣкой скандалъ, намерене ли се тамъ случайно и учительтъ, рѣчене ли се само, че и *даскалътъ* е билъ тамъ, ако и клѣтиятъ отъ далечь да е глѣдалъ що става, то неговата честь слизаше нѣколко градуса по долу. Забѣлѣжене ли се, че учительтъ въ растояние на толко врѣме, откакъ е станалъ учитель, не е стжпвалъ въ *кафене*, въ *кръчма*, никой не го е видѣлъ да играе *карти* нито пакъ веднъждъ се го виждале, *кефлия*, рѣчене ли се още, че той капка вино, рака ия не гужда въ устата си, то отъ него по добъръ немошежа да бжде, неговата честь излизаше нѣколко градуса по нагорѣ, и това много му спомагаше при спазаряванието му за напрѣдъ. Такива сж биле тогивашнитѣ *атестати*, *дипломи*, *учителски свидьтелства*, чрѣзъ които сж се прѣпоржчвале нашитѣ стари просвѣтители.

Нъ като учители, като хора по сжбуденичкя, тѣ сж искали да знаятъ, ако не друго, то понѣ за училищата, за своитѣ събратия, нъ отъ дѣ?—*Цариградский вьстникъ* издаванъ въ Цариградъ отъ *А. Екзарховъ*, учительтъ отъ гърлото си би отдѣлилъ, само да си има единъ такъвъ *извьстникъ*, нъ ето че и тукъ

Digitized by Google

прѣдпазливость:—„голѣмъ човѣкъ станалъ нашия даскалъ, той има работа съ *газета*, що му прилича нему да приема газета изъ Стамбулъ? що не си глѣда той тамъ сиромашията?“ и други такива.

Щомъ тогивашний учитель чуеше, че нѣкой извѣстенъ, или неизвѣстенъ книгопродавецъ е дошелъ въ града, или селото му, той ще радомъ да се зарадва, ще стане, ще го намѣри, ще го земи отъ ханътъ, или дѣто и да е, ще го покани въ стаята си, ще си го посрѣщне и приеме, като най скжпъ за него гость. Па и книгопродавцитѣ обичахж учителитѣ, и съ кого другъ можехж да иматъ работа, или да се разбержтъ, ако не съ учителитѣ? Отвореше книгопродавецътъ своитѣ дисачки, развържеше своитѣ вързопи, изсипеше прѣдъ учителя своитѣ нови, вѣти книжа, а учителътъ ухиленъ, като че ли желтици му изсипватъ, ще си избере нѣколко нови книжки, ще привика и нѣкои отъ неговитѣ любопитни приятели, ще покани и тѣхъ да си купятъ по нѣкоя нова книжка, и книжарътъ, като направи една проданъ отъ 100—150 гроша, като него търговецъ нѣма. Слѣдъ това обрадваний книжаръ, ще сѣдне съ любопитний учитель, и цѣла нощь ще има да расправя, дѣ кадѣ е ходилъ, какви училища е видѣлъ, съ какви учители се е запозналъ, дѣ какъвъ учитель се търси, съ каква заплата, дѣ кого испждиле и пр.

Книгопродавецътъ *Пенчо Радевъ* бѣ най запознатия, особно съ селскитѣ учители. Снисходителенъ, приказливъ, той имаше достжпъ, както до най горнитѣ градски учители, тъй и до най долнитѣ селски учителчета. Обиходилъ бѣ по работата си: *Букорещъ Бечъ* (Виена) и най послѣ *Одесса* и *Киевъ*. Такъвъ окжсанъ, опърпанъ, нъ като земеше да расказва за

Digitized by Google

училищата, за образобанието по Европейскитѣ градища, които бѣ споходилъ, съ такова любопитство и въсхищение се слушаше отъ учителитѣ—лишени отъ подобни новини, щото и по цѣли нощи да стояхж да го слушатъ, пакъ неможахж да му се наситятъ.

Старателенъ, трудолюбивъ човѣкъ бе Пенчю, съ голѣмо присърдце си тичаше по занятието. Врѣдъ пешъ ходеше; не го имаше за срамъ, да носи подъ мишницата си връски книги и отъ дюгенъ на дюгенъ, да ги снема, развързва и прѣдлага на купувачи, като съ часове расправеше за тай, за оная,—каква е. Сѣднеше въ нѣкоя кръчма или кафене, дѣто видеше да има повече събрани хора, извадеше нѣкоя либопитна книжка, гудеше цъклата (очилата) на очитѣ си, захващаше да прочита и да расправя четенното, тъй щото насбираше сички присъствующи на около си, отъ които, най послѣ, се ще се намѣри нѣкой, които да купа една—двѣ книжки.

Испърво той расправеше повече изданията на *Х. Найдена*, послѣ отиде въ Букурещъ, дѣто отпечата *Вѣчний Календаръ* въ печатницата на *Расидеску*, тукъ той е билъ като слуга на печатницата, за да си спомага за поскорото отпечатание на книгата. При свършването ѝ, самъ си сгжваше колитѣ, самъ ги шиеше самъ подлѣпеше. И иначе се неможеше. Съ тоя Вѣченъ Календаръ, той си поотвори очитѣ. Въ то врѣме, както новосъзиданитѣ черкви, тъй и старитѣ, имахж голѣма нужда отъ черковно—славянски книги. Кое пешъ, кое по вода, нѣколко пжти ходи Пенчю въ Одесса, отъ тамъ въ Киевъ, отъ дѣто принасеше по единъ по два санджка черковни книги. Рускитѣ книжири бѣхж му отвориле кредитъ; нѣкои отъ тамкашнитѣ *благотворителни общества* довѣрявахж му да но-

Digitized by Google

си подароци черковни книги, черковни одежди за бѣднитѣ черкви въ България, съ които подароци, като си отстояваше честно, доби голѣма честь, както отъ приятелитѣ си—купувачи, тъй и отъ Рускитѣ *благодѣтелни завѣдения.*

Нъ при сички тия, пакъ не можи да прокопса клѣтия; Простодушенъ, снисходителенъ, довѣрчивъ сѣкому, мнозина безсжвѣстни го подгорихж. А като не до тамъ грамотенъ, при това и нерасчетливъ, той не си знаеше и смѣтката. Продадеше, напримѣръ, едно тѣло черковни книги на нѣкое село съ цена за 1200 гр. кога него държаше за 1000 гр., той оставаше благодаренъ съ 200 гр. печалба, безъ да смѣта колко ще пжти да ходи до това село, колко ще разноски, денъ губене, да го постигнатъ додѣ си земе паритѣ, които му се плащахж по 100 по 200 гроша! Тъй, въ скоро едно врѣме клѣкна, па и старина го напити, задлъжня, по това се удари на пиянство, което съвършенно му съсипа кредита, и честьта, и почетьта, и самаго. Той се помина въ най бѣдно положение. Богъ да го прости!

Иванчю

Той бѣ родомъ изъ града Търново; младъ, хубавеце, личенъ момъкъ бѣ Иванчю. въ цѣлъ градъ, токо речи, нѣмаше равенъ нему. Сѣкий го обичаше, сѣки искаше, да се сприкаже и сприятели съ него, па и той отъ никого неотбѣгваше, отъ никого не странѣше, у него нѣмаше голѣмение. Бѣше младо търговче, нь търговче подъ господаръ. Съ добрината си, съ сладкия си езикъ, бѣ привлѣкъкъ на господаря си

Digitized by Google

много купуваче. Въ други дюгень купувачи има—нѣма, негова дюгенъ се неиспразнеше. У него многомного лжжливи вѣрения не бивахж; не искаше петъ, па да слези на двѣ, една, двѣ цѣни, и свършваше.

Младежитѣ, съ които по него врѣме се гордѣеше града силистра, наречени *палекарета* гърчоля, въобще не бѣхж твърдѣ за мирисани цвѣте. Тѣ не се различавахж отъ влашкитѣ развратници и безчинници. Дори въ черква тѣ показвахж своитѣ безобразия; посѣщавахж тѣ домъ божий, нъ не за друго, нъ да се спржтъ предъ олтаря, да си избърнатъ гърбоветѣ къмъ свѣти цитѣ, и да зяпатъ горѣ кадѣ женската черква. До такава степенъ мръсници у насъ е нѣмало, нито има. Иванчо се гнжсѣше и потръсваше отъ подобни младежи. Сѣки баща петимисваше за подобенъ синъ като Иванча. Иванчо бѣ съ старъ умъ момъкъ. Дори и господарьтъ му кроеше прѣвъсходно бждще за него: имаше си само едничка дъщеря, нея притжкмѣваше за Иванча, по това да го остави наслѣдникъ. Иванчо, освѣнъ едната си за сега безцѣнна добрина, друго нищичко, нито една побита клѣчка въ г. Силистра имаше. А това що бѣ, като единъ красивъ вѣнецъ надъ Иванчовитѣ добрини, бѣше неговото благочестие. Може би други, които не сж го добрѣ познавали, да сж го мислели за безбожникъ, защото твърдѣ рѣдко ходѣше въ черква. Нъ това той правѣше, не чи не обичаше да се черкува, нъ защото не искаше да глѣда своитѣ свръстници, които тъй нечестиво умърсявахж домъ божий, който, въ сжщото врѣмѣ, и състрадаваше, и, друго, защото тогава въ черквата службата се извършваше по Гърцки и Влашки, а тѣзи езици Иванчо слабо отбираше. Имаше си катапедѣлнитѣ *слова* на български отъ *Софрония*, което той кжташе въ

Digitized by Google

стаята си, като едно най-скжпо и свято нѣщо; додеше празникъ или недѣленъ денъ, станеше си рано, причистеше себѣ си и стаичката си, запалеше си кандилцето надъ иконостаса, дѣто висеши кръстъ, свѣтица съ образа на *Рождество Христово*, направеше си молитвата, прикръстеше се, а въ пости направеше нѣколко метаниа (поклонъ до земята) и по това сѣднеше съ голѣмо благоговѣние да чете недѣлното или празничното Евангелие отъ Софронието. Рѣдко му дохождахж приятели, а и той по рѣдко ходеше на гости по приятели. Едничкий му добъръ приятелъ, който го посѣщаваше прѣзъ недѣля, прѣзъ двѣ бѣ Милку.

—Ти незнашъ, Милко, му каза той, при едно последно свиждание, азъ наскоро ще бжда честитъ да имамъ още единъ приятель като тебе, хемъ и той учитель, като тебе, само че ти си селски учитель, а той ще е градски учитель. Моятъ господаръ завчера каза че вече нѣколко отъ нашитѣ тукъ българе съгласиле сж помѣжду си да си доведжтъ единъ учитель Българинъ, и за първъ пжть града ни ще има честьта да види и чуе *Българинъ учитель*, който да учи дѣцата на нашитѣ погагаузени българе. Много ми е драго. Тѣмъ трѣба учитель за дѣцата, а мень трѣба учитель—приятель, само дано излѣзе такъвъ добъръ, както ние желаемъ т. е. както ти, и азъ. Нали е така? пъ като *учитель*, той сѐ ще бжде добъръ.

Digitized by Google

IV.

ПЪРВО БЪЛГАРСКО УЧИЛИЩЕ

въ гр. Силистра.

Нъ слушамъ! Марсова тржба наблизо ихти
Край Дунавъ околъ стари градъ Дростоль,
Топове гърмѭтъ, страшно вся земля трепти!
Повѣстно мѣсто! тамъ е былъ старъ Прѣстолъ

Великы и храбрый князь Свѣтославъ
Лукави Грьци тамъ в' старо врѣме побѣди
Конечно гордость нихнѫ сылный поправъ
Българіѭ славно от' робство освободи.

Така въспѣваше покойний Раковски и въсхваляваше още прѣзъ 1854 год. тоя славенъ въ старо време градъ *Доростолъ*, а сега *Силистра*. А по Българщината си каква бѣ Силистра въ това време когато тия трогателни стихове отъ *иръдвѣстника на горский ѩтникъ* се тайно прочитахѫ само отъ нѣколко учителчета по околнитѣ села? Нъ каква ти българщина, думамъ, когато тукъ едва ли думата Българинъ на рѣдко се чуваше? Да, чуваше се, нъ само за подигравка. Тогивашний распасанъ влахъ, кога искаше да прѣкори нѣкого, или самий българинъ, той ще му изръмжи призрително „Сърболе“! (така наричахѫ българитѣ). А расцапаний въ устата, гагаузинъ и този, който нито отечеството си познаваше, нито родътъ си, и той ще гнѣвливо да се изрази на тоги-

Digitized by Google

вашний селенинъ или гражданинъ, познатъ българинъ, по турски „калжнъ кафалж Булгаръ“! (съ дебела глава българино!) А за тия, които имахж гордостьта да се наричатъ Гърци, които тогива съ своитѣ Владици държахж първенството надъ другитѣ християнски народности въ тоя градъ, тѣ не се свѣняхж и въ шегитѣ си, и въ яростьта си, и въ приятелството си, дори и най богатитѣ българи да ги прѣкоросватъ съ думата: „*хондрокефалосъ*“ (дебелоглавецъ). Нъ не е само и това. До толкова, види се, невѣжи сж биле тия враждебници на българщината, щото сж ги считали за *китансжзи* (народъ който нѣма своя писменность) и за това често сравняваxж българина съ *арнаутина*.—„Вашитѣ книги, както и тия на арнаутитѣ ги е изялъ биволътъ, който е сѣкълъ да сж листи отъ зелка,“ сж говориле злобно и гърци и гагаузи. А тогива, трѣба да се знае, че първитѣ богаташи търговци сж биле—българи, именно: *Ради Теодоровъ —Търновецъ, Матю Николаевъ—Руссенецъ, Минчю Георгиевъ—Котленецъ, Куюмджията Димитръ*, и търговци не какви годѣ, нъ такива, които сж работиле съ Цариградъ и Виена. Вмѣрлушахж се тѣ прѣдъ такивато унижения на своитѣ другородци—съграждане, криехж свойта народность, дори срамѣхж се отъ нея, кривяхж си устата да приказватъ гърцки, за да не ги иматъ за българи, най сѣтнѣ, карахж я се по турски, додѣто потурчихж и домоветѣ си, дѣто ни думица българска се не чуваше, и самитѣ тия първи Патриарси на послѣвъзраждаемата Българщина, малко бѣ останало да забравятъ своя езикъ. И то защо? нима тѣ не скърбяхж прѣдъ такивато унизителности за тѣхъ? нима тѣ не се съзнавахж за една особна народность? нъ казва Евангелието, че по *лесно* е *хортумата*

Digitized by Google

(дебело кораблено вжже) *да примине иръзъ игленѝ уши, отъ колкото богатия въ царство небѣсно.*

Вънъ отъ укрѣпенний градъ Силистра, далечь стотина раскрачя, кадѣ источната страна на тоя гр. сжществуваше до година 1854 една особна махла нарѣчена *Волна махлеси*, тя броеше до 200—250 кжщи, сички чисто българи, преселени, за побезопастность, отъ тогивашнитѣ огнетения на турскитѣ разбойници, отъ разни околни села, до оградата на града. Само̀ по себе се разбира, че такивато прѣселци сж биле нѣщо богатички хора, хубаво изграденитѣ имъ кжщи, прилични на градски, доказвахж това. Повечето отъ тѣхъ се занимавахж съ лозарство, градинарство, бъчварство, керемедчии, а нѣкои имахж отворени и малки дюгени. Весела бѣше тая махла, защото и самитѣ ѝ жители бѣхж хора весели, благодарни отъ положението си. Като българи, тѣ бѣхж добри гостоприемци—„дѣто щѣхме да го даваме на турци, на разбойници, ако да бѣхме на село, елате сега ние да си го едемъ и пиемъ“ казвахж си тѣ единъ на други. Обичахж тѣ и гражданитѣ, които често имъ дохождахж на гости. А и самата махла бѣше расположена на добро мѣсто. Равна—равнина около която се извиваше рѣката Дунавъ, комуто крайбрѣжието се не видеше отъ високи расперени върбалаци, отсамъ тѣхъ, пространо пасбище,— зелена морава, която на пролѣтъ, кога какъ приидеше Дунавъ, и я напоеше изобилно, слѣдъ като се дръпнеше, коси не стой, до колѣнѣ сѣно.

Волномахленци, като съставѣхж особна махла, тѣ си имахж и особни *сбирни* отъ помѣжду си независими отъ града. Да си направятъ черква, нѣмахж сила, а имахж дѣ да се черкуватъ — въ града. По

Digitized by Google

селата имаше вече отворени училища, а въ градътъ отдавна гръцко. Волненци чувствувахж нуждата за училище повече отъ селата, защото тѣхната работа бѣ като търговия, за която имъ трѣбаше четмо и писмо. Не бѣше тогива до толкова страшенъ българскій языкъ за първенствующитѣ Гърци въ града, за това волненци лѣсно можахж да си отворятъ една каква-годѣ българска килийка за да имъ се учатъ по български дѣцата, както това го имаше и по нѣкои отъ тѣхнитѣ села, отъ които бѣхж се приселиле. Нъ ако бихж знаели тогивашнитѣ гърчоля че кога да е, искра отъ българско учение ще прихвръкне отъ тая махла, и ще се запали въ града, то би тѣ стжпкале, сгазиле, угасиле тая искра още въ появяванието ѝ. Не бѣ мжчно за тѣхъ да настанятъ единъ гъркъ учитель въ *Волна*, другъ е въпроса да ли той би се приелъ отъ Волненци; нъ ето нà, че не се сѣтихж.

Въ с. Калепетрово, прѣзъ годинитѣ 1852/53 такова прочуто Българско училище бѣ се подигнало, щото не само отъ околнитѣ села имаше тамъ възрастни ученици, които повечето бѣхж дошли съ цѣль да се учатъ за *попове* и *даскале*, (каквито сички почти отпослѣ станахж) нъ и отъ града имаше. Прочутия днесь търговецъ *Ради новъ*, свѣщеника *Христо Петковъ* сж калепетренски ученици. Нъ не само отъ града Силистра имаше тукъ ученици, нъ бѣхж дошле и изъ г. Ш ленъ, изъ околностьта правадийска, отъ дѣто бѣше и нѣкой си—*Тодоръ*.

Този Тодоръ бѣ отъ с. Тестеджие—Правадийско съ единъ кракъ дървенъ. Той бѣ вече достигналъ да се изучи толкова, колкото учителя си. Распаленъ Българинъ бѣ този момъкъ Тодоръ. *Царственика* отъ пазвата му не линсуваше. Като земеше да говора за

Digitized by Google

проклѣтиитѣ на гърцитѣ, които сж съсипале Българското царство, то отъ очитѣ му искри излазяхж. Въ годината 1853, случка ще бжде, дохожда Тодоръ на гости въ Волна. позапознава се съ тукашнитѣ първи махленци — Българи, той говорилъ, тѣ слушали, най сѣтнѣ се съгласяватъ, условятъ го за учитель, хващатъ съ наемъ една проста кжщица близо до Дунавъ и, ето ти първо *Българско училище* подъ стѣнитѣ на г. Дростолъ. Въ г. 1854 бѣхж се приготвиле Волненци да си построятъ здание нарочно за училище и щѣхж за едно лѣто да го направятъ, ако не бѣ ги зло убило.

Зададе се рускотурската война, наречена *Кръмска* война. *Волна* бѣ расположена край Дуналъ. Турцитѣ отъ страхъ за да не би Русситѣ да прѣцапатъ прѣзъ средорѣка *Хоина*, и послѣ да се примжкнатъ въ тая махла, и тамъ въ тия нови, здрави кжщи да се настанятъ, и отъ тамъ по лѣсно да биятъ града, рѣши се да се изгори *Волната*, което и направихж въ год. 1854, като безъ никакво възнаграждение се изгорихж 250 нови кжщи, а жителитѣ се настанихж въ града, кой дѣто можа!! . . . . И тъй, Волна стана въ три дни прахъ и пепелъ, тя се изгуби за вѣчно отъ лицето на земята, а заедно съ нея, за радость на Гърци и Власи, — и *Българский языкъ*. Нъ сѣко зло за добро. Изъ пепелището на Волна, като че се принесе и възроди Българский языкъ въ града. Слѣдъ войната, Волненци които бѣхж се вече устаниле въ града като граждане, рѣшително стжпихж на кракъ да си иматъ български учитель и училище, присъединихж се при тѣхъ и горѣпомѣнатитѣ по богати личности, нъ тайно — „Дръжти се“ рѣкохж, ние сме съ васъ. Въ кжсо врѣме Българитѣ съ молби, съ правото си,

Digitized by Google

като граждане, сполучихѫ, най послѣ, прѣзъ г. 1856 да имъ се отстѫпи едната половина отъ зданието на едничкото въ града нарѣчено *Елиногреческо училище*, създидано повечето отъ български потъ, и въ което бѣ се дало долнинѣ катъ (етажъ) отдавна на властитѣ, които съ нищо не бѣхѫ помогнали. И тъй, въ едно здание станахѫ три равни отдѣлки за Гърцко, Влашко и Българско училище.

VI.

Първъ Български учитель въ г. Силистра.

год. 1856

Първий Български учитель въ първо отвореното българско училище въ гр. Силистра бѣ нѣкой си на име Тодю, родомъ изъ Котелъ. Да ли той бѣ отъ Котелъ, това мѫчно можеше да се повѣрва, ако сѫдѣше човѣкъ по произношението на думитѣ му, у които нищо котленско не се чуваше. А дѣ бѣ свършилъ образованието си?—това бѣ негова тайна. Отъ послѣ, отъ послѣ, се узна, че Тодю, по нѣкой благоприятенъ случай, билъ сполучилъ да прескочи въ Атина—Гърцко, дѣто се е училъ, и дѣто е билъ заразенъ отъ Каировото учение. И понѣ отъ това се потвърдяваше отъ части, че той знаеше гърцкиятъ езикъ, много по добрѣ отъ колкото българскиятъ.—

Тодю бѣше младъ момъкъ на 20—22 год., тънакъ, високъ, опнатъ въ френски дрѣхи. На лице бѣ Божя грозотия, злѣ обезобразенъ отъ едрата шарка (сипаница), при това бѣ и винаги намусенъ, като съвсѣмъ

Digitized by Google

незадоволенъ отъ свѣта, нъ при сички тия, обаче, опнатитѣ дрѣхи, които тогива бѣхж рѣдкость, давахж му нѣкакъ по голѣма важность, показвахж го за нѣщо по измъстренъ, като той, чрезъ такивато дрѣхи стоеше нѣщо по горѣ отъ тогивашнитѣ съ гжжове, (колици) съ потури, съ салтамарки облечени момци. Въ тия тогивашни врѣмена, единъ учитель, особено младъ, въ една подобна новопросвѣщаяма страна, глѣдаше се отъ българетѣ, като едно отлично, уважаемо лице: обичахж го, честѣхж го, призовавахж го често на гости, нъ не съ друга задня цѣль, а само за това, защото бѣ учитель на дѣцата имъ, за да си има добрата грижа да наглѣдва, да учи по хубаво рожбитѣ имъ. Така сжщо честѣхж Тодя и власитѣ, и гърцитѣ (послѣднитѣ го имахж за полвинъ гъркъ) нъ съвсѣмъ съ друга цѣль, която можемъ да нарѣчемъ задня—: като момитѣ имъ бѣхж повече отъ момцитѣ, които, впрочемъ, по влашкото благонравие, малцина се женехж, то сѣки родитель имаше по една двѣ уходени моми, за това тѣ не сс свѣнѣхж да употрѣбяватъ сѣкакви ниски срѣдства, особно като видяхж нѣкой по личенъ момъкъ, само и само да му ухлиперятъ уходената си дъщеря, че какъвто ще и да билъ той по народность. А такивато унижения за домътъ си, тогивашний българинъ, не само че не ги въсприемаше, не само че и прѣзъ умътъ му не минувахж, нъ и дума даже не щеше да чуе, дори и докачеше се да му се помѣне за зетъ нѣкой непознатъ, още повече пъкъ и за учитель.—Като учитель, говореше тогивашний българинъ, почитамъ го, уважавамъ го, нъ да мисли да иска да ми стане зетъ, кжсно е останало той. На човѣка, комуто мѣстото не е познато отъ дѣ е, какъвъ е, що е, отъ какъвъ

Digitized by Google

родъ е, не дъщерята си, нъ и слугинята си биля не давамъ. Утрѣ ще му скимни, ще подвие упапь, ще иди да се невиди че иди го дири, ако нѣмашъ работа.

—За катунаринъ дъщеря не храня, говореше и българската майка, а даскалътъ не е по долу отъ тези, които се мѣстятъ отъ село въ село, отъ градъ въ градъ, и нѣматъ побиченъ колъ. Десеть дъщери да имамъ, едната била не давамъ на даскалъ, който има *зияде* дъщеря нѣка я дава.

Не тъй си говорѣхж влахинитѣ и гъркинитѣ:— коя ли ще бжде честита да земе единъ такъвъ ученъ и почитенъ момъкъ? удумвахж се тѣ.

И тъй сички Силистрени и Силистренки уважавахж Тодя. Гърцитѣ го звѣхж *Киръ Тодораки*, Власитѣ—*Домнулъ Тодорика*, а Българитѣ—даскалъ *Тодю*. Естественно Тодю си бѣ гордъ, а подобни почести идѣхж да му подигнатъ още повече гордостьта.

Тодю бѣ и лукавъ; нъ въ тия слѣпи времена, неговитѣ лукавства, съ които той умѣеше тъй хитро да се влада, не само че не се узнавахж, нъ още се имахж и за благодѣяние.

—Защо тъй често ходишъ при тукашниятъ башъ гъркъ Лефтеря, го попитълъ еднъждъ Ради Теодоровъ,—хемъ чувамъ че ти си се вѣрялъ прѣдъ него че си родомъ гъркъ.

—Не е лъжа, отговорилъ лукавий Тодю, нъ азъ ако да не бѣхъ знаелъ да хвъргамъ такива палаври, както прѣдъ владиката Дионися, тъй и прѣдъ тукашнитѣ по първи гърци, отдавна тѣ би ми бутнали динена кора подъ крака, отдавна бихж сполучили да затворятъ и училището ви.

—*Аферимъ*! пакъ са билъ уменъ, му отговорилъ Ради, като го потупкалъ по гърба.

Digitized by Google

И тъй, подъ това тъмно, грапаво и безобразно лице, се таеше душа още по грозна, още по тъмна, още по черна. Зжмя ядовита, която само търсѣше слабо мѣсто, дѣто да може да изсипе своятъ тленъ ядъ. И това не бѣше мжчно да се сполучи въ тѣхъ прости времена. Единъ уважаемъ учитель, еднъждъ зетъ за една съвсѣмъ особна личность, той се слушаше съ внимание, неговитѣ думи, съвѣти се земахж за чиста монета. Самъ Тодю, като дишаше страшно безбожничество, страшно се гнжсеше отъ тогавашната твърдѣ голѣма набожность на Силистренци. Дѣ да излѣй своята отрова?—въ душата на старитѣ, това и той знаеше че не бѣ възможно; а въ крѣхкитѣ души на младитѣ? – това бѣ възможно, нъ трѣбаше да се пипа съ голѣма предпазливость, трѣбваше по прѣди да спечели сърцата на извѣстни първи младѣжи, трѣбаше да привлече и тѣхната любовь, уважение и довѣрие, и тогива сичко лесно. Помѣжду други младѣжи, които смѣташе Тодю да ги прикара на ржка, най първий бѣ Иванчо.

Digitized by Google

VII.

ИЗЪ МИЛКОВЪТЪ ДНЕВНИКЪ.

г. 1857.

Азъ исчакахъ Бае Пенчя, нъ правото да си кажа, съ първо виждание и менъ ме досрамя, като го поглѣднахъ. Да му стана на крака, и да го посрѣщна, азъ се подвоумихъ, да ли пъкъ ще е този чакания ми гость? Ямурлукътъ му закръпка до закръпка, и на много мѣста свѣти, обущата му гаче се *Абуказемовитѣ* калеври, отъ пенчета и подлоги тежатъ, прѣзъ кирливата му отъ чумовото непрана пазва на ризата се глѣдатъ разрошевенитѣ космаци по гърдитѣ му, а на главата му фесъ ли е, вапсанъ кюляфъ ли е, оскубанъ калпакъ ли е, не бѣ познатъ, той бѣ превързанъ съ една черна забрадка. Едно нѣщо, което го отличаваше отъ единъ копанаринъ, бѣ натжкнатия дивитъ на пояса му. Да ли пъкъ, рѣкохъ, не ще бжде нѣкой отъ тия, които често се случва да ходятъ по селата по просия за нѣкой бѣдна черква?

—Много ти здрави отъ Иванча, ми каза най послѣ той,—ти не ме познавашъ, азъ сьмъ бае ти Пенчю—книгопродавецътъ, не дѣй ми се чюди, така носи врѣмето и занаята сега.

—Ти ли си бае Пенчю? отговорихъ азъ, като отворихъ уста и се усмѣхъ до уши. — Добрѣ сте ми дошле. И прѣдъ мене не стоеше вече просякъ, азъ глѣдахъ прѣдъ себе си единъ почитенъ човѣкъ, за

Digitized by Google

когото толко време слушахъ пакъ отъ почетни хора да приказватъ за него. Сичко грозно връхъ него сега падна прѣдъ моитѣ очи, и азъ си наумихъ пословицата изъ *Рибений букварь „не глѣдай кората, нъ срѣдата“*. Слѣдъ *„добрѣ дошелъ“ „живо здраво ли“* поканихъ го да сѣдне да си отпочине, той си снѣ дисагичкитѣ съ книгитѣ, порасположи се и залувихме се на *кажи-рѣчи*. Отъ прикаскитѣ бѣ познатъ че не е доленъ човѣкъ, говорѣше хубавичко и разумно. А у мене радость, радость, и не питайте повече. Да се удостоя азъ да ме почести единъ такъвъ човѣкъ, и да ми доди на гости, за мене малко ли е?

Отъ радость растичахъ се, разшетахъ се, двѣ пилета запарпуляхж на дървотника, ето ти и моитѣ добри съсѣдки научили се че имамъ гость, наготвиле и, цѣла софра, съ виното му, съ ракията му, бѣ сложена срѣдъ стаята ми. Поканихъ бае Пенча съ чашка ракийца—не така се пие по български, каза той, като остави на страна малката ракиена чашка и допипа пълното ракиено плоскаче — уста сж чашка, и цуръ—цуръ, хубаво се насмука. Нагостихме се царски, и бае Пенчю, като често си цълуваше пълната съ вино бжкличка, която той наричаше *свята катерина*, поразвесели се и се порасположи хубавичко. Колкото повечко си посръбваше, толкова по веселъ ставаше, и толкова повече се расприказваше. И мене ми бѣ драго.

—Ами Библията донесе ли, бае Пенчо? попитахъ го азъ съ нетърпение.

—За сега донесохъ само една за Иванча, той ми каза че и ти си билъ горещъ мющерия за една, нъ азъ кога да ида повторомъ въ Одеса, щж донесж и на тебе.

Digitized by Google

—Ами защо не донесе макаръ иванчювата, колкото да я видя?

--Па, майки, то не е букваръ да го понесж въ дисаги, то, пилето ми, е коскоджа ми ти книга, хемъ не една, нъ сж четири, сѣка една има, колкото черковния апостолъ. А пъкъ Иванчю тъй скоро, додѣто не ѝ се нарадва, дава ли ти-я тебе? Той едвамъ ме исчака да я извадя изъ сънджитѣ, грабна я, неможаше да намѣри мѣсто дѣ да я гуди. То у него радостъ, радостъ, като че ли му изсипахъ купъ желтици. Ти като си толкова горѣщъ да я видишъ, иди утрѣ въ града, па ще я видишъ у Иванча.

—Азъ щж заедно съ тебе да идж у града, му казахъ.

—Азъ, пилето ми, не ще се завърни скоро въ града, нъ щж ида да пообиколя няколко села, дето сега се правели нови черкви, и да се спогодя да имъ доставя черковни книги, че пакъ хади въ Одесса.

При тия и други разговори, менъ тѣжеше нѣщо на сърцето, искахъ да питамъ бае Пенча за това, за което трѣбаше още съ първа посрѣщание да го попитамъ, нъ нѣщо ме въздържаше. Осемъ месѣца бѣхж изминали откато нѣмахъ писмо отъ брата си изъ Одеса; когато да тръгне, той бѣ много нажаленъ, на послѣдний пжтъ, насила се раздѣлихме, насила се откжснахме единъ отъ други, пригръщахме се, плакахме, и плачъ до подземане, той отиде като на сила; освѣнъ това моятъ милъ братецъ, Величко остави че бѣ много милозливъ, нъ той бѣше и много слабъ, а бае Пенчю ми говори, че слабитѣ ученици въ странство, твърдѣ мжчно утрайватъ. Ето защо азъ се бояхъ да го попитамъ изведнъждъ за брата си. Бае Пенчу, навѣрно не ще е запознатъ съ него, ако бѣше запознатъ

Digitized by Google

той още сръвно щѣше да ме зарадва съ това, нъ пъкъ ако и да знаешъ нѣщо за него и го криеше отъ мене, не щеше да бѫди и толкова веселъ. Пай сѣтнѣ рѣшихъ се да го попитамъ.

—Ами ти незнаешъ, бае Пенчо, че азъ имамъ братъ —ученикъ въ Одесса.

—Тъй ли? е че то тогива, азъ щялъ съмъ да и мамъ още по голѣмъ икрамъ (приемъ, угощавание) отъ тебе, ако знаяхъ това и бяхъ испитълъ за него, и сега да ти донесѫ нѣщо писмо, или понѣ отъ уста много здрави.

—Е, че ти като ходишъ въ Одесса не ли се сбирашъ съ тамкашнитѣ българчета-ученици, или съ нѣкои други тамкашни българе?

—Какъ не? Първата ми работа е съ тамкашнитѣ наши богаташи *Тошовци Палаузовци*, азъ тѣмъ имъ съмъ като поща, нъ знашъ каква?—ама хади, вие сте момчета, да не се излъгвамъ предъ васъ, защото кажатъ, додѣто не изеденъ съ нѣкого 1—2 оки соль, лесно не си откривай тайнитѣ. А пъкъ туй българчета, ученицитѣ, то не сѫ ученици, нъ гълабчета, както подушатъ че съмъ дошелъ въ Одесса, тѣ ще накацатъ, ще се навалятъ около ми, и единъ презъ други, не можать да сварятъ, кой по преди да ме пита за работитѣ по нашенско. Оганъ и пламакъ се тѣ.

—Ами, кога има нѣкое болно, или, не дай боже, умряло, не ли се научвашъ за това?

—Какъ не? Сичко, сичко зная азъ. Имаше такова нѣщо; нъ чакай да си помисля.

Бай Пенчю, като да се посепна, нѣщо като да го мѫчеше, като че се страхуваше, да не би да испусни нѣщо извѣднъждъ, съ кое би обърналъ нашитѣ весели разговорки на плачъ; гуди си показалецапръстътъ на челото си и се позамисли.

Digitized by Google

—А ми вие отъ дѣ сте родомъ, отъ градъ ли, или отъ село? попитаме, най-послѣ, бае Пенчю.

—Ние сме селенчета, му отговорихъ.

—Ами да не сте откадѣ търновско?

—Ба, ба, търновско отъ насъ далечъ, ние сме, отъ тадѣвасъ; баща ни, богъ да го прасти, казвалъ ни е че е родомъ татъкъ отъ кадѣ Филибелишко, нъ ние тѣхъ мѣста и незнаемъ, наистинна, тамъ сме се родиле, нъ сме дошле тукъ твърдѣ малки? Е чи защо питашъ за това?

—То е моя работа. Чюнки ме питашъ за живо за умрѣло отъ ученицитѣ, азъ за сичко зная, салтъ че имената на сичкитѣ не зная. А какъ е името на твоя братъ?

—Величко.

—Е, не е той, каза бае Пенчю съ полвинъ гласъ, като да отговаряше на себе си, послѣ зе да бърква въ двата джобове на салтамарката си (горнѣта си дрѣха) но то не бѣ иди-доди джобове, сѣки единъ отъ тѣхъ имаше колкото полвинъ дисагъ, пълни съ разни книжа и писма. Гуди си, бае Пенчю, цъклата на очитѣ, заизважда, едно по едно, сички писма и книжа и додѣто да ги прикара сички прѣзъ очи, мина се полвинъ часъ. Нетърпението ми бѣ голѣмо, още повече че благонравието го изискваше да се не вглѣдвамъ въ надписитѣ на тия писма и книжа, които, може би, да сж тайна за бае Пенча, а да глѣдамъ на една страна. Много любопитенъ останахъ, защо бае Пенчю скри отъ мене думата *тайна поща*, искахъ да го попитамъ, нъ любопитството за брата ми, направи ме даже да забравя да попитамъ за *тайната поща*. Най-послѣ, бае Пенчю изрече—„хъхъхъ! Набарахъ го“; и зе да отвива единъ дрипелъ въ когото бѣ обвита единъ видъ зашита тетрадка съ ржкописъ.

Digitized by Google

—Познавашъ ли това име? ми каза той като ми посочи само едина редъ отъ тетрадка:а, като другото писанно закриваше съ ржката си.

—А това е братово ми писмо! извикахъ азъ, и безъ да прочета писаното, скочихъ та прегърнахъ бае Пенча, и отъ драгости заплакахъ. Бае Пенчю я обърка, той се уплаши да не е сторилъ зло.

—А що е! какво е? чакай да се разберемъ, този който е писълъ това е живъ и здравъ, читавъ, азъ го познавамъ много добрѣ, само че за когото е писано това, той го нѣма вѣче. А защо плачишь? ме попита бае Пенчю, милозливо.

—Плача отъ радости, му отговорихъ, и какъ да не плача, когато въ осемъ месѣца какво не, не съмъ прикарвалъ прѣзъ ума си, какви не лоши, лоши сънища, и сега като виждамъ братовото си писмо, то като че ли видѣхъ самаго него. Моля ти се, бае Пенчю, моля ти се като на баща, като на бога, дай ми да се нарадвамъ на тая тетрадка, дай да я прочита ако толкова не е скрито; не съмъ до толкова дете, щото да не зная що ще рече тайна.

—Не е тайна, не е нищо, и азъ щж ти го дамъ не само да го прочетешь, нъ и да си го препишешь за споменъ, както и азъ направихъ. Нъ потърпи сега да ти раскажа нещо по тая тетрадка, и какъ се случи та се срѣщнахъ съ братчето ти, за което сега добрѣ си напомнямъ.

—Нъ чакай, бае Пенчю, раскажи ми по напрѣдъ какъвъ е на лице, веселъ ли бѣ, засмѣнъ ли бѣ, тжженъ ли бѣ, какъ тя се видя?

—Той е едно момче, като ангелче, отговори бае Пенчю, съ русичка коса, съ околчесто лице, съ черни очи, бой среденъ, и едва що му поникнале мус-

Digitized by Google

тачета, едва що се чернеятъ подъ носътъ му. А гласеца му тъй сладъкъ, тъй умиленъ, да ти е драго да го слушашь. Другъ пжтъ азъ съмъ го срѣщалъ веселъ, засмянъ, нъ сега, правото да ти кажа, ми се видя много тъжовенъ, нъ и то си има причината: вчера да ти умрѣ единъ твой добъръ другаръ, който въ странство ти е отъ братъ напрѣдъ, днесъ веселъ ли ще бждешь?

—Така е, отговорихъ и си поотпуснахъ, сърцето.

—Слушай сега да ти раскажа случката: когато азъ пристигнахъ по гергевъ-денъ сега послѣдний пжть въ Одеса, не само братчето ти, нъ и сичкитѣ почти ученици българчета заварихъ убрусени, натжжени и ускърбени. Попитахъ за причината, сѣки се надварваше, кой по преди да ми искажи болкитѣ на сърцето си, тъгитѣ си, за това що наскоро бѣ се случило, а то бѣ смъртьта на единъ тѣхенъ съученикъ, милъ и драгъ приятелъ и другаръ. Азъ немога ти опиша добринитѣ на покойния, за когото съ налѣти очи ми расправехж неговитѣ другари, неможа ти го опиша, защото и тѣ, колкото да ми расказвахж за доброто сърце на починалия, пакъ съ охкание свършвахж—Ахъ, сладкия животъ, когото нии прекарвахме съ него, не е за исказвание!

—Че и Величко съ надгробното си *слово*, казваше единъ отъ ученицитѣ, додѣ да ни покърти и развреди още повече сърцата' той още по вече ни расплака. *Словото* му ти кжса сърцето. а гласътъ му, растреперания му плачовенъ гласъ, меръ сърце отъ камъкъ да имашъ, че да се не скжсашь отъ плачь. Да не продължавамъ, че и тебе виждамъ да се пълнятъ очитѣ ти, азъ станахъ много любопитенъ за това *слово*, подирихъ, намѣрихъ братчето ти, помолихъ му се

Digitized by Google

да ми препиши това *слово*, на драга воля той ми испълни желанието, и ето ти словото написано отъ неговата ржчица; ехъ! знаялъ ли е горкия, че това слово ще попадне въ ржцѣтѣ на брата му!—Земи го, каза ми той, носи го като памѣтникъ на покойния, носи го по милото ни отечество, и кого дѣ срѣщнешь, давай го да го прочетжтъ, нека сѣкиму отъ очитѣ да капне капка сълза за тоя нещастникъ, който загина младъ зеленъ, въ далечна страна отъ това отечество, за което той до дѣто изджхне, ахкаше и охкаше, и за което той искаше да живѣе, нъ не била така волята божия . . . .

Първи петли попѣхж, почти бѣ срѣдъ нощь, когато ние приключихме нашия разговоръ, толко тъжовно, колкото радостно бѣхме го наченали. Бае Пенча го улови често прозявка.

—Уморенъ съмъ, пилето ми, днесъ пешкомъ съмъ вървялъ, хвърли ми тамъ вънъ на сундурмата една дрипа, та да си полегна и почина.

—Ба, не бива, отговорихъ му, ти ще си лѣгнешь на моя одъръ, а азъ дѣто намѣря; и то, я спя, я нѣ.

—Такова нѣщо не бива, азъ не съмъ наученъ на такива мѣки постилки. Ако ме обичашъ, и ако искашъ по голѣмъ икрамъ да ми направишъ, ти ще ми постелешь на вънъ; тукъ въ кжщи мень душата ми излиза, сега е лѣто, хладинка вънъ, чистъ вждухъ, ще дръпна отгорѣ абата си, па ще спя, като *окжпанъ подъ мокръ ямурлукъ*.

Просбата на бае Пенчя бѣ на мѣсто, и азъ немахъ друго що да сторя освѣнъ да му удовлетворя желанието.

Щомъ се потъркулна бае Пенчо на оскубания мой козекъ, когото имахъ за депозитъ, заспа та

Digitized by Google

захърка! Съ голѣмо нетърпение азъ се отдръпнахъ въ стаичката си, зехъ тетрадката, пригърнахъ я по напрѣдъ, притиснахъ я до гърдитѣ си, като че да пригръщахъ брата си, сѣднахъ до леглото си, и съ едно голѣмо благоговение започнахъ да я прочитамъ отъ началото. Цѣлото съдържание бѣ слѣдующето.

VIII.

Надгробно слово.

Падна звѣздата на една невинна българска душа.

„Жажда и ревность къмъ просвѣщението, принуди много български юноши, да оставятъ милото си отечество, да оставятъ родители и роднини, и да идѫтъ безъ помощь въ чюжди страни, да търсятъ и придобиятъ онова, за което стѣни и непрѣстанно вика България. Една отъ тия страни, въ която повече отъ другадѣ се рукнахѫ български юноши, е и Русія.

„Тукъ тѣ, като въ страна по близка по вѣра и по езикътъ ни, мислѣхѫ и бѣхѫ увѣрени, че ще достигнатъ цѣльта си. Нъ уви! не сичкитѣ сполучихѫ, много младежи, слѣдъ дълговрѣменни страдания, безъ помощна ржка, нѣкои си се завърнахѫ отчаени. нѣ-нѣкой съ болесть, а нѣкои останахѫ тукъ вѣчно.

. . . . . .

„Вечерьта на Гергиовъ денъ, кога сѣка българска душя се веселеше, и кога сичка природа се уживляваше, тукъ единъ младъ момъкъ спокойно Богу душа придаваше! Единъ той, безъ да хвърли поглѣдъ на толко прѣминали свои страдания, и безъ да помисли че той почти достигваше цѣльта си, и скоро, скоро ще стане подпорка на отечеството си, насъ,

Digitized by Google

мили братия, и тебъ, мило отечество остави, и отиде безвъзвратно!

„Немилостивата и неисцѣлима болестъ охтика силно, като бѣ го привещила, противъ сички наши усилия, противъ толкова лѣкарски помощи, противъ толковато негово горѣщо желание да живѣе за себе си, за своите си, за отечеството си, противъ толко негови и наши сълзи, най-сѣтне, прекрати сичко, прикрати животеца му, прикрати неговитѣ страдания а заедно съ сички тия прикрати нашитѣ въ него благи надѣжди за бждуще, и ето го предъ насъ, *безгласенъ бзедиханенъ*, поваленъ като младо дръвце отъ остра брадва.

„Това се. испълни: испълнисе, братия, онова което щяло да бжде, и звѣздата на единъ младъ 22, годишенъ момъкъ, въ 11 часа вечерта на св. Георгия, падна! Той е, братия българи, нещастний синъ. Стефанъ Ганчю Сарафовъ отъ гр. Търново. Той издъхна, и българский народъ се лиши на вѣки отъ едного благонадежнаго юноша! Нѣка сички знати и непознати на покойния, произнесемъ сърдечно утешителнитѣ думи. *Богъ да го прости! и вѣчна му памятъ.*

„А ти страна! отечество! приими тоя нещастенъ синъ въ реда на своитѣ вѣрни синове, защото за тебе той загина младъ и зеленъ, за тебе той остави милитѣ свои, които днесь оставя вѣчно, и бѣ тръгналъ по далечни страни цвѣтъ да събере, и тебе и себе съ вѣнци да увѣнчее.

„Нъ о ви родители! о ти българска майко! на тоя нещастенъ синъ, какъ щѣшъ да понесешъ този страшенъ и тежъкъ за тебе ударъ?! Какъ щѣшъ ти да помислишъ, и повѣрвашъ че твой синъ е вече въ

Digitized by Google

гроба, кога ти неможа да го видишъ, да му се порадвашь, да му спомогнешъ ако не повече, а то съ твоитѣ сладки думи, майчини умилни поглѣди, и, най сѣтнѣ, да испълнишъ своята послѣдня родителска дължность, да му съ твоитѣ ржцѣ затворишь очитѣ, и шепа пржстъ да хвърлишь надъ гроба му! Нъ утеши се, жалостна българко, твой синъ умрѣ, нъ умрѣ за слава на своето отечество, за което още много много български синове ще станатъ жертва, нъ за това тѣхъ ги чака слава и име безсмъртно!....“

IX.

ИЗЪ МИЛКОВЪТЪ ДНЕВНИКЪ.

При сичко че бае Пенчю тая сутрѣнъ бързаше да замине по другитѣ села, нъ азъ го не оставихъ; у мене бѣ нѣщо смѣсено съ радость и скърбъ, та искахъ да постои повечко време при мене този божи човѣчецъ. Той склони. Отъ драгости, азъ му направихъ този день по голѣма честь, която и заслужваше. Добритѣ ми съсѣди селени не забавихж да се покажятъ и предъ бае Пенча, че ме обичатъ, глѣдатъ, приглѣдватъ, като своя рожба: кой печено пиленце, кой пресно сиренце, кой гърне съ винце, кой зелникъ, то стана една богата царска трапеза. Сѣднахме на пладнушка, Бае Пенчю честѣше да накусва нѣколкото вида вина, и което му се усладѣше посмукнеше си повечко, а което не, гуждаше го на страни.—*Кокошката като влѣзе въ житника, тя пакъ рови*, говорѣше той, и азъ намѣрихъ болъ вино, та хванахъ да пробирамъ, и пакъ, безъ да му побърка

Digitized by Google

нѣщо виното, което види се, бѣ му се приучило, захвана да приказва за училищата въ Петровардейнъ, Одеса, Болградъ, за живота на тамкашнитѣ хора, и сичкитѣ му прикаски бѣхж на мѣсто.

Чудѣхъ се азъ на сичко, чюдѣхъ се на бае Пенча, какъ тъй съ такава поносия, облеченъ тъй бедно, да е сполучилъ да обиколи и приглѣда такива градища, чудѣхъ се на неговото доброжелание къмъ българский народъ, на неговитѣ трудове, на неговото прочюто име, нъ доде ми при това да се почюда и на неговътъ прякоръ, т. е. защо го наричатъ и Пенчю—Мухаря? И това ми послѣдно очюдвание доде да ми се истълкува по единъ доста смѣшенъ начинъ, тъй щото отъ сериозното ние прискочихме къмъ смѣшното, и това ме направи да забравя скърбнитѣ впечатления отъ надгробното слово.

Като лѣтно врѣме, още и по софрата, мухитѣ изобиловахж; нѣколко пжти, помежду разговора, азъ съглѣдахъ бае Пенчя, ще да улови отъ тия обезпокоителни гадини, и то съ едно силно замахване на ржката, и по това ще отвори полегичка кривачътъ си, ще хвани жива мухата, ше ѝ откжсне главата и ще я пусни. Нъ по причина на доста важното му приказвание, азъ на това, за пръвъ пжтъ, малко внимание обърнахъ.—Хе! ти не знашъ, мойто пиле, да те заведе господь да идишь въ Петровардейнъ, и да видишь училища! тамъ има и славянски да преподаватъ; времето му е, като на васъ млади, да можете да се допипате до едно такова училище, и да получите образование, каквото ще трѣбва за наший народъ, който и сега има голѣма нужда отъ учители, професори, директори, които да сж излѣзли и свършиле такова училише. Хе! че ние учени

Digitized by Google

хора ли имаме?—учени хора, ти казвамъ, то не е шега; виждалъ съмь се тѣхъ, срѣщълъ съмъ се, па съмъ се и сприказвалъ, дѣ у нась такива? у нашенско не може се намѣри и кой да имъ обърни чехлитѣ... и по това, бае Пенчю съ едно съвсѣмъ друго замахване, съ едно искуство, види се, подадени нему, додѣто продължаваше да говори, додѣто мухата хвъркаше, докопа я съ двата си прьста, откжсна ѝ главата, и я остави да пърпули при другитѣ вече загинали до коляното му. Кога азъ поглѣднахъ на тия толкова обезглавени мухи, неможихъ да се стърпя, изсмѣхъ се, като въ сжщето време се и сѣтихъ защо го наричахж *мухарятъ*.

— А защо се смѣешь? попита ме бае Пенчю нѣкакъ като зачюдено, защото въ прикаскитѣ му нѣмаше нѣщо за смѣхъ.

Азъ поглѣднахъ на избититѣ мухи, и бае Пенчю се усѣти—бе остави се, каза той, и менъ ме е ядъ, незная какъ съмъ се научилъ на това *еглендже*, което ми е като да тегля броеници, че и тютюнъ не пуша... И бае Пенчю пакъсе заговори да расказва, нъ се сж забравяше и не пропускаше ни една муха да кацне на умазанитѣ му дрехи безъ да я ненакаже съ смъртно наказание, мене ме напушваше смѣхъ, нъ мжчахъ се да се сдържамъ. Той усети това, и трудеше се да се отклонява отъ това си занимавание, и щомъ уловѣше мухата, договеждаше, се задържаше се отъ смъртто ѝ наказание, а само се задоволяваше да я държи подъ затворъ въ кривачътъ си дѣто, клѣтата бжзъ!—бжзъ!—бжзгаше; и тукъ вече не можахъ да удържа смѣхътъ си.

—Е, пилето ми, на сладки прикаски насита не бива, хубаво си поприказвахме, хапнахме си, пийнах-

Digitized by Google

ме си, по сега на работа, трѣба о време да пристигна за довечера до ближното село, а азъ съмъ пешакъ.

Азъ го добрѣ распитахъ, кога ще се върне въ града, кога ще се опжти за Одесса, за послѣдното той ми отговори, че работата ще покаже, нъ пакъ ти, каза ми той, приготви си писмото, и каквото имашъ да пращашъ на братчето си, че азъ, дай боже здрави, най-кжсно до кадѣ Димитровденъ съмъ въ Одесса, дѣто първата ми грижа ще бжде да се намеря съ него.

Тръгна си бае Пенчю, тръгнахъ и азъ по него испроводихъ го дори до отвънъ селото и на послѣдъкъ се раздѣлихме, като че биле и пребиле бозна откогашни познати приятели и другари.

X.

Младина!

Младина! ехъ младина! че имали презъ човѣческия животъ нѣщо по хубаво отъ младината! Кога е човѣкъ младъ, освѣнъ дѣте самъ той вѣздѣ и на врѣтъ бива усмихнатъ, нъ като че ли и сичко въ свѣта му се усмихва: и тревицата, и дървета, и рѣкитѣ, и горитѣ, и планинитѣ, и полетата, и животнитѣ, и небето, и земята, и сичко, и сичко. За него зло, лошево, нехвелаво нѣма, за него зимата е лѣто, за него дълги нощи, дълги дни не биватъ, сичко скоро, и весело минува; дъ..ъ пжтъ за него е нищо, дълбочинитѣ, височинитѣ, непроходимитѣ мѣста сж за него играчка, и, както каже пословицата: *деветъ трънки за единъ пжтъ ти прискача.* Цѣлий свѣтъ му

Digitized by Google

е веселъ, защото и свѣтътъ е за младото, нъ ахъ! ако само умѣе, ако знае, какъ да го свѣтува! Нѣма по грозно, по опасно, по бѣдственно нѣщо за младия ако той не знае да запази своита младина, и да я запази, като писано яйце. Малко отпускане въ лѣность, пиянство, малко едно полъгване въ лошъ, развратенъ, безчестенъ животъ, отиде ти по врага и младость, и бѫдѫщность, и честитъ животъ, и благоденствие, и сичко. Честитъ този младежъ, който слѣдъ като си е запазилъ, въ крѣхката си младость, невинностьта на душата си, далечъ отъ сѣкакви пороци, той е запазилъ и телото си здраво, читаво; честитъ! защото само въ подобно здраво тѣло, съ здрава душа, може да се въдвори *се что добро и красно*, и и да се сдобие съ истенски, сладъкъ, бѫдѫщъ животъ; честитъ е, думамъ, защото само чрѣзъ такава безпорочна младость ще може, въ зрѣлата си възрасть, да встѫпи смѣло, безбѣдственно въ житейското поприще, и тогава само би ще силенъ да отбива отъ себе си сѣкакви зловѣщи свѣтовни съблазни, като до гробъ не ще можи никой, никъкъ да го отбие отъ пѫтътъ на честностьта, правдата, добрината и благочестието.

Веселъ, драгъ за себе си и за други, бѣ и Иванчо; винаги засмѣнъ, кого дѣ срѣщнеше, ще и него да засмѣе. Излѣзе ли край Дунавъ, като че и Дунавъ му се усмива. Небето, слънцето, месчината, звѣздитѣ, цѣлата природа, па и неговата скромна тъмна стаица, сички нему се виждахѫ свѣтли, весели, усмѣни, а и той дваждъ по веселъ, дваждъ по усмѣнъ биваше; любезенъ бѣ за него свѣтътъ, още по любезни бѣхѫ за него тия разумни божи създания— человѣцитѣ, съ които обичаше да се срѣща, спри-

Digitized by Google

казва и мило му бѣ съ тѣхъ да се дѣли, както и тѣ отъ него.

А колко много обичаше той седмиятъ на недѣлята день, този день въ *онѣже Богъ почи отъ всѣхъ делъ своихъ*, день посвѣтенъ за славословие но Тогова, колто въ шестьтѣ дни е сичко устроилъ за наше добро! колко, колко му бѣ драго въ подобни дни, да разгърне своитѣ отбуръ духовни книги, особно новата си *библия* въ която като презъ прозрачно огледало гледаше исписана славата, величието на Тогова, който освѣнъ като тъй прѣмждро е украсилъ вселенната, и съ *отворена ржка ни насища съ сичкитѣ свои благости*, нъ още и за да ни повърне въ изгубеното блаженство, и приведе отъ тъмнината къмъ свѣтлината, не е пощадилъ единородния свой синъ, който, чрезъ смьртьта и въскрѣсението си, е още по блискаво освѣтилъ тоя недѣленъ день! А прѣзъ великата, страстната недѣля, Иванчо се испотрѣпваше да чете тия страници отъ Евангелието на 4-тѣ Евангелисти, дѣто сж описани сичкитѣ прощални думи на Иисуса Христа, неговитѣ поучения и волното негово страдание, като че дѣйствително да сж испълнехж сичкитѣ тия работи въ сжщата тая недѣля, въ сжщото време, кога четеше за тѣхъ.

А защо Иванчю изведнъждъ се тъй злѣ измѣни? Защо неговото лице отъ ясно стана тъй тъмно и мрачно? Защо той не поглѣжда вече на свѣта, и на сичко що го окружава, тъй весело, а на сичко гледа навжсено, начумерено? Защо до вчерашнитѣ му сладки продължителни прикаски сега се обърнахж на груби и хориятски? Отъ него никога не сж се чували думи гнжсни, отвратителни, а сега той на лево, и на десно псува, ту свѣта, ту Бога, ту вѣра.

Digitized by Google

Напрѣдъ, ние го знаемъ, той се прибираше въ скромната си стаичка, отъ дѣто съ часове и дни не излизаше, а сега за него е тесна, мрачна, не само стаята, нъ и цѣлий градъ. И излиза той край р. Дунавъ, нъ и тамъ за него грозно и мрачно, широкото поле за него е тѣсно, тича той по него като раненъ човѣкъ, комуто раната злѣ пари, дано се поразведрее, нъ колкото повече тича, толко повече раната се разврѣжда.

Нъ пъкъ да ли е той, този сѫщий Иванчю, съ когото ние се запознахме по горѣ, или е другъ?

XI.

Изъ милковътъ дневникъ

Днесъ ходихъ въ градъ и се върнахъ, но по добрѣ щѣше да бѫди, ако не бѣхъ ходилъ, нъ като има глава да види, то се ще види. Съ каква мисълъ отивахъ, а пъкъ що срѣшнахъ и патихъ! Съ радость отивахъ че ще ида да видя *библията* и, заедно съ Иванча, да ѝ се порадвамъ, а върнахъ се съ нацедено сърце отъ скърби, жалби, и нечакани ядове!

Иванчю е вече изгубенъ! Уви! колко лошо нѣщо е да сполучишь приятелъ по сърцето си, по душата си, да приказвашъ съ него, и да се ненаприказвашъ, да го глѣдашъ и да му се ненаглѣдашъ; да се срѣщатъ съ него думитѣ ти, мислитѣ ти, желанията ти, да ти е мѫчно да се дѣлишь отъ него, а пъкъ да го изгубишъ тъй скоро!

Иванчю е убитъ! и отъ кого? отъ приятельтъ си, отъ тогова, съ когото ми се хвалеше, че ще живѣе приятелски, ще се въсползува отъ него, като отъ учитель, защото и той е наистина учитель,-учитель Тодю! Нъ да е у-

Digitized by Google

битъ, то е пакъ иди доди мжки които смъртьта скоро прикратява, нъ той е отровенъ, той е напоенъ съ такава отрова, която не уморява, но само мжчи човѣка въ продължение на много години, до когато му е вече писано да живѣе. . . . . Проклѣта да е тая ржка, която всѣва въ крѣхка, невинна душа плевели отъ отровни семена, които постепенно растлѣватъ и душата и тѣлото! Проклѣти такива приятели, които, прилични на кроткопълзящи зжми само гледатъ дѣ въ по мяко мѣсто, да исплюятъ своятъ ядъ, щото да произведе и по много мжки, и по продължителни теглила! О, колко е трѣбало да бжде прѣдпазливъ човѣкъ при избиранието на приятели и другари! А азъ немахъ си никого, освѣнъ Иванча, Иванчю си нѣмаше другиго, освѣнъ мене, доде и,третий, нъ добрѣ би било, проклетий му синъ, да бихж се счупиле краката му, и да не бе се допилялъ. Азъ изгубихъ Иванча, когото толкова обичахъ, по сега не искамъ другиго. Едничкий ми братъ, братъ по сърдце, ми остава едничката утѣхж, той за братъ, той за приятель, той за баща, той за майка! О! ще ли съмъ честитъ да си го видя по скоро. Ако той единъ пжть се завърне живо и здраво, азъ не ще се дѣля на вѣки отъ него.

Отидохъ въ градъ, и отивамъ право при Иванча, намирамъ го подпрянъ съ аршина си, и съ наведени очи на долу, замислилъ се, занесилъ се, като че свѣта нема да му дава. Никога азъ не бѣхъ виждалъ Иванча тъй умисленъ.

—Що ти е Иванчо, та толкова си се ударилъ на мисълъ.

—Нищо, ми отговори той май кисело, като никога.

—Е, дѣ ти е библията? И безъ да чакамъ да ми отговори, като си помислихъ, че Иванчо, като, тър-

Digitized by Google

говче, трѣба да си има за нѣщо да мисли по работата си, вмжкнахъ се въ стаичката му. Глѣдамъ изъ стаята му сичко расхвърлено, небрежливо, не е като другъ пжтъ чисто и причистино, особно книгитѣ му нахвъргани, сложени, тукъ тамъ, дѣто не имъ е мѣстото; една светица запратена задъ вратата, що е това? Додето азъ се чудехъ и неможахъ да се начуди на сичко това, ето ти и Иванчю хлътна при мене.

—„Нà ти библията, нека е твоя, нà ти софронието, нà ти сичко“ захвана да говори мой Иванчю, нѣкакъ сърдито, и заедно съ това хвъргаше една по една тия до вчера негови многолюбезни книги, предъ мене;—„то ние беки сме били християни, проклѣто такова християнство, ние сме се обърнале на идолопоклонци, а що е това кланение на *щамаи* на свѣтици, що за глупость, що за дебело невежество?!“ И додѣто думаше тия съглѣда на стената да виси една книжна свѣтица, дрыва и нея и я запраща задъ вратата, чакъ сега се съглѣдахъ азъ че и кандилцето липсуваше. А на тая свѣтица бѣше исписанъ св. Иванъ прѣдтеча, „—и на тоя еврейнъ сѣднали сме да се кланеме като на Господъ; и дѣ е Господъ? ха? я ми кажи ти мене?“ И Иванчо се облѣщи на срѣща ми тъй грозно, щото азъ зехъ да се сжмнявамъ да не би му е исхвръкнала клечката.

—Дѣ позакроти се малко де, рѣкохъ му, сѣдни та си почини, и ми расправи по кротката, що си патилъ? кому си толко разядосанъ?

—Нищо не съмъ патилъ, никому не съмъ ядосанъ а самъ на себе си, защото съмъ билъ такова будало и не е имало до сега, кой да ми отвори очитѣ. *Бждете кротки като овци, Блажени сж нищитѣ духомъ*, тези като насъ будалитѣ, за това насъ сѣки ни яха,

Digitized by Google

за това сѣки иска да му се кланеме, и господаръ, и владика, и попъ, и дияволъ, защото четемъ и се учимъ да сме кротки, и още, *които ни удари отъ едната страна, да му обръщаме другата.—Дъ-глупость —дъ!*

Нъ колкото повече приказваше Иванчю, толкова повече развълнуванъ ставаше; прикаскитѣ му се около учителятъ Тодя, когото Иванчю въздигаше до толкова, щото като да е той едничкий му спаситель, който му е отворилъ, най-послѣ, очитѣ за да познае на свѣта добринитѣ и злинитѣ му, кое е правото, и кое е кривото. А какъ, и по какъвъ начинъ му е отворилъ Тодю очитѣ, въ продължение на нѣколко сбирни и разговорки съ него, какъ е сполучилъ да го прискунди, сичко това азъ не можа, и не смея да го гудя подъ перето; и азъ бихъ далъ мило и драго, ако би било възможно тия думи, що чюхъ отъ Иванча, за винаги да се исчистехж изъ памѣтъта ми. Подобни лукави разговори, слѣдствия на единъ развраленъ човѣкъ, проклѣтъ въ душата и сърцето, като Тодя, сж въ положение да съблазнятъ, да похабятъ, коя да е млада душа, съ слабъ умъ и разсждъкъ. Ако бѣше Иванчю прѣдалъ на мене тия адски идеи, тжй ласкаво, тжй искусно, както разбрахъ че ги е прѣдалъ нему учительтъ Тодю, то опасно—щеше да е да не се поколебая и полжжа и азъ въ нѣщо, нъ той като раздразнителенъ, още и като новакъ въ новоти си „вѣрою„ само се праскаше и пръскаше, ту хулѣше, ту псуваше, ту си противоречеше, самъ се питаше, самъ си отговареше, тъй щото неговити думи, не само немахж сила да повлияятъ на мене, нъ още ми ставахж отвръщителни, заедно съ неговото сега грозно и отвръщително лице.

Digitized by Google

Азъ го изслушахъ хладнокръвно; него като да бѣше го ядъ за това, за дѣто не давахъ петъ пари за неговото ново учение, което той искаше тъй евтино да ми продава, когато нему можеби да е скжпо продавано. Не сж търпеше. Азъ зехъ библията, той ми каза че не е нужно да си заржчамъ друга—щж ти я заплатя, рѣкохъ му, а пъкъ ти ми направи това добро, да придадешъ това ми писмо на Пенча Радевъ, когато се завърне въ града, и да го помолишь, щомъ иди въ Одесса, да го придаде на брата ми. И си тръгнахъ. Дѣ предишнитѣ испроваждания и сладки прикаски! . . . . .

Нъ колкото и да казвамъ че не повлияхж на мене тия съблазнателни прикаски, се пакъ не можахж да изхвирясътъ тъй лесно изъ главата ми. Качилъ съмъ се на кончето си, на което въ дисагитѣ се потаваше библията, отивамъ презъ полето за селото си, мжча се да промѣня тия мисли съ другъ предметъ, нъ напразно: ето ти го пакъ Иванчю, като да стои отпрѣдѣ ми, ето пакъ неговитѣ прикаски, като да се повтарятъ и брънчатъ въ ушитѣ ми, и до толкова азъ се боряхъ съ себе си, щото захванахъ да се страхувамъ, да се плаша, отъ самаго себе. Додѣ ми на умъ за библията, и се стрѣсвахъ, толкова азъ да желая за тая книга, а сега, спорѣдъ Иванчовитѣ плюски, да я забравя? Господъ умъ и разумъ да ти дава Иванчо, рѣкохъ въ себе си, и махнахъ ржка, като да искахъ да забравя я него, и прикаскитѣ му, и сичко. Поотпуснахъ юздитѣ на коня, и, додѣто бѣхъ връхъ него, посѣгнахъ въ дисагътъ и извадихъ едната часть отъ библията (тѣ бѣхж четири части, т. е. четири голѣми книги подвързани). И какво чюдо! какво Божие благоволение, каква за мене всемогжща по-

Digitized by Google

мощь и сила противъ вражиитѣ козни! какво да говоря въ тая минута, кога явлението говори много повече! Съ първо отварение на библията, съ първъ погледъ на първата граница четѫ: *Быша ше и лживій пророци въ людехъ, якоже и въ васъ будутъ лживій учители, иже внесутъ ереси погибели... И мнози послѣдствуютъ ихъ нечистотамъ... И въ преумножніи лстивихъ словесъ васъ уловятъ... и погибелъ ихъ не дреметъ.* *)... нѣщо като тъмна завеса се дигна отъ очитѣ ми, и менъ ми свѣтна. О, Христе спасителю! ти, който си благоволилъ, чрѣзъ това Ти свято откровение, да отвърнешъ едно твое почти заблудено създание, отъ предстоящата предъ него пропасть, и да го спасишъ, нека бѫде благословено, славно и препрославлено твоето свято име во вѣки вѣковъ.

*) Послание Петрово второ, глава втора, ст. 1, 2 3.

Digitized by Google

ЧАСТЬ ВТОРА

XII.

Одесса.

Одесса е приморский градъ и единъ отъ хубавитѣ, украсенитѣ, раскошнитѣ, южни руски градове. Великолѣпнитѣ му черкви, отличнитѣ правителствени общински здания, широкитѣ чисто послани улици, тротоари, богатитѣ търговски кѫщя, искуственитѣ му чюдесни градски градини, натруфенитѣ му съ разни древеса, цвѣтя, гробища дѣто, помежду зелени кичясти отбуръ древеса се лѫщеятъ паметници съ златни букви, и друго, и друго, сички тия сѫ за неописване. Нъ колкото и за неописвание да е този голѣмъ богатъ градъ, колкото и хубавъ да е, пакъ не мяза нито на единъ отъ нашитѣ градове въ българия; той не мяза нито на крайдунавския градъ Силистра, нито на распиления равенъ Русчукъ, нито на долистия Шуменъ, нито на водистия Сливенъ. Хей! дѣ ходишъ ти? Дѣ е Сливенъ? Ами Ямболъ? прѣкрасни, чисти български градища съ тѣ! Въ която кѫща ако и да си ти, въ Сливенъ, или въ Ямболъ, съ недѣли дв сѣдишъ, нъ само ако не си нѣкой, който да обичашь билярдитѣ, кафе шантанитѣ, и да не си челъ много романитѣ на *иолъ-де кока*, и ако не носишь у себе си нѣкоя съблазнителна песнопойка; при това и да обичашъ да миткашъ изъ тъмнитѣ кюшета, то ти каз-

Digitized by Google

вамъ съ недѣли да сѣдишь тамъ, пакъ не ще ти се стѣгни душата. Чисти, равни дворове съ широки камени плочи послани, презъ сѣки дворъ рѣкичка минува и си чурчури. Сливненски дворъ безъ дървета, безъ дебела сѣнка, безъ зелена морава не бива, а срѣдъ двора, подъ сѣнка сѣди и работи, още не похабената съ моди сливненки. Поглѣднешъ на горѣ, на севѣръ, тамъ се издига гордий Бармукъ, а кадѣ западъ Асеновата излѣга (боазъ) на врѣдъ послана съ родовити лозя. А на югъ, и тамъ прелесть: Рѣката Тунджа си кротко тече край високопернати каваци и букове, а по нататъкъ, широка на длъжъ и ширъ равна поляна, колкото може окото да глѣда, безъ ржтъ безъ долина. И Ямболъ. край когото лжкатоши сжщата р. Тунджа, особно съ свойта равна михла каргуна, дѣто кжщитѣ отъ градини съ високи плодовити дървета се не виждатъ, не пада по долу отъ Сливенъ, нъ токо речи че стои и по горѣ. Ами по нататъкъ *Стара-Загора Казанлъкъ*, тези прелѣстни райски страни, съ технитѣ розови нивя и градини, съ тѣхнитѣ води, съ тѣхнитѣ полета и ливади?—то да ти каже Господь хубости. За неописване градища имаме ние. Не е тъй Одесса. И тамъ има българе, нъ нищо нѣма тамъ, което да мириши на българско: нито градинитѣ му; нито хората му, нито водитѣ му, нито кжщята му, нито и цвѣтята му миришатъ на нашенски. Може за този българинъ, който се е тамъ родилъ, тамъ отраснжлъ, да му е сичко хубаво и приятно, нъ на тогова, който се е родилъ отсамъ морето въ българско, нищо не струватъ за него тамкашнитѣ подправени хубости. И каквото му да аресвашъ, и каквото му да хвалишъ?—Поискати се презъ лѣтнитѣ горѣщини, да си грабнешъ зелена стомна, да идишъ до нѣкои изворъ

Digitized by Google

и да си налѣешъ сладка, бистра, студена, нашенска водица за да се порасхладишъ,—нѣма. Влѣзешъ въ нѣкоя градска, градина пълна съ сѣкакви свошки, рѣвнити се да посѣгнешъ самъ съ ржцѣтѣ си, да си откжснешъ една круша, или една ябълка,—забранено. Поискати се да идешъ на лозе, и кошникъ грозде да си наберешъ,—нѣма. Доди недѣленъ денъ, или празниченъ денъ, стѣгнити се душата, поискашъ да поизлѣзешъ и идешъ на нѣкое хорище, дѣто моми, момци, булки, хоро играятъ, и, ако си младъ, да си потроснишъ, ако ли ти сж е пъкъ минало играта, то да си поглѣдашъ.—нѣма такова нѣщо. И тъй, дѣ му е хубостъта?

Четири години сж откакъ Величко има щастието да се избере отъ Силистренско за ученикъ, и се испрати въ училище въ градъ Одесса на тамкашни правителственни разноски. Сичко му бѣ хубаво; и жилището, и училището, и облеклото, и ястието, нъ нали неможеше той да забрави родното си мѣсто и да се приучи на тамкашний животъ, и на града му, и на хората му, и на сичко? Непрѣстанно тжжеше: нито еденето му се услаждаше, нито пиенето. Отъ малъкъ Величко отрасналъ въ село, извѣднъждъ като бѣ преминалъ отъ селския животъ въ градския, и такъвъ още, какъвто бѣ Одесския, той неможаше тъй лесно да му привикне. Роденъ въ село, той сѐ за селското сънуваше, за него бълнуваше, за него говорѣше и за него си даваше душата. Неговото сжщо село не му излизаше никакъ отъ ума. Селскитѣ криви—лѣви, кални, прашни пжтища, отстранитѣ съ плетищакъ обрасълъ въ повитъ, съ диви лози, край плетищака гжста висока коприва, надъ която се растила желта кукувича прежда, за Величка бѣхж се-

Digitized by Google

тественитѣ и най великолепни *трутоари* и *булевари*. А отвънъ селото, тези тесни пжтѣки, особно изъ лозжта, край които отъ двѣтѣ страни насаденитѣ или саморасъ зелени дръвчета, на които вършето имъ горѣ като се сбирахж и сключвахж, та правѣхж единъ дълговатъ сводъ, тамъ подъ тия сѣнки, по тия пжтеки расходката за него бѣ очеровательна. Дайтѣ му пролѣтенъ денъ да излѣзе по полѣто, да гази по зелената морава, да си бере китки отъ минзухаръ, теменуга, кокиче, дайте му да излѣзе, особено слѣдъ пролѣтенъ топълъ дъждецъ ,да си набере по дракитѣ испълзели охлюви, или по гнойщата испъкнали гжби, това бѣ за него и животъ, и богатство, и прѣвъсходно удоволствие. А. храна?—Най обичната за него храна бѣ, кога баба му Минка, неговата добра съсѣдка, слѣдъ като издуеше кравата, подвареше *иртъсньнъ* и му го донесеше топълъ, топълъ, тои надробеше сухъ хлѣбъ, и се добрѣ насърбваше, а тукъ що? —месо съ картови, месо съ краставици, незнамъ що, ястия блудкави, които често му се вдъвквахж. Едничкото му утѣшение бѣ че той е дошелъ тукъ да се учи, да се изучи, и да бжде полезенъ на отечеството си. Не бѣше малъкъ дѣто да не чювствува това. Да послужи кога да е на тия, които сега промислятъ за него, и за образованието му, и за прехраната му, и за сичко; да удовлетвори надѣждитѣ на тия, които сж го избрали и испратиле, сичко той познаваше и чувствуваше, и за това мжчеше се да притърпява и приглъща сичко, че най-сѣтнѣ да бори, до дѣто вече можи; годинитѣ ако и бавно да се изминувахж за него, нъ се щеше да доди денъ, въ който ще да свърши, и ще се завърни весель при своитѣ си и у своето си. И това го до нѣкадѣ крѣпеше.

Digitized by Google

* * *

Любовьта тая безцѣнна дарба, съ която Тоя когото самия наричатъ *любовъ*, е надарилъ своето питомно сътворение, тая *любовъ*, това благородно чювство, безъ което човѣкътъ не може да се нарече словесно Божие създание, тая *любовъ*, която днесь е похабена и е замѣстена съ подлость, лицемѣрство, притворство, тя, въ тѣхъ времена, за които ни е повестьта, бѣ едничката подпорка, едничкото утешение въ общественний и домашний животъ на нашия българинъ, едничката сладость, улекчение въ тѣхъ горчиви и тѣжки времена. Тя бѣше истенска, свята, непорочна любовь, тя бѣше по напрѣдъ и отъ испълнението на надлежний дългъ отъ селенина къмъ съселенина си, съсѣдъ къмъ съсѣда си, братъ къмъ брата си.

Не отиваше селенинътъ да помогни на своя онжженъ съсѣдъ, събратъ по скоро да си направи кжщата, по скоро да си пожене, по скоро да се замогне, съ мисълъ че това му е длъжность, и че трѣба, ще не ще, да я испълни, или да си помисли че това е *взаемъ*, не, той го правеше отъ любовь, отъ обичъ, отъ ревность да има единъ свой съсѣдъ, който и той ще него да обича, и ще сънего сладъкъ животъ да животува. Не отиваше селенинътъ на свои, съсѣдъ билъ, роднина билъ, на гости, само колкото да се рече отъ двѣтѣ страни думата *причелъ ма*, *причетохъ го*, или колкото да испълни единъ прость обичай, нъ отиваше отъ любовь, отъ обичъ, да се взаимно сладко поглѣдатъ, сладко поразговорятъ, още по сладко и любезно да се поразвеселятъ. Ето защо се траели тогавашнитѣ весели субати угощения, съ дни, а не като сега съ часове и то като насила. Когато е била така силна любовьта между отдѣлни лица,

Digitized by Google

колко повече е била тя силна помежду сжщи братия? Помня, щомъ се узна и разбра въ насъ че учението е необходимо нужно и полезно сѣки му, имане такива братя, които и слѣдъ смъртьта на баща си, намѣсто да задържатъ по малкитѣ си братя да имъ робувятъ, тѣ на гърбъ, на сила, сж ги носиле на тогивашнитѣ школя, подържа ли сж ги дори въ далечни села, дѣто е имало по добри учители, харчиле се, плащали сж много, много повече отколкото днесъ се плаща за единъ селски ученикъ въ градско училище, и не съ друга цѣлъ, нъ само съ тая: „на моето време не е имало учение, азъ сьмъ останалъ слепъ, баремъ брата си да не оставя такъвъ“. Може би настоящий примеръ, съ когото искамъ да докажа тогивашнета искренна братска любовъ, да е слабъ за нѣкого отъ читателитѣ ми, нъ нека тѣ иджтъ сега въ едно село и да сравнятъ днешнитѣ селски братя, които сж готови и очитѣ си да издержтъ, само да не мине отъ голѣмия на малкия ни най-малко трудъ, или пари, или имущество, остало отъ баща имъ, и тогива ще се убедятъ.

Неописана силна бѣ и любовьта на нашитѣ *двама братя*, още по вече, че тѣ твърдѣ слабо зазнаихж родителска любовъ, и родителски милвания. Родителитѣ на Величка и Милка умрѣхж тогава, кога тѣ трѣбаше най много да имъ се радватъ, и най много да показватъ къмъ тѣхъ родителската си обичъ. Любовьта къмъ родителитѣ сж присжедини при тая-братска, и тя се удвои. Нѣмаше въ свѣтътъ за тѣхъ другъ прѣдметъ на любовъ освѣнъ взаимната, и тая къмъ познатитѣ си приятели. Книжното прочитание, което тѣ си спечелихж повече сами, като самоуци, постепенно ги направи да хвърлятъ своита синовна лю-

Digitized by Google

бовъ камъ еднородцитѣ си. Тѣ глѣдахж страданията, теглилата на братията си, отъ гърци, тур., които теглила ако и да не се коснувахж тогива твърдѣ до тѣхъ, но тѣ ги чювствувахж. Честото прочитание на книгата Царственикъ подигаше тѣхната жлъчка къмъ гърцко то Духовенство, което по тѣхното врѣме бѣше въ силата си. Четението на *Горский пътникъ* ги правѣше да потреперватъ отъ описанитѣ тамъ зверства на турцитѣ, и колчемъ се случеше да се срѣщнатъ съ въоруженъ турчинъ—гущери бълвахж. Четехж тѣ тия книги и на старо, и на младо, тълкувахж ги, декламирувахж ги, и глѣдахж да ги направятъ внушителни сѣки му. Нѣмаше тогива толкова страхъ отъ издайници и прѣдатели. И тъй, любовьта на двамата братя къмъ тѣхнитѣ еднородци, може да се докаже съ това, че тѣ, при сичко че сж живели единъ за другъ, и не бѣ въ сила да ги раздѣли никои другъ, освѣнъ смъртьта, на за да бждать полезни на отечеството си, едина го виждаме единъ отъ рѣдкитѣ тогива селски учители,*) а другия избранъ по неговата добрина и ученолюбие—ученикъ въ Русия. А за братската имъ взайимна любовъ, имаме доволно време да приказваме по нататъ въ настоящата повѣсть, и да размишляваме.

*) Глѣдай книгата *изъ дневника на единъ учитель.*

Digitized by Google

XIII.

БОЛѢДУВАНИЕ ВЪ СТРАНСТВО

или

„Чуздото си е се чуздо“

Една своя сламена кжщица, съ родъ—роднини на около ти, сжща майка надъ главата ти, кога си боленъ на постеля, една, двѣ бабички до тебе, сички тия струватъ много—много повече отъ чуздитѣ великолѣпни спитали (болници) съ тѣхнитѣ изнежени пригоди и съ тѣхнитѣ многоучени доктори. Не дай Боже никому да страда, да лѣжи боленъ въ чюждина! Гладенъ да си, жеденъ да си, че пакъ у отечеството си, да си, при своитѣ си да си, че ако и умрешъ, очитѣ ти отворени не ще останатъ, отъ колкото да лѣгнешъ въ чужбина, и мърцина да умрѣшъ, дѣто никой, освѣнъ че не ще се повайка за тебе, нъ още ще да глѣдатъ и по скоро да умрешъ, за да се оттържтъ, може би, отъ една тегота. Ходи, каде ходишь, пакъ у своето си, пакъ при своитѣ се ела, и ако би че днитѣ ти сж се скъсиле, то понѣ колкото поживешъ, ще имашъ удоволствието да се понаглѣдашъ, да се понарадвашъ на околнитѣ си мили и ближни до сърдцето.

Порасчамавишъ ли се, охнешь ли, когато си удомаси, лѣгнешъ ли боленъ, тосъ часъ, освѣнъ че твоитѣ домашни въ часа затрипервать надъ тебе, нъ

Digitized by Google

ето че изведнъждъ се научили сички твой съсѣди съсѣдки, а роднинитѣ ти още по-скоро. И глѣдашъ ги запжтиле се нажелени, сѣка носи въ ржка по нещо сготвеничко, като за болнаво: коя питички въ чисто масло упражени, коя пиленце зачервено съ гърне вино, коя грозденичка, коя ушавецъ, а нѣкоя по ближна бутнала въ пазвата си ябалка, или круша, или дюля, скжтани нарочно да се намиратъ за болно. Сѣка те кани съ умиленъ поглѣдъ.

—Стани, бабиното, и си похапни отъ тия питички, я какъ хубаво ги е зачервила буляти; хапни, помжчи се, колкото можъ.

—Поуткасни си и отъ пилепцето, посръбни си и отъ винцето, то е хубаво, пийни си да ти доди силица. Хубавото вино докарва кръвъ на лицето.

—Може да ти се иска и грозденка, на болень човѣкъ му иди на умъ това, което го нѣма, азъ едвамъ съмъ оттървала отъ дѣцата нѣколко гроздчета, да се намиратъ за болно.

—На ти и дюлка, поотхапвай си, ти имашъ оганъ на сърцето си, я какъ ти парятъ ржцѣтѣ, а дюлята е хубаво, расквасва устата.

—А какво ти е, драгинко, пита те по ближнята ти роднина, и ти пипа ржцѣтѣ, челото, краката,—ти трѣба да си настиналъ, я какво ти пари главата, а краката ти ледъ—кочанъ; добрѣ е да се поиспотишъ.

—Нека си гуди краката въ топла вода, че да се затрупа добрѣ, хубаво да се испоти, и да промѣни една двѣ ризи, казва друга.

—Гудете и една лъжица солчица въ водата, натоплете и една двѣ керѣмиди, гудете ги подъ телътъ му, подъ краката му, до колѣнетѣ му, свжрете и малко бжзювъ цвѣтъ, или лай-лай-кучка, да сърба горѣщо-

Digitized by Google

горѣщо, и отъ вѫтрѣ да се затопли, замъ да искага студя на вънъ.

—Не бой се, те такива болести, като настинка, като трѣска, то е здрави; ще си полѣжишъ, ще си починешъ, ще станешъ сѣтнѣ отпрѣди по здравъ.

—Хора сме, додѣто ни речемъ охъ! не бива, нъ токо да минува.

—Гудете до главичката му свѣтичката на Св. *Харалампия* и св. *Стилиана*, тя много помага за болно.

На боленъ човѣкъ, обикновенно пощява му се това, което не му е времето, или което го нѣма въ кѫщи, това го знаятъ нашитѣ бабички. Понагѫни се болния, похапне си, ту отъ тоя приносъ, ту отъ оня, смукне си и малко винце, понасърчи се и самъ отъ сладкитѣ утѣшителни приказки на посѣтителкитѣ си, гледа на около си се умилни погледи, и ето ти че му дошелъ сладъкъ подкрѣпителенъ сънчецъ, полѣгне си, позасни, сѫбуди се, и у него силитѣ му като да се подновиле, не се мине много, и той скочи на крака.

Ако ли пакъ се познае че на болния днитѣ сѫ на скѫсяване, и неговътъ животъ виси на кончецъ, нѣма надѣжда, то пакъ нашитѣ добри бабички и разговорливи булки, захващатъ прѣдварително да утѣшаватъ ближнитѣ на умирающия, приговарещицъ тайно:

—Господъ знае, сестро, нъ казватъ, че душа се скрѣпя и подъ некътъ, вижда се че твърдѣ му е лошевичко.

—Сичко е за насъ; сички, кога да е, ще умрѣмъ.

—По добрѣ е да си го прибере Господъ, за да се не мѫчи.

—Дайте да му гудимъ до главата свѣтичката на свѣтаго Архангила, замъ полегичко. . . .

Digitized by Google

—Пакъ честитъ че е въ кжщата си, при дѣцата си при майка, при баща, при сестра, при брата, има и кой да му затвори очитѣ, и да му се отстои. Ние да видимъ какъ, и накадѣ ли ще умрѣмъ?!

—Не дѣйте плака, недѣйте се коси и топи, ако има дни ще уживѣе, ако ли не, не трѣба да гневимъ Бога. Обикналъ си го Господъ, ще си го земе, като ангелче при себе си.

Уви! Сички тия ги знаеше клѣтий Величко, ставалъ е той боленъ у тѣхъ си, при своитѣ си, виждалъ е тамъ какъ се надглѣдватъ и утѣшаватъ болни, чювствувалъ е сърдечнитѣ състрадания и на ближни и на далечни, отъ които сега него дѣлятъ рѣки и морета! щомъ се усѣтеше слабъ, расчамавенъ, завѣднъждъ му дохаждаше на умъ за брата му, завѣднъждъ му дохождахж на умъ тия, съ които е прикарвалъ дѣтинството си, и тия, които сж го наглѣдвали, като родители. Често въ слабостьта си е сънувалъ, какъ е боленъ, какъ лѣжи до прозорца на селската кжщица, като поглѣжда на зелената градинка въ двора, какъ изглѣдва широкото поле, което се растилаше до подножието на селото му, и сички тия, които по горѣ описахме. Събудѣше се, и пакъ се замислеше, като приговареше сънътъ си.

Нъ неможа Величко да противостои на своитѣ силни, душевни вълнения.

Колкото повече минувахж днитѣ, месѣцитѣ, годинитѣ, толко повече, намѣсто да се приучи на тамкашния животъ, той тжжеше и жѣлеше за отечеството си. Мисълта за брата му, откогото съ месѣци. нито писмо, нито извѣстие имаше, грозната мисълъ да ли ще го види още единъ пжтъ, да ли ще заедно съ него да се расхождатъ по полѣнитѣ, да си слад-

Digitized by Google

ко приказватъ, да си придаватъ единъ на други, своитѣ мисли, своитѣ впечатления, своитѣ желания, или ще го люта болесть притисне, и ще го, като покойния Сарафова, немилостиво отдѣли отъ сички тия въображения и като ни милъ, ни драгъ, далечъ далечъ отъ най любезнитѣ му предмѣти въ гробъ да го заржа! сички тия, а заедно съ тѣхъ и лютата зима въ послѣднята му пета година на прибиванието му въ Одесса, заедно съ нейнитѣ студове и калове, тъй злѣ повлияхж на здравието му, щото училищнии докторъ рѣши да се проводи Величко и настани въ спиталътъ (болницата) за поправене здравието му.

XIV.

Нечакано утешение.

—А, какъ ти е, Величко? какъ се усѣщашъ съ здравието си, не ли ти става по добрѣ? питаше Величка, единъ отъ неговитѣ най любезни приятели и добри съученици, на име Василъ, момъкъ веселъ и шеговитъ, който щомъ си привършеше училищнитѣ занятия, дохождаше при Виличка да го раздумва, кое съ насърчителни прикаски, кое съ шеги.

—Не ми е добрѣ, Василчю, тукъ помежду тия високи стени, азъ още повече се усѣщамъ злѣ, отколкото като бѣхъ вънъ отъ тѣхъ. Денѣ, както и да е, нъ нощѣ, не ме побира лѣглото ми, като че ли тръне има подъ мене. Нощта ми е година. Лоши мисли ме мжчатъ. Братъ ми, вие милитѣ ми, Сарафовъ, неговътъ гробъ, когото видехъ съ отворени уста, които

Digitized by Google

поглътнахж тоя нещастенъ нащъ събратъ, сички тия ме мжчатъ много по злѣ, отъ колкото ме мжчи по тия дни една слаба кашлица. Моитѣ болни гърди, усѣщамъ, още повече да се свиватъ; искамъ да си распустя сърцето, нъ неможа.

—Че ти, Величко, можешъ да се расхождашъ, слава Богу, до толкова не си отпадналъ, и не щѣшъ и да отпаднешъ, нъ още повече ще се усилишъ, ако по често излизашъ да се порасхождашъ изъ широкия дворъ на болницата, и тогива ще и охота да имашъ.

—Не, Василчю, не мога, сичко за мене като да е болно, и унило, заедно съ тукъ моитѣ болни другари. Ако да бѣше лѣтенъ денъ, то какъ и да е, нъ и тогива мойто сърце, намѣсто да намира улекчение, струва ми се, че още повече ще се разврѣжда. Дѣ за мене, мойтѣ селски полета и поляни, дѣ тамкашния животворенъ за мене въздухъ, дѣ тамкашната расхладителна водица, да се порастжпча, да се понагълтамъ съ чистий нашенски въздухъ? ето ти за мене и животъ, и охота, и здрави, и сичко. Не само да съмъ тамъ, но само като си ги въобразя, на мене става по весело и по легко. Потрудете се за мене, Василчю, да си ида, иначе ще уплаквате още единъ вашъ другаръ . . . Нъ' жалъ и за мене . . . Додето Василъ стоеше надвесенъ надъ стола, и съ едната си ржка подпираше главата си, безъ да знае що да отговори, ето че влезе докторътъ.

Докторътъ си приглѣда болното, попита го щото му трѣбваше да знае, написа рецетата, остави я на массата, и си тръгна. Слѣдъ него тръгна и Василъ. Когато излѣзохж вънъ на салона, Василъ спря

Digitized by Google

докторътъ и го попита за болестьта на другарьтъ си.

—Болестьта още не е опасна, тя е въ първиятъ си периодъ, и може лесно да се превари, ако болниятъ се не стѣсняваше толкова, и ако бѣ по малко чувствителенъ, попѣ сега. Него мжчи сжща такава страстна болестъ, каквато мжчи тогова, който е до пропала влюбенъ, а не можи да удовлетвори любовьта си.

—Господинъ докторе, неговата страстна любовь е да си иди въ отечеството си, при своитѣ си, възможно ли е това?

—Това е едно отъ спасителнитѣ средства; въздухътъ на родното му мѣсто, ще му спомогне особно сега, като иди пролѣтъ и тамъ той ще да се поправи тъй скоро, щото вие навѣрно ще го имате слѣдъ 3—4 месѣца съвършено здравъ. Нъ ето що е злото, че мѣсто далечно, а той слабъ, трѣба изъ пжтя за него прислуга, трѣба му другаръ, да го подкрѣпя, да го снима, да си има най-добрата грижа до дѣто си иди. Пристигне ли веднъждъ тамъ, въ това положение въ което е днесъ, безъ повече, да се простуди, и пресили? той ще за малко да се подигне. Отъ моя страна азъ пак му дамъ най добритѣ наставления по които да се води кога си иди. Сбогомъ!

Василъ се върна пакъ при Величка, когото намѣри доволно задумчивъ. Василъ бѣ усмянъ, тая усмивка, поубодри Величка. Василъ му расказа тия отъ утѣшителнитѣ думи на доктора, като приложи нѣщо и отъ себе си, като скри периодътъ на болестьта, отъ което щѣше да помисли Величко, че това е охтика, кога той отдаваше болестьта си повечето на слабость та, и многото скърбене.

Digitized by Google

—Величку пакъ се усмили—Азъ съмъ чувалъ, каза той, че болното, кога нѣма хароса, провождатъ го, или въ топли мѣста, или у тѣхъ си, че ако умрѣ, да умрѣ тамъ.

—Не ставай дете, Величко, азъ ти почти раскаазахъ сичкия разговоръ съ доктора, и нищо не скрихъ защото виждамъ че щото каза, каза го на основание, на твоята още здрава натура, по основание опитътъ, че сѣкога човѣкъ може по лесно, по скоро да уздравя отъ такава болесть, каквато е твойта, която е малко смесена и съ дѣтенство, тамъ дѣто е роденъ; това ти не ли каза по преди, и това ти самъ не ли желаешъ; какво още ходишъ да се баешъ за бълхи?

—Величко се поусмихна.

—Но ето що е малко трудно Величко, нъ и на него ще се намери леснината. Докторътъ отъ добро желание къмъ тебе, каза, че за такъвъ дългъ пѫтъ, ще ти трѣба и другаръ, който да се грижи за тебе. Какъ? наемашъ ли се самъ?

—Ами пари?

—Ти за пари не дѣй мисли, и не ти прощавамъ да помислишъ, то не е твоя работа, ще му намерѧтъ леснината, още предварително ти казвамъ, че не ти прощавамъ да изговоришъ и думата *благодаря*, нъ само кажи, какъ се усѣщашъ, ще ли можешъ самъ?

—Страхувамъ се, Василчо, усещамъ че краката ми по нѣкога се отказватъ съвсѣмъ да ме носятъ, главата ми се мая, предъ очитѣ ми по некога причернява; да е правъ пѫтъ, отъ тукъ да се кача на колата, която да ме търси право въ селото ми, то какъ и да е, а пъкъ то, презъ море, презъ рѣка, ще се минува, за то страхувамъ се самъ. Ахъ защо не бѣгне сега *ваканцията* близу че беки щѣше да се на-

Digitized by Google

мѣри нѣкои отъ нашитѣ другари да си ходи, та да ме придружи понѣ до Галацъ, отъ тамъ на татъкъ е лесно: съ вапора право въ г. Силистра.

—Що си бълнувашъ ти до *ваканцията*? ние искаме да те видимъ по то време, пакъ помежду насъ, здравъ и читавъ, а ти какво говоришь?

Василъ се позамисли, и слѣдъ като много мисли заведнъждъ стреснато, изговори—„Не бой се, поутпусни се! и на това ще се намѣри леснината.

—Какъ, Василчо?

—Ето какъ, нъ пакъ щж ти кажа не искамъ *благодарения*, нито дума да ми припречишъ: *Врѣбница* наближава, отъ *Врѣбница* до *недѣля Томина* нашето училище нали запразнява? Имаме 15 дни распустъ, и то добрѣ че ти спомѣна думата *ваканция*, иначе пакъ щеше да ми доди на умъ, нъ късно; въ растояние на толко дни, дѣто ще се ухлявамъ изъ Одескитѣ широки улици, самъ азъ ще та придружа, заведж не до Галацъ, нъ и отвъдъ Галацъ.

Сила доде на Величка, изгжна се, примѣтна ржцѣтѣ си на василевата шия, пригърна го и, съ колкото сила имаше, стисна го до болнитѣ си гърди; заплака отъ радости и изговори:

—Позволи ми понѣ да поблагодаря, въ тая сладка минута, Бога, който ме е сподобилъ съ такива милозливи другари. Нека той те възнагради за тая ти добрина, да испълни на всички ни нашитѣ добри пожелания, и да увѣнчее, до кога да е, който доживѣе, тия страдалчески глави съ. .

—Съ *търнени вѣнци*! превари и каза шеговито Василъ.

На Величка посвѣтна на очитѣ.

Въ този часъ вратата отвънъ се похлопахж.

Digitized by Google

—„Влезъ“! изговори Величко съ слабъ гласъ, а Василъ стана да отвори.

На вратата се показа единъ страненъ човѣкъ, на главата му нова кушмица, облеченъ съ нови калци, въ нова абичка, новъ червенъ опасъ въ когото бѣ натжкнатъ червенъ старъ дивитъ, и убущата му, ако сафтиянени, нъ и тѣ бѣхж нови. Тъй прибраничакъ, поспритърханъ, съ умилно, безъ приструвка, лице влезе той въ болничната стая, сне си кушмата— „добъръ ви денъ“ рече, и очитѣ му се поналяха.

Величку изведнъждъ неможа да познае този страненъ човѣкъ, нъ Василъ го позна, щомъ го видя.

—О! добрѣ дошелъ! добрѣ дошелъ! бае Пенчьо.

—Ти ли си, бае Пенчьо? изговори и Величко. Добрѣ си ни дошелъ, и се понадигна отъ леглото си да се здрависа съ любимиятъ си гостенинъ.

Добродушний, милозливий Пенчю неможаше да укрие сълзитѣ си, извади селска рута изъ пазвата си, поубърса налятитѣ си очи, и мълчешката сѣдна.

—А защо се нажали, бае Пенчьо, да не ти е дошло на умъ словото на Сарафова, не бой се, азъ съмъ живъ, и, ако е рекълъ Богъ, ще живѣя—нѣма загина тукъ.

—Ехъ, пилето ми, да знаешъ азъ съсъ какви сладки, весели мисли идѣхъ въ Одесса, какъ азъ радостенъ идѣхъ, особно при тебе, какъ азъ си прикарвахъ презъ ума, да те видя, да ти се нахваля, а пъкъ какъ те намирамъ. Тъй ли съмъ мислилъ азъ? а ми братчето ти?

—Братчето ми ли? Нѣма ти се видя съ брата ми? отговори яката Величко, като поподскочи отъ леглото си.

—Видѣхъ се не, нъ и нѣщо повече, само ти се поуталожи; зная ти азъ припряното сърдце, а на при-

Digitized by Google

прянъ човѣкъ, още и боленъ, скърбтьта, да не казвале, защото нѣма такова нѣщо, нъ и голѣмата радость, мисля, че го повреждатъ.

—Радостьта, бае Пенчю, проговори и шеговития Василчю, който искаше да попроточи малко времето до радостното извѣстие, е само тогава врѣдителна, когато, напримѣръ, като на насъ хашлаци, додешъ изведнъждъ да ни кажешъ, че на наше име се е падналъ нѣкои *лотъ* отъ нѣкои богата *лотария*, или да го кажешъ по нашенски, отъ нѣкое *шиянко*, нѣколко хиляди рубли, е тогива не само такава весть повреждa човѣка, нъ и клечката му биля исвръква. А пъкъ това, което ти идешъ да кажешъ, то е роднинска любовь, братско много здрави, братска радость такава, която не само може да повреди човѣка, нъ още ще и да го нолзува, като ще му даде сила чрезъ душевната веселба, която ще помогне за поскорошнето му уздравение.

—Ехъ, остъвате, моля ви се, на страна тия философствувания, и не дѣйте ме прави отъ припирание да ми си по силно раступва сърцето. Расположи се добрѣ, бае Пенчю, и азъ ще се порасположа, и ще си пораспусна свитото до сега сърце, ти, на този редъ, за мене и утешителъ, и докторъ, и сичко, което може да ми спомогне на болестьта.

У Пенчовата пазва се потаваше милково писмо, което ако би знаялъ Величко, би скочилъ, и съ сѣтня сила би го истеглилъ. Пенчю не искаше по преди писмото да даде, той си стоеше се на своето, че на боленъ човѣкъ силната радость може злѣ да повлияе. Като поизменл лицето си отъ скърбно на весело, захвана издалечъ, издалечъ, да приказва и расправя, какъ е отишелъ въ селото, какъ Милко испър-

Digitized by Google

съ очюдване а послѣ какъ сладко го е посрѣщналъ, какъ го е нагостилъ, какъ сѫ се весело разговарела, какъ е дошло рѣдъ да му каже *словото* за Сарафова, какъ Милко като е видялъ сѫщето писмо на брата си, е плакълъ и, най послѣ, какъ сѫ искарале джумбиша по мухитѣ.

Съ такова голѣмо любопитство слушаше Величко за брата си, щото и душата си по рѣдко поемаше като гледаше да не изгубя нито една отъ думитѣ на бае си Пенча. Кога слушаше за милча какъ е плакалъ, кога е видялъ исписаното отъ него *слово*, и той се насълзи, а кога захвана Пенчю да приказва историята на мухитѣ Величко и Василъ прѣзглява се смѣяхѫ. Смѣеше се и самъ бае Пенчю.

Ненаситенъ Величко отъ сичко подробно расказано отъ Пенча, той пакъ поитери и потрети да го подпитва за това за онова, като по нѣкога му се щеше да показва съмнение, да ли наистина му приказва бае Пенчю сичкития, да ли наистина се е виделъ съ брата му, или нарочно му расказва сички тия за утешение.

—Токо тъй ти не ще подпитвашъ да ти повтарямъ по моето виждание съ брата ти, тебе не ти се хваща вѣра сичко това, виждамъ те азъ тебе, нъ чакай, азъ ще та увѣря.

И бае Пенчю забъркъ въ дълбокия си джобъ.

—Той е малко *невѣрний Тома*, трѣба да види, да попипа, да похване нѣщо, че тогива ще да повѣрва, каза Василъ, които сичко слушаше съ внимание, съ довѣрие, и правеше му удоволствие Величковото растушване, като го гледаше на лице веселъ и засмянъ.

—Старъ човѣкъ съмъ зная се своето, азъ не искамъ да предамъ сичкитѣ си радостни вѣсти наведнъждъ,

Digitized by Google

нъ лека по лека, сега му доде реда: Ето ти и саморучното писмо на брата ти, каза Пенчю и подаде на Величка едно голѣмо незапечатано писмо.

И най-скжпоценни подароци отъ нѣкой богатъ приятелъ, ако да бѣхж изсипали въ тоя часъ прѣдъ Величка, той не би поглѣдналъ толко любезно на тѣхъ, колкото любезно и мило поглѣдна на братовото си писмо. Пое го, пригърна го, тъй сжщо, както братъ му бѣ послъ и пригърналъ тетрадката съ словото на Сарафова.

—*Разверни его рука съ трепетомъ, и читай души откровения*, изговори Василъ отъ единъ стихъ на Соломона.

И Величко съ благоговѣние разгърна писмото четеше го тихо, сълзи потекохж по очитѣ му и капѣхж на писмото, но тѣ сълзи бѣхж отъ радость; прочете го, лицето му се изясни, жизнена сила, като че премина по сичкитѣ му жили.

„Съ души бремя скатилось
„И теперъ такъ легко легко. . . .

Произнесе той думитѣ на единъ поетъ, като сгжна писмото и го гуди до главата си, и съ весела усмивка поглѣдна на Василя и Пенча.

Величко пакъ зе писмото и го разгжна, той не бѣ забѣлѣжилъ датата.

—Че това писмо твърдѣ отколѣшно, каза той на Пенча, като виде че то е писано преди 6 месеца.

—Ехъ, пилето ми, пжтъ е това, зимата ме препити въ Галацъ, и азъ самъ се зная какъ испъплѣхъ на пролѣтъ, по това и писмото укжсня.

Величко пакъ се умисли.

—Е, да си додимъ пакъ на прикаската Величко, проговори Василъ.

Digitized by Google

—Каква прикаска имахте, каза Пенчю, ако е нѣщо тайно, кажете да ви оставя на спокойствие.

Не, отговори Василъ, интересно ще бжди даже и вие да си дадете мнението. И Василъ исприказа на Пенча нуждата за завръщанието Величково въ българи, и нужното му придружавание понѣ до Галацъ.

—Не, не, не, това не е твоя работа Василчьо, ти, пилето ми, стои си въ Одесса, защо ще харчишъ и ти пари, до дѣто съмъ азъ? Азъ и тъй, и тъй ще се врѣщамъ, ще харчя по себе си, за стоката си, стига да има разноски за Величка, че азъ не до Галацъ, нъ ще си го занеса и снемя, като рожбата си, чакъ въ селото му; ще го предамъ на братчето му, ще се порадвамъ ведно съ тѣхъ, и ще ми бжде и на мене драго, че съмъ свършилъ една добринка, като на васъ гълабчета. Колкото изъ пжтя, азъ ще си го глѣдамъ, и надглѣдвамъ много по добрѣ отъ васъ. Вие сте още дѣца, незнаите какъ се варди болно. Оставете вие тая грижа на мене, и бждете спокойни.

Тая ненадейна сполука, даде на Величка още по нече силица, той незнаеше какъ да се нарадва и да благодари на тия си двама благодѣтели, които доволно време се крепрахж, кой ще бжде по добрѣ да го придружи. —Зная ви азъ, че съ треска се чешите по тая чюжбина, и до колко е потрѣбна за васъ парата, за то по добрѣ, Василчьо, стои си ти тукъ, не трѣба да се харчишъ, додѣто съмъ азъ. Вѣрвайте ме, ако да не бѣхъ далъ всичкитѣ си пари, за черковни книги, не бихъ приелъ разноски да ви искамъ по пжтуванието Василчово, нъ що да сторя, като само за себе си съмъ оставилъ.

—Не, не, за разноскитѣ, ти нѣмай грижа, то ще го направимъ ние испомежду си на драго сърце.

Digitized by Google

Отъ четирсетъ бради по косамъ ще направимъ цѣла брада; а като не стигне, ние знаемъ и да просимъ.

Пролѣтното слънце, сладкитѣ утѣшителни думи на приятелитѣ, благоприятний случай за завръщание съ добъръ, разговорливъ другаръ, благополучного извѣстие отъ Милка, и скорота свиждание съ него, съ родното си мѣсто, сички тия въодушевихѫ Величка, дадохѫ му мощна сила, и той се усѣщаше сега не толкова слабъ, исправеше се на крака, походваше, и мълчешката припираше се, кога и въ кой часъ щѫтъ да тръгнатъ.

Добрия му приятелъ Василъ, слѣдъ като обиколи сичкитѣ си съученини, които отъ гърлото си отдѣлихѫ по нещичко за пѫтни разноски на Величка, обиколи, най сѣтнѣ, и *Тошовци* и *Палаузовци*, и една богата помощь за пѫтувание вече бѣше приготвена.

* * *

Една недѣля, преди *Връбница*, на морското крайбрежие срѣщо димящий се готовъ за отплувание въ морето параходъ, Одескитѣ български въспитанници се трупахѫ около своя другарь, който отъ слабости едва се крѣпеше на краката си, когото бѣхѫ надошле да испроводятъ. Пригръщахѫ се, цѣлувахѫ се, едни се шегувахѫ, други глѣдахѫ умилно на свои другаръ, а други пояхѫ мишкитѣ. Нъ Величковитѣ очи не присѫхвахѫ. Свирката на парахода свирна: „Не ме забравяйте!“ изговори Величко, като изглѣда за послѣденъ пѫтъ своитѣ другари; сладката утѣха, че той отива да се види съ много по мило мѣсто отъ това, съ много по милъ до сърдцето си, ако тия не го скрѣпехѫ, той би заплакалъ като дѣте. —„И ти насъ незабравяй“ бѣхѫ послѣднитѣ думи на другаритѣ му.

Digitized by Google

XV.

ВРЪБНИЦА.

Бѣше пролѣтенъ день, па и день святъ день — *Врѣбница*. Времето хубаво, приятно, весело, токо що бѣ повалялъ единъ топълъ, дребенъ дъждецъ, и пакъ бѣ огрялло пролѣтното слънце. Въ Милковото село сичко бѣ весело, освѣнъ Милка, и черковний Епитропъ, комуто на скоро бѣхж откраднали воловетѣ. Старо, младо, слѣдъ като бѣ се черкувало, слѣдъ като бѣ обвило па кравай подадената въ черква отъ дяда попа върба, и я бѣ покачало до свѣтицата си въ кжщи, слѣдъ като бѣ се посблажило съ рибица, бѣ испъпляло, слѣдъ хубавия дъждецъ, като охлюви изъ кжщитѣ си, и пжстрѣхж селскитѣ улици. Хрисими селски моми и момиченца, като въ тия великопостни недѣли, празници, святъ обичай е за тѣхъ, да не се свири гайда, свирка, да не се играе хоро, освѣнъ криво хоро *Лазарско*, и то по *Лазаровденъ*, събра ли се отъ нѣколко махли, нагиздени въ своята селска примяна, наскупчиле се близо до хорището, приказватъ, и тихата, разговарятъ се за туй, онуй.

—Че коя бѣше вчера *буенецъ* *) въ вашета махла мари Недо?

—Лелината Пенина Димитричка.

—Тя колкото си е хубавица, кой знае пъкъ буянската руба какъ и приличало?

—Марий! чумата, азъ отколѣ не бѣхъ я виждала,

*) Буенецъ е момата, която води лазарското хоро; тя бива облечена въ съвѣмъ особна красива примяна, която другъ пжтъ прѣзъ годината се не облача, и никои другъ не може да я носи и на лазаровденъ, освѣнъ буенецътъ. На буенеца е въ рѫката да води хорото буйно или кротко.

Digitized by Google

то вчера, като я видѣхъ, незная отъ игране ли бѣше, откржтила едни алени страни, едно румено лице, че като отпуснала онези кждреци надъ челото си, то за гражданка червисана, белисана кокона да я недадешъ.

—Ами вие колко брашно, ейца, пари, събрахте отъ Лазарката?

—Не сме чели, и теглили още нищо, по Атанасовдень (лѣтень), когато ще слагаме софра, тогива ще видимъ що сме събрали.

—А ми кога си истжка тжзи пъстрата пристилка?

—Истжкахъ си я за благовещение, сега си тжка за сая, да ме видишъ за Великдень ще изляза нованова.

—Ихъ, кога ще доди Великденъ да си потропнемъ на хорце, краката ни сж вече схванахж.

—Кой бжди живъ, и той ща доде, ей го на като днесъ.

Така си приказватъ момитѣ, а малко по на далечъ отъ тѣхъ наисправили се момци, момчета, извадили габровскитѣ ножове и скоравчета дялатъ си непотрѣбни клечки, шушукатъ си, и подъ вежди заничатъ кадѣ момитѣ. На една страна край плетищака насѣдали стари жени, бабички, сгугушиле се, намиратъ се и тѣ на прикаска.

—Сполай ми, посблажихъ се днесь съ рибица, поугадихъ си сърцето, додѣ ми сипица; изникналъ ми бѣше вече бѣлий бобъ на сърцето.

—Пъкъ наший скупосникъ—Миху, неможилъ да намѣри прѣсна риба, а ми зелъ та купилъ една раждясала, три годишна скъбрица, ядохъ я, то гаче ли мѣсата си ядохъ; още ми ври на гърлото. Кешки да не бѣхъ се смърсявала.

Digitized by Google

—А! не бива, сестро, чилѣкъ, на днешний денъ, ако не намѣри да си купи, то, казватъ, да порови на гноището, да намѣри една рибя кость, съ която да си почювърка зжбитѣ, инакъ грѣхота е да се не смърсимъ.

—Невямъ, то не е за днесъ, то го казватъ за благовѣщение.

—Пъкъ ние си сварихме лапатецъ, гудихме му повечко зехтинецъ, то, да сж чисти пости, гаче ли бѣше упражено пиленце; ядохме го отмедомъ.

—Ехъ, едно сляпо гърло, не ли е? каквото му дадешъ, то ще яде, тамъ да бжде сито че . .

Така се разговарятъ бабитѣ и глѣдатъ, ту момитѣ, ту момцитѣ.

—А по нататъкъ доволно на да-лечъ наклѣка ли мжжетѣ, припекли се на слънце, заприказвале се нѣкакъ важно:

—А бе да ли си намѣри воловитѣ, дѣдо Петко? пита едина.

—Алалемъ не ще ги е намѣрилъ, вчера доходи у дома да иска семеря на нашето магаре, додѣто некажишъ, неговътъ го раздърпали кучета, каза ми че щѣлъ да иди кадѣ Сребърна, тамъ е гнѣздото на хайтитѣ, нъ незнамъ, ако сж влѣзли въ тѣхнитѣ ржцъ, отидохж.

—Хичъ отъ вълчи уста кокалъ оттърва ли се?

—Снощи го видѣхъ отдалечъ че се завръщаше съ магарето си, обвесилъ бѣше вратъ, не ще ги е намерилъ.

—Тюхъ бей! единъ чивтъ волове имаше, и бѣзъ тѣхъ остана!.

—Тюхкане, мухкане пари не струва; проговори единъ отъ по старитѣ, той е нащъ добъръ кум-

Digitized by Google

шия, петь години става ни слугува на черковата, като него *питрупъ* (епитропъ-клисаръ) черковата ни не е виждала, додето бѣше *питропъ* влахътъ *Порчиката* изъ *палангаря* (пангаря) мишкитѣ се гонѣхж, а пъкъ въ дядовото Петково питропство, имаме *Каца* (Каса) отъ 3—4000 гроша пари. Тамъ да извадимъ 1000 гроша и да му купимъ единъ чивтъ волове, че и той да посрѣщне деня си, като сички християни.

—Твърдѣ *Кацата* да не бъркаме ние, не чухте ли на благовещение какъвъ насахатъ (съветъ) ни даваше нашето даскалче: хубаво кѫтайте кацата си, казваше то, глѣдайтѣ да се умножатъ паритѣ, че кога ви се наднатъ нѣкои евтени нивя, или ливади, да ги купите за иратъ (приходъ) на училището си. По добрѣ да дадемъ отъ кацата 500 гроша, и да походимъ единъ денъ из селото да съберемъ по 1—2 крини жито, да го продадемъ, и съ тези пари да наваксаме за воловетѣ.

—Отъ той по добро не бива, така да направимъ, казахж сичкитѣ.

—Кога да го направимъ?

—Да почакаме да видимъ, ако не се намерятъ, то, въ Великий четвъртъкъ, тамамъ му е реда.

—Хади ти бе, стига сме се пекли като гущери тукъ, хади да ви заведа у дома, имамъ хубава прѣсна скабрица, па и виното ми нехая, не ли съмъ Варбанъ, а днесъ е Връбница, такова нѣщо вамъ не дохожда на умъ, че сами да ме почестите, баримъ азъ да ви поканя.

—Забравихме бе дѣдо Върбане, хади *злото да те забрави*. И надигнатъ се сички и отиватъ да се поразвеселятъ.

Казахме че сичко, и сички въ село бѣхж весели и

Digitized by Google

безъ грижа, освѣнъ Милка и дѣда Петка; за дѣда Петка понѣ се показва надѣжда за утеха, ами за Милка?

Месѣцъ и полвина е откакто слѣдъ зимата, отново Дунавскитѣ вапори сѫ засновале по Дунавъ, месѣцъ и половина е отъ когато той поглѣжда на пѫть и чака, или нѣкой писмо, или извѣстие отъ бае си Пенча, нъ напразно. Весели дни се задаватъ, Великденъ наближава, а за него като че ли, ни Великденъ иди, ни Гергевденъ.

Самъ самичъкъ сѣдналъ на сундурмата, на която го видѣхме въ първия му *дневникъ*, съ глава расчорлавена, съ очи хлътнали отъ безпокойно спане, необлеченъ, непримѣненъ, като на подобенъ *святъ день*, замислилъ се, вдалъ се на скърбъ, растѫжилъ се, щото като че не е тоя сѫщий Милку, когото тогива гледахме съ толкова голѣма радость и веселба, да чака бае си Пенча. Думитѣ отъ черковната стихира, която той тая сутрѣнъ въ черква тъй умилно испѣ: *Днесъ благодать святаго духа насъ собра*, силно подѣйствуваха на него, и никакъ изъ умътъ му не излизахѫ. Сѣки ще се сбере презъ идѫщитѣ мироспасителни, тържествени дни съ своитѣ си, съ роднини, съ приятели, ще се весели, ще тържествува, а той съ кого?—Приятели, далъ господъ; добритѣ му селени не ще го оставятъ тъй като едно сираче, тѣ ще си го водятъ пакъ, както и друга година, отъ кѫща въ кѫща, ще си го гощаватъ, нъ той не ще е тъй веселъ, като друга година, не ще муе присърце тъй сладко да имъ приказва и чете отъ Евангелието. Той ще имъ бѫде тягость. Нъ има и друго. Годишното испитание за ученицитѣ му е нагласено да бѫде въ Томината недѣля, съ какво ще сърце той да го

Digitized by Google

прави, съ кои уста ще приказва, ще посрѣща гости отъ околнитѣ села, отъ града, кога у него сърце и уста сѫ сключени?

—Не, не е напразно, толкова много врѣме, и азъ нищо да не чуя за брата си, не е чиста работа! Огряли ще ме нѣкое слънце? живъ ли ще бѫда да чуя това, което сѫ чули на Сарафова родителитѣ и и братята му? Ще ли постигне и мене тая честъ до де съмъ живъ да уплаквамъ брата си? И какъвъ ще бѫди за мене тоя животъ? . . Боже съжели се надъ нашета младина! Направи, о боже, щото чрѣзъ твоята богата благодатъ, която изливашъ надъ събранитѣ въ твоето име, да се събератъ, кога да е, и двѣ сърца, двѣ сирачета, надъ които Ти си едничкий баща; направи щото и за насъ да бѫде радостно и весело твоето свѣтло въскресение. Ти, о Боже, който чрезъ своя ангелъ си извѣстилъ на мироносицитѣ, на апостолитѣ, радостното въскресение на единородниятъ си синъ, и чрезъ това си утешилъ тѣхнитѣ растъжени сърца, утеши, утеши имене нещастнаго въ тая минута, понѣ съ едно радостно изгѣстие, отъ страна на неговий милъ братъ.

Прѣдъ Милка се нишаше малката селска черква, къмъ която бѣ отправенъ неговий поглѣдъ въ време на неговата молитва произнесена изъ дълбочинитѣ на сърцето му.

Слѣдъ това, Милко се зазяпа пакъ кадѣ тихий бялъ Дунавъ, по когото въ тоя часъ цапуркаше параплувъ, и отиваше отъ долу на горѣ. Милку се заглѣда у параплува, той си припомни, какъ единъ такъвъ черъ параплувъ, преди петь години, грабна неговий милъ братъ и го отнесе на долу по течението на Дунавъ, и какъ той дълго, дълго време глѣдаше

Digitized by Google

следъ вапора, додѣто се изгуби отъ неговитѣ очи. Припомни си и какъ Величко отъ вапора гледаше къмъ брата си, и си бършеше сълзитѣ, додѣто вече неможаше да го различава отъ другитѣ пѫтници, и се затули съвсѣмъ заедно съ вапора. Припомни си сичкитѣ тия и заплака. Нъ никъкъ и на умъ не идѣше на Милка да поглѣдне кадѣ истокъ, кадѣ пѫтя, който водѣше отъ града къмъ селото, какъ по него се търкалеше една каручка, впрегната въ едно конче, въ която сѣдяхѫ освенъ кираджиятъ и други двама души —пѫтници, едина здравъ, другия боленъ. Нъ и да бѣше съгледалъ той тая каручка, едва либи му минало прѣзъ ума, че тия пѫтници сѫ бае му Пенчю, и неговиятъ любизенъ братецъ, и че този е, тоя вапоръ, който е довелъ Пенчя и Величка. Усердната Милкова молитва биде услишена, и тя бѣ на мѣстото си.

XVI.

Ненадѣйно свиждание

Слънцето бѣ се привалило кадѣ западъ. Бабичкитѣ отъ хорището бѣхѫ се задигнали, и отишле сѣка у тѣхъ си, и прибирахѫ снесѣнитѣ прѣсни ейца отъ подлозитѣ на кокошкитѣ; булкитѣ носѣхѫ дърва на селскитѣ си огнища, да запалятъ огънъ, и да сготвятъ за вечеря, коя рибица, коя лапатецъ; момитѣ бяхѫ задрънчали празднитѣ котли по улицитѣ, сѣка отиваше на чешмата да донесе кобилца вода: момцитѣ носѣхѫ съ голѣми кошове плява отъ плевницитѣ въ зимницитѣ за да присипятъ въ яслитѣ прясна хра-

Digitized by Google

на за добитъкътъ. Нѣколко старци, на които солената риба бѣ имъ възвряла въ коремътъ, клатишката отиваха долу въ дядо Цоневата кръчма за да поугасятъ запаленитѣ си цихуни; въ това време се спрѣ една конска кола предъ дядо Цоневата кръчма. Дядо Цони, като си помисли, че това трѣба да сѫ нѣкои ѹсолени съ солена рибица мющерии, стана и отиде до колата да ги посрѣщне и поздрави; отъ каруцата слези бае Пенчю; дядо Цони отпрѣди го познаваше; слѣдъ „добрѣ дошелъ“ „живо здраво ли“, дядо Цони покани Пенча да се отбие въ кръчмата и си отпочине.

—Че азъ имамъ и другаръ, каза Пенчю.

—Нека слези и той, да се запознаемъ, отговори дядо Цони.

—Той е малко слабъ, та не може, а сега го поублъска колата; по добрѣ да си сѣди и да не шава.

—А кой е той?

—Това е братчето на ваший даскалъ.

—Братчето на наший даскалъ ли? отговори дядо Цони съ весело очудване, чакай да го видя.

Дядо Цони се приближи до колата, усмяно го поздрави съ „добрѣ дошелъ“— Ти си братчето на нашето даскалче ха? бей! той по тия дни съвсѣмъ много бѣ се замислилъ за тебе, сиромахъ, колко ще сега да се зарадва. Ехъ *Робъ, се каже, враща, гробъ се не враща*, какъвъ момъкъ, като планина, заровихъ преди 2 години, никога азъ нема да го видя, а човѣкъ, като е живо и здраво. нà какъ дохожда редъ и пакъ се вижди. Е хади, послезъ дѣ, послезъ малко, азъ имамъ особна топла стаица, добрѣ ще си отпочинешъ, имамъ и готовъ чай, а вие въ Русията стѣ научени на чай,

Digitized by Google

На Пенча нѣщо хрумна на ума.

—Добрѣ ще е, Величко, да послѣзишъ, доде ми нѣщо на умъ да ти кажа, азъ вѣрвамъ, че и ти, че и бае Цони, ще удобрите това, що ще кажа; азъ знамъ че ти припирашъ по скоро да се видите, нъ вече, кажи че си додохме.

Величко, който до сега изъ пѫтя за сичко е слушалъ бае си Пенча, и сега, ако и противъ волята си, рече да го послуша. Лека, полека слези отъ колата и, подпиращецъ се на единъ кѫпешки бастунъ, влезе презъ кръчмата у дядо Цоневата особна стаичка. Старцитѣ по обичаятъ си се понадигнахѫ отъ мѣстата си отъ уважение къмъто гоститѣ, като ги поизглѣдахѫ добрѣ.

—Бей, това момче, какво мяза на нашето даскалче, изговори единъ отъ старцитѣ, слѣдъ като се затворихѫ гоститѣ въ стаята.

—Ей тука, ей тука, сложи се па моята постелка, тя е дебеличка, като за старъ човѣкъ, каза дядо Цони, и посади Величка въ кѫта на най хубавото мѣсто въ стайчката си. Азъ и не те попитахъ откога си боленъ, нъ не бой се, на ли си доде при братчето? ти ще скоро да додишъ на себе си. Млади сте, на васъ скоро дохожда, и скоро минува. . . Хай гиди момчето ми, бей! каза дядо Цони, и потупка Величка по гърба.—Момче! скоро донеси чай, и иди да земишъ мюжде, азъ искамъ даскалчето тукъ да доди и да посрѣшне братчето си, че и азъ да се порадвамъ спорѣдъ васъ; той не е ли хаберлия?

—Почакай, бае Цоне, каза Пенчю, спри момчето да не ходи за мюжде. Чакай да поговоримъ за това, за което се отбихме тука. Слушай, ти трѣба да знаешъ даскалчето отъ мене по добрѣ; то нѣма извѣстие за

Digitized by Google

дохождението на брата си. Азъ го зная до колко е милозливъ, когато лани му бѣхъ дошелъ на гости, азъ само нѣщо писано отъ брата му показахъ, той се скжса да плаче отъ радости, че е видѣлъ братовото си писмо, а сега тъй изведнъждъ, да се срѣщнатъ, и видятъ, страхъ ме е да не се намери на слабо врѣме, че, човѣщина е, знашъ я? Ами по добрѣ, нека азъ ида по преди самъ, че отдалечъ, отдалечъ ще го поведж съ прикаски додѣ докарамъ редъ да му кажа, че има единъ голѣмъ гостенинъ.

—Добрѣ си размислилъ, бае Пенчо, отговори дядо Цони, нъ ето и азъ какво щж кажа, ти иди, и слѣдъ малко, додето ти приготвишъ даскалчето, и ние ще се узовемъ, и азъ самси ще дода.

Пенчю се запжти самъ кадѣ училището. Въ това време Милку се расхождаше предъ черквичката, отдалечъ съглѣда Пенча и го позна; спусна се на срѣща му, пригърн го, и, безъ да губи време, запита го за писмо отъ брата си.

—И писмо ти нося, и много здрави ти нося, и друго, отговори весело Пенчю, само ти не бързай, нъ поуталожи се, и приготви се съ расп снато сърце, да посрѣщнешъ такава радостъ, каквато не си сънувалъ. И захвана, бае Пенчю, отдалечъ да го приготвя за радостьта, додѣто му исказа Величковото дохождание.—Само, пилето ми, не дѣй да се отпуснешъ на много плачъ, като го видишъ тъй слабичъкъ, че може и нему да стане нѣщо лошо.

Отдолу се зададе колата, въ която бѣ Величко, до колата дядо Цони; едно прясно сомче, за подарътъ на даскалчето, се кандилкаше подъ ржката му, колата се спрѣ предъ училището; Величко полекичка се смъкна отъ колата, Милко испритупурка

Digitized by Google

презъ сондормата на училището скочи долу, и бѣжишката отиде та се хвърли връхъ брата си и го пригърна. Величко поблѣдня, това го забѣляза Пенчю, и съ помощъта на дядо Цоня ги раздѣлихж. Дума се не чуваше отъ двамата братя, освѣнъ плачъ съ хълцание; струваше имъ се да е насънѣ.

И дядо Цони, като си припомни за покойния си синъ, заплака. Пенчю се слиса, кого по прѣди да мири. Минутата бѣ трогателна. . . . . .

XVII.

Великъ-денъ по селата.

Кой не знае съ какво нетърпение, съ каква драгостъ, съ каква свята радость, посрѣщатъ нашитѣ селени денътъ на христовото изъ мъртвихъ Въскресение? Дѣтинска, невинна отъ сърце веселия обладава сичкитѣ: и старо и младо, и бедно и богато, и мжжко и женско. Колко сж злочести, колко сж за съжеление тия окаянници, които сж лишени отъ подобни свѣтски радости! Тѣхнитѣ отровени сърца не сж въ положение да опитатъ, даже и да искатъ, да се насладятъ понѣ еднъжъ презъ живота си, понѣ една минута отъ подобни душевни удоволствия, на които набожний селенинъ се радва и отъ сърдце и отъ душа, не само веднъждъ въ годината, нъ и въ сѣки *святъ денъ*, въ сѣки благословенъ за него денъ—денъ за почивка, денъ *недѣленъ?*

Въскресение Христово, *Великденъ*, и наистина тоя денъ е *Великъ* за селенина, защото го знае, че той е празникъ надъ празницитѣ, тържество надъ тържествата, и за това се готви и приготвя още отдалечъ

Digitized by Google

да го посрѣщне по бляскаво, по весело, по тържественво· Ако и селенинътъ да не отбира високото значение на тоя денъ, ако той малко, или никъкъ и да не отбира отъ черковнитѣ пения, четения, посвѣтени при посрѣщанието на тоя *Великъ* день, нъ той понѣ знае, че Иисусъ Христосъ е страдалъ, билъ е распятъ за нашитѣ грѣхове, като побѣдителъ надъ пакостника диявола, той е въскръсналъ, и намъ дарувалъ животъ вѣчний, като ни е отворилъ затвореният Рай, и за това го зве и *спасителъ*, и за това, въ тоя именно денъ на неговото Въскресение, той съ умиление, съ благоговение произнася думитѣ: „Христосъ Въскресе!“ — „Въистиа Христосъ въскресе“. И въ тия времена, за които приказваме, ако и на рѣдко да е имало черква, то, набожний селенинъ, ще съ най хубавата си примяна да се примяни, съ вощеници въ ржка, ще се подпжти радостно, ще иди тамъ дѣто има черква, за да види самъ съ очитѣ си *Христовото расиятие*, *Христовото погрѣбение*, и най после, да чюе самъ съ ушитѣ си отъ свѣщеника думата „Христосъ въскресе!“ и само тогива, слѣдъ като при сички тия черковни обряди присътствува, той се при части съ святото тайнство *причастие*, и поеме отъ ржката на священника нафората си, ще отъ сърце да възджхне, ще поглѣдне къмъ обрѣзътъ на спасителя, и ще да рече: „Сполай ми ти Боже! Живъ бѣхъ да дочакамъ и тая година живо, и здраво, и да посрѣщна святого Христоза“

А каква радость за него, ако се случаше да чюе нѣщо *исказание* по български за страданията Христови, за неговитѣ жални—прощални думи, за неговото *расиятие*, *погрѣбение*, и за *сеѣтлото му въскресение!* Подобно нѣщо е било рѣдкостъ, на се го е имало. Въ такъвъ денъ, въ който се кажеше исказание, той

Digitized by Google

не можеше де се исхвали че е чюлъ нѣщо повече, и че е още по добрѣ разбраль защо е ходилъ въ черква.

Нъ *Великденъ* за селенина е необикновенно голямъ денъ, тъй като той не състои отъ единъ денъ, нъ отъ цѣли осемъ дни, които за него изминуватъ като единъ денъ. Цѣла недѣля е великденъ. Презъ цѣлата недѣля въ сѣка кжща, колкото и тя да е бедна, софрата се не дига. Сутрѣнъ въ черква, презъ деня по гости, на *честито*, надъ вечеръ срѣдъ селото на хоро, и свѣтлитѣ седемъ дни изминуватъ безусѣтно.

Още по великъ, още по веселъ, още по тържественъ бѣ тоя денъ и за Милка. Слѣдъ първитѣ сладки минути на тѣхното свиждание, слѣдъ като сладко, сладко се гостихж съ тлъстото прѣсно сомче подарено отъ дяда Цоня, който за по голѣмъ знакъ на свойта любовъ и уважение къмто даскалчето си, и неговитѣ гости, бѣ донесълъ отъ най-хубавото си старо вино, и слѣдъ като още по сладко се наприказвахж и поразвеселихж, на другия денъ испроводихж по работата си добрия си приятель и благодѣтель Пенча, и постжпихж въ святата велика страстна седмица.

Сѣки новъ божий денъ, носѣше и нови приятни въспоминания за Величка отъ преди петь годишний му селски животъ, заедно съ новитѣ сега за него селени. Гледаше какъ тѣ—селенитѣ се привървятъ сутрѣ вечеръ въ черквичката и съ умиление слушатъ жалнитѣ за тия дни черковни песни и чтения, и предъ видъ на изнесений срѣдъ черковата образъ на распятия спасителъ, и на неговото погрѣбение, като да присъствувахж предъ неговитѣ страдания; гледаше какъ селенкитѣ донисатъ отъ наскоровопса-

Digitized by Google

нитѣ си червени яйца по нѣколко, като нѣкой отъ тѣхъ слагатъ предъ святитѣ образи, а нѣкой занасятъ да ги тургатъ до гробоветѣ на починалитѣ свои, съ пожелание щото и тѣ да съучаствуватъ на Христовото Въскресение съ червено яйце; ходѣше и самъ, силеше се да постоява повечко въ черква да слуша пѣеннитѣ отъ брата му стихири, който той сега много по добрѣ отбираше, отколкото преди петь години, когато не разбираше славенский языкъ; самъ съ умиление глѣдаше на тия умилни селски лица, които съ едно истенско страхопочитание и благоговѣние се приближавахж да целуватъ кръстьтъ и епитафието; щеше му се нѣщо да каже въ черкова за значението на тия дни, и да възблагодари добритѣ селени, на добрия си братъ, нъ гласътъ му бѣ още слабъ.

Настанахж и свѣтлитѣ празници; селенитѣ се надприварвахж, кой по прѣди да покани, и кой по преди да направи по голѣма честь, на скжпиятъ гость на тѣхниятъ си учитель. Величко предпазливъ въ сички селски угощения, и утекчителни приканвания, съ една искрѣнна любезность, исказваше своето благодарение тамъ, дѣто трѣбаше да се откаже, или прикрати безмѣрното ядение или питие, като показваше на своето слабо здравие. Неговото, за сега голѣмо, удоволствие бѣ, да се сили и расхожда по чистий въздухъ край селото, по полето, дѣто като че се расширочавахж неговитѣ свити гърди, и тамъ уедининъ, заедно съ брата си, слѣдъ достаточна расходка, сѣдвахж на нѣкое отворено височко мѣсто, на зелената морава, и се весело залавѣхж на разговоръ:

—Сичко хубаво, сичко въ изобилие у селенитѣ, нъ ахъ, защо не съмъ здравъ да мога да участву-

Digitized by Google

ѣамъ въ сички тѣхни шумни веселби, и да не се показвамъ, като че страня, като че призирамъ тѣхнитѣ почести, тѣхната селска софра; понѣ менъ така ми се чини, говорѣше Величко.

—Не, Величко, нашитѣ селени не сж такива, тѣ, напротивъ, съжеляватъ и те окайватъ, не забѣлѣзвашъ липоглѣдитѣ на старитѣ жени, какъ умилно и състрадателно те поглѣждатъ? нъ то да оставимъ я, а какъ се ти усѣщашъ по тия дни?

—Слава Богу, ако да не е това нередовно ядение и питие, тъй като на денъ на 5. 6. софри ни канятъ, и отъ които, за голѣмъ хатжръ, се трѣба човѣкъ да си земе и хапне по нѣщо, щѣше да ми бжде по леко, нъ благодарение на тоя чистъ въздухъ, слѣдъ като се порасходя, отминува ми сичко.

—Е, какво още каза докторътъ за по скорото поправение на здравието ти? ти никакви цѣрове не земашъ.

—Колкото можъ прѣсно мляко пий, по малко хапвай леки храни, като ейца, месце, а по вече ходи по полето, колкото можъ опъвай си гърдитѣ, тегли и дишай издълбоко чистъ въздухъ, прави движения, и това ти е и цѣрътъ, и спасението, ми е казълъ докторътъ.

—На сичко щемъ гудимъ редъ, Величко, нека прикараме тая недѣля, нека прикарамъ и азъ *исцитанието*, и да зема *расиусъ*, та щемъ правимъ подобни расходки по чистъ въздухъ, не само въ това село, нъ и въ други.

—За сега, азъ немога още да се наситя на приятноститѣ на това село, отговори Величко. Чакай да се понарадвамъ на това село, да се понарадваме единъ на другъ, та щемъ търсимъ и други удоволствия; на ли се завърнахъ азъ единъ пжтъ при тебе, от-

Digitized by Google

нинѣ на татакъ за нищо не мисля, дори и за уздравението си не мисля, тъй като отъ денъ на денъ отивамъ напрѣдъ, а не назадъ, каза Величко, като изглѣда брата си усмихнато.

XVII

Нашитѣ училища до год. 1856-та и тѣхнитѣ първи основатели.

А какви български училища имахме ние до преди кръмската война (г. 1856-та), и какви сж били тѣ?—Азъ щж укажа на нѣкой отъ градскитѣ училища, както на нѣкой и отъ селскитѣ, и то по источната страна на България, които съмъ ималъ добъръ случай самъ да посѣтя. За града Силистра, говорихме по горѣ, тамъ до година 1856-та нѣмаше ни дума за българско училище, тамъ сжществуваше до тогива едно главно-гърско, и друго средно-влашко, и двѣтѣ въ едно помещение. Сжщото бѣ и въ гр. Варна, само че въ този градъ отпослѣ много по кжсно се отвори българско училище, отъ колкото къ г. Силистра. Въ градеца Правадия се отвори българско училище за пръвъ пжтъ въ г. 1849, и то въ единъ бордей, притяжание на урумъ Савва, едва слѣдъ двѣ години се построи тукъ ново училищно здание въ черковния дворъ, което днесъ служи за кандиларска стая. Въ Калипетра, село отъ 400 кжщи, само българи, полединъ часъ отдалечено отъ г. Силистра, първото училище бѣ отворено въ г. 1840, и то въ единъ

Digitized by Google

зимникъ, притижяние на Марина Бъчваря, който въ едната половина на тоя зимникъ си работѣше занаята,—стягаше бжчви, а въ другата полвина, около едно широко димяще огнище, съ единъ твърдѣ голѣмъ куминъ, се учѣхж и огрѣвахж дѣцата. Лѣтѣ нѣмаше учение, а само зимѣ. Въ с. Черковна, близо до Провадия, още прѣзъ год. 1847 бѣ съзидано нарочно здание за училище.

Въ чисто-българскитѣ градища, (чисти ги думамъ отъ гърчолията) редовни училища, като за него време, отъ год. 1830 до кръмската война, имаше само въ градищата Руссе, Разградъ и Шуменъ. Едва 2. 3. години слѣдъ кръмската война се възроди желание у повечето тадѣвасъ градовце, и голѣми села, да си иматъ училища.

Нъ това желание, тая ревность за български училища, какъ мислите? да ли бѣ обща?—не. Едно добро имаше по тия времена, и то е, че щомъ се появеше нѣкои добъръ учитель, който да умѣе да распалва, да внушава сѣкиму ползата на ученето чрезъ проповеди, чрезъ слова, чрезъ чести частни разговори,*) намирахж се хора, които да го послѣдватъ, и да му се даде отзивъ и подпорка на добритѣ му намерения и народополезни желания; нъ и тези послѣдователи много ли сж биле?—Не, въ градищата се случваше да ги има по нѣколцина, а въ селата по единъ, по двама. И ако въ тѣхъ времена се е прибързало по скоро да се съзидатъ нѣкадѣ училища, то е, благодарение на подобни учители и на тия отъ тѣхнитѣ сподвижници.

*) Савва В.Филарет въ, още додѣто бѣ въ г Шуменъ бѣхж му изгинили гърдитѣ отъ подобни неуморими проповеди и расказвания. Той учителствуваше въ тоя градъ презъ г. 1846/7 ма въ една тъмна кжща. Послѣ се направихж училища. Нъ той загина. „Вѣчна му памѣтъ“.

Digitized by Google

Незная, тукъ мѣстото му ли е, или не, да се споменжтъ именно подобни дѣйци по полагание основата на народното образование, нъ азъ немога да не спомена тукъ, още и съ благоговѣние, нѣкой отъ запамѣтенитѣ ми тѣхни вѣчнопамѣтни имена. Друго неможемъ да имъ направимъ, да имъ въздигнемъ памѣтникъ;—неможемъ, а защо понѣ да не оставемъ на потомството тѣхнитѣ имена? Че какво не сж страдали тия добри хорица! Отъ тогивашното правителството сж биле гонени, отъ гърцитѣ и гръцкитѣ владици—прислѣдвани, отъ своитѣ си—ускорбявани, и тия добри хорица, безъ да глѣдатъ на множеството спжнки и угорчения, безъ да се обръщатъ на самъ и такъ, или де се поколебаетъ въ испълнението на своя святъ дългъ, съ кротость, съ чюдесно постоянство, съ голѣмо търпение сж слѣдвале святото си дѣло. Ходиле се отъ градъ въ градъ, отъ село въ село, отъ дюгень на дюгенъ, отъ врата на врата, унижени, ускърбени, простирале се ржка за помощь, теглиле сж неудобства, студове, мразове, и сичко това не за себе, нъ за *общо благо.*

А такивато граждане, и селени сж биле: въ г. Варна *Х. Рали*, *Величко*, *дядо Господинъ* (когото най послѣ обѣсихж пакъ по народни работи!); въ Руссе *братя Х. Петрови*; въ г. Шуменъ: Х *Симеонъ*, Матю въ г. Разградъ: *Икономовъ Никола*; въ г. Правадия: *Кара Иванъ*; въ Силистренско въ с Калепетрово: *Вълчю Черковналиевъ*; въ с. Айдемиръ: *дядо Славъ*, *Титеолларъ*; въ с. Вѣтренъ: *Гергица.* Въ Варненско въ с. Девня: *дядо Дука*; въ Авренъ *дядо Петьръ.* Въ Правадийско въ с. Равна: Туссузооларъ въ с. Черковна *Бою Вялчю* въ с. Марковча *дядо Черню*, *дядо Митю.* Въ Шумненско въ с. Дивдядово:

Digitized by Google

дяду Петръ, *дяду Диму*, *Чакъроолу Стоянъ*; въ с. Смѣдово: *дядо Цони*; въ Новий Пазаръ: *Попъ Иванъ*, *дядо Костадинъ* и пр.

И отъ дѣ до дѣ това съревнование, тая самоутвърженость у тия хорица? Навредъ ли е имало за тѣхъ водители—учители? Дѣ се потава началото зародишътъ, на тогивашнето, ако и мудно, нъ усердно распространѣние на първоначалното обр
ва е дълга история, и не е тукъ мѣс
Ето ви една искрица прихвръкнала изт
рово, Котелъ, и отъ тамъ лека по ле
градища, като Шуменъ, Сливенъ и п
но *даскалче* излѣзло отъ тия училищ
нѣкое село, тамъ чрезъ селски испит
вѣди, принесло искрата на получено
образование, раздухало я, и отъ там
по околнитѣ села, чрезъ ходение оби
вания и проч. и тогива, когато е влад
белото невѣжество, тогива когато умр
противъ училища, противъ просвѣщени
наши, и отъ чюзди, сж били въ силат
искри, тия лжчи се виждахж като п
ствуватъ надъ малцината *оглашени*—
дѣйци; и българския народъ, ако им
гордѣе, по тѣхъ времена е, че е им
пространители на святата цѣль по п
ние, по първото отварения на трънли
проевѣщението, подобни поджигатели
ний огань, и подобни сътрудници и
неуморимитѣ трудове на тѣхнитѣ пъ

Нъ врагътъ—неприятельтъ на сѣ
Ако и кжсно, нъ чакъ сега силно се
риотскитѣ владици, чакъ сега се сѣт

Digitized by Google

зо за тѣхъ развитие у българина е за тѣхно зло, за тѣхна погибелъ. И за описвание ли сж тѣхнитѣ злобни интриги, лукавства, прѣдателства, клѣвети, противъ тогивашнитѣ ни и тъй малцина народни подвижници? Захванахж се гонения, прислѣдвания, затварения, и не сж лъжехж тѣ съ това, не се отчайвахж въ сполуката, имахж тѣ своя подържка въ градищата, а още повече по селата, имахж тѣ *братанъ чюрбаджиювци*, *киоръ дяковци*, *хаджи ставрювци*, слепи тѣхни приверженици, черни пакленни душици, които за едно владинко кафе сж биле готови да искажатъ на майка си млѣкото, черно ли е било то, или бяло, които сж биле много—много по страшни, по опасни и отъ самитѣ сжщи Гръцки агенти: Архимандрити, протосингели, духовници и свещеници. Не можаше, и немаше, съ що друго да се противостои и принрече на тѣхнитѣ силни усилия, освѣнъ убеждения, проповѣди, доказателства, и доказателства истински, че тези сж биле, и сж, наши бивши, настоящи, и вѣчни непримирими врагове, че тѣ яко мразятъ и гонятъ свѣтлината, драга имъ е тъмнината, чрезъ която само може да сжществуватъ, да живеятъ, да се гоятъ отъ български потъ, и че подъ тѣхнитѣ скжпоцѣни, священи черковни одежди, подъ тѣхното лукаво почернено лице, сжществува дваждъ и триждъ по черна душа, готова да усквѣрни ржцѣтѣ си въ най мръсни и безбожни дѣла, само и само да не оттърве изъ ржцѣтѣ си тжзи простодушна, мълчѫлива, кротка млѣчна, дойлници крава—българинътъ.

И тъй, трѣбаше рѣшителни хора, хора, които да си турятъ по напрѣдъ главата въ торбата, да излѣзатъ и да тръгнатъ отъ село въ село, отъ градъ, въ градъ, отъ кжща въ кжща, да търсятъ свои съмищ-

Digitized by Google

ленници, но които да имат ъдовѣрие, да ги укуражаватъ, да ги подкрѣпятъ, и чрезъ тѣхъ да могътъ тайно, или явно, да работятъ и прокарватъ своита спасителна идея—„Освобождението ни отъ Гърцкото духовенство.“

Нъ кой можаше да се помръдне, и шавне предъ натискътъ на двама силни врагове?—Чехитѣ се хвалятъ съ своитѣ *Коларовци, Юнгмановци, Палацкий, Ганкъ*, какъ тѣ неуморимо се работиле по тая часть, какъ сж ходиле по градища, по села, да раздухватъ священий оганъ—учението; нъ, на да ли тѣ сж биле тъй злѣ стѣснени, на да ли сж имали такива пречки, каквито у насъ сж се срѣщали на сѣка крачка; тѣ не сж имали Гърцки владици, но—свои; тѣхъ не владѣеше варваринъ, тѣмъ е било отъ сѣка страна по широко около шията. Най-послѣ, тѣ сж имале въ това време професори, уневерситанти и хора съ състояние, кога ние сме имале прости даскалчета и бедни.

Нъ чакайте, чакайте, ако тия наши славянски събратия има съ що да се похвалятъ въ миналитѣ си мрачни времена, при своето възраждание по просвѣщението, съ свои апостоли, като и днесъ се гордѣятъ съ тѣхнитѣ имена, то и ние смело можемъ да се похвалимъ, че и у насъ ги е имало, и не е било възможно да ги е нѣмало, само че у насъ сж е работило тайно, по това и тѣхнитѣ имена сж и до сега утаени, и по това нѣмаме удобство да се гордѣемъ съ тѣхни тѣ имена, освѣнъ само съ тѣхнитѣ дѣла, които се на яве, и които ще искажемъ. Нека за въ бѫджще историята ги търси, и ще ги намѣри, ако не гробоветѣ имъ, то имената имъ.

Digitized by Google

XVIII

И расходка, и работа.

Да се приказва за доброто на нашия селенинъ, да прави нѣкой своитѣ размишления, какъ тия отъ кривитѣ селени да се поправятъ, и какъ добритѣ да се поведжтъ още къмъ по доброто, по това да се критикуватъ тѣхнитѣ нрави, предръсждаци, пороци и за сичко това да се мисли, говори, пише и описва отдалечъ, отъ градъ, безъ да се ходи въ селата, безъ никакви лични запознания съ селенина, съ негова животъ, това е сжщо като да сѣднешь да описвашъ *зората*, безъ да си станалъ, ни единъ пжтъ преди да огрѣе слънцето.

Не е тъй: ако ти искашъ да узнаешъ добрѣ, точно, положително, наклонноститѣ, духътъ, нравитѣ, обичаитѣ, пороцитѣ, дарбитѣ на селенитѣ, ти трѣба да се решишъ, и не като на сила, нъ съ добра воля, да идишъ, колкото време ти треба, да поживешъ помѣжду тѣхъ: съ тѣхъ свободно да се запознашъ, съ тѣхъ да ядешъ, съ тѣхъ да пиешъ, съ тѣхъ да се смѣешъ, съ тѣхъ да свиришъ, съ тѣхъ да играшь. Нъ ще кажешъ, че селский животъ е суровъ, него сѣки не можи истърпи за дълго време, тамъ не е за човѣка, който се е научалъ да живѣе рѣдовенъ животъ, и който обича спокойствието си; да, така е, имашъ право. Тамъ каквото искашъ да ядешъ неможъ намѣри кога да е бжди: ако селенинътъ яде солена козя пастарма, трѣба да ядешъ и ти, ако той яде чюшки и недоваренъ бялъ бобъ, трѣба да ядешъ и ти; ако той пости, трѣба да постишъ и ти, ако той се кръсти, трѣба да се кръстишъ и ти, инакъ ако сичко искашъ по твоя угода, и сичко искашъ

Digitized by Google

по твоя кефъ, той ще та земе за Турский субашъ, изгубвашъ уважението си предъ него, и нищо не можъ сполучи. При това, тамъ топли соби сж рѣдкость, тамъ има огнище, срѣщо което носътъ си ако стоплимъ, то гърбината ти ще мръзни; тамъ мѣки постелки, още по мѣки покривки нѣма, тамъ постелката ти ще бжде острия козякъ, а покривката ти отъ остра вълна истакана черга, тамъ кога нѣма вино, ще се задоволиши и съ крушеница, или киселa грозденка, ако и тѣхъ ги нѣма, ще си покарашъ сухата хапка и съ водица. Можешъ ли такъвъ животъ да прикарашъ?— добрѣ, тогива върви; неможешъ ли?—то по добрѣ мълчъ, и не ходи отдалечъ, отъ дѣто стоишъ въ градъ, близо при сичкитѣ си градски удобства и спокойствия да препоржчвашъ себе си за селски доброжелатель, не осжждай, не критикувай, не хитрувай, не мждрувай. Заглжхнало въ троскоть и буренакъ лозе, не ще молитва, нъ мотика.

Милку благополучно свърши *испытанията* си,*) той снѣ отъ гърба си единъ тежѣкъ тваръ, той си отстоя предъ селенитѣ най-добрѣ. Имаше вече *расчусъ*. На Величковото лице тукъ тамъ се показваше кръвчица. Здравието му отиваше на подобряване.

—Е, Милчьо, ти се сега отърва отъ една голѣма грижа, отъ единъ товаръ, сега ти трѣба и на тебе нѣколко дни почивка, па да хукнемъ по напитѣ околни села.

—Майки, че ва не носихъ камание, не сѣкохъ кирпичи я? Какъвъ товаръ? нѣма уморяване, нѣма нищо, лѣкъ съмъ сега като перце, рачишъ ли ти,

) Гледай изъ дневникътъ на единъ старъ учитель 185 Май 9

Digitized by Google

единъ денъ напредъ да можемъ да излеземъ, нъ намъ трѣба и нѣщо добиче.

—Тукашнитѣ села се наблизо, отговори Величко, полека, полека- ще вървимъ, ще си почиваме, сега що нивитѣ сж искласени, помѣжду тѣхъ да се върви, особно сега, кога цъвтятъ, то е животъ. А тамъ, дѣто селата сж малко раздалечени, ще си хванемъ нѣкоя кола, ще я напълнимъ съ хубаво мериз ливо сено, и ния ще се тръснимъ отгорѣ сеното, ето ти на тебе много по лекъ, и хубавъ пайтонъ отъ тия на Одескитѣ богаташи.

—Нъ май отъ кадѣ спокойствието по селата не ще ни е сичко удобно. За себе си не мисля, нъ за тебе, че си още слабъ.

—Глѣдай си работата. Мляко, яйца сега изобилуватъ по селата, за постелка завивка и тѣхъ ги има у нашитѣ селени, нъ малко щели да поухлузватъ, нѣма нищо; това е още по добро спорѣдъ сегашната наука, такива остри завивки, облекла възбуждали електриката въ телото. Болни хора, нарочно иматъ машини да се електризиратъ, а ние ще, най лесно, и безъ машина да правимъ опити по електризирането въ селскитѣ остри завивки.

—Нъ ти незнашъ Величко, че имаме и селски сборове, тукъ въ двѣ голѣми села по *Възнесение* и св. *Тройца*?

—Беки тъй? азъ съмъ забравилъ. Ехъ че хубаво време, ехъ че добъръ случай; ти не знаешъ какво азъ съмъ понаписалъ тия дни, какво хубаво словце съмъ скарясалъ, да можа още по добрѣ да се усиля, че да се случимъ пъкъ на нѣкой голѣмичъкъ сборъ. Вѣрвамъ че ще подѣйствува това ми слово връхъ селенитѣ за цѣльта, за която съмъ го написалъ,

Digitized by Google

Слѣдъ Великденскитѣ празници, презъ годината 1858, двамата братя се расхождахж по околнитѣ близки села: едина бѣ доволно познатъ на мнозина отъ селенитѣ, а другия не бѣ толко запознатъ; расхождахж се тѣ отъ село въ село, посѣщавахж черквитѣ, посѣщавахж учителитѣ че и священицитѣ, които отъ своя страна ги запознавахж съ по личнитѣ, ученолюбиви, стари и млади селени. А тѣхната расходка не бѣ токо тъй празна расходка. Едина ходѣше не само да поправи здравието си по чисть въздухъ, нъ и да се види по отблизо съ тия селени, къмто които тъй винаги е ималъ любовъ, доброжелание и състрадание. По лицето се познаваше, че му е драго дѣто е сполучилъ имено такова добро и сгодно време, което и влияеше животворно на здравието му, и удовлетворяваше любопитството му. Дѣлничнитѣ дни си имахж приятноститѣ, защото сичкитѣ селени се намирихж въ село; не бѣ излязла още гжстата полска работа. Недѣлнитѣ и празничнитѣ дни си имахж приятноститѣ, защото сичко народно, което искаше Величко да види и чюе, излизаше срѣдъ село: и хорото му, и пѣснитѣ му, и старо, и младо, сичко въ българското си народно труфило. Другиятъ ходѣше, и да се расходи, и да се повиди съ познатитѣ си селени, а още повече да се порадва на брата си, когото бѣ честитъ сега да придружава, и да го вижда отъ денъ на денъ по добрѣ.

Милчю, и Величко още отъ дѣтинството си имахж голѣма наклоность да ходятъ въ черква. Милку, който бѣ и по голѣмъ, знаеше добрѣ черковний рѣдъ, пѣеше по псалтика; неговото пѣние за село бѣ много. Величко знаеше само добрѣ да прочита славянски и да пѣ апостолъ. Срѣщо празникъ, или недѣ

Digitized by Google

ля, тѣ глѣдахж да бждатъ на гости въ това село, дѣто имаше черкова; а тогива черкви имаше само въ селата; Калепетрово, Алмалий, Попово, Афлатаръ, Айдемиръ и Кайнарджа. Сутрѣ рано, ето ти ги, предъ сички, най напрѣдъ тѣ ще се узовжтъ въ черквата.

Селенитѣ ни, както и селскитѣ тогивашни учители, се отнасѣхж кадѣ гоститѣ си въ черква, твърдѣ много учтиво. Додѣше ли нѣкой страненъ въ черквата имъ, тосъ часъ ще сѣки селенинъ да го покани въ тронътъ си; додѣше ли нѣкои страненъ учитель, ако ще би билъ и отъ ближното село, то ще учительтъ отъ това село, или да му отстжпи своя тронъ, или да го покани до себе си, макаръ и да не знаеше той да пѣе. А Милко бѣ познатъ почти на сичкитѣ, знаѣхж го че той е и псалтъ. Отъ далечъ ще селски учитель да му отстжпи тронътъ си, съ удоволствие ще го покани, че и Величка до него. У Милка нѣмаше обтягание, и да чака да го канятъ и приканватъ; ето го че поелъ пѣнието, па и гласеца му помагаше. Иджтъ селенитѣ, още отвънъ и се услушватъ, тоя гласъ не е на тѣхний даскалъ, влязжтъ, спржтъ се до пангаря, купятъ си вощеници, иджтъ предъ владашкия празенъ тронъ, поклонятъ му се, пристжпятъ до голѣмия свѣщилникъ, припалятъ свѣщицата, оттеглятъ се въ тронътъ си и внимателно се заглѣдатъ у новитѣ си гости. Драго е и днесъ на нашия селенинъ (но тамъ дѣто безбожническа градска нога не е стжпила) и твърдѣ много се благодарятъ, когато нѣкои страненъ доди да посети черквата имъ, особно пъкъ учителъ, който знае да псалтува. Благодарението на селенитѣ биваше още по голѣмо, когато слѣдъ Евангелието Величко се поукашлеше, и кротичко, съ слабия си гласъ, истълкуваше на български казанното Евангє-

Digitized by Google

лие като приложеше нѣщо нравственно и поучително отъ себе си, до колкото вече можаше. Даде се отпустъ, излѣзжтъ на вънъ селенитѣ и заговорятъ помежду си.—Бре, че ученни момчета! Господъ здрави да имъ дава, че поразвеселихж черквичката ни, дѣ да ни дохождатъ такива хора по често . . говорехж мжжето.—Блазе на тжзи майка, дѣто е хранила такива рожби, говорѣхж женитѣ:

Слѣдъ черква, секи ще отъ по първичкитѣ селени да се надприварватъ, кой по прѣди да покани гоститѣ, да ги заведе у тѣхъ си, да ги нагости, и да се посприкажатъ. Това го имахж за себе си, за домътъ си, голѣма честь.

Да слуша човѣкъ да му приказватъ за добринитѣ на своя народъ, това е приятно, нъ кога му се надне случай да види сички тия добрини отъ близо, това е хиляди пжте по приятно. Величко, преди петь години е билъ още момче, тогива не е заслужвалъ такива почести; когато бѣ въ странство, той е слушалъ да се приказва за страннолюбието, за доброжелание-то на българина, за неговата искрѣнна любезность, слушалъ е той, нъ сега е честитъ да види сичко съ очитѣ си, и той не знае сега какъ да се нарадва на тия добри качества на любимия си селенинъ; въсхитенъ той не знае какъ да си искаже сърдечната радость и благодарение, и като вижда ще селенинътъ, съ сичкитѣ свои почести, угощения, сърдеченъ—искренъ приемъ, не учаква отъ гоститѣ нищо за възнаграждение, освѣнъ тѣхний сладъкъ языкъ, устата му засъхвахж, отъ да приказва за добринитѣ, за свободата, за дѣлата, на тия християнски народи, помѣжду които бѣ поживѣлъ.

И ето ти добрата домакиня сготвила за своитѣ

Digitized by Google

лични гости цѣла кокошка, зелникъ, медена каша, упражени яйца, ето че сложила софрата, принесла сичко, до софрата топла пита, пълна бъклица съ вино, а въ ржката на домакинятъ пълно бърдуче съ ракия, налива и, като по старъ, пие по преди благославящицъ; „Христосъ въскресе; днешна свята литургия да е на помощь, и, добрѣ сте ми дошле.“ И радость, радость у него, той вече не знае какъ да кани, и какъ по добрѣ да си отстои на гоститѣ.—Дѣ запоядайте, дѣ канете се съ как ото далъ Господъ, не виждайте за кусуръ, нашитѣ манджи сж селски, дѣ и сръбнете си, кани добрий домакинъ, и на усмихнатото му лице драгость неописана.

Нагостиле се, ненагостиле, ето нѣкои отъ съсѣдитѣ; неканени, невикани, съ бъклица, или пълно съ вино гърне въ ржка, доджтъ, поздравятъ домакина съ „честити ви гости“ здрависътъ се съ гоститѣ, скочи обрадваний домакинъ, и не знае кого дѣ да посади. Вѣжливи сж въ такива случай селенитѣ: дошле сж на гости у съсѣда си, още и при едни вънкашни почетни гости, тѣ отъ кжсо вържатъ прикаскитѣ си, за повече говорение, предпочтение даватъ на старитѣ и на страннитѣ. Кжщата се напълня; редъ въ говорението, и тишина се държи много повече, отъ колкото въ днешнитѣ наши парламентарни събрания. Отваря си сега Величко сладкитѣ уста, и забира да приказва отъ дневното евангелие, зарежда добринитѣ отъ съгласието, отъ братската любовъ, заприказва за училища, за черкви, чс то тидѣ да доди.

Поумори се Величко, подземе прикаскитѣ Милко. Селенитѣ се не насищатъ, познаватъ се по очитѣ, по лицето, че тѣмъ и до довечера, да има кой да приказва, пакъ не ще имъ се додей.

Digitized by Google

—Останете за довечера у дома, ги кани домовладикътъ.

—Не можемъ, ще заминемъ за друго село, ний искаме да се порасходимъ и по другитѣ села, искаме да навидимъ едно село повече, додѣто е сѣки въ селото си, и додѣто не е излязла селската работа.

—Нашата селска работа е още далечъ; чакай да видимъ, още не сме си направиле сбороветѣ

—Знаемъ, знаемъ, и ние сме отъ сборенитѣ, и ние искаме да се намирамъ при сѣки сборъ, дѣто вѣрваме че пакъ ще се видимъ тамъ; нъ дѣ и дѣ ще има на скоро сборъ, и кога ще се свършатъ тѣ? Запитваше Величко, който отистина незнаеше кога ставатъ сбороветѣ на по далечнитѣ села, освѣнъ въ Калепетрово.

—Токо речи, че въ сѣко село дѣто си има черква, има си и сборъ. Сбороветѣ захващатъ отъ Спасовъденъ и се свършатъ по Архангеловъ-денъ. Сбороветѣ си ние правимъ додѣто не е излязла силната селска работа; по жетва, по харманъ сборове немаме, тогива имаме *свята опания*, и чакъ като се прибере житото въ хамбаритѣ, и виното въ варелитѣ, кадѣ Петковденъ, пакъ захващатъ. Е, зеръ, ние сме хора работни, а нашета селска работа кога загжсне не може да се напуска. Зимѣ сме на рахатъ, и тогива си правимъ веселби, нъ само помежду си въ селото си, нъ ние си имаме родъ, роднина и по околнитѣ села, и съ тѣхъ неможемъ, кога да е бжди, да се сберемъ и по слободничко да се посприкажемъ и повеселимъ, освенъ по сбороветѣ: когато ние имаме сборъ, тѣ дохождатъ въ наше село—на госте, а кага иматъ тѣ, ние отиваме, и тъй се сбираме и си сборуваме найдобрѣ.

Digitized by Google

—Ами когато отивате на сборъ въ друго село? отсвечеръ ли, или на сутрѣньта? пита Величко.

—Които сж на близо, отиватъ сутрѣньта, а които сж далечъ—отвечеро.

—Тези които отиватъ сутрѣньта, могжтъ ли да пристигнатъ за черква?

—Комуто е присърце, той става по раничко и пристигва за черква.

—Ами и сега сбира ли се много народъ въ черква, както попреди?

—Ба, коджи калабалжкъ става, хеле като се чюе чс владиката ще иди да служи, то повече хора се стичатъ.

Величко се намръжди.

—Наскоро ще има сборъ въ с. Алмалий, продължаваше да говори домовладикътъ, голѣмо село е то, както го знаите, голѣмъ сборъ става, много сборени дохождатъ и отъ градътъ.

—Да ли ще бжде и владиката тамъ?

—Въ това село той ката година отива, нъ тъзи година, алалемъ, на да ли ще иди, защото го нѣма и въ града. Казватъ, че е отишелъ кадѣ Тулча, да си сбира владицината.

Величко се поуспокои.

—А бе даскалчета, ще ви попитамъ едно нѣщо, проговори единъ отъ по младитѣ мжже, вчера минахж презъ нашето село дюлгеря, татакъ отъ кадѣ търновско, наминахж у дома, да не е помѣнено, нахранихъ ги, напоихъ ги, посприказахме се, отъ дума на дума, отвори се прикаска за владици; лошо приказватъ тѣ бей! татакъ се подигнале българята да ги пждятъ. *Биръ-хо* азъ имъ намерихъ право, защото както казватъ, злѣ вилнѣели татъкъ туй владицитѣ. Ами не е ли грѣхота да се пждятъ владици?

Digitized by Google

Величко му докара реда, да се отнесе и до тоя въпросъ, за когото търсеше случай по вече да говори.

—И азъ ще та попитамъ нѣщо, каза Величко, и ако можъ налучи да ми се откажешъ, тогива ще ти кажа, грѣхота ли е, или не.—Помнитѣ ли вие преди 10—15 години какви попове ви служѫхж, и какви даскали ви четѣхж въ черквата?

—Какъ да не помнимъ? още ми брънчи на ухото влашкото *„Домне милуеще“ „паринте благословеще“* отговори единъ отъ по старитѣ; тогива сичко се четеше на влашки. И до сега по черковний таванъ се търкалятъ влашкитѣ книги.

—Е, кое ви се види сега по хубаво, влашкото ли, или българското.

—А бе то, както се чете и сега въ черква, е май повалено български, и твърдѣ не му отбираме, нъ баремъ отъ *Господи помилуй* отъ „Свети спасъ, моли бога о насъ „ отбираме, а най хубавото е че сега попътъ и даскалатъ ни сж българе, че и дѣцата имъ разбиратъ, а не като тогива влася, на които ние, що годѣ разбирахме отъ езика, а женитѣ ни—някакъ. Вижъ, като да бжди за *сказанието* що исказахте тая заранъ, Господъ здрави да ви дава, то вече човѣкъ да е глухъ, че да не го разбере.

—Добрѣ, ами като ви служи владиката разбирате ли му?

— Нему пъкъ съвсемъ нищо неможимъ да разберемъ. Той и *исказание* наистина казва, нъ то турски ли е, караманлийски ли е, гагаушки ли е, карма карашикъ, иди че му разбери.

—Хади да речемъ че четмото му като турско, като караманлийско не отбирате, нъ турски отбирате я? колко пжти ва е посжветвалъ да си имате добри

Digitized by Google

учители, да се учатъ дѣцата ви, както прави сичкйи свѣтъ?

—Такова нѣщо не е излизало отъ неговитѣ уста. Неговата гърва прикаска е; събрахте ли владищината?

—То добрѣ, нека си сбере владищината, кому то и да е, дължни сме да му я заплатимъ; нъ на ли щеше да бжде за насъ по весело, по драго, ако той бѣше българинъ, да ни чете, служи, проповѣдва по български? сѣтнѣ, и като сѣки българинъ, ще го боли много повече за нашитѣ черкви, училища, дѣца, отъ колкото единъ отъ друга рода—гъркъ?

—То се знае, отговори сжмнително едина отъ присжствующитѣ, ами че отъ българинъв ладика става ли?

—Ами какъ става отъ българинъ попъ? се на бога не ли ще служи?

—Право казвашъ, даскалче, и тъй, и тъй ще плаща̀ме, баремъ да плащаме на нашъ българинъ, комуто да отбираме отъ чзика, и който да ни приказва като васъ по български.

—Тъй като е, не казвайтѣ че е грѣхота, да искаме български владици; ако е грѣхота, то трѣбаше да не искате и български попове, нъ да сте държале влашкитѣ. Нека само молимъ Бога да сполучатъ Търновчени, че и за насъ редъ да доди.

—Ба, тукъ по насъ мжчно може да бжде такова нѣщо; въ наший градъ гърцитѣ, гагаузитѣ сж силни, че и пашата е голѣма арка на владиката; заечи си той добрѣ. Дѣ ходишъ ти съ търновци? тамъ българията е силна, тамъ и да има единъ двама гърци, не ги зачитатъ за нищо.

—Бе има една миризма, ама чакайте да видимъ, проговори единъ отъ по младитѣ съ нисъкъ гласъ,— шушука се изъ града, че българите сега като си направихж своя черква, и вече си иматъ българинъ попъ, което до сега не е било, щяли да се отдѣлятъ съвсемъ отъ гърцитѣ.

—Хж, то ако бжде, вижъ, тогива работата е наредъ каквото направятъ българитѣ въ града, то ще напра-

Digitized by Google

вимъ и ние, и тогива не трѣба да пждимъ владиката, той ще самси да си иди. Какво ще прави съ 10—15 гърки, и то баремъ да ми сж гърци, ами гагаузи?

—Нъ ние сме май пъстри, проговори и Милку, а за такива работи, трѣба да се държимъ едно. Имаме, слава Богу, кой да ни води и показва пжтя, имаме сега добри българе въ нашиятъ градъ, трѣба да се придържаме у тѣхъ, па и ние не сме до толкова диваци, дѣто да си не отбираме отъ доброто.

—Прѣдсказвамъ ви го и добрѣ ми помнете думата, каза на край Величко, то ще бжде, кога да е, нъ дай боже да бжди по скъро.

—Аминъ! дай Боже, изготорихж сички събрани; отъ ваши уста въ Божи уши!

* * *

Въ идящата книжка, азъ ще поведж читателитѣ си, и ще ги зеведж (ако сами тий благоволятъ) въ селото *Алмалия* на сборъ; тукъ, освѣнъ сборенитѣ, ще има и други предни лица: поканени сж нарочно българскитѣ граждане отъ града, както и почетнитѣ старейшини, епитропи, учители, свѣщеници отъ околнитѣ села, за да присжствуватъ при освѣщението на новосъзиданото Алмалийско училище; по тово и сборътъ ще бжде голѣмъ. Тукъ ще читателитѣ ми още и друго да видятъ и да чуятъ. Ще видятъ едноврѣмешнитѣ ни чисти, непохабени—дѣвственни сборове, ще чуятъ и едно словце (проповѣдъ), такова, каквото до тогива, тамкашнитѣ повласени, погърчени, погагаузени българи, не бѣхж чували, словце, което тогива направи събранитѣ да познаятъ твърдѣ добрѣ, себе си, народностьта си, що сж биле, щосж днесъ, при това да познаятъ по добрѣ и неприятелитѣ си, най послѣ, словце, което покърти заспалитѣ сърца на повечето отъ тогивашнитѣ българи, усили въ тѣхъ идеята за „освобождението ни отъ гърското Духовенство“ и направи щото по скоро да се при сжединятъ и тия крайдунавски страчи дотогива заглжхнали, задушени отъ гърцкий и Влашкий елементъ, къмъ другитѣ свои събратия въ вътрѣшна България, и да ги подкрѣпятъ, слѣдствие на което бѣ, постепенното и съвършенно изгонвание на фанариотскитѣ владици изъ цѣлото ни отечество.

Digitized by Google

ДВАМА БРАТЯ

ПОВѢСТЬ

ОСНОВАНА НА ВѢРНИ И ТОЧНИ СЪБИТИЯ ВЪ НАШЕНСКО, ОСОБНО ПО УЧИЛИЩАТА НИ, ПРИДРУЖЕНИ СЪСЪ СХВАЩАНИЕ И ИЗЛАГАНИЕ НА НѢКОИ СТАРИ ОБИЧАИ И ОБРЯДИ, ПРѢЗЪ ГОДИНИТѢ 1850—1870.

Раздѣлена въ три книжки.

КНИГА ВТОРА.

написалъ

Илия Р. Блъсковъ.

издава

Владимиръ Блъсковъ.

ШУМЕНЪ

Типография на Сп. Поповъ.

1889

Digitized by Google

Digitized by Google

ЧАСТЬ ТРЕТА.

IXX.

Селскитѣ наши сборове.

(По тѣхъ години).

Врѣдомъ по нашитѣ села, дори и въ най-малкитѣ паланки, селенитѣ ни, и до днесъ си иматъ единъ отреденъ презъ годината день, когато си правятъ селский *сборъ*. Въ тия села, дѣто си иматъ черква, сборътъ става въ тоя святъ день, на когото *святия* името носи черквата имъ. Веселъ е тоя день за селенитѣ, въ едно отношение, той е много по веселъ, много по почитенъ и отъ самия Велик-денъ. Селенитѣ се родѣятъ не само помежду едноселцитѣ си, нъ тѣ се родѣятъ и съ околнитѣ ближни, и даже много далечни села; кога, прочее, другъ пѫть могѫтъ да се сберѫтъ тѣ, родъ-роднина, приятели, познайници, да се видятъ да се посприкажатъ по охално, да се порадватъ единъ на други, още и да си похапнатъ, попийнѫтъ, безъ което сладъкъ разговоръ се неможе, ако не по сбороветѣ си? Почти цѣла година сѫ тѣ по работа, и зимѣ, и лѣтѣ, не сѫ тѣ слободни, както много граждане, които, ни въ туй време, ни въ онуй, се подигатъ да ходятъ по расходки, не; селенитѣ, въ сѣко годишно врѣме, си имѫтъ особенна и работа, коя-

Digitized by Google

то, токо тъй, за слободия немогжтъ да напущатъ; именно за това, тѣхнитѣ *сборове*, дни за весели свиждания, сж отрѣдени пакъ отъ самитѣ тѣхъ, или презъ пролѣтьта, когато чакатъ да ги награди земята за трудътъ имъ, или презъ есеньта, когато повечето отъ тѣжкитѣ имъ работи сж привършени. Иначе, въ друго врѣме, ти му дай нему *грошъ и пара*, той не ще си остави работата, и да ти ходи по голеи.

Най-хубавитѣ сборове ставатъ въ тия села, дѣто на около имъ другитѣ села сж повечето чисто български, още и тамъ, дѣто нѣма наблизу градъ. Приятно е въ такъвъ сборенъ денъ да си въ селото, нъ още по приятно е да си вънъ на полето, особенно пролѣтенъ денъ, и да глѣдашъ кога сборенитѣ иджтъ отъ околнитѣ села. Изъ помежду зеленитѣ почти вритенясали нивя, изъ теснитѣ пжтеки, глѣдашь, вьрволици коля, покрити съ нови рогозки, въ които се возятъ стари дядовци съ бабичкитѣ си, ведно съ дребнитѣ си внучки, а отподирѣ, млади мжже съ женитѣ си, вьрвятъ пѣшкомъ, като си приказватъ важно, важно. По нататъкъ, младъ зетъ съ младата си булка, натруфени въ вѣнчалната си примѣна, вьрвятъ по-издалечко, и си приказватъ усмихнато: лицата имъ весели, като веселий пролѣтенъ денъ, прикаскитѣ имъ сладки, като на сѣки скороуженени младоженци, на рамо имъ дисаги, въ които се потава печена, зачервена кокошка съ топла пита, а въ ржцѣтѣ имъ се кандилка пълна бжклица съ вино, сичко това тѣ ще поднесжтъ като приносъ, или *каниска* прѣдъ кръстника си, който ги е наскоро вѣнчалъ, или прѣдъ побащама си, или прѣдъ помайчама си, на които отиватъ на госте. А татъкъ изъ зелената полянка, отбили се отъ пжтя, риспръснале се, млади момци, момчета, размѣсъ съ

Digitized by Google

млади моми и момчета, нагиздени хубаво, накичени съ китки, вѣнци, напети, като тая зелена укичена съ пролѣтни цвѣтя поляна; дѣ събрани по нѣколко, наловиле сж ржка за ржка, весело си пѣятъ и високо смѣятъ, като помежду това си пускатъ и разни невинни шеги за смѣхория, дѣ уловиле се само двама-сгодѣникъ сгодѣница, срамежливо се поглѣждатъ, и нѣщо си шушукатъ—като сѣки млади.

А надъ самото село, въ което е *сборѣтъ*, горѣ на равна полянка, весел гайдаръ, падулъ гайдата, до него нѣколкома млади, моми и момци, сто че пристигнале и други, и други, наловятъ се, завьртятъ, тьртятъ му едно добро хоро, и отъ тамъ скупомъ, съ смѣхове, съ пѣсни, провикванія, хайди на долу изъ селото. И глѣдашъ, засмичале се въ селотъ низъ една ржтлина куда сижстрени сборени младенци, низъ друга, вьрволица коля пълни съ стари и дребни сборене и, токо що отскочило слънцето на истокъ двѣ-три купрали, селскитѣ широки улици, дворове се попълнятъ съ моми, момци, коля, дечурлигя, мжже, жени сички гостени—сборѣне.

А селенкитѣ отъ сжщето село, чакатъ на портитѣ си, посрѣщатъ весело, засмѣно, любезно своитѣ роднини, своитѣ познати даже и непознати гости, поематъ ги отъ пжтнитѣ врата, поематъ имъ отъ гърба тварътъ, кому дисагитѣ, кому дѣтето, поематъ ги отъ колата, и искренно, сърдечно, усмихнато следъ *добрѣ дошле* ги ввождатъ дори до кжщи. Само момцитѣ отъ сжщето село, като глѣдатъ че иджтъ момци отъ другитѣ села, май не имъ е драго; стоятъ тѣ край плетищацитѣ, дѣлатъ непотрѣбни клѣчки, гордо и завистливо поглѣждатъ тѣ на тия си съперници, които слизатъ въ селото имъ съ гайди, свирни,

Digitized by Google

провиквания; не иджтъ тѣ съ добъръ умъ, не имъ е чисто брашното, кой знае, коя хубавелка тѣхна съселенка, или тѣхна любовница, ще претъмнатъ.

—А дѣ е стария, дѣ е старата? питатъ домашнитѣ своитѣ гости-сборени, като не виждатъ тия отъ старитѣ за които сж се надѣяли.

—Тѣ слязохж отъ колата и се отбихж въ вашата черква, га да могжтъ да пристигнатъ да си припалятъ свѣщъ, и да си земжтъ нафора, отговорятъ младитѣ гости.

Този домовладика, който по многото домашна работа не е успѣлъ да иди въ черква, щомъ чюе, че старитѣ му гости сж отишле въ черква, ще остави сичката си работа, ще се приблѣче, и ще иди поскоро въ черква, за да може да пристигни и да посрѣщне още отъ тамъ гоститѣ си, иначе е срамота да се запжтятъ тѣ сами отъ черква и да доджтъ въ кжщата му, безъ него.

Слѣдъ черква, сѣки домакинъ ще покани освѣнъ своитѣ си, нъ още и други, ако има такива, които си нѣматъ въ това село родъ-роднина, и ще ги заведе у дома си. Тукъ, въ чисто измазана, послана и обрѣдена добрѣ, особна кжщица, наречена соба, се приканватъ гоститѣ, сѣда старий домакинъ, или пъкъ ако има нѣкои по стари отъ гоститѣ, тѣхъ ще посади на първо мѣсто, и той ще сѣдне до тѣхъ, ето че и булкитѣ принесли бърдучето съ каленката (ракия), и нѣщо сладко за мезе, и захващатъ да се черпятъ и наздрависватъ съ *„добрѣ ни дошле“*, *„честитъ ви сборъ“*, *„да се врѣща и на васъ“*, и *„за здравето на имани, на ступани“* и прч. По това захващжтъ се прикаски за нивята, за добитъкъ, въ кое село, какъ сж, като сѣки за селото си, за произвѣ-

Digitized by Google

денията говори, и сключватъ: — *дади Господъ сичко хубаво—ехъ, що насъ не е толко добъръ берекета тая година, но здрави да е; какъ е Господъ какой не е, той да си има енята за сички.* Слѣдъ това захваща се слагане софра, капяне, приканване, ядене, пити, и тъй нататъкъ. Кадѣ пладнѣ селото вече еква отъ провиквания, гайда, свирки, кавали и хора.

При едно таково весело селско, свиждание, неможе човѣкъ да не почюствува едно вътрѣшно удоволствие, като поглѣдне на подобни народни, чисти, прости, невинни селски увеселения. Благословенъ е този день! нъ ахъ! не на врѣдъ, не въ сѣко село, е той тъй благословенъ, тъй непороченъ, тъй чисто народенъ, тъй испълненъ съ една цѣломждрена простота! Тамъ, както по горѣ казахъ, дѣто сичко е чисто българско, дѣто нашъ селенинъ, отдалеченъ отъ градове, е още непохабенъ, не заразенъ отъ гражданския разваленъ, раскошенъ животъ, дѣто сичко прикалено, преиначено, е за него срамно, отврътително, тамъ дѣто сичко селско, и обичай, и облекло, е чисто запазено, тамъ, при такъвъ сборенъ денъ, да ти е драго да стоишь, да глѣдашъ и да се ненаглѣдашь; тамъ, дългия лѣтенъ день, ще ти се види часъ, и ти, захласнатъ въ едно подобно приятно удоволствие, ако да беше билъ вторий Иисусъ Навинъ и, разбира се, ако си младъ, би заповѣдалъ на слънцето да се поскрѣпи, да се продължи още деня, за да можъ да се наситишъ на такова едно рѣдко прекрасно зрѣлище! Дохожда ти на ума за тия, които укоряватъ (може би и да си иматъ правото) такпвато и други наши народни обичаи, и които имъ искатъ онищожението, захващашь жебишката да ги псувашъ, да ги кълнешь да насаждашъ! . .

Digitized by Google

Нъ тамъ, дѣто е стжпалъ гражданский развратенъ кракъ, тамъ, дѣто се е вмжкнала граждската глупава раскошность, дѣто градски голи кокони и коконари иджтъ само да се перчятъ предъ селенитѣ и селенкитѣ, тамъ, дѣто виното се пие намѣсто вода и дѣто повечето сборени отъ вънъ не иджтъ за друго, освѣнъ да яджтъ и да пиятъ, тамъ дѣто надъ пжть, и подъ пжть се отворени за тоя день кръчми, пълни и препълнени съ хора пиенци, крамолници, тамъ въ такова село, ти, ако си такъвъ, който да те боли на сърдцето за твоя пухабенъ братъ—българинъ, ще ти се отще, и сборътъ му, и удоволствието му, и веселбата му, и би рѣкълъ самъ:—„като ще бждатъ тия сборове такива, по добрѣ да ги нѣма хичъ“

А какъ се тѣ захващатъ? какъ се свършатъ? и каква голѣма врѣда отъ тѣхъ?—За това щемъ опишемъ на татъкъ, дѣто ще му доде реда.

XX

Сборътъ въ селото Алмалий

Слѣдъ бурнитѣ 1854/6 години по кръмската война, когато нито гражданитѣ, нито селенитѣ, нито мжжетѣ, нито женитѣ, нито добитъкътъ имахж спокойствие, въ тия, думамъ, тѣжки, съсипателни години, най повечето за българина, който, като че ли бѣ едничкия виновникъ, едничката главна причина за тая Руско-турска война, и който следъ свършването на тая война се виде съвършенно съсипанъ, и отъ кадѣ имотъ, и отъ кжща, и отъ добитъкъ, и отъ посѣвъ и отъ сичко, сичко, най послѣ, настанахж тихи

Digitized by Google

години въ които сѣки се залови да пàри и цѣри ранитѣ си. Българинътъ, особно селенинътъ, спорѣдъ своето си неотчаение, спорѣдъ своето си трудолюбие, можемъ да го уприличимъ на полскитѣ, или градински цвѣтя; доди буря, доджтъ силни сухи вѣтрове, доджтъ страшни пѣкове, изгорятъ, упърлятъ, изсушатъ тия цвѣтя, закроти се сичко, повали единъ топълъ, ситенъ—дребенъ дъждецъ, настане една благоприятна ведрина, и ето ти изново сички цвѣтове, и около тѣхъ и зелената трѣва сж съживили, цъвнале, лъснале се, развеселиле се, по вече и отъ преди бурята.

Три, четири години слѣдъ войната, сичко си до дѣ на мѣстото, и сичко додѣ на себе си; съборени кжщя се подправихж и издигнахж по хубави отъ преди; умършевелий добитъкъ, скоро се избръсна, потжпканитѣ и заглахнале полета, лозя, отново разорани, раскопани, скоро се раззеленихж и уплодотворихж; а и тия измжчени хорица, които до наскоро и самия имъ животъ е висялъ на кончецъ, на които честитѣ имъ молитви къмъ Бога сж биле: „миличъкъ Боже! съ гола душа ни остави, че само животица ни харижи“ като че ли сега отново родени и дошле на свѣтъ, живо се заловихж, сѣки по своето занятие, разжюгале се, запжнале се, а трудътъ дава на човѣка животъ, здравина, веселия, и хубость, и ето ти за малко исправиле се, поправиле се, и сичко като че дошло отъ невидело на своето мѣсто, и по това, сички злощастия забравени, и като че нищо зло да не е било.

И тъй, настанахж времена охални. Ангариитѣ, насилственитѣ работи, тежкитѣ давнини, отъ които, клетий селенинъ до наскоро, дѣ сѣднеше, дѣ паднеше, се за тѣхъ приказваше, и отъ тѣхъ се уплакваше, сички тия понамалѣхж значително. Сега сво-

Digitized by Google

боденъ, спокоенъ отъ сѣка страна, той ще, и за ползата си, още и за развлечение, да напълни гърне масло, кошникъ съ ейца, а по заможниятъ и човалъ съ брашно, и да иде въ града, дѣ сѣки недѣленъ и петаченъ денъ пазаръ става, и дѣто въ тия пазарни дни, на тумби, тумби селени отъ сички околни села се стичатъ, да продаде произведението си, да се улесни и пораспусне.

Дѣ е виждалъ той преди 3—4 години цѣло гърне съ масло? дѣ е могълъ той въ тѣхъ времена да напълни кошникъ съ ейца, дѣ е можалъ той тогива тъй свободно да понесе човалъ брашно и да го продава? Съ събраното си тогива, лъжичка по лъжичка, масло, едва е сварвалъ да пригоди на разяринитѣ си неканени гости,—баши бозуци и анадолски манафи и зейбеци, и да ги поумажи; иначе тѣжко му бѣ и горко! Сега весело и радостно той, слѣдъ като си продаде, още и съ добра цѣна, колкото е донесълъ въ градъ за проданъ, бързо, бързо отива въ ближната кржчма да си поотпочине и почерпи. Тукъ сж събрали и прибрали селени, не само отъ сжщото негово село, нъ и отъ околнитѣ села,—сѐ негови познайници. За миналото не става и дума; отдавна го е той забравилъ. Българинътъ скоро забравя *миналото*, било то добро, или зло, него повечето занимава *настоящето*, и отчасти—*бжджщето*.

—Какъ сж дѣцата, какъ сж булкитѣ, живо здраво ли сж? Какво прави нашето кумче, расте ли, расте ли? Кой бжди живъ, азъ искамъ него самъ да си го вѣнчея. Ами дядо Добри живъ ли е?

—Живъ е, мжчи се съ старината си.

Такива и други биватъ обикновенитѣ запитвания и разговори на селенитѣ, кога сж тѣ срѣщнатъ въ град-

Digitized by Google

скитѣ кржчми. Нъ сега бѣ времете на *сбороветѣ*, повечето прикаскитѣ се отнасѣхж за тѣхъ: който е ходилъ на нѣкои *сборъ*, расказва на други, които не сж били тамъ, който не е ходилъ, пита и распитва съ голѣмо любопитство тогова, който е ходилъ, и ли тогова, който е отъ сжщето село, дѣто е билъ сбора.

—Въ нашето село презъ дѣнѣ си имаше двѣ даскалчета, тѣ бѣхж дошле и въ черквата ни, много хубаво пѣятъ беи! хеле пакъ на *сказанието* имъ да се ненаслушашь. Казватъ че тѣ щели да бждатъ по Спасовъ-день на Алмалийскиятъ *сборъ*.

—Не е само то, нъ Алмалийци щели въ този день да си тронясатъ и новото школьо, аджеба какъ ли става тронясването на школята, да ли е както тронясватъ черквитѣ? е зеръ, дѣ да знаемъ, до сега не сме виждале такова нѣщо.

—Види се то, че ще голѣмъ сборъ да стане въ Алмалий.

—Голѣмъ не, ами твърдѣ много голѣмъ; казватъ че и отъ града сж биле калесана сичкитѣ граждане българановци. Отъ наше село се готвятъ сичкитѣ съ женитѣ си, съ децата си да иджтъ на този сборъ.

Такива и други разговори сж биле на дневний редъ, както въ градскитѣ кръчми, тъй и въ селскитѣ. Отъ уста въ уста, отъ уши въ уши, навредъ по околнитѣ села се расчю, че ще голѣмъ сборъ да стане въ с. Алмалий, голѣмо *исказание* ще се каже, голѣмо *тронясвание* ще бжди. Сѣки, особно старцитѣ, съ особно любопитство, съ голѣмо нетърпение, чакахж този денъ. Сѣки се гласеше да иди или отсвечеро, или сутрѣнъта рано, за да се намѣри въ черква.

Ето го че и сборъть дошелъ

Дървеното клепало, покачено на единъ високъ

Digitized by Google

чердакъ, предъ Алмалийската черква, се бие непрѣстанно, глухото му тънтение се разнася по дълговатитѣ долини, въ които е разложено селото Алмалие. Рано, рано още въ зори, отгоръ низъ високитѣ бърда се спущатъ върволици коля, помѣжду и брички, талиги, пълни съ сборени граждане и селенн; изъ широкитѣ селски приметени, пречистени улици куди, куди селени, старци, бабички, булки, дѣца, спъстрени съ граждане и гражданки, сички вървятъ къмъ една посока, къмъ черквата, която е почти срѣдъ самото село, и до която сега, като едно украшение, и за черквата, и за селото, се издига новото училище, много по високо, много по голѣмо, много по на издигнато мѣсто, отъ колкото ниската стара черквица. Черквата се бѣлѣе не бѣлѣе, училището дваждъ повече се бѣлѣе и до толкова, щото зема очитѣ на невидѣлитѣ до сега селени подобно здание съ чисть бялъ варъ варосано. Въ черквата народъ се стича повече и повече: старци, мжже, жени, моми, булки отъ разни села, съ разновидна примяна, пълнятъ храма. Поповетѣ, учителчета отъ ближнитѣ села, които въ подобни тържествени дни, позволено имъ е да оставятъ службата въ селото си, дошле сж и тѣ да направятъ еднитѣ честь на храма, другитѣ честь на новъсъзиданното училище; поповетѣ пълнятъ олтаря, а учителитѣ притискатъ се около *аналоятъ*, дѣто селскиятъ учитель отъ драгости, незнае кого дѣ да кани, и кого дѣ да настани. Величко и Милку сж помежду тѣхъ, едина отъ дѣсно, другия отъ лево, поканени по на лично мѣсто, по на високи тронове; а съ каква любовъ, съ какви искренни поглѣди, съ какво сърдечно уважения поглѣдвахж тия прости, добродушни, тогавашни учителчета на своитѣ за тѣхъ високи гости, едина дошелъ изъ

Digitized by Google

Россията, а другия тѣмъ извѣстенъ добъръ приятелъ? трѣба човѣкъ само да ги види въ лицата и да си представи тѣхното сърдечно расположение, тѣхното сърдечно благодарение за дѣто сж имале честьта да се сбержтъ, приближатъ, и отпослѣ сприкажатъ съ тия тѣхни събратия, съ тези, които отбирахж отъ тѣхното занятия и отъ които учакваxж много любезни съвѣти, наставления и насърчения. Милко пѣе, и колкото пѣе, като поглѣдне нъ толковато събранъ народъ, когато въ такова множество, въ такава пъстрота, другъ пжтъ не е и виждалъ, още повече му се пѣе. Отъ учителчета, едни приглашатъ, други канерватъ, трети го придружаватъ отъ което излиза едно великолепно сладкопѣние.

Кой какъ додеше, ще си направи обикновенитѣ почести къмъ святитѣ икони, ще се оттегли, ще се застои на мѣстото си, и ще си втренчи очитѣ къмъ двамата за тѣхъ извѣстни гости, за които бѣхж чювале, а не сж ги вниждале. Народъ сѐ иди, и иди: черковнитѣ врата неможатъ да побератъ приходящитѣ, сѣки глѣда да се промжкне, ако не по на близо до анолоятъ, то понѣ до срѣдъ. Черквата се испълни и препълни, закжснелитѣ оставахж благодарни и съ това, че можахж поне презъ прозорцитѣ да чуватъ и виждатъ черковното богослужение.

Величко, невиждалъ такова селско събирание, не можаше да се нарадва въ себе си. Той постигваше желанието си, не напразно се е той трудилъ надъ дългото си *слово*. Кога какъ мѣтнеше милъ и любезенъ поглѣдъ, къмъ това множество, което сегисъ, тогисъ, отъ голѣма навалица се расклащаше, като гжста исклaсена нива, разлюляна отъ тихъ ветрецъ, очитѣ му се нали-

Digitized by Google

вахж отъ радостни сълзи и, предъ видъ на едно такова тихо, безмолвно събирание, нему често дохождахж на умъ Евангелскитѣ думи: „жетвата е изобилна, нъ работници нѣма“, А кога какъ поглѣднѣше къмъ Владишкия сега до него пустъ тронъ, той се намрьждеше, като да поглѣжда на черенъ гробъ. *Славословието* се испѣ бавно, нъ умилно; *Херувимската* пѣсенъ, при която придружихж гласътъ си сичкитѣ селски учители, и тя се испѣ още по тържественно. Службата е на свършене. Слѣдъ възгласътъ: „*единъ свѣтъ едининъ Господъ и Исусъ Христосъ*“ священослужителтъ се показа отъ царскитѣ двѣри, и изгърмя: „Благословени християни, слѣдъ отпустъ на черквата, както знайте, ще имаме водосвѣтъ въ новото училище, за това умолявате се сички да заповѣдате въ училището; тамъ ще има да се искажи и едно *слово*, за то да не бързате да се распилявате, нъ да потраите и да изслушате това душеполезно и поучително за насъ *слово*. А Господь споръ и берекетъ да дава.“

Черква се пустнала, не пуснала, училището бѣ вече испълнено отъ народъ. Тукъ се даде предпочтение на попървитѣ граждане, на почетнитѣ селски старци отъ разни села, да бждѫтъ близо до издигнатото мѣсто, отъ дѣто щеше да се каже *словото*. Сички училищни прозорци, вратя, бѣхж украсени съ полукржгли голѣми вѣнци отъ разни цвѣтя и зеленини. Най голѣмий и красивъ вѣнецъ окржжаваше това възвишено мѣсто на истокъ на училището, дѣто бѣ покаченъ училищний звънецъ, и до него исправенъ Величко съ исписаното си слово въ ржка. а около него сички селски (съ исключение на градский) учители. Ето го и свѣщеникътъ, придруженъ съ други селски свѣщеници, съ запалени свѣщи въ ржка,

Digitized by Google

облечени въ свѣщени одежди, застанахж на срѣдъ. Водосвѣтътъ се свърши; ржсението съ осветената вода се спрѣ. Свѣщеницитѣ, извѣстни за словото, скржстихж ржцѣ, и се умълчахж. По тѣхний примѣръ сички се устанихж и закротихж. Звънецътъ се удари три пжте, непобраний въ училището народъ, по гласа на звънеца, се надвеси по прозорцитѣ. Тишината се отново останови. Слѣдъ неколко минути мълчение, изъ подъ голѣмий вѣнецъ се издаде единъ умиленъ, тихъ нъ растревоженъ гласъ:

„Господи! не остави насъ сирихъ!“ *) и пакъ се умълчя; сички събрани си обърнахж очитѣ кадѣ мѣстото отъ дѣто се издаде гласътъ.

Величко съ по високъ гласъ започна:

XXI

Слово

(съкратено)

„. . . И тъй селени, братия Българи, трудътъ вашъ е свършенъ, и дѣлото ваше увѣнчано. Днесъ вашитѣ очи радостно глѣдатъ предъ себе си здание, което въ тоя часъ сички едногласно нарѣкохме: *училище за дѣцата*; днесъ вашитѣ нозѣ стжпватъ и стоятъ тамъ, отъ дѣто вашитѣ синове щжтъ черпятъ умъ и разумъ за да бждатъ въ полза на себе си, на родитѣлитѣ си и отечеству. Да, вие влизате въ тоя пжтъ, който васъ ще спаси, ако сѐ по него слѣдвате; вие тръгнахте по тоя пжтъ, по когото преди 400

*) Текетъ изъ дневната служба, които се тълкува; Господи! не дей ни оставя сирачета.

Digitized by Google

години наши щастливи предѣди сѫ вървели, и по кого то днесъ сички свободни и образовани народи вървятъ.“

„Вамъ може да е чудно, братия, и вие може да не хващате вѣра, като ви казвамъ, че не сега за първъ пѫтъ ние съзидаме черкви и училища, и че ние имаме минало много по честито, много по славно, отъ колкото днесъ. О! не, не, братия българи, било е време, когато ние българитѣ сме имале българско царство и български царие, имали сме български патрици и владици, които свободно въ български голѣми, богатоукрасени черкви, сѫ наставлявале своя народъ въ истенский пѫть, имале сме на сѣкадѣ училища, дѣ наши стари предѣди сѫ учили и просвѣщавале своитѣ соколи — храбри синове.“

„Нъ тогива тъмнината е била далечъ отъ нашето отечество, сичко тогива, въ тая славна страна, е цьвтело гордо и весело; българинътъ е билъ свободенъ, той се расхождалъ безъ страхъ, безъ грижа по тия весели дълбоки гори, по тия прекрасни, пространни полета; той е богатеялъ, той е напрѣдвалъ въ сичко, той е билъ отъ сѣкадѣ щастливъ.“

„Нъ винаги ли бива човѣкъ щастливъ?—не, ние сме родени така на тоя непостоянъ свѣтъ, щото единъ се убогатява, другъ осиромашава, единъ пада, другъ става; единъ слиза, другъ възлиза. Тъй сѫщо се е случило и съ насъ българитѣ.“

. . . . . .

„Преди 400 години, силенъ турчинъ, като не бѣ задоволенъ съ царството си що имаше въ Азия, потегли свойта храбра, въ то време, и многочисленна войска и стѫпи въ тая страна, която се нарича *Европа*.

„Не само български тогива царъ, не само бъл-

Digitized by Google

гарскитѣ храбри воеводи съ тѣхнитѣ юнаци, нъ и сички други по силни царета се растреперахж отъ поевяванието на турчина, който идѣше съ много по голѣма, и съ много по силна войска. Сѣки се готвѣше, или да стане жертва, или да подпадне подъ него. Най напрѣдъ си истеглихж хитритѣ ужъ Гърци на които усвои прочютиятъ Цариградъ, а послѣ тѣхъ нападна на България.“

„Българитѣ сж въоржжихж и се бихж храбро, нъ казахме, че Турчина бѣше силинъ, противъ него неможи нищо да устои, и Българитѣ подпаднахж и се покорихж подъ неговжта силна ржка.“

„И ето сега сж 400 година отъ какъ се ние намираме подъ Турското славно Царство, въ което нинѣ царува, и подъ когото ние благодѣнствуваме—*Царъ Абдулъ Меджидъ*, комуто Богъ да подари дълги дни!

„Нъ сега да видимъ и друго:

„Сега, сега ще да видите вие, братия Българи, какъвъ оганъ изгори нашитѣ хубави богати храмове, манастири и училища. Сега вие ще видите какви зли и немилостиви хора има на свѣта, които безъ нищо да имъ се посвидѣе, сичко хвърлятъ въ оганъ, и хиляди невинни беззащитни душици живи въ гробъ заравятъ.“

„Това е, брате Българино, гъркъ, гъркъ проклятий! който и до днесь стои надъ шията ти, и не ти дава никакъ да се мръднешь! когото днесь българский народъ едва малко—малко захвана да постърся отъ гърба си, нъ хитроститѣ и клевѣтитѣ му, още не преставатъ. . . . . .“

„Него, него само, Българи братия, и въ гробъ, и въ животъ трѣба да прокълнаваме; защо той е причина за дѣто до сега ние мърцина ходимъ по земя-

Digitized by Google

та, той докара бедния и безпомощний Българинъ до такова униженіе, щото сѣкий да го кара дѣто щѣ, като животно, сѣкий да го събличя, сѣкий да го лъжи, и той, бедний! сѣки му да се покорява, сѣкиму да прикланя вратъ!“

„Нъ какъ стана това?—Ето какъ; слушайте:

“Турчинътъ насъ завладѣ, нъ той не ни направи никакво зло, царска власть зе въ ржкжтж си, нъ духовната остави въ ржцѣтѣ на Българитѣ т. е. *Патріархъ*, *Владици*, *священство* бѣхж сѐ пакъ Българи. Турский Царъ повиква Българский Патриархъ и му казва—„Пастирю! наси стадото си спорѣдъ законитѣ на вашата вѣра, нъ повѣлявамъ ти да го поучавашь да стои въ миръ, любовь, да испълнява даденитѣ ми закони точно, и да бждс вѣренъ къмъ Царский ми прѣстолъ, а азъ, отъ моя страна, ще се старая сѣкога за доброто му, и щж го запазвамъ“. .

„И тъй, послѣ това, ние сичко не бѣхме още изгубиле, нпе си имахме свое духовенство, имахме духовенъ баща Патриархъ, въ Търново; имахме свой владици по сички главни градове, съ една речь, ние не бѣхме съвсѣмъ злѣ, защото си имахме Пастири, който ни утѣшавахж и укрѣпявахж въ тия лоши времена! Нъ злобното и завистливо око не спи.“

„Въ Цареградъ, въ това проклѣто Гърцко фенерско гнѣздо, се мжтеше нѣщо страшно и люто за насъ бѣдни Българи! Тамъ се готвѣхж и крояхж различни принки и клѣвети, само и само да отнемжтъ и това ни едничко послѣдно утешение.“

„Първото тайно и лукаво решение на Гърцитѣ бѣ, да се мжчатъ, чрезъ сѣкакви клевети, предъ турския царъ, да го убедятъ, ужъ за негово добро, да изгонѝ сички богати и учени българи, за да не имъ

Digitized by Google

припятствувать; второ: да зематъ Духовната власть въ ржката си т. е. патріархъ, владици и свѣщеници да бждатъ сѐ Гърци; трето: да разорятъ сички български храмове, манастири, палати и сичко що е памѣтно, за да не си напомнюваме за старитѣ Български врѣмена! и, на конецъ, да развалятъ училищата ни, да изгорятъ сичкитѣ български книги, и да въведжтъ гърцки книги, и гърцки языкъ да се чете и пѣе въ църквитѣ отъ свѣщеници, които, разумѣва се, ще бждатъ отъ ядовитата утроба гърска, отъ фенеръ, още и въ училищата ни да учятъ и да четжтъ българскитѣ дѣца сичко по Гърцки, а Българския языкъ съвсѣмъ да го нѣма и, съвсѣмъ, съвсѣмъ нийдѣ да се не чюва!!!“

„О! видители, братия Българи, каква адска мисълъ измислили тия проклѣти хора? Видители, какво сж е готвѣло противъ нашитѣ тогавашни бѣдни българи, противъ сичко онова, което бѣше останало цѣло, и което бѣше священо за насъ Българитѣ!“

„И сичко това отъ кого?— Отъ Гъркъ, който се зове християнинъ! и който употрѣби вѣрата въ гнжсно орждие за да насъ подчини подъ ржката си.“

„А за да испълнятъ гърцитѣ тая адска мисълъ, приближихж се и станахж най-добри и най-вѣрни на турското правителство: клѣвети връхъ българитѣ, прѣдателства и сплѣтни начнахж да се работятъ прѣдь отоманското правителство!“

„Патриарха чѣсто ходеше при Царьтъ и му казваше мнението си, царьтъ бѣше добъръ камъ насъ, той ни обичяше, той бѣше милостивъ къмъ насъ, и не го слушяше.“

„Отъ дѣ, до дѣ, въ това врѣме, да се подигне нѣкой си юнакъ българинъ на име Стоянъ младъ вой-

Digitized by Google

ѣода съ ѐдна малка дружина, и захванал хайдушки села и градове да напада.“

„Гъркътъ тържествуваше, той достигваше цѣльта си, и сждбата на цѣль народъ се прѣдаваше въ неговата сатанинска ржка.“

„Патриахътъ радостно се яви при царьтъ, който безъ да го попита, той прѣбърза и начна:

„Царюле Царю честитий!
„Да тие честито Царството!
„Чюлъ ли си царьо разбралъ ли си,
„За Стоянъ младъ войвода
„Отъ голѣма града Търнова,
„Що сж е съ войска подигналъ
„Царството да ти отнеме
„Що му е царство бащино
„Бащино още майчино.
„Не ли ти азъ царю казвахъ:
„Сички боляри да изгонишь,
„Дѣца малки да поробишь,
„Млади българки да истурчишь,
„Свѣщеници да затриешь,
„Владици да избѣсишь,
„Храмове и Цьркви да развалишь.
„Тогава ти Царю ще се успокоишь;
Азъ щж ти Царьо отъ наши братя
„Кои ще ти бждатъ до край вѣрни
. . . . . .
„Кръвъ се пролѣ като рѣка
„И се испълни желание Гърка
. . . . . .

„Слънцето притъмне, горитѣ заплакахж, полѣта се напълнихж съ кръвъ, не бѣше таково клание отъ начало на тоя свѣтъ.“

„Послѣ това страшно разорение, братя Българи, у насъ не остана веке нищо, и никакво утешение.

Digitized by Google

Кръвопролитие стана голѣмо, храмове и сички голѣми здания станахж равно съ земята. . . . Свѣщепници, Владици и учени мжже, безъ милость исклахж, богати болѣри вънъ далѣко изгонихж, и ние сичко, сичко изгубихме, и нищо не ни оставаше.“ . .

„Радвай се и тържествуй гърко, защото ти достигна цѣльта си, ти испълни своята гнжсна мисъль; ти истрѣби сичко онова, кое можяше да ти припятствува, и ти сега си свободенъ!“

„О, Боже! какъвъ е тоя человѣческий умъ, който безъ милость толкова злини на цѣль народъ направя! Какво е това сърце, кое тъй немилостиво, цѣлъ народъ въ оганьтъ хвърля?“

„Да ли има другъ народъ, който да е притеглилъ такава смьртоносна рана?“

„О! не! не! братия българи, ние само испатихме това зло; на насъ, на насъ еднички се падна да испиемъ тая горчива ядовита чашя и, малко бѣ останало, Българското имя въ гробъ да се закопае!“

„Повече отъ 100 години ставатъ, отъ какъ гъркъ насъ духовно, незаконно владѣе, смучи, мжчи и горѝ бѣдний ни народъ, и безъ жялость прѣдава невинни българи въ турски ржцѣ на погубвание! И ти, ти славний въ старо врѣме народе, не бѣше вече въ сила да защитишь своитѣ синове, които въставахж и изгубвахж животътъ си за твоитѣ правдини! Нъ ето че гъркъ не можя до край да достигне цѣльта си, и днесъ безчестия отъ вредъ му се сипятъ, и зло за зло му се отдава.“

„Нъ при сичко това, българский народе, твои тѣ рани сж още неизцѣлими: той ти раздѣли и погърчи много българи, които сега сж твои непримирими врази, той погърчи цѣли градове Български, дѣто зло-

Digitized by Google

щастний българинъ не смѣе да си искаже своита народность, нъ още по зло, че той се срамува даже, да се каже че е българинъ!“

„Нъ злото се мина, братия Българе, и Гъркъ люто се сега гони; ненависть и отмъщение силно кипи, и трѣбва да кипи въ гърдитѣ на сѣкиго Българина.“

„А ти Българский народе, радвайсе и тържествувай, защо скоро ще видишь себе си спасенъ отъ твоитѣ ядовитѣ врази! скоро, нашъ баща Царъ Султанъ Абдулъ Меджидъ, ще даде твоитѣ правдини, и отмахне отъ свой народъ всички зли притиснения! И тогива, живѣй Българино щастливо и задоволно подъ покровителството и защитата на твоитѣ Славни Царие.“

„А вие, братия, отмахнете вече мракьтъ на простотата, заловете се сички, ржка за ржка, за общо благо и за добро дѣло: правете църкви, въздигайте училища и дѣцата си учете. Пригърнете въ себе си миръ, лобовъ и съгласие, сѣкий ще ни захваля и сичко, що желаемъ, ще да сполучимъ!“

„Нъ още една дума, мили братия, и ти милъ Българский народе, ти се оттарвавашь, и гонишь, отъ себе си едно зло, нъ пазисе да не подпаднешь въ друго по-голѣмо и по-ядовито. Ти си сега още без' пастири, и тѣхнитѣ мѣста се заловиле злобни и немилостиви хора *иапищаши протесганти*, страшни и лукави Езоити, които умѣятъ хитро да примамвать простия българинъ.“

„Укрѣпи се, Българский народе, притърни, и храбро отблжсни и тия послѣдни, страшни удари, и скоро, скоро твой отдалечени въ странство синове на помощь ще ти се явятъ, скоро и ти ще познаешъ що значи отечество и народность, и тогива врази! гра-

Digitized by Google

бители! отмахнете, се и засрамете се отъ ваши мръсни дѣла!."

„А ти, о Великий и Всемогжщий Боже, Ти, които си испълнилъ съ слава новосъзиданий въ старо време храмъ отъ твоя вѣрний рабъ Соломона, и комуто си още обѣщалъ *умъ* и *разумъ*! испълни! испълни и това новосъзидано училище, съзидано не отъ богати хора като отъ царь Саломона, нъ отъ едни скромни бѣдни наши селени, отъ които сѣки е пустналъ тукъ своята бѣда лѣпта, испълниго съ Твоя святъ Духъ, и помогни сѣки му, който би стжпалъ въ тая свята днесъ освѣтена ограда да се испълни съ *умъ* и *разумъ*. Не ни оставяй сирачета, нъ, както днесъ си се обѣщалъ на твоитѣ святи апостоли, че ще имъ пратишъ утѣшителя, твоего святаго духа, прати и намъ това твое утешение, заедно съ тия бжджщи наши апостоли,—наши български владици, които, усѣнени отъ духа твоего святаго, да ни наставляватъ въ истенский пжтъ, да ни проповѣдватъ по нашь языкъ святото твое слово, тъй да бжде славно и прославленно твоето име въ вѣки вѣковъ *аминъ*.!"

Подобно на едно изъ подъ дънъ земе глухо тънтение се разнесе изъ множеството, вътрѣ и вънъ. по училището, единъ продължителенъ гласъ, издаденъ изъ дълбоко отъ сичкото събрание: **аминъ.!!!**

Едва що бѣ се уталожилъ тоя гласъ, едно 12 годишно момче—ученикъ, се явява на мѣстото на проповѣдника, подъ вѣнеца, и съ едно ударение на званеца обръща разнесеното внимание на събиранието къмъ себе си, и съ единъ тънакъ, дѣтенски, умиленъ гласъ започва изъ отпечатанитѣ тогава нови стихотворения въ книгата *понятия за децата*:

Преблагий Боже и Господи небесний!
Отче, сине и душе височайший!

Digitized by Google

Сега послушай милата молба наша,
Що жално излиза отъ сърце и душа.
Ахъ смили се за насъ, милостивий Боже!
Защо другъ освѣнъ тебе никой неможе:
Много бѣди сѫ насъ забиколиле
Клѣветници злобни насъ насилиле.
А за какво съгрѣшение и ние незнаеми.*)
. . . . . .

На края сключи, това небивало до тогива въ тия села тържество, священикътъ попъ Драганъ, който произнесе съ молитвата на Богоносеца Симеона.

„Нинѣ отпущаеши раба твоего владико. . . . . яко видеста очи мой, спасение твое„ . . Слѣдъ която благодарствена *молитва* и тържеството се свърши.

XXII

Слѣдствия отъ „Словото“

Събиранието, като да не му се щѣше да се разиди, като чѣ сѣки да бѣ забравилъ и сборъ и сборени, и ядене и питие, и като да учакваше съ нетърпение още нѣщо да чюе. Нѣмаше тогива да се чуватъ *предателства и издайничества*, и по това го нѣмаше още онзи раболѣпний страхъ, които се породи отпослѣ по прислѣдванията, и издайничествата на подобни проповѣди, печатани книги, наречени *бунтовнически*. Тогива *Горский пѫтникъ* издание на С. Раковский, явно се продаваше, стигаше да има кой да

*) Тъй като неможихъ да намѣря тая стара книга. то неможихъ да отпечатамъ и цѣлото до край стихотворение, нъ само толкова, колкото съмъ можилъ да запомня изустъ.

Digitized by Google

го купува; вѣстницитѣ: *Българска Дневница*, следъ него *Дунавский лебедъ*, издавани въ *Новий садъ*, свободно се приемахж, явно се четѣхж по дюгенитѣ и кафета, безъ никакви стѣснения, стига да имаше кой да ги слуша. Спорѣдъ това, и ни единъ отъ събирането, и презъ ума му не минуваше, че тъй, като това *слово* е доста докачително за гърцитѣ, които бѣхж въ силата си, при това и косвенно докачително и за турското правителство (което, впрочемъ, малцина сж го разбирале) може да има нѣкои неприятни слѣдствия и, по това, да покажатъ нѣщо стѣснение, не, напротивъ сѣки думаше: *право е, така е, истина говори момчето! браво!* А тия на, които не имъ се е случвало да чюятъ че нѣкога си е имало Българско царство, на разиждането си отъ училището, удумвахж се:

—Бей, беки българитѣ сж имали царство? Да ли ще е това истинна?—Нъ да не е било, не ще се приказва.

—Лоша пасмина сж биле туй гърцитѣ едно време бей!

—Ами и сега цвѣте ли сж? възражаваше другъ и захващаше да приговаря за себе си, какъ за умирането на своята първа жена, и за *позволение* да се ужени втори пжтъ, владиката билъ му зелъ 700 гр.

—Ти еднъждъ си повторилъ, ами я питай бате Стойка, който потрети, колко гроповци е смъкналъ владиката отъ гърбътъ му? тамамъ 2000 гроша даде додѣто да земи вула за трете вѣнчило.

—Ами моя баща, вие го знаете, Богъ да го прости, той не бѣше твърдѣ отъ долнѣ ржка човѣкъ, кога се помина, като рече онзи владика 40 желтица земамъ за погрѣбението му, че на 40 парцаля ста-

Digitized by Google

на и пакъ ги зе, и тъй даде прошка да го заровилъ. То човѣкъ пишманъ да стане и да се ужени, и да умрѣ.

—Че беки ние на царътъ си давнина ли плащаме? тя е нищо при тѫзи давнина що плащаме на владиката, я си присмѣтнете отъ какъ сме захванале да правимъ черквата си, додѣ я тронясахме, додѣто си упопихме български попъ, колко хиляди е смъкчалъ само отъ нашето село? Да речемъ да ги присмѣтнемъ, четъ нѣматъ. За *бератъ* 5000 гр. за *пандахуса* 1000, за *тронясвание* (освѣтяване черквата отъ владиката) 4000, за попътъ ни зе 3000, *амбатикъ*, че *парушия*, че за живо, че за умрѣло, то отиде да доде*). Ами

*) До колкото помня. разнитѣ голѣми имена на Владишкитѣ давнини. които тѣ наричихѫ правдини за съблъчение българитѣ, сѫ: 1, Воития (помощъ), която сѣки новъ Владика, щомъ стѫпѣше въ Епархията си. ще расхвърля самопроизволно чрезъ свѣщеницитѣ на сѣко българско село. и незабавно ще се прибере по най строгъ начинъ. отъ колкото правителственото даждие; Гърцкото духовенство е пристѫпвало до продаване тигани и сахани на сиротонитѣ. когато до такава строга мѣрка богобоязливиятъ турчинъ не е смѣялъ да пристѫпи: 2. Ембатикъ право за попско ежегодишно даждие: Щомъ се рѫкоположеше свѣщенчкътъ, упрѣдѣлеше му се спорѣдъ голѣмината на селото въ което ще попува даждие отъ 500 до 3500 гроша. което сѣка година, въ опрѣдѣлений денъ, безъ друго, трѣбаше свѣщенника, безъ никаква покана или напомнение, да внесе извѣднѫждъ на Владиката си иначе подпадаше въ немилость, дори и на наказание; 3. Пандахуса (позволително) даваше се съ добъръ откупъ на сѣко село, като позволително да ходи да проси по селата за помощь на нова черква; даваше се на калугеритѣ да просятъ за св. Синаи, За Божий гробъ. или пъкъ за свои джобъ; 4. Парусия: Заплащание отъ селенитѣ, особито отъ владишкото даждие, за спомѣнувание имената имъ отъ Владиката въ олтаря ; 5 Психомѣридионъ: плата за испрощение на душата, право, което се земаше, като се помине нѣкои богатичакъ селенинъ; 5. Бератъ: позволителенъ актъ даденъ направо отъ цариградъ съ съдѣйствието на Владиката. за да се позволи на едно село да си направи нова черква; подобенъ бератъ се откупуваше съ 1000 до 5000 гроша, отъ които пари твърдѣ малко отивахѫ въ Цариградъ.

Високопрѣосвѣщений Паисий Пловдивский, който напослѣдно врѣме, погнѫсенъ отъ беззаконитѣ на гърската патриаршия, се отказа отъ нея и се присѫедини къмъ Българската Екзархия, е исповедвалъ че додѣто да стане Пловдивский владика, той задлъжнялъ 800,000 гроша, които е билъ принуденъ да нохарчи по рущвети, по права по конацитѣ въ Цариградъ, а още по-вече

Digitized by Google

като ни троняса черквата, не стига дѣто му начетохме отъ пангаря 4000, сами зе та задигна и тия що се събрахж предъ черковнитѣ врата, отъ писвание за новата черква: християнитѣ иджтъ, записватъ се, мислятъ че за черквата дарятъ, цѣлъ искумуленъ дискосъ съ пентофранзи, задигна го владиковия протошингилъ, хайде; невямъ, нъ имаше около 3—4000 гроша. Добрѣ стана че не се случи тукъ да троняса и школото ни, кой знае, днесь за колко щѣше да ни сѣдни дохождането му.

— На царя, да речемъ, даваме, и ще даваме, на ли сме му рая? презъ моаребето (войната) кои ни запази отъ башибозуцитѣ?—на ли царската войска? Дѣ бѣше тогива владиката? — въ *чашкжнъ Костадиновата* хумба **), тамъ се криеше като кржтъ, защо не излѣзе тогива той единъ пжть и да види що тегли сиромашьта по селата? ама сега като е мирно, хичъ се не спира, ходи обикаля, и сѐ за пари.

—Бе той тогива не му трѣбаше да излиза по селата, стигаше само да иди при тогавашнитѣ паши, съ които бѣ добрѣ запознатъ, да залѣгне прѣдъ тѣхъ за сиромашта, беки не щѣше толкова добитъкъ, и толкова хорица *зянъ* да станатъ. Пашитѣ, като паши,

---

въ Патриархото за откупъ на новата му Епархия, нъ щомъ дошелъ въ Пловдивъ той за една година успѣлъ, посрѣдствомъ гореизложенитѣ Владишки права, и да изплти 800 тѣхъ хилѣди гроша, и да владикува съ сичкитѣ му владишки салтанати.

**) Хумба е едно дълбоко подземно помѣщение нужно въ време, когато се бомбардира градътъ: такивато хумби се нравятъ въ време на война, въ сѣка една махла. Тѣ биватъ покрити отгорѣ съ-нѣколко рѣда дебели киристе, по мѣжду набити съ пръстъ или камани; на върха искумулено тъй, щото, като падне на право отгорѣ бомбата да не може да пробие, нъ да се отплъзне на надалечъ да се потърколи и тамъ да се пръсне. Въ такивато хумби въ силистра, презъ кръмската война, жени, дѣца, богати, сирома си, сж биле натжпкани едно врьхъ друго, дѣто и пишущий тия рѣдове е ималъ честьта да лѣжи свитъ като кълбо до краката на владиката дионисия и да трае цѣлъ мѣсецъ

Digitized by Google

знаятъ си само хаскёрската (военна) работа, дѣ да ти знаятъ тѣ тебе, що теглятъ хората но вънъ?

—Малко го е грижа него: онжзъ година, като щѣхж да потурчжтъ въ Афлатаръ оная кучка—Батановата дъщеря, почеса ли се владиката? пакъ Ибраимъ паша, като рече: „съ една гяурка каджнитѣ не ставатъ много, тамъ да си върви на бащината вѣра; ако трѣба на турцитѣ жени, туркини много!“ и испроводихж момата у попъ Чокови.

—Незная, ама момчето хубаво разсказва бей! учено момче, като речешъ, свършено; до мене въ школиото стоше дядо Гани *джанъръ банъръ* плака, че има и за плачъ, какво; Господь здрави да му дава.

Такива и други разговори ставахж и по сѣка кжща. Този, които бѣ при освѣтяването на училището, расказваше това, щото е можалъ да запомни; тия, които отъ работа не бѣхж могли да успѣятъ да присжтствуватъ при освѣтяванието, или пъкъ бѣхж закъснели, тюхкахж се, та се отюхкахж.

XXIII.

Полезни разговори.

Величку и Милку, бѣхж поканени, заедно съ други селски учители и священници, у черковния Епитропъ, комуто кжщата бѣ доволна голѣма, щото можаше да побере спокойно 30—40 души, тукъ бѣхж на гостѣ и по първитѣ граждане—сборене. Тукъ двамата братя говорѣхж твърдѣ малко, едно че благоговѣехж прѣдъ тогавашнитѣ първенци граждани, които, знаехж ги, че не обичахж други предъ тѣхъ да знаятъ и да говорятъ повече, като такивато тоги-

Digitized by Google

ва ги наричахѫ *дъдрици сайгѫсѫзи* (невѣжливи), и второ, че желаехѫ да даджтъ редъ на други да говорятъ, а тѣ да слушатъ тѣхното мнение, както по *словото*, така и по училищата. Нѣколко отъ по първитѣ селени, както отъ сѫщето село, тъй и отъ другитѣ села, за да направятъ честь на тия отбуръ гости, бѣхѫ дошле да ги позравятъ съ „добрѣ дошле“, съ „живо здраво ли“ и да чюятъ нѣщо отъ тѣхъ.

При сичко че, другъ пѫтъ гражданитѣ, както имъ е обичай, се отпускахѫ да говорятъ, да се покажатъ за нѣщо по умни, по отлични отъ селенитѣ, като сичко исказвахѫ предъ тѣхъ на *думи*, отколкото на *дъла*, нъ този пѫть, тѣ повечето мълчахѫ, като глѣдахѫ нѣкакъ съ уважение на двамата братя, отъ които, щомъ единъ отъ тѣхъ, особно Величко, си отворѣше устата да кажи нѣщо, сички си втрѣщяхѫ очитѣ, и внимателно слушахѫ. Селскитѣ учители като се виждахѫ улюбочестени, при такивато граждане, още повече и като имахѫ помежду си тия двама свои събратия, ако и да искахѫ да говорятъ нещо, скрѣпѣхѫ се, най-повече за това, за да не занематъ кѫсото време въ което можехѫ да чюятъ нѣщичко умно, назидателно за тѣхъ, тъй щото, предпочитахѫ повече да слушатъ, отъ колкото да приказватъ. Тѣ се виждахѫ като да стоятъ съ напрѣгнато внимание, а тѣхнитѣ любезни, искренни, умилни поглѣди бѣхѫ отправени повече връхъ Величка и Милка. Величко се виждаше доста бледенъ, уморенъ отъ сказванието на дългото за него *слово*.

—Хубаво, хубаво училище сте си направиле, дядо Дяко, изговори единъ отъ първитѣ, граждане къмъ стария домакинъ. —Черковния Епитропъ.

Digitized by Google

—Е, чи защо сме се толкова трудиле, когато нѣма се хареса; да сж живи кумшии, отъ кого пари, отъ кого дървета, отъ кого работа, че и чъркватa ни имаше малко готовичко поспестено, че и вие, да сте живи и здрави, ни помогнахте *) Господъ отъ едното хилядо да ви наспори, и тъй, дади Господь, сполай му, искарахме го на глава.

—Е чи, и *словото* казано въ новото ви училище, бѣше на мѣстото си; сичко съ редъ и прилика стана, каза единъ другъ гражданинъ—

—Артъкъ за *словото* неще и прикаска, такова нѣщо нашитѣ хора не бѣхжчували. Господъ здрави да дава на тѣхна милостъ, че отка развеселихж черквата, развеселихж и училището ни; то, за днешний день, като че Господь ги е проводилъ. *Артъкъ*, то сичко излезе отъ хубаво по хубаво, сега като насъ нѣма, изговори дядо Дяко веселъ.

—Хубаво, хубаво, сичко хубаво, проговори и Милку, само да се сподобите за напрѣдъ и съ добъръ учителъ, защото селото не го краси хубавото училище, нъ способний учитель. Безъ учитель едно училише, каквото и да е то, е като една воденица, безъ вода.

—Абе то ние дѣ ще му търсимъ хе, много ученъ даскалъ, тамъ да има едно момче—даскалче, да прибира дечата, колкото да не се търкалятъ по боклуцитѣ, да ги научи тамъ кадаръ да се прикръстятъ, и да си записватъ името, че кой ще му иска повече. А пъкъ за селенина, много книга защо му е?

*) Тогивашнитѣ граждане съ особна щедрость подарявахж тия, които отъ селата дохождахж на просия, т. е да имъ поискатъ да запишатъ помощь за селско то си училище, или черква. И това го правехж безъ никакви задни цѣли—за интересъ, нъ просто отъ любовъ, отъ доброжелание къмто добритѣ свои съседи—селени.

Digitized by Google

—Не е тъй, възрази Величко, и сички го зяпнахж въ устата, и мене ми е жално за дѣто вие твърдѣ съ слабо око гледате на училищата, и по това си давате твърдѣ слаби надѣжди, когато днесъ свѣта по съ друго око глѣда на училищата си, и сичкитѣ си надѣжди на тѣхъ възлага. Не думамъ, че ние трѣба изведнжждъ да се искачимъ на това стжпало на което сж днесъ другитѣ много по учени и образовани хора, нъ постепенно, т. е. полека, полека, стига да вървимъ напрѣдъ. А този напрѣдъкъ, азъ глѣдамъ, и драго ми е за това, дѣто ще кажа, че и вие, вашето село, го послѣдвате. Какъ бѣхме ние съ селскитѣ си училища предъ 3—4 години? нели тогива имаше, и то въ по големитѣ села, по единъ бурдей, дѣто тогивашнитѣ стари даскали и попове, събирахж дѣцата ужъ да не се търкалятъ по боклуцитѣ, а тѣ сж търкалехж изъ прахж въ тъмнитѣ бурдеи? а днесъ, слава богу, ние глѣдаме въ тези села, такива училища, както го виждаме днесъ и въ вашето село, което да ви е честито! искамъ да кажа, че като разликата помежду бурдеитѣ и днешнитѣ нови училища е голѣма, сжщо трѣбва да бжде и съ учителитѣ, отъ които трѣба да изискваме нѣщо повече, отколкото казахте вие, че стигало да знаятъ да се прикржстятъ и позаписватъ. Вашитѣ дѣца, до колкото азъ днесъ ги съглѣдахъ въ черква, и въ училището, по тѣхнитѣ миловидни, питомни поглѣди, личатъ че не сж вече, и не трѣба да сж, отъ ония дѣца, които се търкалятъ по боклуцитѣ, и съ което вие, хатъръ да ви не остане, сами много злѣ ги упростявате. У насъ, както въ градищата, тъй и въ селата, има единъ навикъ:—Защо правите училище? Защо имате учителъ? ако ни попита нѣкой, ние отговареме,—„ехъ, тамъ да се при-

Digitized by Google

биратъ и навъртатъ дѣцата, замъ да не салмуватъ въ кжщи и по пжтищата". Нъ не! приятели, голѣмитѣ разноски, които правимъ за съзидания училища трѣба да знаемъ, че не училищата, а учението което се добивъ въ тѣхъ, чрезъ добри учители, ще постави вишитѣ рожби, до кога да е, като порастжтъ, добри християни, полезни селени, полезни за себе си и за родителитѣ си.

—Добрѣ казвашъ, ваше милость, отговори единъ отъ свѣщеницитѣ изъ селото Афлатаръ, нъ ето въ наше село имаме таково училище още отъ 7—8 години, и сѐ добри учители сме имали, азъ незная какво е това чюдо, и до днесъ не е излязжлъ нѣкои копилашъ отъ наше село, който да може да завърти самси една работа съ това което е училъ, да речемъ, я учитель да стане, я нѣщо търговецъ.

—Тука не е грѣшка, нито у учителя, нито у училището, отговори Милку, сичката грѣшка е у родителитѣ, на които, когато скибни, тогава пращатъ дѣцата си въ училището, малко да имъ потрѣбатъ, изваждатъ ги и средъ зима, тъй щото единъ ученикъ редовно презъ цѣла година, ако прѣсмѣтнемъ, ще видимъ, че я три месица е ходилъ, я четири.

—Нъ и тая грѣшка, азъ вѣрвамъ, че съ време ще се поправи, подзе и Величко, нъ има едно друго, камъ което особно учителитѣ трѣба да обърнатъ голѣмо внимание: Малко ли ходи единъ ученикъ въ училището, или много, колкото и да е ходилъ, той се трѣба да е запамятилъ нѣщо отъ ученното, злото е, че щомъ излези изъ училището, захвърля книгата, безъ да я погледне, и тъй се забравя и заглъхва у ученика и това малкото, щото е училъ. Споредъ мене, захвалени еднъ ученикъ да попрочитва, пие требва да гледа-

Digitized by Google

ме даго направимъ да разбира четенното, да му е драго кога го чете, да му вдѫхнимъ любовъ къмъ прочитанието, да го направимъ, щото, и кога е у тѣхъ, и кога е на полето, да обича да чете, и не токо тъй, само колкото да се каже че чете, нъ отъ се сърце и съ драгостъ. Еднъждъ захванели той да разбира щото чете, усладили му се читмото, оставете го вече, той може да се истѫщи самъ саминичъкъ, много по вече въ ученисто, отъ колкото тия, които ходятъ съ години да харчатъ пари, да се учатъ по градищата.

—„Така е, истина е, отговорихѫ нѣкой отъ гражданитѣ и селскитѣ учители, които сѫ биле повечето самоуци. А на учителитѣ, като че блясна въ главата имъ една нова мисълъ, и въ нетърпението си, като че говорѣхѫ въ себе си: както си идимъ въ село, така ще направимъ. Жедни бѣхѫ тогивашнитѣ млади учителчета за подобни наставления, сичкитѣ съ внимание слушахѫ, тѣхната памятъ, въ такъвъ случай, биваше като гѫба (сюнгерь) съ растворени шюпли, готови да попиятъ и най малкитѣ водни капчици.

—Да, забравихъ едно нѣщо, което е най нуждно то, и за което щѣхъ да поговоря, пъкъ си отбихъ прикаската на друга страна, проговори пакъ Величко. Сички отново си втрѣнчихѫ очитѣ въ Величка.

—Вие казахте преди, че трѣбало баремъ да се научатъ дѣцата да се прикръстятъ, и това не е злѣ, нъ работата е тукъ, че едно просто кръстене можатъ да ги научатъ и тѣхнитѣ баби. Нъ ето що е нужното и полезното: човѣкъ кога се кръсти, кога си чете молитвата, кога иди въ черква, трѣба да знае защо прави това. Азъ зная, че вие старитѣ сичко захващате съ кръстене: кога ставате, кога си лѣгате, предъ яденето, послѣ яденето, при захващание сѣка работа, се

Digitized by Google

незабравете да си направите кръстътъ, и много добрѣ правите. Но ако да знаѣхте защо се кръстите, отъ дѣ е произлѣзло това крьстене, какъвъ е билъ животътъ на Тогова, който е пострадалъ на кръстътъ за нашето спасение, какви сладки думи, какви Божественни наставления ни е оставилъ Тоя, Комуто вие само името знаете, че се нарича *Иисусъ Христосъ*, то тогива, навѣрно, вие съ по друго присърце щѣхте да испълнявате вашитѣ християнски дължности, и щѣхте да бѫдите баремъ до нѣкадѣ си, такива християни, каквито би трѣбало да сте. Нъ това знание, да речемъ, за старитѣ се е минало вѣки, като е тъй. да гледаме щото дѣцата да се изучатъ и въспитаятъ така, както го изисква нашета християнска вѣра. Да знаятъ що е Богъ, какъ трѣба да го почитатъ, да го обичатъ, да му се молятъ, ако искаме и Богъ въ сичко добро да ни опѫтва; това е което трѣба най-напрѣдъ, още въ дѣтѣнство да втълпимъ въ душата на младитѣ . И вие знаете нашета добра пословица, че *Безъ Бога, ни до прага.*

Тия думи, като изговори Величко, който бѣ известенъ отъ брата си по безбожието на градския учитель, Тодя, хвърли поглѣдъ къмъ първия гражданинъ Радя, който въ това време гледаше отпрѣдѣ си.

По това се захвана угощението и прикаскитѣ зехѫ друго направление.

Ради Теодоровъ, при сичко че бѣ единъ отъ първитѣ български граждане, старъ, многозаслужливъ на българщината въ г. Силистра, още и ученолюбивъ, пъ и той бѣ, на времето си такъвъ, както мнозина тогава, че и днесъ, немарливи къмъ рожбитѣ си родители. Такивато бутнатъ единъ пѫтъ дѣтето си прѣзъ училищната врата, безъ да земать прѣдъ видъ, като,

Digitized by Google

на какъвъ учитель възлагатъ въспитанието на рожбата си, която по крехката си невинна младина прилича на една пръстена нова сждина, въ която за първъ пжть, ако налѣешь катранъ, става катранникъ, ако налѣешь масло, става масленникъ, и тъй пататъкъ. Послѣднитѣ прикаски на Виличка, злѣ жегнахж. Г. Теодорова.

Двамата братя, слѣдъ като си зехж *сбогомъ* отъ домовладиката, както и отъ сичкитѣ присъствующи, придружени отъ сичкитѣ тамъ събрани селски учителчета, потеглихж да си излѣзатъ и да иджтъ да поглѣдатъ *сборътъ*. Ради Теодоровъ, стапа отъ мѣстото си, повика Величка и му каза:

—Нашиятъ учитель готви испитание за ученицитѣ по Св. Троица, отъ страна на сичкитѣ граждане, азъ ще ви помоля да присжствувате на испитанието ни. Имамъ за много нѣща да ви говоря и питамъ, нъ тукъ не му е мѣстото; поговори щемъ си у дома, дѣто ще ва имамъ отъ сега за мои гости. Хемъ ха! хатъръ ще ни остане, ако не додите.

— Съ голѣмо благодарение, отговори Величко, и да не бѣхте ни поканиле, ние пакъ трѣбаше да додимъ; за много работи слушаме по вашето училище, та искаме да видимъ, да чуемъ сичко и да се увѣримъ за истинностьта имъ

—Нъ слушай, какво щж ти кажа, Величко, каза Теодоровъ, като полегичка му пошушна тия: Днешното ти сказание бѣ много хубаво, и на мѣстото си, нъ то е хубаво за сега за тамъ, дѣто не сме състрена, като за селата, за градища, дѣто сички сж българе, нъ за нашиий градь—не е. Ние за сега глѣдаме да бждемъ *приятели съ диявола додѣто минемъ мостътъ*. И черквата ни, и приходитѣ ѝ, и училището

Digitized by Google

ни сж въ ржцѣтѣ нъ гърчолята, пие за сега трѣба да имъ пазимъ брашното, додѣто се отдѣлимъ съвършенно; а едно токово сказание злѣ ще ги докачи, тъй щото може да ни ритне работата нѣколко години назадъ. Нека ги некжтнемъ за сега.

Величко се постесни, нъ той остана задоволенъ и съ това, що щеше да види, чюе, и разбера за учительтъ Тодя.

Двамата братя излѣзохж заедно съ приятелитѣ си и обидохж селския сборъ. Величко, който отдавна не бѣ виждалъ селскитѣ сборове, остана много задоволенъ, като глѣдаше че сичко си отива по старому, и че въ нищо не сж се измѣниле или развалиле.

XXIV

Още нѣщичко за нашитѣ стари селски сборово.

Днешнитѣ селски сборове сж изгубиле отдавна вече, по много мѣста, своето сжщинско назначение. Днесъ младитѣ, че и старитѣ, главната имъ задачя, кога да тръгнатъ на сборъ е, да иджтъ хубаво да се наяджтъ, а още по хубаво да се понапиятъ, и ако тѣ сж не върнатъ отъ сборътъ пиени—слѣпи, не го считатъ че сж ходиле на сборъ. А това е срамотно, особно за старитѣ, съ това ние мърсимъ и умърсяваме нашитѣ святи прѣдѣдни обичаи, упозоряваме и себе си, и сбороветѣ си; правимъ, щото нашитѣ добри, учени, младежи, които, отъ любопитство отиватъ да посѣтятъ сбороветѣ ни, и да видятъ нѣщо хубаво —историческо, достопамѣтно, правимъ ги да се потърсятъ и да се изгусяватъ отъ единъ толко пох-

Digitized by Google

валенъ нашъ, останалъ отъ старо време — обичай; правимъ, щото ако се случи да доди и нѣкой странênъ, и да иска да види, опише, тия наши сборове, да ги очертае съ най грозни и позорни за насъ черти! . . . . . .

Тогивашнитѣ наши сборове не бѣхж твърдѣ шумни, тъй: игри, свирни, провиквания, лудурии изъ кжщята, по улицитѣ, не сж чувахж, освѣнъ срѣдъ селото — на хорището. Въ сѣка кжща, слѣдъ като се нагостѣхж младитѣ, излизахж на мѣстото ни *сборътъ*, а старитѣ си оставахж въ кжщи около трапезата; тукъ тѣ цѣль день ще се канятъ, ще се приканватъ, ще пригризватъ остатки, ще си позасоляватъ, сладичко ще си посръбватъ, а още по сладичко ще се сприказватъ: —„живи бѣхме и тая години да се посберемъ, дѣ да знаемъ до година, кой ще бжде живъ да се видимъ, пакъ тъй да се сберемъ и поисприкажемъ; е, зеръ, старина, днесъ ако сме, утрѣ ни нѣма, баремъ да се исприкажемъ и понаглѣдаме, че до година, кой бжде живъ, пакъ. . . .“

Така се приговорвахж старцитѣ, позглѣдатъ се умилно и заловятъ се та се забравятъ съ прикаски повече то за младитѣ си години, дори до мръкнало.

Че и срѣдъ селото—на хорището, твърдѣ шумъ не ставаше. Понаниеши ли се нѣкои, земеше ли да лудува, сѣкий ще го изглѣда на криво, криво, при когото и да иди, сѣки ще се оттегли отъ него, и токо ще го видишь, подвилъ опашъ, уловилъ пжтятъ си кадѣ у тѣхъ, или кадѣ селото си, и *немата* го изяда. А момъкъ, упази та боже, да се покаже отъ нѣкадѣ пиянъ, или както казватъ *чякжръ кефлия*, то ще го зематъ на подигравка, ще го дигнатъ на *вили и мотовили*, щото, горкия, на часа ще да истрѣзнѣе, и

Digitized by Google

по това ще търси миша дупка да се примахне отъ срѣдъ, и още единъ пжтъ, ако го видите—пишете го.

Въ срѣдъ хорото нѣмаше такава неразбория, както въ днешнитѣ сборове, дѣто, кой свири, кой играе, не е познатъ. Въ начало щжтъ подкачатъ хорото момитѣ, които, слѣдъ като се наловятъ нѣколко, захващатъ тия отъ пѣснопойкитѣ двѣ — двѣ, срѣщо една друга да пѣятъ хороводни пѣсни; по ясвий имъ гласъ надохождатъ момцитѣ и се налавятъ, кому дѣто е приликата, между момитѣ; щомъ се поразголѣмчи хорото, ето ти го нѣкои си кавалджия, или пигуларъ, влиза въ срѣдъ и подзема на свирия хороводната пѣсенъ съ кавала или цигулката си. А какъ важно изглѣдватъ такивато свирачи? подвилъ вратъ, ударилъ сичкото си внимание на дупкитѣ, на гласъ на кавала, или на струнитѣ на цигулката си, и нито глава, нито очи, издига да поглѣдне на тия младички, които той има щастието да разиграва. Щомъ хорото стане толкова голѣмо, щото да се не чуе ниския гласъ на кавала, и на цигулката отъ едина край на другия, ето ти го гордий гайдаръ падулъ гайдата, испъчилъ се, вирналъ глава, сторятъ му пжтъ да влезе въ хорото, и закрачи околовръстъ. Колкото по-вече трае свирнята на гайдата, толкога по-вече се распуска и разголѣмява хорото, толкова по весело бива то, и толкова съ по-голѣма охота играятъ наловенитѣ, отъ които нищо друго се не чува, освѣнъ редовното и съврѣменно щапание на краката, назадъ, напрѣдъ, спорѣдъ гласътъ на гайдата.

Така кротко се захващахж игритѣ, така кротко си слѣдвахж, и така сжщо се свършвахж, щото на разидване сѣки си отиваше задоволенъ и безкрайно благадаренъ.

Digitized by Google

ЧАСТЬ ЧЕТВЪРТА

XXV

Даскалъ Тодю

На въто село новъ законъ.

При днешната свтиния на стъклата *(джнмовитѣ)* при тѣхното днесъ общо употребление, ако земаше днесъ нѣкой да облѣпи своитѣ прозорци съ едновременнитѣ дебели книги, наречени *пенджере кехадж*, или да ги обкове съ тогивашната *цина* (шкембе), бихж го зели, или за голѣмъ приструванъ да се покаже че е беденъ, или—за лудъ. Въ едно време, *пенджере кехадж* бѣ една необходимость за сѣка селска, че и градска кжща, особито зимно време за да варди студа, а да пуска свѣтлинка, а цината бѣ—раскошь, нея употрѣбявахж по богатичкитѣ.

Ако да земехме една днешна наша кокона наперчена съ джунове, малажови, обсѣдпана съ турнелъ, набухлена съ тръвна пълна съ купешки цвѣти и разни мисирчи пера, съ ржкавици лѣтно време, въ лицето упрашена съ брашно, и да бѣхме я завели въ единъ отъ едноврѣмешнитѣ сборове, навѣрно ви казвамъ, че бихж се натрупали да глѣдатъ по̀-вече на нея, отколкото на нѣкои маймуна или мѣчка, които нарочно докарвахж тогива циганитѣ да ги разиграватъ за пари. Така сжщо бихж поглѣдпали, не само днешнитѣ наши кокони, но и мало и голѣмо, ако бихте довели помежду имъ, една по едноврѣмешно облечена *гребенка* съ една недя гребенъ на главата, приличенъ

Digitized by Google

на пителчий, съ избърната коса, съ червенъ опасъ на краката, съ дестина подбрадника на шията, и съ червени парцали на рамената, подобно на епалети. Нъ не извѣднъждъ сж е пристжпало отъ подобно петеловата гребенска глава, да подобно бухаловата коконска—глава, не изведнъждъ сж се хвърлиле червенитѣ калци (опаси) отъ краката, та изведнъждъ да се нахлузятъ съ лжскави кундурки и купешки бели чорапи, не изведнъжъ се раскнижиле прозорцитѣ, и да ги обкачатъ съ стъкла, нъ минали сж помежду години. При се това, трѣба обаче да исповѣдаме, че сичко, що е било на времето си, тое било и хубаво, и нужно, и прилично, а сичко що не е било на времето си, то е бивало и смѣшно, призрено, и лошево па дори и безполезно.

Тодю—Силистреский учитель, искаше да прокара *въ старо село новъ законъ.* Реформиранъ — преобразенъ въ главата, въ краката, въ дрѣхитѣ, той искаше сичко да бжде преобразено. Той мразеше тогивашнитѣ уреди, обичай на училищата, на испитанията. Въ неговото едногодишно учителствуваніе кандилцето предъ училищната икона, бѣ гжби гжбясало, а свѣтицата отъ прахъ тежеше, и нищо на нея не личеше; Нъ тѣ сж, да речемъ, дребни работи, нъ той искаше, както ще видимъ по долу, ако бѣ му не минала лѣсица пжть, сичко, и сичко да преобрази, и сичко това правѣше, не отъ съзнаніе, или доброжелание за по добъръ редъ, за по добъръ успѣхъ на училището си, нъ само да се покаже. Такова нѣщо обаче тогива не чинеше нари, и то не въ какъвъ годѣ по развитъ кадѣ училищата си градъ, ами като въ Силистра. Ако да бѣше даже да въстанови тоя порядъкъ, тая тишина, тоя способъ, когото

Digitized by Google

имаме днесъ въ нашитѣ училища, и то не за собственната си гордость, нъ съ искренно благопожелание за напрѣдъкътъ на ученицитѣ, пакъ едва ли би сполучилъ. Днешнитѣ тихи и безмолвни преподавания, и испити, за тѣхъ времена, бѣхж сухи и глухи; тогивашнитѣ хора, и учителитѣ му, и гражданитѣ му, и селенитѣ му, обичахж бляскавото, многошумното, тържественното, похвалното и славното. Тъй като днешнитѣ училища, ученицитѣ мълчеливо да учятъ уроцитѣ си, да се не чува че има човѣкъ въ училището, да ставатъ испитания, за които, кой чюлъ, кой нѣ, такова нѣщо бѣ за него време *празна работа*, това би направило, щото родителитѣ да имжтъ съмнение въ неспособностьта на учителя, и вь празно губение време на дѣцата. Тамь, дѣто, кога четжтъ ученицитѣ, на едина край на селото, гласътъ имъ се чуваше на другия; тамъ, дѣто годишнитѣ испитания ставахж съ голѣми предварителни приготовления, *извѣстия*, по села, градища, съ великолепни украшения вънь вътрѣ училищата, съ тържественни, дълги и широки, *слова* отъ страна на учительтъ, отъ страна на ученицитѣ, *слова*, пълни съ доказателства, примѣри за ползата на учението, за распалвание родителитѣ, да си провождатъ дѣцата въ училището. *слова* не лишени обаче и отъ прекалени похвалби къмъ родители, къмъ настоятели, къмъ граждани, къмъ селени, че и къмъ учители, въ такивато училища, сж е мислело, вѣрвало, че има дѣятелность. че сж работи, и че тамъ сж осрѣдоточва сичкия успѣхъ, такивато училища сж биле похвални, примѣрни, и съ голѣмъ шумъ сж се разгласявале дори и изъ тогавашнитѣ български вѣстници.

* * *

Digitized by Google

— Смѣшенъ, чуденъ, многошуменъ, безполезенъ, па дора и вреденъ, и глупавъ ще се покажи на читателя по долуописания редъ, начинъ, способъ па нашитѣ едновременски *взаимноучителни* училища; още по смѣшенъ, дори и нѣщо като заблуждение, шарлатанство, излиза и отъ начинътъ на тогивашнитѣ годишни испитания, отъ които тоже сѫщъ образецъ ще покажемъ, и, наистина, така излиза: нъ на времето си, за тогива,сичко е било достополезно, достапохвално, сърѣвнователно, примѣрно, сѣки тогива, на подобенъ уредъ, на подобни *испитания*, е гледалъ съ високопочитание, съ въсторгъ, съ благоговение, можемъ да кажемъ още, че тогивашнитѣ хора сѫ глѣдали на тогивашнитѣ си училища съ по̀-голѣмо усердие, съ по̀-голѣмо довѣрие, съ по̀-голѣми сладки, утешителни надѣжди, отколкото мнозина, или и никой, непоглеждатъ днесъ къмъ днешнитѣ ни училища!

XXVI

Старитѣ наши градски училища.

Тѣ бѣхѫ раздѣлени на три отдѣла: Първий така нареченъ *Алилодидактическо* (взаимноучително) училище; вторий, *Предготовително*, и третий *Класно*.-- Помѣщението на първото биваше много голѣмо, другитѣ двѣ—по̀-малки и на предѣлки. Главнитѣ *принадлежности*, *пособия* на Взаймнитѣ училища бѣхѫ: на истокъ извишено сѣдалище, надъ сѣдалището свѣтица надъ свѣтицата кандилце; на чело насѣдалището покаченъ званецъдо когото постояно стои исправенъ *главний надзиратель*—единъ отъ по̀-голѣмитѣ ученици, подъ сѣда-

Digitized by Google

лището *затворъ* за виноватитѣ ученици. Долу околоврѣсть стенитѣ, освѣнъ тая на источната страна, бѣхж обкачени съ *полукрузи*, *таблици* и *показавалци*. *Полукрузитѣ* бѣхж отъ желязо извито въ полукржгъ, забрънчени съ железни брънки въ стената, тъй щото да могатъ въ нужно вроме да се исправятъ и подпиратъ на друго едно желязо въ срѣдъ, а въ празно – спускахж се да висятъ. *Таблицитѣ* бѣхж отъ дъски и съ черчеве, помѣжду дъската и черчевето притискахж таблицата – напечатана на дебела хартия, която бѣ нужна да учатъ ученицитѣ. Най старитѣ таблици бѣхж напечатани отъ *Габровското* училище, послѣ додохж тия на С. Доброплодний, А най посслѣднитѣ бѣхж отъ *Данова*. Тѣ състояхж отъ 50 до 100 печатани листа, като захванешъ отъ Азбуквата, че до статии за свободно прочитание. *Показалцитѣ* бѣхж отъ дръвце до 1 метъръ хубаво угладено; тѣ висѣхж до сѣки полукржгъ.

Въ срѣдъ училището, отъ горния край до долния, бѣхж поставени чиноветѣ — дълги сѣдалища за ученицитѣ, приковани долу у потона, които побирахж 12 до 15 ученика. Особно единъ, или два чинове имаше на долния край, на които горницата не бѣ полегата, както на другитѣ чинове, нъ права съ два перваза отъ страна, дѣто се сипваше пясъкъ за писвание съ прьсти на първоначалнитѣ ученици. До сѣки чинъ на северната му страна имаше извишена поедна равна дъска, на която бѣ написано ЧИНЪ I ЧИНЪ 2-ий и тъй на татъкъ; на тая дъска покачвахж таблицитѣ кога трѣбахж за *писание*. За допълнение на пособията, до вратата висеше на лично мѣсто, една четвъртита *дъскичка*, на която отъ едната страна бѣ написана буквата От, а на другата Д;

Digitized by Google

тия букви трѣбаше да бѫдѫтъ доволно голѣми, щото да се видятъ и да се распознаватъ дори отъ онзи край на училището.

Пособия въ *приуготователното* и класно, училище бѣхѫ само нѣколко карти (гърки), и черна дъска.

Ученически пособия. Зз класнитѣ единъ дивить на опаса, нѣколко книги, а за *взаимнитѣ* една плака и единъ плакенъ калемъ, и нищо повече.

Забѣлѣжка. Близо до *взаймното* училище имаше, у нѣкои градища, прибавена една друга стая наречена *прѣдворие*, тукъ се приемахѫ, волею и неволею, дребни дѣца по на 4—5—6 годинки, за да не играятъ и лудуватъ у тѣхъ, тукъ, подъ надзорътъ на единъ старъ учителъ, се пазяхѫ само да мируватъ.

Редътъ на преподаване уроци въ класнитѣ тогивашни училища бѣ, горѣ—долу, както е и днесъ въ класнитѣ и основни училища. Тамъ владѣеше що годѣ редъ и тишина, не може да се откаже и до нѣкадѣ сполучливия успѣхъ въ тези тогива *класни* училища, нъ редътъ по преподаването въ *взаимнитѣ* училища бѣ съвсѣмъ особитъ. Не е злѣ акъ го раскажемъ както си бѣ; той е, и любопитенъ, и смешенъ, и чуденъ, и за съжеление.

Едно градско взаймноучилище натжпкано и притжпкано отъ 150 до 250 ученика (размѣсъ и ученички) се управляваше само отъ единъ учитель, нѣкоги се даваше на тоя учитель и поединъ помощникъ нареченъ *иподидаскалосъ* (подучитель). За тия нѣмаше, нито помѣждучасие, нито почивка, тѣ трѣбаше да стоятъ прави везденъ, и постоянно да обикалятъ отъ едина край до другия училището съ пръчка въ ржка. Исключително тѣхната работа бѣше да пазятъ само тишината. Щомъ се подигнеше по-вече глъчка отколкото трѣба, ще да удари учителътъ нѣколко пжте пръчката си у столътъ на която отъ приплющява

Digitized by Google

нето понѣ за минута се въдворяваше тишина, при това ако отдалечъ му се мѣрнеше нѣщо сбутня помѣжду нѣколкома ученика, той щеше да ги наслага хубаво по гърба, по-ушитѣ, презъ ржцѣтѣ съ пръчката си (а въ това си истегляхж често невинниитѣ.) или ако *гласния надзиратель* или *показователь* му дотътрѣше нѣкой ужь непокорливъ /което по-вечето пжте биваше клѣвета, защото не е далъ, я орехи, я симитъ на главния си/ и по негово, рапортиранне учителятъ, безъ да изслуша оправданията на подсждимия, щѣше да му нажули хубаво, я ржцѣтѣ, я задницата, или щеше да го упжне нѣколко пжте за ухото, и щеше да му залѣпи нѣколко хубави плесници, и ще го испрати да хлѣнчи въ столътъ си цѣль часъ. Упази та боже, да си поукокори нѣкой отъ тия *навадинитѣ* и да каже дума за свое управдание, на часа, по заповѣдъ на учителя, двама трима ще го емнатъ, и щое го затикатъ въ затвора, дѣ трѣбаше да стои цѣль денъ.

Особита дължность на взаимнитѣ учители бѣ да наблюдаватъ надъ точното испълнение на *редътъ* въ училището.

Редътъ бѣ тоя: сутрѣнъ, по заповѣдь на учителя, ще се удари звънеца, събранитѣ ученици ще влѣзатъ единъ слѣдъ другъ, по редъть си въ училището, и ще се наредетъ околовръстъ стената на училището. Въ тоя случай тишината бива голѣма. Главний надзиратель съ своя помощникъ стоятъ на щрѣкъ горѣ на високото сѣдалище прави предъ звънеца. Щомъ се останятъ ученицитѣ и добрѣ прилепнатъ прави у стената, глав. надзиратель изважда *католога* книги съ имената на сичкитѣ ученици и захваща да възгласяга наредъ името на сѣки ученикъ, присъствующиятъ ще отговори: *вдѣ!* а за неприсжству-

Digitized by Google

ющия ще отговори този, които е билъ до него: *нѣстъ*! Слѣдъ това Глав. Надз.: ще удари звънеца съ възгласъ: „Испитание чистоти“! слѣдъ което ще слезе Гл. Надз. съ помощникъ си, едина ще захване отъ едина край, другия отъ другий—да приглѣдватъ чистота на сѣки ученикъ отдѣлно, и ето какъ: по напрѣдъ ще пригледа главата му да ли е вчесана, послѣ лицето, да ли е умито, по това ржцѣтѣ, да ли сж обрѣзани нектитѣ, сѣтнѣ, краката, ако сж боси, да ли сж умити, ако сж убути, да ли сж чисти убущата, и най послѣ ще го накара да се завърти около себе си за да го приглѣда и отзадъ, и отпрѣдъ да ли не сж уцапани дрехитѣ му, и да ли е добрѣ стегнатъ и закопчанъ. Само въ сжбботa самитѣ учители бѣхж длъжни да приглѣдатъ тая чистота. Нечиститѣ сж изваждатъ отъ реда, на който учительтъ удржа по 2 пръчки презъ ржцѣтѣ.

Слѣдъ приглѣдването *чистотата*, главний надзиратель ударя звънеца и възгласява продължително: *Над-зи-ра-те-ли дневня-го бла-го-чи-ни-я!* (съ подобенъ продължителенъ гласъ биватъ сичкитѣ възгласи презъ деня), на тоя възгласъ излизатъ отъ рѣда предъ назначенитѣ главни надзиратели, които биватъ наймалко двама, ще се искачатъ благочинно горѣ при звънеца, ще застжнатъ мѣстото на досегашнитѣ, които съ едно благочиние слизатъ долу и си отиватъ въ рѣда на мѣстото. По това новия главенъ възглася: *Показватели писания!* Сѣки показователъ си ги не прѣдварително рѣда, тѣ ще излѣзатъ изъ разни мѣста на рѣдътъ толкова, колкото сж чиноветѣ—сѣд лицата на ученицитѣ. При удърътъ на звонеца ще тръгнатъ, обиколятъ чиноветѣ и ще сѣки за т и при долния край на чина си; *главний* възгласява: *свр-е-*

Digitized by Google

менно! сички показователи оспоредно ще влезжтъ въ чиноветѣ си, и ще излѣзатъ горѣ връхъ сѣдалището на горнѣта страна на чинътъ. При възгласътъ: *разделение чиновъ!* тръгватъ сичкитѣ ученици рѣдовно, а за да стжпватъ еднакво което наричахж *талимъ*, главний удря горѣ съ чюкчето такъ! такъ! такъ! по което удрение сички ученици трѣба едноврѣменно да си издигатъ краката и да ги слагатъ. Отъ това излиза единъ тропотъ, който се чува на далечъ, а за подиганието на праха не питайте. Сѣки ученикъ си знае свои чинъ, като сички навлѣзътъ въ чиноветѣ и се исправятъ кжмъ истокъ, *Главния* възгласява *внимайтъ!* и се започнва *молитвата*, която бива придружена съ испѣвание отъ сички стихирата: „*Вся подаетъ духъ святий....*“ или „Благословенъ еси Господи иже премудрия ловци являей . . . . “ Слѣдъ молитвата по знакътъ отъ звапеца сѣки си изважда плаката, очистя я,приготвя въ ржката си плакената писалка, по което иди възгласъ: „Ржцѣтѣ на колѣнѣтѣ“! по това: „Показаватель първаго чина начнитѣ“! и първий показователъ, възглася: *внимайте!* сички съ издигната ржка на горѣ показватъ въ ржка готовата си писалка, у когото нѣма, ще го възгласятъ именно, и той трѣба да излѣзе отъ чинътъ, и да стои правъ край стената; по това показовательтъ, ка о се обърне къмъ покачената до него печатана таблица, възглася: *пишете думата четверосложна: училище!* у!—че и=чи! ле—и=ли! ще—е=ще!=*училище!* и тъй на долу сѣки показователь възглася отъ свойта таблица, до дето доди реда на най долний показователь на пѣсакътъ, който като удари силно показовалецътъ у чина ще извика: *внимайте! пишетъ буквата главна* а! тукъ сѣки трѣба съ показователний си

Digitized by Google

прѣсть да напише на пѣсакътъ и да наподоби показаната буква. Писанието трае единъ часъ, по което време бива доста тишина. Учительтъ въ това време бива спокоенъ, той обихожда столовете, приглѣдва ако сѣки ученикъ пише споредъ възгласа на показователя, ако ли не, по преди ще му нажули добрѣ ушитѣ, или ще му лѣпни една добра плесница, за да му свѣтнатъ очитѣ четири, и по това ще му поправи писаното. На възгласа *исправи!* ще станатъ показователитѣ и ще приглѣдатъ всичкитѣ си ученици въ чинътъ, дали сѫ писвали правилно по възгласа, ще ги кара да му го прочетатъ, който сбърква ще го извади на вънъ отъ чинътъ, и тамъ вече остава на учительтъ да се расправя съ него. По това, ученицитѣ ще си приберѫтъ плакитѣ, съ първото ударение на звѫнеца, ще си извадятъ едина кракъ изъ стола, на втория—другия, на третий—ще бѫдатъ исправени. Възгласъ: *показователи чтения!* ще излезатъ показователитѣ за четене вънъ отъ столътъ, ударе звънецътъ, и тѣ тръгватъ и сѣки се спира до извѣстний си *полѫкрѫгъ*; при възгласа *показователи полукрѫзитѣ!* сѣки ще издигни и отвори полѫкрѫглото желязо. Възгласъ: *разделение домовъ!* тръгватъ сички ученици изъ чиноветѣ и редовно слѣдъ една обиколка крак чижбетѣ отива секий при своя показователь край *полукрѫгътъ*. Възгласъ: *Начинитѣ! първий образъ!* Сега му е вече джумбюшътъ: показователитѣ показватъ, около него ученицитѣ отговарятъ сички съ единъ гласъ показаното, отъ 10 — или 15 полѫкрѫга изпизатъ 150 неразбрани гласа; кой показва, кой слуша, кой чете, не е познатъ. Ако нѣкои ученикъ не гледа въ таблицата, показователътъ пухъ! по главата съ дебелий показалецъ: единъ плаче, другъ

Digitized by Google

се смѣе, другъ възглася; А пъкъ *главния* отгорѣ, безъ да обръща внимание на сички тия гюрултии, той салтъ възглася немирницитѣ: *Иванъ Петровъ, безчиникъ! Тодоръ Герчевъ, непокорливъ! Стоянъ Добревъ развращенъ!* и сички тия ги пиши на плаката си за наказание за вечера. Отъ друга, страна учительтъ не сварва да вика: *мълчете! ниско! полека!* и токо видишь заиграла пръчката по въздуха и се слага на нѣкому по гърба.

Най голѣмата навалица и сбутня по това време става до вратата около окачената джсчица съ *Д.* и *От.* Това е знакъ, които иди повънъ, ще обърне дъсчицата съ *От.=отиде*, а като си доди ще обърне *Д.=дойде.* Никой не може да излези по вънъ безъ да исчака тогова, който е излязълъ. А като тоя, който веднъжъкато му се удаде случай да излези, стои и се помайва въ нужницитѣ, то нуждающитѣ се за повънъ се натрупватъ на дасчицата, единъ презъ други, карать се, мушкатъ се, глѣдатъ кой да докопа дъсчицата, тукъ и учительтъ мжчно може да умири, или да ги принуди да се разидатъ: нужда е това, не е шега.

По възгласътъ *съвсѣмъ!* сички съ единъ голѣмъ шумъ се оттеглятъ отъ покрузитѣ и се нареждатъ край стената; по това, спорѣдъ сутрѣшнитѣ *възгласи* влизатъ въ чиповетѣ си, исчита се молитвата предъ обѣдъ, и бива отпускъ.

Слѣдъ обѣдъ слѣдва числение по сжщий редъ както и предъ, обѣдъ писване и четене. Забѣлѣжителни сж само предългитѣ и продължителни възгласи на показователитѣ по писване на смѣтане, така напримѣръ, ако е *изятие*, възглася: *внимайте! „пишете числата умалаеми 2523 3=тѣ единици въ редътъ на единицитѣ, 2=тѣ десетици въ редътъ на десетицитѣ,*

Digitized by Google

5—тѣ стотици въ редътъ на стотицитѣ, 2—тѣ хиляди въ редътъ на хилядитѣ! отдолу числото умалитель 1834, единицитѣ подъ единицитѣ и пр. . . . . отдолу дръвнете една хоризонтална линия и намерете остатокътъ!

На вечера, слѣдъ като се наредятъ сичкитѣ ученици край стената, захващатъ се *наказанията*. Въ това време бива тишината голѣма, а страхътъ у ученицитѣ още по голѣмъ. Ако ги добрѣ съгледашъ повечето трипержтъ, нѣкой си отъ по малкитѣ и поумокрюватъ гащичкитѣ си. Захваща сега да възгласява *главний* отъ горѣ: *безчинницитѣ!* и нарежда нѣколко имена; по това *непокорливи!* други имена; най послѣ *развратени* и *блядословци!* сѣки който си чюе името, трѣба да излезе отъ реда си. Като се свърши списъкътъ на виновницитѣ захваща сега учительтъ, или помощникътъ му наредъ: на *безчинницитѣ* по 2 пржчки презъ ржцѣтѣ, на непокорливитѣ по 4,—, на развращенитѣ по колкото вече види за добрѣ по задницата; нѣма питание, нѣма испитвание, че то не сж единъ, двама, цѣла въвволица 30—40—50 ученика; често на учительтъ умалява ржката отъ да бие, че за питания, и управдавания става ли време? И ето ти едни си духътъ зачервенитѣ ржцѣ, и скимизгжтъ, други ги триятъ по хладната стена, трети си държатъ задницата, едни хлѣнчатъ, други се мжчатъ да покажатъ мжжество, като се напрѣгатъ и напжватъ да не пускатъ сълзи или гласъ, други отъ много болѣжки съ гласъ рѣвжтъ. А доброжелателния учитель, утѣшенъ че е испълнилъ съ това, своита дължность хладнокрьвно гледа и слуша тия плачове, като често повтаря: „*Да* ви науча азъ васъ, магарета съ магарета, да мирувате. . . .“

Digitized by Google

По това слѣдва възгласъ: *Благо[illegible] благочиние!* въ това време учительтъ застоява на една страна до вратата, и сѣки ще замине край него, ще си снеми шапката, ще му се поклони, кой подсмърчещицъ, кой плачещицъ, кой смѣещицъ се, и си отиватъ.

Мъзди или *награди.* Тѣ бѣхж единъ видъ малки разношарени книжки, колкото едно левче, носѣхж отъ двѣтѣ страни печатътъ на учителя. Тия мъзди се давахж за *възнаграждение* на *приближателнитѣ*, и служѣхж за откупъ на безчинието имъ. Обикновенно едната мъзда бѣ равна съ една пржчка презъ ржката. Който хубаво пише, или смѣташе, или си научаваше добрѣ урока на таблицата и се представеше отъ страната на *показователя* предъ учителя за възнаграждение, учительтъ му даваше самъ *мъзди.* При сичко, че тия мъзди се давахж за поощрение, за напредарване на ученицитѣ, нъ врѣдата отъ тѣхъ излизаше много по голѣма, отъ колкото ползата; напримеръ: показовательтъ повечето пжте представяше на учителя за награда тогова, който му е любимецъ, който му се слага, който му дава, или обѣщава нѣщо подарякъ за ядение, или пари. И най виноватиятъ често се откупуваше съ *мъзди* за най лошо и явно престжпление, стигаше той да бѣ богатъ и синъ, или нѣкои таенъ крадецъ, съ пари той можеше да накупи отъ беднитѣ, колкото мъзди би се изискали за вината му, и се откупваше. Такова нѣщо, като *контролъ монтролъ*, да ли сж тѣ негови, да ли той ги е заслужилъ, учительтъ нѣмаше време да се занимава съ такива дребни работи.

Кавалариш. Тѣ бѣхж единъ видъ четвьртити окрасени съ вараклия книга корички на голѣмина до

Digitized by Google

една рума, въ срѣдата имъ бѣ написано съ хубави букви: *Внимателенъ*, или *благочиненъ*, или *прилежателенъ*, тѣхъ само учительтъ по негово усмотрение можеше да накачи на удостоения отъ негова страна заслужившъ ученикъ за *кавалария*. Каваларитѣ се провѣсвахѫ на шията на ученика съ дълга копринена курдела.

Съ *мъздитѣ* злоупотрѣбявахѫ *надзирателитѣ*, а съ *каваларитѣ*—самитѣ учители. На тия ученици, на които родителитѣ имъ бѣхѫ богати, или влиятелни, и на тия, които често донасѣхѫ хубавичкъ *приносъ* на учителя, като топли питички, шише съ вино и пр. на такивато учителитѣ бѣхѫ толкова щедри съ покачвавие на *Кавалирий*, колкото сѫ щедри днесь мнозина държавници, които покачатъ ордени и на мечкаритѣ, които иматъ способностьта да разиграватъ поданицитѣ имъ, като мечки.

XXVII

Какъ ставахѫ градскитѣ годишни испитания на ученицитѣ въ нашенско отъ г. 1845 та до г. 1860-та

Начинътъ, по когото ставахѫ едноврѣмешнитѣ градски, че и селски *испити*, бѣ единъ отъ найглавнитѣ способи чрезъ които, тогивашнитѣ учители тогивашнитѣ доброжелатели на училищата, като училищни настоятели, епитропи. сполучвахѫ да достигватъ първата и главна цѣлъ, т. е. да привлекътъ любопитството на населението, по това неговото ученолюбие, тъй щото, да има колкото се може по вече родители, които да испращтъ дѣцата си въ учили

Digitized by Google

щето приходитѣ на тогивашнитѣ черкви, колкото и много по голѣми да бѣхж отъ днешнитѣ, нъ тѣ се прахосвахж повечето по непрѣстанно измисленитѣ давнина за гърскитѣ владици, една малка часть оставаше за разноски по училищата. По жертованията на граждане, еснафи и пр. бѣхж слаби, трѣбваше сѣки да подпомага, за да могатъ да се издържатъ учителитѣ, нъ тези които нѣмахж дѣца въ училището не искахж и да знаятъ нито за учитель, нито за платата му, а наложителна помощъ бѣ невъзможно. Само тия, които имахж дѣца въ училището, трѣбваше да си плащатъ, сѣки спорѣдъ състоянието си, нъ и то ако можеше да имъ набарашь гжделятъ. Привличанието на по много ученици въ училището бѣ, и едно нравствено удоволствие на тогивашнитѣ ученолюбци, и едно материално взаймно подпомагание. Учителитѣ, както и училищнитѣ настоятели се радвахж когато виждахж училището пълно съ ученици, това ги насърчаваше. Ето защо бѣше неизбѣжно нужно да ставатъ тогивашнитѣ испитания, колкото се може по тържественни, слѣдователно и превлекателни.

Десеть дни прѣди *испитътъ* се распрьскваxж *извѣстия покани* въ града, по родитѣлитѣ, по околиитѣ първички села за да *благоволятъ и почетжтъ съ присъствието* си испитанието. Сѣки които получаше подобно *извѣстие* считаше го за голѣма честь, че го *почели* и непрѣменно трѣбаше да иди.

Денътъ на *испитанието* бѣ единъ отъ най-тържественитѣ дни: черквитѣ, училищата сж прѣпълнехж отъ народъ. Прозорцитѣ, вратята, чистоизмазанитѣ стени, както на училището, тъй и на черквата, се украсяваxж съ вѣнци и разни надписи. А какъ

Digitized by Google

ставахж испитанията, това намѣсто да расправямъ отъ себе си, прилагамъ тукъ *изложението* на станалото *испитание* въ града Шуменъ, прѣзъ година 1846, сжщо тъй, както е било, и както е отпечатано въ тогивашното периодическо списание *любословие* отъ *Фотинова*, печатано въ *Смирна*.

XXVIII

Все общото испитание на Шумненското взаимно—учително славѣно—Българско училище Въ Шуменъ на 1846 година Августъ 11 въ недѣля.

Предъ единъ день въ сжботж стѣнитѣ на училището сж облепихж съ различни надписи, предверието, дверитѣ и учителевото сѣдалище украсихж се съ вѣликолѣпни чимширни и цвѣтни вѣнци, училището отъ всѣка страна се обгради съ плетени и добрѣокрасни до 230 столове и съ единъ голѣмъ нарочно за негово прѣосвѣщенство приготвенъ, различни и благоухани цвѣтя, насадени въ пржстени сждове, и други въ стъкла натопени и нарѣдени по най личнитѣ страни; чудесно и умаянно зрѣлище на ситѣ присжствующи показвахж. На утрѣ, въ день свѣтая недѣля, като се свърши вѣликолепно нарочната заради училищнитѣ успѣхи Архиерейска служба, възгласисе на народътъ отъ свѣщенноначалническа страна да заповѣдатъ съ негова молитва и благословение за да идатъ на училището ситѣ, колкото желаятъ да видятъ обичай, какъвто въ градътъ имъ никога не бивало, нито прародителитѣ имъ прѣдъ толкози вѣкове се удостоили и сподобили да видатъ. А предъ

Digitized by Google

да се разнесе изъ народътъ удивителниятъ този възгласъ, безъ числа множество усерднихъ зрителей и мжжи и жени и дѣца обградили бѣхж отъ всѣкадѣ училището, каквото на позорище никогда за тѣхъ видѣно и чуено, привлечени, като съ магнитизимъ отъ вѣликолѣпно внѣшно училищно украшение, отъ голѣмото и урѣдно благочиние, съ което сж бѣхж ученицитѣ приготвили на дванадесятъ столове (сѣдалища) по дванадесятъ ученици числомъ сто и четиридѣсятъ и осемъ, ситѣ почти бѣлоносци (съ бѣли върхни дрѣхи), съ червени шапки (фесчета) и въ ржцѣ съ благовонни и различни цвѣтя, обърнати на западъ къмъ вѣликитѣ двѣри, ожидающе народното присжствие съ негово прѣосвѣщенство. Отъ вънъ прочие това расположение като бѣше, и различнитѣ прѣдмети доволно любопитство като прѣдставлѣвахж и на всѣкого чудни впечетлѣния като показвахж, тогази на народътъ по любопитно стана, когато се зададе и негово Прѣосвѣщенство, сега явно се изобразяваше примѣрътъ на червеното море чрезъ което Мойсей съ народатъ немокренно примина, защото тогази съединената вода, а сега притесненото множество са на двѣ раздѣли, чрезъ което и негово преосвѣщенство като другий Мойсей благословение всѣхъ начертавъ пройде посрѣдъ народътъ съ вѣликолѣпнитѣ си Архиерейски одежди и съ пѣвци прѣдходжщи, кои сладкогласно пеяхж песни Богородици „Достойно есть“ слѣдъ тѣхъ престжпвахж благоговѣйнитѣ свѣщенници и тъй чинно и постепенно слѣдвахж първитѣ градоначалници, търговцитѣ, първо искуснитѣ художници и слѣдователно всѣкога чина и възрастьта. Съ това благочинно движение, влѣзохж и въ училището съ голѣма слава и благолепие, което произхож-

Digitized by Google

даше отъ достойното настоение на двама началници нарочно за това при дверитѣ стоящи. Негово преосвѣщенство сж управи и възлѣзи на учителевото седалище, гдѣто тамъ се бѣше приготвилъ окрасенъ столъ за *водосвѣщение*, на когото сж боголѣпно окрашаваше чистиятъ и съ вода пълснъ съсждъ съ позлатений и честний кръстъ Божий, съ благоуханна отъ босилекъ зелена китка и съ три голѣми свѣщи въ знакъ *Пресвѣтая Троица*, възлѣзе, казваме, съ двама свѣщенници и съ толкози пѣвци, и като се исправи свѣщеннолепно, прѣдъ преготовлениятъ столъ, стори начало и благослови за *водосвѣщението*, пѣвцитѣ запѣхж, свѣщеницитѣ послѣдувахж, съборътъ се глабоко умалча и благочинно застоянъ на новото позорище съ удивление внимаваше, съ поглѣдъ единъ отъ други по иступленъ и умаянъ. На конецъ же *водосвѣщение*, ситѣ постепенно като насѣдохж на столоветѣ, Негово Прѣосвѣщенство распаленъ отъ народната толкози усердна ревность и благоговение, изгласи на турский езикъ кратко слово заради успѣхътъ на народътъ и на учението на благополучнитѣ дни Августейшего нашего Государа царя Султана, на неговитѣ дни да види каквото не е виждалъ презъ всичкитѣ си вѣкове, на което учителятъ велегласно и достойно отвеща съ слѣдующитѣ стихове:

Въспойтѣ дѣца!
И пѣсенъ Султану,
Отъ всего серца
Ей Абдулъ-Меджиду
(Пѣетъ)
Да живѣетъ нашъ царъ и проч.

Слѣдъ това сжщиятъ вишеучений учитель Господинъ С. П. Н. Изворский възгласи и самъ слово

Digitized by Google

заради учението, каква сила има, какъвъ плодъ дава, що се ражда отъ него, и защо се събрали толкози множество народъ всѣкого чина и возраста. А слушателитѣ въ този часъ на какво расположение бѣхж? неможе са описа, като се смисли на едние глобочайшего молчание, на други иступленитѣ внимания и убаяни поглѣди, а на други неудержимитѣ сжлзи. Подиръ окончанието на това учителево слово исправихж се отъ дванадесетъ-тѣ стола первитѣ показователи или чиновници и начнахж отъ первия до дванадесетия да исказватъ и тий всѣки нарѣдъ изретъ и велигласно различни похвални стихове, отъ които всѣки възгласи по четири рѣдове, и най сетнѣ тѣзи стихове конець приехж отъ едно маловьзрастно дѣтенце, което нарочно се бѣше поставило на шестото седалище срѣдъ сичкитѣ ученици и зрители

Подиръ скончанието на стиховетѣ, ненадѣжно се представи и показа на задразненитѣ отъ любопитство распалени и съ усердия благодарни зрители, каквото на позоръ, ново дѣйствие и съвсемъ странно и чудно за тѣхъ явление. Защото токо що се насѣдахж показователитѣ, едно глубочайшие молчанание като бѣше се въцарило, и най малкитѣ шепнатие обладало и покорило и на вситѣ очитѣ и зрението къмъ една само страна като бѣше вазвило и привлѣкло, колко впечатление! колко и какво впечатление се изобрази въ благочуствителнитѣ духове на зрителитѣ! като се отвори завесата на явлението! О зрение! Явяватъ се чистоодѣянни и благообразни момци, и носѣтъ въ ржцѣ си единъ доброукрасенъ столь (маса), и като го полагатъ предъ негово преосвѣщенство, и предъ предсѣдателитѣ за испитанието, покланетъ се чинно, и заминаватъ.

Digitized by Google

Послѣ се показватъ други двѣ добрѣоблечени и краснолични дѣца, и дьржятъ въ ржцетѣ си тънкоплатнени плоски кошчета пълни съ изрядно и искусно за ученицитѣ нарочно направени *кавалории.* Тия двѣтѣ дѣца, съ чинно движение, донасятъ кохчетата, и като ги полагатъ врьхъ реченията столъ, оставятъ ги съ уредность, и съ едно поклонение се отстраняватъ. Слѣдъ това слѣзва и учителятъ отъ учителското седалище, отъ мѣстото, на което се бѣше изгласило словото. И като се представя предъ прѣдсѣдателитѣ, поклонява се святому пастируначалнику, и смирено цѣлува дѣсницата му въ знакъ изволение за да се раздадатъ споредъ способность и *Кавалариитѣ.* А негово преосвѣщенство, въ тоя часъ, каквото предизвѣстенъ за дѣйствителното явление, посегнува въ първото кохче, и поемва първата кавалария, която представляваше и знаменуваше чинътъ и достоинството на учителятъ съ надписъ „първий и върховний учителъ на взаимното и славѣно-българско училище“! и самъ я достойно привѣси на дѣсното рамо учителево, рекъ съ благословението“:

„Богъ чадо да удостоитъ тя и вишнаго звания же и заведение въ ползу человѣческа и народнаго просвѣщения и образования“! На което учительтъ смиренно и благоговѣйно отвеща слѣдующето. „*О даби всѣхъ благихъ податель Богъ сподобилъ и Ваше преосвѣщенство достойний височайшего степене Архипастерства!* и любве народния ми словѣсности! и тогда буду, недостойний Вашъ слуга, насищу се внегда явитися ми славу вашия!“ Вситѣ прѣдсѣдатели казватъ „Аминъ!“ Но, въ тоя часъ обача едно званечно ударение призовава, като едно царско помахвание, отъ дванадесетьтѣ стола, дванадесетьтѣ пока-

Digitized by Google

зователи, и още толкова тѣхни подпоказователи достойни за възнаграждение, на гласа: „Кавалеристи кавалериитѣ“ ще да вситѣ стжнатъ чинно, и се управятъ къмъ учительтъ си, гдѣто бѣше Негово Преосвѣщенство, прѣдстоятелитѣ, столътъ и кавалериитѣ. О благодарно и душевѣселително зрѣлище! да глѣда человѣкъ двадесѣтъ и четири малки момчета, съ едно благочинно движение, вситѣ соврѣменно и изведнажъ да стжпватъ както чи стжпа едно само тело или че сж движи една сама душя! Негово преосвѣщенство разгоренъ и преблагодаренъ отъ такава младеннческа радость, возблагодари се самъ да имъ раздава и прикачва на десницитѣ имъ рамеия реченитѣ знакове. О благодарение владическо! О смирение и тайна радость! О удивителни чуства и веселие на прѣдсѣдателитѣ и на вситѣ началници! О чуделище и на весъ съборъ и рѣдко явлѣние! О родителско наслаждение! О слезно невоздержание! О величание ученическо! О мѣчтание младенческо! Да глѣда человѣкъ такова вѣликолепно украшение и благочинно движение, да тупа на сѣкиго сърцето отъ вѣлико благодарение, и да ожида съ нетерпение, и да си дума „какво ли още по любопитно ще видимъ? Слѣдъ това абие съ единъ зранеченъ знакъ отъ главниятъ показателъ съ такова вѣликогласно вазглашение „кавалеристи на мѣстата си“ всите показователи и техните подчиновници, соврѣменно се пригответъ едностжпно се движетъ и се управетъ кжмъ мѣстата си, колко мечтание! Каква гордость неповинна! и колко величание на назначенитѣ, съ такива прекрасни знакове, честолюбивитѣ дѣца! . . . . . Внезапно друго явление отвлече на всичкитѣ вниманието: Явѣватъ се 4 дѣца нарѣдъ,

Digitized by Google

отъ които, едното носи въ двѣтѣ си ржце книги *Свѣтая Библия* вѣтхаго завѣта, на три части, съ чиста и златна повезия. Другото държ книга називаемая *Каменъ вѣри*. Третето следува съ книга нарицаема *сочинение Св. Димитра Растовского*. А четвърто дѣте щоли носи? книга именуемая *Полная Руская Христоматие. Отъ Галохова*, на двѣ части и не съ по долня отъ другитѣ повезия. Тези реченитѣ книги се донасетъ и се полагатъ на вишепоменатиятъ столъ предъ учителятъ и прочиитѣ. Нъ сега що да глѣда човѣкъ? О въоружение и поприще учетелско! О опалчение и подвигъ ученический! Излязува учителетъ предъ столътъ си, растваря на него расписътъ на ученицитѣ, чернилницата си приготва, имущъ отъ дѣсно Негово Преосвѣщенство, а отъ лѣво училищнитѣ надзиратели и упрѣделени прѣдседатели, на които като въздава приличната честь, съ тѣхно позволиние, обраща си къмъ ученицитѣ, и съ убикновенното си учителско честолюбие велегласно възгласѣва" перваго чина заповѣдайтѣ" чувасе единъ звукъ званечний, въ знакъ изволенаго изхождание, ученицитѣ изхождатъ народътъ пжть отваря, тия чинно и съвременно стжпватъ, на опредѣленото мѣсто дохождатъ! Нъ можели се-описа съ коя дерзостъ дохождатъ? Или зрителите съ кое благодарение расположение ги изглѣдватъ? Нъ на кое най първо да се наглѣдатъ? да ли на показователетъ имъ, който стжпваше и ги водеше отъ страни съ вишереченото окрашени и вѣликолепие? или на ученицитѣ, които го толкова подражателно на сичко послѣдвахж? и проч. Доходатъ при учителятъ звънецатъ зазванчя, показователетъ си снема долу показалецатъ. Тогази учителетъ, съ ржа-

Digitized by Google

це благородно кржстосани, съ едно смирение възгласи велегласно слѣдующето словце:

„Ето пресв. нашъ Пастирю, и вси вие господари граждани, ето тези дванадесетъ прѣдставени вамъ ученици, тие са при мене отъ 10 мѣсеца, тоесть отъ 1-и Октомврия минувшаго 1846-го лѣто, отъ когато обновихме, и тогази пакъ съ таковъ сжщий съборъ, училището и ги уведохме вътрѣ, и сторихме съ тѣхъ първото начало на това способно учение. Вие знаете, и явное, че и твърдѣ добрѣ помнитѣ на коя сила тогава ми ги придадохте, понеже и тогази за опитъ направихме мало нѣщо испитание, само и само за да се упознае на здраво, сегашното колко ризлично ще се покаже отъ тогашното. Вие вси знаете, че тези ученици, кои тогази съ толкози дивость, а сегави предстояватъ съ една такава благородна дерзость и смѣлость!. . . плачите отъ истина (сички прослезиха, и самъ учитсльтъ и кой разчуственъ не ще пролей слезни рѣки подвизаемъ отъ такова досто слѣзна неопрѣделена радость?.)

„Вие знаете тогази, колко бѣха непонитни! колко необразовани, и колко нечуственни въ азбуката! както въ прочитанието безъ никаква свобода, тъй и въ сричанието безъ никаква леснина. И както въ произношението на буквитѣ безъ никоя сладость! тъй и въ писанието имъ безъ никоя правилность или по добрѣ да река безъ никое знаение както въ едното, тъй и въ другото, нито въ числение, нито въ друго нѣщо си, освенъ кухо буквино познание, Истиналие? (всите съ отвѣтъ потвърдителенъ) „истина“. Сега обаче ще видитѣ голѣмо различие, сега що познаете защо сте настоявали, сега ще усетитѣ защо сте се трудиле, сега ще чуете що се вамъ ревнило,

Digitized by Google

щото сте желаели, сега ще глѣдате кѫкѫвъ плодъ ви приносеме отъ това десетомѣсечно растояние, сега, казвамъ ще глѣдате правилни чисти красни и различни, писма повече съ церквни главни и обикновенни букви, и начало отъ краснописателнитѣ, както главни, така и обикновенни, таквизи, каквито не само не сѫ явавале въ този градъ, нъ може да се каже, че нито имената на такива букви не сѫ се продумвали. Сега ще слушате чтение свободно, съ правилно произношение, съ расуждение то на буквитѣ на сѫговете, на речитѣ съ познанието на сичкитѣ почивателни и ударителни и съ различието на рѣчитѣ, кои се единосложни и кои многосложни и прч. Сега, думамъ, ще слушате, които се чели, т. е. не отъ таблицитѣ взаимноучителни, нъ отъ книги дълбоки, и книги които и на сѫнъ не сѫ виждале (показва книгитѣ на столалъ). Сега ще глѣдате, че разбиратъ и отъ числителна наука, чи могатъ да правеатъ, свободно, и сложение, и изятие, и умножение, и дѣление, и както и говоримото да пишатъ, тъй и писано да прочитатъ. Нъ така, както никоги въ старитѣ ви жилища не се е учило, въ тези стари училища дѣто горкитѣ окаяни юноши сѫ губиле по толкози години времето, което се несравнѣва нито съ злато, нито съ друго многоценно нѣщо, и излѣзвали пакъ слепи безъ никакво понятие! Ахъ! колко такива бѣдни училища) въ злощастното наше Отечество! *)

*) Прѣкъснато; отпечатино по първобитното иравописание.

Digitized by Google

XXIX

Прѣмѣждъ за добро

Обичай, да си празнува сѣки именний си день, е сѫществувалъ и у насъ отдавна, нъ подъ разни начини: у селенитѣ особно, у гражданитѣ особно. Днесъ вече влиза на мода, да се празнува, не имений деня, а—рожденний. Нъ на досегашний българинъ по му е било лесно да си празнува имений день, едно защото той не знае в'кой денъ е роденъ, и друго, че ако и да го знае, то, този му день може да се случи въ дѣлникъ, когато не ще има твърдѣ посѣтители, при това и познайницитѣ му едвали ще знаятъ рожденний му день; трѣба да дава *извѣстие*, нъ това едва ли е по характера на българина, той не обича да кани: които го зачита самъ трѣба да доди, но при се това, той го счита за голѣма дължность и обичъ, да се приготви, и желае да му доджтъ, за това, както за него, тъй и за познайницитѣ му по приляга да си празнува *имений день*. Името му, на примѣръ, е Герги, той знае че по Гергевдень ще го търсятъ да му честитятъ деня, за посетителитѣ не става нужда да си блъскатъ главитѣ и да му търсятъ рожденний день, когато и малкитѣ дѣца знаятъ кога е гергевденъ, и кой е Герги, и че въ тоя день треба да се теглятъ ушитѣ на тогова, които носи името на деня.

Превъ годинитѣ на нашия расказъ празнуванисто на подобни дни е бивало така: *у селенитѣ*. Селенинътъ, и то домакинъ селенинъ, ще си заколи първо *курбанътъ* посвѣтенъ на името си, т. е. на тоя

Digitized by Google

святий, комуто носи името, и когото счита за покровитель, както на себе си, тъй и на домътъ си. Въ селскитѣ кжщи на иконостаситѣ, помежду другитѣ святици, непременно ще има и свѣтица на името на домакинътъ. Курбанътъ ще бжде приготвенъ преди черква, слѣдъ отпустъ на божественната литургия, ще доди свѣщеникътъ удомътъ му, ще свѣти вода, ще опѣй курбанътъ прѣдъ присъствието на сички съсѣди, родове, приятели, мжже жени, по това ще сѣднжтъ, ще яджтъ ще пиятъ *за много години; честитъ ти денъ, да се радвашъ на името си; да живѣешъ съ името си*; до когато вече хубаво се нагостятъ. *У гражданитѣ.* — тѣ обикновено си правехж увеселението повече вечеръ, сѣки спорѣдъ силата си: богатиятъ богатски — а бѣдниятъ — съ що господь далъ; ще си приготвятъ повечко ястие, а още повечко питие, защото безъ питието не бива веселба, безъ него се не пѣе, безъ него се не играе, а безъ тия, увеселението, празнуванието се не счита за пълно. Въ такива нощни увеселения пѣели сж новитѣ народни пѣсни свободно и безъ страхъ каквито сж: „Кадѣ си вѣрна ти любовъ народна“ „Юнашка кръвъ възвряла закипяла“ и прч. И тъй слѣдъ други разни пѣсни. игри, безъ нищо неприятно, слѣдъ изобилни молиствувания и напивки сѣки си е отивалъ задоволенъ.

На силистренский учитель Тодя, имений му день бѣ Тодоровъ-денъ, и той трѣбаше тогива да го празнува, нъ той, като отъ новата мода човѣкъ, като реформаторъ, и тукъ искаше да покаже, че той плюе на такива обичаи, и не познава святи покровители, за то, съ примѣръ искаше да покажи, кога, и какъ трѣба да си празнува сѣки диньтъ.

Digitized by Google

— Азъ познавамъ и почитамъ рожденний си день, този день, въ когото за първъ пѫтъ съмъ видѣлъ свѣтлина, а не такива измислици, св. тудоровци, покровители и незнамъ що, отговаряше Тодю на тия, които го задяваха срѣщо Тодуровъ денъ, да имъ направи угощение.

— Ти, тевекелъ, не отлагашь празника си за другъ пѫть, му казваха неговитѣ млади вече *оглашени* едномисленици, знаешъ че Тодоровъ-день е презъ поститѣ, тогива се не блажи, а съ постно не става добра веселия.

— За поститѣ, азъ двѣ пари не давамъ, защото никога не съмъ постилъ. Каза ли на слѣпеца че свѣщитѣ заскѫпняли, — малко ме е грижа за това, отговорилъ слѣпия; така е и съ мене и съ поститѣ, отговареше Тодю, още и съ послѣници.

— Е, хади да бѫде съ агне по Гергевденъ, отговарехѫ приятелитѣ, ние си задарѫкаме охотата за тогива.

Да се случи имений день на Тодя, презъ тя година, да бѫде помѣжду Възнесение и св. Троица, че да се случи и въ срѣда. И другъ пѫть си е попоказвалъ той рогата, съ незачитанието постнитѣ дни, предъ проститѣ хора, нъ до нѣкадѣ предпазливо; За деньтъ си той се не посвѣни да испрати цѣло агне на фурната съ което на вечера трѣбаше да угости поканенитѣ си вече приятели. И тъй да кажемъ, и инакъ да речемъ, нъ въ тѣхъ врѣмена, ако на тоя, който мърсеше презъ постнитѣ дни; трѣба да му препишемь единъ грѣхъ, на другитѣ, които ужь постѣхѫ, а пъкъ се вглѣдвахѫ у хорскитѣ погрѣшки, трѣба да имъ препишемъ десѣтъ грѣха.

— Ѧхѫ, марей! даскалътъ въ срѣдѫ мазно ще

Digitized by Google

яде, цѣло агне му занесохж на фурната, че и не зелѣ да го покрие, ами го понесли срѣдъ пладнѣ открито, сѣки да го види.

—Камане и дърви да яде, отговарѣхж други.

—Споредъ такивато мръсници, Господь отъ небето камани ще захване да спуска.

А по старитѣ набунзено се запитвахж — да ли е наистина че наший даскалъ блажи презъ поститѣ? той тогива трѣба да е фармазонинъ.

А по младитѣ отговарехж: — А бе тѣ ще го яджтъ когато заспи Господь; на ли казватъ, че когато огрѣе *иоповата звѣзда*, може да се блажи?

Страшно се мразеше тогива този, който незачиташе поститѣ, него наричахж чифутинъ, фармазонинъ, турчинъ, а за единъ учитель, това бѣ едно грозно пятно; колкото ученъ, умень добъръ, да би билъ той, колкото доброжелатель за народа си, старателенъ по занятието си да бѣше той, речеше ли се за него че той яде блажно презъ поститѣ, срѣда петъкъ не пази, сички добри качества изведнжжъ падахж отъ него; Слабий, болний, който би ималъ нужда отъ питателна храна, и комуто бѣ позволено, простено дори и отъ духовника, да блажи, той трѣбаше да се заключва, да затуля дори и растрозитѣ на вратата, и дупкитѣ на клочалката, да не го съзрѣ нѣкой, трѣбаше да пази да не размирише, иначе, тежко му! щомъ се узнаеше, той щѣше да бжде охуленъ, покрусанъ, напсуванъ, слѣдъ което не му оставаше друго, освѣнъ да си прибере дрипитѣ, и да бѣга презъ деветъ села въ десѣто, дѣто не би имало, кой да го подозира.

Казахме че Тодю бѣ на голѣмъ почитъ отъ гражданитѣ си, и именно тая почитъ го направи да бжде

Digitized by Google

още повече привзетъ отъ гордостьта си, и по това да бѫде по небрежливъ къмъ нуждната за него време предпазливость. Човѣкъ увлеченъ въ една погрѣшка, малка, или голѣма, еднъждъ сторена, дваждъ сторена, незагледвана, непомъмрена, тя става у него обикновена, и той, захваща да я прави по често, по свободно и по открито.

Едно смущаваше Тодя, че хората не ще кажать само че той е ялъ мазно въ срѣда, нъ ще кажатъ защо да изгалатва и другитѣ — нъ малко грижа н отъ това, кажеше си Тодю, ето *исиитанията* наближаватъ, съ това ми се испълня годината; отъ да ме извадятъ отъ учителството, какво друго могжтъ ми направи? за учители мѣста днесь много! Отъ магаре на конь се качвамъ. Понѣ ще посѣя семена, ще покажа единъ примѣръ на тие варвари, да не биватъ до толкова фанатици.

И тъй, безъ никакво съвѣстно гризение, угощението се приготви. Поканенитѣ надодохж, помежду които имаше и три фамилии—жени не българки, нъ нѣщо като образовани. Угощението бѣ доста богато: ястие изобилно. На край трѣбаше съ нѣщо-що да се поразвеселятъ събранитѣ, особно женитѣ, нъ съ що? Такова нѣщо, като гайда, кавалъ, цигулка, хоро, Тодюватъ истънченъ слухъ не приемаше, а безъ тия увеселяющитѣ захващатъ да се прозяватъ. Тодю търсеше, мислеше да измудрува нѣщо ново, небивало до тогива, такова, каквото му се е случвало да види въ образованитѣ за него страни, нѣщо като *прѣдставление*, нѣщо съ което да можи да развесели, да разсмѣе събранитѣ и тъй да въстържествува надъ сички просташки развлечения.

Извѣднъждъ нѣщо като че ли трънъ го бодна отдолу, той скочи, повика вънъ Иванчя, (намъ из-

Digitized by Google

вѣстний Иванчю, който бѣ вече цѣлъ Тодювъ единомислѣнникъ)—чувашь ли? казва му тайно, азъ измислихъ да направимъ съ тебе една смѣхория на гоститѣ, които, особно женитѣ, щжтъ се испокжсатъ отъ смѣхъ. Ти само глѣдай какво ще направи.

Единъ голѣмъ кожухъ, единъ абенъ ямурлукъ, едно дълго вжже, една дълга сопа, цѣло повѣсмо калчища, едно шише спиртъ, завчаски бѣхж донесени отъ една ближна простичка кжща.

—Сега, слушай ти мене Иванчо, азъ каквото ти кажя, това ще направишь: ти ще станешь мечка, а азъ мечкаръ.

Зема Иванчю та облача презъ – глава дългия кожухъ избърнатъ съ вълната на вжнъ, пришасва се презъ кръстъ, презъ шия, безъ да му се вижда, нито главата, нито очитѣ, нито ржцѣтѣ. А Тодю си направя дълги мустаки и голѣма брада отъ кълчищита, нахлюзва на главата си единъ оскубанъ калпакъ, върхо когото завива единъ червенъ опасъ, по тогава зема та се облича въ дългия ямурлукъ, и се пришасва съ вжжето. Доволно накълцана калчища бѣ настлана въ една тепсия (тава) и отгоръ калчищата полятъ силенъ спиртъ. Съ дългото вжже у едина край, зема Тодю та свързва за шията Иванчя, а другия край свързва у ржкжта си. Зема и дългата сопа: А сичко това ставаше въ една отстранена стая, безъ извѣстие на гоститѣ.

—Ти, казва Тодю на слугата, ще стоишъ въ кжщи при гоститѣ, щомъ ние се поевимъ отъ вратата, ще огасишъ свѣщитѣ за да стане тъмно, а ти, Иванчо ще тръгнешъ следъ мене на четири крака, т. е. ще пълзишъ, и ще ревешъ като мечка.

И безъ да вижда Иванчю, защото очитѣ му бѣхж

Digitized by Google

затулени отъ кожуха, Тодю драсва единъ кибритъ и запалва спиртътъ отгоръ калчищата; синъ пламакъ се дигна. Повожда мечкаря мечката, отваря стаята, свѣщитѣ се изгасватъ, и изведнждъ ненадѣйно сичкитѣ присжствующи се освѣтляватъ отъ синеватата бледна свтѣлина на спиртътъ. Естественно е щото предъ запаленъ спиртъ лицето на, човѣка се показва като мьртво—бледникаво. Събранитѣ, щомъ се споглѣдахж единъ другъ въ лицето, като се видѣхж заведнждъ съ такива грозни, желти лица, само това бѣ достаточно, да подигне такъвъ смѣхъ, щото сѣки, както предсказа Тодю, се улови за коремътъ и примираше отъ смѣхъ. а отъ друга страна мечкарътъ се блѣщи изъ подъ калчищената рошава брада, мечката отзадѣ му реве, то у кого сърце остана, отъ смѣхъ; сѣки се прикатурна на една страна. Отъ сполука, отъ въсхищение, отъ драгости, Тодю, че е произвелъ неожиданъ до толко смѣхъ, той се забрави; захласнатъ въ произвѣденний ефектъ, той забрави че държи отпрѣдѣ си огань, и че надъ него виси калчищена брада. Сѣки знае, че калчищата тъй лесно, и тъй буйно се запалва, както и прутътъ. Изведнждъ голѣмата калчищена брада на Тодя се подзема отъ силно горещия спиртъ въ тепсията, цѣлото му лице изведнждъ се обзема отъ силенъ пламакъ, уплашений Тодю захвърга тепсията отзадѣ си, безъ да му доди на умъ, че той я хвърга връхъ мечката, спиртъ заедно съ запалената въ тепсията калчища се просипва по вълната на обърнатия кожухъ, и кожухътъ се запалва. Мечката усѣща злото, дръпва се да избѣгне, нъ не можи, защото бѣ добрѣ свързана у ржката на мечкарьтъ. Смѣхътъ се обърна на олилия. Свѣщитѣ изгасени. Единъ гори, други го гаси,

Digitized by Google

а то спиртъ и калчища не се гасятъ лесно, други развръзватъ мечката отъ ржката на мечкаря, мечкаря не сваря да блъска съ ржцѣтѣ горящото си лице и глава, и то колкото блъска, толко повече се распалва та гори, други тичатъ за вода, само еднитѣ жени испоплашени остахж на мѣстата си, като вкаменени и съ зинали уста. Злото се пракрати. Тодя отведохж въ друга стая да го цѣрятъ съ вода отъ варъ. Лицето му бѣ злѣ изгоряло; такова нѣщо, като вежди, мустаци, бѣхж упърлени, като четината на коледно прасе, дори и клепкитѣ му бѣхж се зачювърнжли. На гоститѣ присѣдна и яденето, и питито, и смѣхътъ, и увеселението. Иванчю отъ срамъ, а Тодю отъ грозотия, и болки, още единъ пжть не излезохж прѣдъ гоститѣ. Сички, единъ по единъ, като попарени се разиидохж и, сѣки у тѣхъ, като оставихж Тодя да си пари и цѣри ранитѣ по лицето, и да си припомня какъ е ставалъ мечкаръ. Той се хубаво натруфи за испитанието, което трѣбаше непрѣменно да бжде въ идждщий недѣленъ день.

XXX.

„Наша Тодора, не е за прѣдъ хора“.

(Народ. поговорка).

Три дни оставаше до годишнитѣ испитания, тѣ трѣбваше да станатъ въ деньтъ на св. Тройца, това сѣки гражданинъ знаеше, знаехж го и дѣтцата. Родителитѣ, които повечето неможахж да знаятъ за случката съ обезобразения учитель Тодя, чакахж да видятъ и да чюятъ нѣщо, нъ не успѣхитѣ на дѣцата,

Digitized by Google

нъ нѣщо такова, като прѣдставление, нѣщо тържественно, каквото сж чювале да става другадѣ. Дѣцата-ученицитѣ, които почти сички се радвахж за дѣто сж е разболялъ учительтъ имъ, подскачѣхж отъ драгости че испитание не ще има, додѣто учительтъ имъ не уздравя. А по свѣстнитѣ граждане, думахж: „Знаемъ ние неговата болесть, боленъ е той за сопа; ние, както и тези хора, които сме поканиле на *испитание*, не сме нему подигравка, билъ той, или не билъ, ние ще направимъ *испитанието*, ще намѣримъ човѣкъ, който да испитва дѣцата“.

Лицето на Тодя отъ день на день ставаше по грозно; то подпухна, едвамъ се виждахж очитѣ му, послѣ се подигнахж белизникави плескуди, които като захванахж да се пробиватъ и да текжтъ, мечкарътъ стана божя грозотия; не малко грозотии се повдигахж и въ неговата душа, като си представеше, че той не ще може да присжтствува на испитанието, другъ ще испитва, и по това, може би, ще се откриятъ много негови подлости. Той бѣ чюлъ, че при испититѣ ще присжтствува нѣкои си руски въспитанникъ, на комуто той славата до сега съ хладнокржвие слушаше, като имаше себе си много по горѣнъ отъ него. Увѣренъ на себе си, че той би му запушилъ сѣчески устата, и би исплувалъ, като масло надъ водата, ако че тоя, руски въспитанникъ, го докачеше въ нѣщо по прѣданията, по способътъ му, въ испитанието, за което имаше нѣщо да го гложди, нъ нà, злощастие! какъ да се поеви съ тоя образъ предъ едно събирания, дѣто би причинилъ ужасъ и отвращение, колкото смѣхъ и *ефектъ* бѣ произвелъ въ завчерашното си по нощя мечкарство?

Въ подобни минути, такивато хора, като Тодя,

Digitized by Google

не могатъ да бждатъ спокойни, и като не намиратъ съ що да успокоятъ съвѣстьта си, тѣ, въ озлоблението си, захващатъ да търсятъ средство за *отмжщение.*

—Тоя руски въспитанникъ, думаше си той, чувамъ го че е тръгналъ по селата и съ проповѣди и незнамъ що, иска да се покажи, разбирамъ азъ дѣ биятъ неговитѣ *слова*, тѣ сж *бунтовнически*, това никой го не разбира; да бѣше въ друго свѣсно правителство, той би отдавна очистилъ паеджинитѣ на нѣкоя тъмница, нъ нали сж турцитѣ будали? нъ азъ щж ги свѣстя, стига да има той честьта да ме докачи. Казватъ че мравята, додѣ е мравя, кога я нѣкои настжпи, и тя глѣда да се защити, а азъ не съмъ мравя, нъ човѣкъ, който мога съ плещитѣ си да подигна цѣлий градъ, нъ не само цѣлий градъ, нъ и цѣлото правителство.

Деньтъ на *испитанието* настана; народъ се стичаше въ училището, ученицитѣ си стояхж на чиноветѣ; а на това мѣсто, дѣто трѣбаше да стои учительтъ, и да испитва ученицитѣ, сега тамъ стоеше друго непознато лице, на около му училищнитѣ епитропи. Ученицитѣ глѣдахж ту пжхо, ту диво, ту като съ подбивъ на намѣстника на учительтъ си, както и на събранието. Намѣстника на учителя, които бѣ сжщий Величко, глѣдаше съ едно голѣмо внимание на ученицитѣ, съ ужасъ забѣлѣзваше той, че въ поглѣдитѣ, въ лицата, въ очитѣ, на тия ужъ ученици, не се съглѣдваше нищо невинно, нищо дѣтинско, нищо ученическо, тѣ като да бѣхж улични ненаказани дечурлигя: едни се закачѣхж, други като да се подсмиваxж и подигравахж съ присжтствующитѣ, едни се чюкахж по главитѣ съ пржститѣ си, а други се щи-

Digitized by Google

нѣхж. А гражданитѣ на около събрани на купченки, дали глава до глава нѣщо си шушукатъ, ту съ учудвание, ту съ гнѣвъ, ту съ озлобление. Вънъ, вътрѣ училището нѣмаше никакъвъ знакъ, като день за испитание: нито надписи, нито вѣнци, нито китки, нито нищо такова.

—Той не ще да доди, злѣ е боленъ, каза разслѣхтялий училищенъ слуга, като се доближи до училищнитѣ епитропи.

—Тогива можете да започнете, каза Теодоровъ на Величка.

—Дѣца! станете прави и си направете молитвата, извика Величко къмъ ученицитѣ.

Ученицитѣ съ единъ шумъ, съ едно безчинно движение, станахж.

—Че коя да кажемъ? попита единъ отъ учиницитѣ, които стоеше искривено, и се хилеше.

—Кажете която знаете.

Сички ученици се искикотихж.

Величко кипна, нъ се сдържаше.

—Тогава само прикръстете се, каза Величко. Ученицитѣ захванахж да се кръстятъ, че то не бѣ кръстене, нъ единъ видъ махания на ржцѣ, като че ли дрънкахж на тамбура.

—Стига толкова, сѣднете.—Ив. Герчевъ! стани и кажи ми нѣщо за Бога, какъвъ е Богъ?

Ученикътъ мълчи, и се обржща на четири страни, та поглѣжда съ насмѣшка другаритѣ си.—Добри Радевъ! Кажи ми кой бѣше Адамъ? ученикътъ мълчи.

—Вие не сте ли учили священна история? попита пакъ Величко.

—Не сме, отговори ученикътъ, ние сме училе Естественната история на *Арнаудова*.

Digitized by Google

—Ние сме учили за магарета и конетѣ, извика другъ ученикъ, по лицето познатъ, доволно разглѣзенъ, и отъ майка, и отъ баща, и отъ учитель.

Не можаше да се търпи,

—Страшно! гроано! извика Величко, къмто гражданитѣ, тукъ не е за сѣдене, станете да си идимъ, гнѣвъ Божий справедливо ще се излей надъ нашитѣ глави, тукъ не е училище; и кой е виноватъ, ако не вие г-да родителитѣ на тия невинни душици, на тия ангелчета, които вие съ вашитѣ ржцѣ сте. предали не на учитель, нъ на мжчитель, на невѣрникъ, на безбожникъ, и чрезъ това сте ги прѣдали на вѣчна погибелъ? Това изрече Величко съ побледняло лице, и искочи изъ училището.

Барутътъ бѣше приготвенъ, стигаше му една искра да блъвни. Сждбата на тогивашния обвиняемъ учитель скоро се рѣшаваше въ негово присжтствие или задъ гърбътъ му, стигаше да викнатъ връхъ него нѣколкома отъ повлиятелнитѣ. Срѣщо доброто неможаше да се ненамѣри нѣкой и да се застжпи за учительтъ си, нъ срѣщо злото, както бѣ съ Тодя, ужесточението биваше голѣмо.

Слѣдъ испитътъ стана сбирня. Бурни разисканния се подигнахж, кой говорѣще, кой викаше, кой слушаше, не бѣ познатъ. Сѣни сега исказваше и говорѣще громко за чутитѣ, или виденитѣ лошевини на Тодя, една отъ друга по безобразни. Сички досегашни чести и почести къмъ учительтъ, сега изведнжждъ паднахж, сжщо като скрежътъ пада отъ тънкитѣ посребрени отъ него стебла, щомъ се стопли, и щомъ потръсишъ дървото.

Рѣщи се на часа да идждтъ прѣдъ учителя школскитѣ епитропи, да му даждтъ смѣтката, да му за-

Digitized by Google

бранятъ да не стжпва вече въ училището, и по скро да се махва отъ града. Слѣдъ като изслуша Тодю рѣшението на събирението, колкото бѣ грозенъ отъ ранитѣ, отъ злоба, още по погрозня.

—Да ме непущате въ училището, това можете да направите, нъ да искате да ме испъждате изъ града, късно сте останали, то не е ваша работа, отговори горделиво Тодю. Тукъ има правителство, и само то, ако ме намѣри за виноватъ, за бунтовникъ, за смутитель, може да ме испжди, или, каквото ще може да прави съ мене. Нъ додѣто вие искате да пждите мене несправедливо, азъ щж справедливо, чрезъ правителството, да направя, щото този, който ви е подигнѣлъ злъчката противъ мене, този, който ходи да се бърка въ чузди работи, този, който ходи да проповѣдва смжщение по селата, помежду мирното население и да го раздразня, тогова азъ щж да направя понапредъ да си иди отъ дѣто е дошелъ, нъ не! това ще бжде милость отъ моя страна, азъ още щж го направя да си пари дълго време кокалцитѣ, и додѣто е живъ да помни съ кого е ималъ работа; тогива ще и вие да познаете кой е учетельтъ Тодю. Хади идете, и тъй кажете и на вашитѣ хора, и на тогова скиталника-руский въспитанникъ, вашъ днесъ свѣтецъ, комуто слѣпата се кръстите и кланяте, за коете и вие ще се каете.

Училищнитѣ епитропи се упуйчихж. Нахукай малодушния, колкото и той да се признава за невиноватъ, той ще се уплаши, ще обвеси вратъ, и не ще смей да кажи ни дума за свое управдания. Знаеше Тодю съ какви хора има работа.

Сичкитѣ исказани остри думи отъ учителтъ се

Digitized by Google

предадохж на събранието, съ такъвъ раболепенъ страхъ, щото сички почти се вмърлушихж.

Стищата толкова силно не дѣйствува за утайка на мжтна вода, колкото исказанитѣ Тодюви думи подѣйствуваxж на, преди минута, разяреното, смжтеното и развълнуванно събирачие. Както отъ училището, тъй и сега изъ съборната стая, тѣ се измжкнахж единъ по единъ; кога се съглѣдахж двамата братя, тѣ останали сами. При-такъвъ единъ безбожникъ, който сичко можаше да направи, да напакости и тѣхъ, и други, при такова едно бездушно, нечювственно, пъзливо събирание—стадо отъ зайци, тѣ почювствуваxж единъ истенски страхъ, лично за себе си, като си прѣдполагахж че тѣ ще бждатъ *издадени* и *предадени*. И това тѣхно предположение непременно би се усжществило, ако една благоприятна за тѣхъ случка не бѣ дошла да слиса не само гр. Силистра, нъ и много други градища отъ двѣтѣ страни на Дунавъ, и тая случка бѣ:

XXXI.

Ангелушъ

(*Силистренский Святецъ*)

Въ силистренско, както и въ шумненско, и до днесъ трѣба да помнятъ движението, което произведе презъ 1860 година, поевивший се тогива, въ тия два окржга, новия святецъ и пророкъ Ангелушъ. Казватъ, че хората по нѣкога поприлцвале на овцѣтѣ, отъ които едната като се хвърли въ морето, то сич-

Digitized by Google

китѣ по нея хвъргатъ се та се издавятъ. Подобенъ овчи умъ, едно подобно овче повождание, може да се отдаде само на проститѣ и неученитѣ хора, които лесно се помамватъ и повождатъ подиръ единъ, кой да е, искусенъ шарлатанинъ — лжжецъ; нъ тука съ Ангелуша ние виждаме нѣщо повече. Да речемъ че Ангелушъ бѣ нѣкой такъвъ шарлатанинъ—не бѣше, той бѣше единъ простъ, неграмотенъ силистренски гагаузинъ, единъ кожухаръ, единъ дебелакъ и простакъ, щото и той самъ трѣба да сж е чюдилъ на себе си, какъ би тъй скоро да успѣе, да поведе слѣдъ себе си толкова съ овчи умъ народъ. Може би, най-послѣ, и той, слѣдъ единъ такъвъ бляскъвъ успѣхъ, слѣдъ една такава на скоро—бърже слава, да сж е възмнѣлъ, да е и самъ повѣрвалъ, че наистина трѣба да е такъвъ, и заслужва да бжде свѣтецъ, защото бѣ чювалъ, че и Христовитѣ апостоли не биле бо-зна какви философи, нъ и тѣ сж биле прости рибари,, и това трѣба да е вѣрно, иначе не може да се отгатае, като какво го е насърчавало и крѣпяло въ неговия святъ подвигъ. Пари не земаше; отъ парата отбягваше, *като диявола отъ тимианъ.*

И чюдно нѣщо! Не стигаше дѣто извѣднжждъ се покърти цѣло силистренско, шумнеско съ гражданитѣ му, селенитѣ му, българитѣ му, турцитѣ му, съ женитѣ му, съ дѣцата му, дори и съ кучетата му, по диритѣ, по стжпкитѣ, въ петитѣ на тоя мнимъ святецъ, пророкъ и исцѣлителъ, нъ и отъ Влашко, Басарабията, Сърбско, па дори и отъ Немско, и не какви годѣ хора, не хе! хора богаташи, чокои, фамилиарно се бѣхж потътрели да дирятъ и намѣрятъ тоя святецъ, и попросятъ отъ него *душевно и тѣлесно* исцѣление.

Digitized by Google

Новорожденната на небето звѣзда, прѣдвѣстница на Христовото Рождество, трѣбаше да падне предъ славата на новопоевивший се святецъ на земята. Тогива само трима персийдски царета тръгнахж по тая звѣзда и питахж: дѣ сж е родилъ царь иудейский? а сега съ хиляди души, не отъ малко далечни страни, идехж, минувахж презъ новия Иерусалимъ — Силистра, и питахж: „дѣ е новопоявений святецъ Ангелушъ? Защото ние чухме славата му и идемъ да му се поклонимъ“.

И идехж тия отъ близо, отъ далечъ хора не само отъ едно просто любопитство, нъ идѣхж съ вѣра да се лѣчатъ и излѣчатъ отъ такивато болести, на които, като не е могло да помогни човѣшкото искуство, идѣхж да испитатъ и силата на Божеството, съ което до вчера сж се отнасели съ подигравка. И не малцина бѣхж тия слѣпи послѣдователи, казвамъ за тия, които идѣхж отъ други държави, нъ по цѣли бюлюци, които, прѣзъ день, прѣзъ два, извъргахж дунавскитѣ вапори на Силистренский брѣгъ. Параплувното дружество *Лойдъ*, въ растояние на четири мѣсеци, спорѣдъ казванието на Силистренски агентинъ, бѣ получило такава голѣма печалба, каквато въ друго врѣме въ четири години не можеше да добие.

А въ какво се състоеше святата—цѣлителна сила на прочютия този святецъ и пророкъ?—Нищо искусно. Проповѣдъ у него нѣмаше, защото той не бѣше способенъ да кажи двѣ думи на мѣсто, и какво може ти каза единъ простакъ-кожухаринъ, който довчера е лѣжалъ въ затворътъ за дългове, и бѣ освободенъ като човѣкъ съ растроенъ мозжкъ?

—Въ затворътъ ми се вѣсти, че два часа надалечъ отъ Силистра помежду селатя Бръчма и Алмалий

Digitized by Google

има пусто (безводно) кладенче, и това кладенче, ако се пораскопае, ще излѣзи аязма (свѣтена, цѣлителна вода) тамъ трѣба да стане Манастирь, който ще се направи отъ приноси, които ще хванатъ да иджтъ отъ сѣка страна". Това е било първото пророчество на св. Ангелуша.

—А какъ трѣба да се употрѣбява тая аязма? попитали го първитѣ негови нуждающи се за исцѣление поклонници.

—Пийтѣ я съ вѣра, и мийтѣ си болнитѣ мѣста.

—А друго, какво трѣба да правимъ?

—Молете се богу колѣнопрѣклонно, отговореше въ кратцѣ и натъртено Ангелушъ, и станеше самъ та хукнѣше и хайде въ гърцката силистреска черква, която му се отварѣше свободно, не толко за святостьта му, колкото, спорѣдъ него да доди повече народъ, и да паднатъ повече пари на пангаря. Силистренци, особно гърцитѣ, като по хитри, не му отдавахж никаква честь, като го знаехж кой е, и що за човѣкъ е; нъ понеже тѣ имахж намѣрение да доправятъ Руската недовърнена черква, намѣрихж сега добъръ случай, щото да употрѣбятъ Ангелуша за срѣдство за добра черковна печалба, за това тѣ лицѣмѣрно го подкрѣпѣхж, уважавахж, даже го и убожавахж иредъ простолюдието, отъ което учакваxж богати приноси. Надѣждитѣ имъ за богата плячка излязохж отпослѣ повече отъ колкото тѣ не мислѣхж, нъ сѣтницата му не доде; брадвата имъ удари у камъкъ, както ще видимъ отпослѣ.

Влѣзълъ не влѣзълъ Ангелушъ въ черквата множество народъ на тумби, на тумби, врукваше се, испълнеше, и припълнеше черквата, че и дворътъ ѝ. Ето ти го Ангелушъ, съ чорлава коса, съ рошава

Digitized by Google

брада, ще се исправи на срѣдъ, ще си помърда устнитѣ, ужка чете нѣкой молитви, и незабавно ще почне *коленопреклонението си*, нъ такова силно и блъснато колѣноприклонение, щото никой не бѣ въ сила да се надприваря съ него; това му бѣ едничкий мурафетъ. Народъ сѐ приижда, кой отъ любопитство, кой отъ вѣра, кой отъ лицемѣрие; а Ангелушъ блъска поклонитѣ, не стои, блъска колѣнетѣ си у студенитѣ камане и не спира. До 500 колѣнопреклонения е издържалъ, додѣто най-послѣ каталясаше. Нѣкой негови *наипрстни* послѣдователи, които сѫ имале честьта да видятъ голитѣ колѣнѣ на Ангелуша, сѫ исповѣдвале че кожата на колѣнетѣ му, отъ многото блъскане у земята била се обърнала като кожата на биволска шия. Въ времето на неговото колѣнопреклонение, сички присѫствующи, щѫтъ, не щѫтъ, сѫ биле дължни до подражаватъ неговий примѣръ, т. е. заедно съ него да си блъскатъ колѣнетѣ у каманитѣ, па билъ, кой да билъ, ако ще да е и нѣкой съ най тѣсни европейски, панталони, ако не, трѣбваше да се махва отъ черквата, иначе бѫваше подозрѣнъ, похуленъ, като невѣрникъ, като богохулникъ; а понеже вѣрующитѣ въ Ангелуша прѣудолявахѫ, то сѣки невѣрникъ, или трѣбаше за лицѣмѣрничи, или отъ далечъ презъ нѣкоя дупка да глѣда. Кой свѣстенъ можеше да си отвори устата, и да кажи, че това е измама? — Хеле да кажеше, ако не бѣ ялъ тайно бой на пораки. *)

*) Покойний Д. Войниковъ, когато Ангелушъ бѣше въ гр. Шуменъ, дѣто поклонницитѣ броехѫ съ хиляди, единъ пѫть като неможе да се стърпи, предъ видъ на една такава голѣма слѣпота на своитѣ съграждане, който той много обичаше, рече да си отвори устата. да кажи нѣколко думи за лѫжепророка, нъ ти ли си билъ? Като го емнахѫ, Войниковъ потѣрси миша дупка, и едва се исплъзна здравъ изъ рѫцѣтѣ на разяренитѣ Ангелушиани.

Digitized by Google

Нъ ето че и разни чюдни и дивни чюдеса до дохж да потвърдятъ, че отистина Ангелушъ е святецъ, и че Богъ, чрезъ него, е благоволилъ да посѣти, да посвѣсти отпадналий по вѣрата си християнский миръ, и да го подкрѣпи и усили, чрезъ нови чюдеса и знамения.

XXXII.

Чюдесата на св. Ангелуша.

Времето е лѣто. Помѣжду селата бръчма и Алмалие—Силистренско е разлата гола, широка долина, въ срѣдъ долината е кладенче; има месѣцъ откогато то е расчювъркано и исчистено. Прѣди единъ месѣцъ тукъ е било пустота и дивота; земята се е покривала отъ драки и трънакъ, едва ще видишь по нѣкога, нѣкой захластнатъ, зажеднялъ пжтникъ помаменъ отъ *пустото кладенче*, да се отбие, да потърси вода и се връщаше пакъ жеденъ. А сега? О чюдо чюдесъ! отъ дѣ сж събра толкози свѣтъ и миръ! То не мяза, нито на сборъ, нито на пазаръ, нито пъкъ на Джумая панаиръ. То свѣтъ и миръ ти казвамъ. Паплачъ отъ хора отъ сѣкаква рода и вѣра, то мравилникъ, яйце да хвърлишъ не, нъ игла да хвърлишъ биля, нѣмаше дѣ да падне. За да обиколишъ околовръстъ тая долина, трѣбаше ти най малко единъ часъ, и тая долина е сега пълна пълнинчка отъ гжмжелъ само отъ хора, само отъ хора, думамъ, защото тукъ добитакъ се не пропускаше. А какъвъ грозенъ и отвратителенъ шумъ, викъ и ревъ? то да нѣмашъ нужда, и да не си любопитенъ, трѣба да си запушишъ ушитѣ, да земишъ

Digitized by Google

калпака си въ ръцѣтѣ и да бѣгашъ два часа далечъ отъ едно такова необикновено, невидено зрѣлище. Изъ помежду гъмжящета навалица сѣки онужденъ вика, крѣщи, да му се отвори пжть за да приближи до мѣстото,—до срѣдатата дѣто е животворното кладенче. Тѣзи отъ болнитѣ, страждущитѣ, викатъ не викатъ, тѣзи които ги водятъ, или носятъ, дваждъ по̀вече викатъ, и какви не болни и страждущи? Тукъ носятъ на тарга човѣкъ полумъртъвъ, грозенъ на гледъ, който отъ болки, отъ тѣгота, отъ наближаване *исходъ души*, се огжва и превива като змия, и издава страшенъ хрипливъ гласъ. Тамъ водятъ свързанъ съ синджири лудъ, който страшно реве, хапи синджиритѣ си, кжса дрѣхитѣ си; тукъ сакати, хроми, носятъ ги подъ мишница, викатъ и молятъ се да имъ се отвори пжть, а слѣпци, тѣ четъ нѣматъ, прѣзъ два раскраня и слѣпецъ, който въртоглаво се върти на самъ, на такъ главата, ослушва се дѣ, и на кадѣ се пѣе *Кирие елейсонъ*, щомъ подуши срѣдоточието, захваща да мушка, да ржга, да псува и да насѣжда. И какви не щѣшъ викове, врясаци! Дѣца пищятъ, майки плачатъ, болни охкатъ, бѣсни ревжтъ. А наоколо, както и изъ помежду, продавачи; бакали, кръчмаре, тютюнджии, кебапчии, бозаджий, шербетчий, едни се подслонили подъ нѣкой чардакъ отъ шума, други се мушѣтъ изъ навалицата, едни викатъ да се чуятъ кой дѣ се пазара, и кой какво продава, други викатъ та хвалятъ своѝта сладка расхладителна боза, и своятъ като лѣдъ студенъ шербетъ; викове, единъ презъ другъ по високи, по отвратителни.

А горѣ надъ долината околовръстъ по почернялата изсжхнала земя, по край множество кервани отъ коля, талиги, брички, загладнелий, зажеднелий отъ

Digitized by Google

голѣмата жега добитъкъ, стържи и гризе потжпкана-та трѣва по сухата земя: тукъ биволе волове, мучатъ, тамъ коне цвилятъ, а татакъ магарета надпреварватъ се, кое по силно и по продължително да реве. А надъ сички тия, една постоянна мжгла отъ поднимающій се отдолу задушителенъ прахъ, размѣсомъ отъ разни миризми, вони, димове, пушаци отъ ястия, отъ огневе, отъ изобиленъ тимиянъ, се издига та се растила надъ святия този небосклонъ.

А лѣтното слънце пече ли, не пече.

Ако да искашъ да се промжкнешъ презъ тая станъ, само отъ едно любопитство, за да разглѣдашъ отъ близо, що се прави и що се намира особно въ срѣдата около кладенчето, едва ли можъ истрай; само тая би могалъ да истърпи този несносенъ походъ, и само тои би си отворилъ насила тжть и би пробилъ прѣзъ срѣдъ, и да доблиши до аязмата, който би ѝ ималъ нуждата, а такивато онуждени за аязмата не бѣхж единъ-двама, нѣ съ стотини, ако не съ хиляди.

Като неможъ да се примжкнешъ и да удовлетворишъ любопитството си, слѣдъ нѣкои и други рѣшителни атаки (нападения), найсѣтнѣ, ти се задоволяваш и съ това, да излѣзешъ, горѣ надъ долината и отъ тамъ по свободно да изглѣдашъ втичешки тая движуща се масса отъ хиляди двоекраки разумни божий за съжеление създания. И има що да видишъ; ако не отъ лицата, то поне отъ главитѣ, ти би узналъ що за рода и сбирнакъ хора сж се набжкале въ тая долина. Какво разнообразие, каква пжстрота: калпаци: черни, бели боневи; фесове: черни червени, морави; чалми, гжджове, кюляфи, а изъ помежду тѣхъ, като за ефектъ, нащръкнале високи чокойоки капели

картузи, капелини, шапки, цилиндри; забрадки: бели, черни, червени, то глави безъ четъ; по лесно би могълъ Авраамъ да преброи звѣздитѣ на небето отъ колкото ти да преброишъ тия глави.

А защо тамъ кадѣ срѣдата, къмъ кадѣто се натиска навалицата е еднообразие въ главитѣ, т. е. че сички стоятъ гологлави? Що е тамъ за висока *барака*?—Е чи тамъ е то сичкото я.—Тука е центрътъ около когото се върти сичката навалица, тукъ е святиятъ магнитъ, който е привлекълъ сичка тая сбирщина отъ разнитѣ далечни страни, тукъ е, най послѣ, подобието на оная божественна источна звѣзда, която бѣ привлѣкла персидскитѣ царе, само съ тая разлика, че оная свята звѣзда бѣ ся спряла горѣ надъ Витлиемската пещера, отъ дѣто можаше да я види цѣлъ свѣтъ, а тжзи се бѣ вмърлушила въ джното, подъ водата на Ангелушевото кладенче, дѣто само тоя, който би ималъ силна и непоколебима вѣра, слѣдъ като се закрие презъ-глава съ ямурлука си, и би се надвесилъ надъ кладенчето и да си втренчи четири очитѣ, до дѣто да захванжтъ искри да бжкатъ изъ зъркелитѣ му, само той я би видѣлъ. Прочее тука е чюдотворното кладенче, въ което се потава божественната звѣзда, тука е и Ангелушъ.

Нъ не трѣба, мисля, да заминемъ, отгорѣ—отгорѣ, това цѣлително свѣтилище, нѣка го опишемъ както си е.

Въ срѣдата кладенчето, не се нарича вече кладенецъ, нъ—*аязма*, то е имало честьта да бжде сега покрито съ висока и широка покривка отъ джски. Блаженъ този, който се докопа до въртежътъ на кладенчето, да си самъ извади вода, да си сръбни, и да се поплиска, ако не болното мѣсто, то поне лице-

Digitized by Google

то, челото, главата, той ще *изъ глубини сърца* да въздѫхне и рече: ехъ *Боже! сполай ти!* и да се липувански прикръсти. Нъ и кладенеца показваше свойто чюдо, хиляда кофи вода се истеглѣхѫ на ден, то пакъ не присѫхваше. *Неисчерпаемъ источникъ* го звѣхѫ. Отъ многото разливанѫ вода, то, около кладенца бѣ станало калъ, барлога, а колкото вода се стичаше на долу, нея спирахѫ та правехѫ локви—локви; тия, които неможехѫ да се удостоятъ и да наближатъ до кладенца, оставахѫ благодарни понѣ да си сръбнатъ отъ тия локви, а отъ калъта да си нацапатъ болнитѣ мѣста. Отъ странитѣ на покрива на кладенца подъ стрѣхата бѣхѫ напречени нѣколко дълги върлини, на тия върлини приносницитѣ се надпрѣварвахѫ да примѣтатъ своитѣ подароци: скѫпи шалове, сукна, кадифета, разни скѫпи платове, селски платна, басми—подъ които сѫ угѫвахѫ върлинитѣ. Тия подароци ката вечеръ се прибирахѫ, а кой ги прибираше?—ще видимъ.

До дѫсчений покровъ на кладенеца бѣ прилѣпено отъ кадѣ севѣрната му страна, едно четвъртито дълговато здание, тоже отъ дѫски, толкова голѣмо, колкото да се побержть 20—30 души; това бѣ *молебний домъ*, тамъ, както въ *свѣтая свѣтихъ*, не бѣ позволено други да влизатъ, освѣнъ свѣщеницитѣ, които едва се побирахѫ тамъ. Често свѣщеници се набирахѫ до 40—50, тѣ бѣхѫ гърцки, влашки, и български. Да се расправи колко, и какви видове скѫпоцѣни свѣтици (сички тия, разбира се, приносъ) украсяваха това *свѣтилище*, че сребърни кандила, свѣщелници, ламбади, едри, дрѣбни, то не е за исказване; повечето отъ свѣтицитѣ бѣхѫ натрупани една върху друга, кандила, свѣщилници сѫщо. Само

Digitized by Google

три свѣтици стоѣхж на дично мѣсто, именно: Св. *Пантелиймонъ*, св. *Харалампий* и св. *Стилианъ*, прѣдъ тѣхъ горѣхж най годѣмитѣ ламбади. Прѣдъ тѣхъ постоянно стоѣхж нѣколко свѣщенници, колкото вече можахж да се вредятъ, облечени въ священитѣ си одежди, тѣ непрѣсѣкнато четѣхж и пѣехж; Нищо друго се не чуваше и неразбираше отъ тѣхното пѣние, освѣнъ тия често повторяеми припѣви;

„Свинте маре мученгче ши докторе Панделиимоне рогате пре думнезеу пентру ной!“ (Влашки)

„Агие мегаломартире Харалампие, пресви тонъ Христонъ . . . . . (Търцки)

„Свѣтий цѣрителю Стилиане моли Бога о насъ.“

Близо до *молебния домъ* се простираше едно друго прѣдълговато здание разделено на двѣ отдѣлки; първата отдѣлка бѣ отъ врѣдомъ обкована съ дъски, имаше само една врата; втората бѣ въ видъ на чардакъ т. е. съ нѣколко гряди за подпорки а само отгорѣ покривъ. До първата отдѣлка до вратата стоѣхж нѣколко маси, отъ които едната прилична на черковенъ пангаръ. До пангаря стояхж до 4—5 души, които не сварвахж да прибиратъ купуве разни восщини свѣщи които поклонницитѣ, като не сварвахж да ги подаватъ на право, или презъ рамо, хвърлгахж ги на пангаря, който за малко време се припълнеше отъ камара вощеница. На другитѣ маси стоехж попове, които записвахж имена за *парусия* (за прощение на грѣховетѣ), предъ тѣхъ стоѣхж три дискози на които се хвърлгахж подароци отъ пари; е, то пари валяхж тамъ. не бѣ шега; до вечера дискозитѣ се искумулявахж.

Това, което привличаше най повече вниманието на поклонницитѣ, на зрителитѣ, и ги още повече ус-

Digitized by Google

новаше въ вѣрата въ Ангелуша, бѣ *чердакътъ*, тукъ бѣше излянъ, искованъ сичкий мурафетъ на Ангелуша и на неговитѣ първи апостоли, тука бѣ като *изложение*, дѣто наглядно можахж да се видятъ сичкитѣ вѣрни доказателства на чюдотворната вода. Горѣ подъ покрова на чардака бѣхж напречени нѣколко жерди, на тия жерди висѣхж една до друга, една върху друга, азъ да ти кажа до 200, а ти кажи до 500 и повече, разни видове *патерици*, *кокили* вити, кжси, дълги, криви, прави; въ единъ долапъ презъ стъкло се глѣдахж провесени съ стотини очила: сини зелени, бѣли; единъ младъ момъкъ, комуто вече гласа бѣ присинжлъ, непреставаше да расправя и на тия които го питахж, и на тия които го не питахж, че ей тая патерица е, на еди-кой си, отъ еди-кое село, отъ еди кой градъ, който слѣдъ като уздравялъ, оставилъ за спомѣнъ патерицата си; че тия сини очила сж на еди-кой си чокой отъ влашко, който билъ си исхарчилъ имането да се цѣри по доктори, цѣла Европа е обиколилъ, тукъ дошелъ, благодарение на бога и на угодника му св. Ангелуша, той проглѣдалъ ясно, е ей му очилата, отгорѣ които е написалъ и името си, и проч, и проч.

Този младежъ,—проповѣдникъ бе забѣлѣжителенъ, той бѣ единъ младъ момъкъ, хубавецъ па и сладкодуменъ, ни най малко съмнение не можаши да си турищъ отъ неговитѣ доказателства. Той бѣ българинъ, Тия отъ силистренско които, го познавахж, подсмивахж се подъ мустакъ, на неговитѣ проповеди, нъ тия, които не го познавахж, отварѣхж си устата и съ вѣра лапахж сичко казано отъ него. Освѣнъ тоя младежъ, бѣ забѣлѣжителенъ още повече, другъ единъ, малко по високъ отъ него. Този вторий, като да и

Digitized by Google

маше нѣкоя власть, като да бѣ нѣкой чиновникъ; той се распореждаше особно въ тая първа отдѣлка, дѣто се трупахѫ *приноситѣ*; съ единъ орловъ поглѣдъ той наблюдаваше надъ сичко що се зема, и дава; сичко на прибиране трѣбваше да мине презъ негова рѫка, сички приимачи на приноситѣ бѣхѫ нему подчинени. Той изглѣдваше на една горда, злобна, натура; на лицето му личахѫ нѣколко знака отъ скорозараснали рани, когато си снемеше фесътъ, косата му стоеше исчувърната, като арапска. Двамата тия младежи че сто си шушукакѫ нѣщо си, и лукаво се усмивахѫ. Никой другъ не можеше да знае какъ се умножаватъ тия стари патерици, очила, въ *изложението*, кой ги оставяше, какъ се прибиратъ. Това искуство знаѣхѫ само тия двама младежи. А кои бѣхѫ тѣ? почакайте малко да свършимъ съ чюдеснитѣ, че тогива ще ги извадимъ на белянка.

XXXIII.

Чюдесата на природата.

Ние знаемъ че *майка* природа прави доста голѣми чюдеса: чистий въздухъ, чистата вода, движението, пѫтуванието, развлечението, кѫпанието, миенето, сичкитѣ тия помагатъ на здравието и често исцѣряватъ такива болести, на които докторитѣ едва ли могѫтъ до помогѫнтъ съ своитѣ прахове, мехлеми и лъжливи минерални води. Тая природа, тия срѣдства за излѣчения, като да додохѫ на помощь на свѣтеца, безъ той да е знаялъ за това, при това и да подигнѫтъ повече неговата слава,

Digitized by Google

Ето ти го единъ, който се е мислилъ за охтичавъ, и който е нѣмалъ съвършено охота за единие, спорѣдъ което силитѣ му изъ день на день повече отпадвале, сега, слѣдъ като е пребродилъ, презъ едно такова лѣтно време, цѣлата пространна гора—*Делиормань*, и като се понагълталъ добрѣ съ горския чисть въздухъ, дошелъ, допрѣлъ се до кладенчето, вѣрата му дала още повече укрѣпление, и ето ти го връща се червендалястъ, еде по 4—5 пѫте на день, и не може да се наеде.

Ето ти го другъ, който е завѫдилъ овча клѣка въ краката си отъ постоянно сѣдене на едно мѣсто съ подгѫнати крака, и е докаралъ самъ на себе куцота, щото да се подпира и съ патерици, сега като е направилъ едно дълго пѫтуване и движение до Силистра, и съ *горѣща вѣра* е бързалъ да пристигне по-скоро до аязмата, додѣто но се е дигнала *благодатьта*, тукъ се е милъ, растривалъ изъ топлитѣ локви, и ето го захвърлилъ патерицата и, скачещицъ и хвалещицъ бога, отива си у тѣхъ

Ето ти го и другъ, който е стрдалъ отъ ушеболие, и то да налива, да налива, въ ушитѣ си разни масла, отъ кандилата на разни святии ги е запушилъ съвсѣмъ, дори до глухота, сега слѣдъ като ги поумилъ съ чиста, топла водица, самси, вѣрѝ се, кълнѣ се че нѣщо въ ушитѣ му като топъ изгърмяло, сега се оттулиле, и той може да чува дори и петлитѣ като пѣятъ на небето.

Ето ти го и другъ *мижевъ*, който е ималъ кокоша слѣпота, и който отъ да сипва разни бабешки билки въ очитѣ си, едва ли не услѣпялъ, сега, слѣдъ като го е ударилъ чистий, горский, дунавский въздухъ въ очитѣ, и сѫ е поумилъ съ чистата—натоп-

Digitized by Google

лена отъ слънцето водица – аязма, самъ исповѣда че можи отъ далечъ да види и *иглата на купата.*

И сички тия на връщането си, кого дѣ срѣщнатъ, сѣдатъ и расправятъ, какъ сѫ биле злѣ, какъ сега уздравели, разбира се, като присипватъ на сичко солъ и пиперъ – съ повечко лѫжи, и като сичко казано потвърдяватъ съ кръстъ, и съ една радостна въздишка: *Охъ! слава Богу....* Иди че не слушай, иди че не се увѣрявай дѣ? Нъ защо мнозина сакати, килави, които бѣхѫ отишле на аязмата съ вѣти патерици, сега се връщатъ съ нови? Защо мнозина кокошничави, които на отиването си имахѫ очила, сега се връщатъ съ превързани очи?

XXXIV.

Иуда Искариотский.

Турското правителство ни най малко внимание обърна на това движение; като се извѣсти за причинитѣ, то не му отдаде никаква друга важность, па и нѣмаше защо да му отдаде. Турчинътъ, такъвъ-инакъвъ, въ но тѣхъ времена той отдаваше особно уважение къмъ тия мѣста, дѣто сѣки отиваше да си прави богомолението.

Единъ день, на-скоро слѣдъ появяването на Анголуша, нѣкои си младежъ се прѣдстави предъ тогивашния силистренский управитель.

— Азъ съмъ дошелъ да ви съобщя нѣщо тайно, изговори му тоя младежъ, Вие, голѣмитѣ хора, не можете да бѫдите извѣстни за много противни работи, ако и тѣ да сѫ малки, нъ трѣба да знаете, че една малка искра раздуханѫ произвожда голѣмъ по-

Digitized by Google

жарь. Работата се касае до спокойствието на подвѣдомственната ви страна.

Ибриамъ паша, който бѣше тогивашенъ управителъ, като старъ делиормански читакъ, не можеше лесно да вникне въ тия дълбокоучени думи.

— За Ангелуша ли искашъ да ми кажишъ ти? попита той младежътъ.

— Да, и за него щж ви кажи, нъ по послѣ.

— Азъ не ти разбирамъ, ако искашъ да ми кажишъ нѣщо за Ангелуша, който е събралъ цѣлъ свѣтъ около си, кажи ми, ако ли за други частни лица, не щж и да слушамъ. Ситъ съмъ на мозевирлици.

Младежътъ промени намѣрението си. Той разбра, че за да можи да влѣзи подъ кожата на управителътъ, и да добие неговото довѣрие, трѣбваше да захване отъ явното, къмъ тайното.

—Добрѣ, да говоримъ за Ангелуша; отговори сепнато младежътъ, той не е лошъ човѣкъ, но знайтели че спорѣдъ него царска хазна се трупа около аязмата, и глупаво се събличя и бели населението?

—На Ибриамъ паша, който бѣ единъ ненаситенъ сребролюбецъ, очитѣ му свѣтнахж.

—Е, това ми кижи ти, азъ искамъ да ме научишъ, какъ тия пари можемъ да ги прекараме на ржка. А-ми ти какъвъ си?

—Българинъ, гъркъ, влахъ, какъвто щете, азъ съмъ тамъ и тамъ, че никадѣ.

—Е тъй като е, съ тебе лесно щемъ се разбра.

Нъ я ми кажи ти мене, кой се распорежда съ тия пари, у кого е кассата, у българитѣ ли, у гърцитѣ ли, у власитѣ ли?

—Тѣ сж се съгласиле помежду си, колкото пари

Digitized by Google

паднжтъ на край да си ги раздѣлятъ сѣки за училището и черквата си, и за това си иматъ тамъ прѣдставители—свои хора.

—Е, тъй като е, мжчно е да ги кжтнемъ,

—Има леснина, отговори младежя усмихнато, и голѣма леснина,

—Да прекарамъ паритѣ на ржка ли!

—Да!

—Заповѣдай! сѣдни! каза управительтъ, като покани младежътъ да сѣдни на дебелии мендерликъ, до когото той стоеше до сега правъ.

—Хасанъ! скоро едно кафе. Пушите ли? попита управительтъ младежя.

—Не.

Слугата донесе кафето.

Младежътъ тържествуваше. Да сѣдне нѣкои колѣно до колѣно до управителя, че и да бжде почерпанъ едно горчиво кафе, това бѣ, за него врѣме, го лѣма честь.

—Паша ефендимъ, проговори нетърпеливий а улюбочестений младежъ, тоя Ангелушъ е лъжецъ.

Пашата се улови за брадата.

—Безъ да продължавамъ да говоря повече, защото азъ обичамъ отъ кжсо да вържа прикаскитѣ си, па и вие може да си имате занятие, щж ви кажа само тия. Повтарямъ ви, че този човѣкъ е лъжецъ, а за да паднжтъ паритѣ въ царската хазна (младежътъ знаеше, че паритѣ ще паднжтъ въ Ибраимъ пашовата кесия, нъ отъ лицемѣрно любочестие къмъ управителя помѣнуваше *царска хазна)* вие трѣба да издадете такава заповѣдь: „Ако че наистина, на край време, този човѣкъ излѣзе святецъ, тогива сичкий приходъ отъ подароци и приноси, да остане за въ полза на

Digitized by Google

черквитѣ и училищата въ г. Силистра, отъ дѣто е свѣтецътъ, нъ ако това нѣщо излѣзе измама, паритѣ трѣба да паднжтъ въ *царската хазня.* Правителството, въ случай на измама, не можи да опрости да се съблича бѣдната рая, чрезъ подобни лъжливи срѣдства, и по това други да се въсползуватъ. То,—правителството ще търпи до тогива, до когито види краятъ, до тогива сѣки е свободенъ да принася молитвитѣ си и приноситѣ. А за да не има злоупотрѣбители, правителството вижда за нужно, да се отрѣдятъ двама или трима души, които да наблюдаватъ надъ сички приноси, и сичко да бжде подъ тѣхенъ контролъ".

—Аферимъ! аферимъ! проговори весело управительтъ като потупа младежътъ по плещитѣ и, подобенъ на Фараона, извика: кого по достоенъ щж мога да намѣря азъ освѣнъ тебе, който да испълнишъ сичко това, което казвашъ?

Почва за второто предложение бѣ готова. Думата *мюзевиръ* (клѣветникъ) съ която управительтъ подокачи младежътъ, направи го да вждържи това си второ предложение на скоро следъ първата сполука, за която бѣ сигуренъ.

Младежътъ бѣ бившиятъ учитель *Тоди,* когото видѣхме по горѣ да се распорѣжда съ приходитѣ и приноситѣ при аязмата, втория младежъ—проповѣдникътъ, който бѣ като помощникъ на Тодя, бѣ извѣстний нашъ *Иванчю.*

Слѣдъ второто си тържествующе поевяване Тодю прѣдъ управителя, сполучи добрѣ, искусно, прѣдателски да наклопа Величка.

Ибраимъ паша кипна.

Digitized by Google

XXXV.

Единъ Русенский учитель.

Горѣ на една отъ височинитѣ на бърдото, отъ дѣто се гледаше почти цѣлото пространство на Ангелушевата долина, както и околностьта ѝ, бѣхж се скрѣнили двамата брати, сѣднали подъ една трънка на която бѣхж расплъвали кърпитѣ си за сѣнка, и дѣто бѣхж се подслонили отъ силния слънчевенъ пѣкъ, истѣгнати на сухата земи, тѣхнитѣ погледи бѣхж обърнати къмъ движущата се навалица; тѣ мълчѣхж.

—Азъ се успокоихъ, при това азъ и съвършено уздравяхъ, изрече Величко, като прѣкжса дългото мълчение.

—Че защо, брате Величко, попита го Милчю.

Ето защо, уздравѣхъ за това, защото тукъ съглѣдахъ нечюти, и невидѣли за мене болести, при тѣхъ азъ трѣба да бжда най здравий и най читавий човѣкъ на свѣта; а успокоихъ се за това, защото виждамъ, че не само наший народъ е билъ глупавъ, тукъ се съглѣдватъ странници, и такива, които ние наричаме европейци образовани.

— Ами научили сж ти че учительтъ Тодю, и мой Иванчю сж биле тукъ, като най рѣвностни апостоли, проповѣдници и защитници на свѣтеца?

—Отъ подобни развалени хора, брате мой, не може да се учаква нищо повече, такивато лѣсно се прѣхвърлятъ отъ една крайность на друга: днесъ защищаватъ Ангелуша, зайтра имать нуждата му, утрѣ, да попадатъ отъ повече отъ очи, отъ чести, отъ прихрана, удѣрявамъ тѣ че на първа покана отъ нѣкой богатъ благочестивъ турчинъ тѣ бихж се по-

Digitized by Google

турчиле безъ никакво стѣснение на свѣстьта, ако у тѣхъ я има; нъ сѣко зло за добро, беки така ще ги господь заслѣни да тръгнатъ изъ тоя пжтъ, и да се замаятъ, иначе страшно бѣ до сега да не пострадаяхме, особно отъ прѣдателството на Тодя.

Величко си вторачи очитѣ на долу низъ дола— кои ли ще бждатъ тези хора, които идждтъ кадѣ насъ? попита той, като видя че идждтъ кадѣ тѣхъ нѣколко души.

И наистина, отдолу испенуваахж ржтлината четворица отъ които двамата бѣхж граждани, а двамата селени. Тѣ идѣхж на право къмъ двамата братя:

—Не сж опасни хора, каза Милчю, като расапозна помежду тѣхъ Радя Теодорова.

Братията се поукротихж; тѣ станахж на крака да посрѣщнжтъ тия лица.

—Отногава на самъ ви търсимъ, каза Ради Теодоровъ, слѣдъ обикновенното поздравление. Азъ и вчера самъ ви търсикъ, имахъ да ви кажа нѣщо, нъ неможихъ да ви намѣря, днесь тия приятели, незная отъ дѣ сж научиле за васъ, уловахж се за мене, да ви намѣримъ, че да ви намѣримъ, хеле за добра честь, най сѣтнѣ издирихме ви, и ви намѣрихме.

—А какво имаше да ни кажишъ вчера, подпита съмнителний Милчю, да не ни дирятъ?

—Не, азъ послѣ щж ви кажя, сега нека ви запозная съ тия приятели: милостьта му е г-нъ П. Русенский учитель, а тѣхна милость сж отъ кадѣ Шумненскитѣ села.

Щомъ Величко чу *Русенский учитель*, той го поглѣда умилно, любезно, улови го за ржката, стисняя, здрависахж се, препоржчихж се и сѣднахж, на прикаска.

Digitized by Google

—Драго ми е каза П. за дѣто имамъ честьта да се запозная съ васъ. Една недѣля е откакъ съмъ дошелъ въ Силистра; отъ граждане, а повече отъ селенитѣ, чювамъ да приказватъ за васъ, искахъ да ви видя, и ето че ми се испълни желанието.

Малко, много, читателитѣ сж запознати съ Радя Теодорова, не ще е излишно ако ги запознаемъ, и съ другитѣ трима непознати, особно съ Руссенский учитель.

П. се помина неотдавна; по доброжеланието си къмъ еднородцитѣ си, той не падаше по долу отъ Величка; на времето си той бѣ единъ извънредно горѣщъ патриотъ, гонитель на невѣжеството, на мракътъ, а този мракъ бѣхж гърцкитѣ владици. При тия, П, като учитель, бѣ още съвѣстенъ испълнитель на своитѣ обязаности.

Да се осжждатъ тия служители, които не си испълняватъ добросъвѣстно своитѣ задължения, това имъ се и пада, нъ да се хвалятъ тия, които испълнятъ своитѣ обязаности,—нѣма защо, не си струва; нека не учакватъ тѣ похвалби, и тези даже, които ги хвалятъ, сж ласкатели; Дългъ ти е, и ти трѣба да го испълнишъ, защото си обязанъ, и за това ти се плаща, и ти трѣба да бждешъ задоволенъ само съ сладкий похваленъ гласъ на твойта чиста съвѣстъ, на която давашъ спокойствие. И ние, ако имаме да похвалимъ П. е само за това, че той при горѣщата ревность да бжде полезенъ на съотечеественницитѣ си, работяше за тѣхно добро, вънъ отъ задълженията си, вънъ отъ своитѣ материялни срѣдства.

Когато града Руссе си растриваше очитѣ отъ дълбокия сънъ на невежеството, въ това време ближний до него г. Силистра спѣше на пропала. Когато въ

Digitized by Google

г. Руссе се отвареше второ българско, дѣвическо училище, въ това врѣме въ г. Силистра, нито дума ставаше понѣ за българско момчешко училище; когато въ г. Руссе имаше двѣ български черкви, и въ двѣтѣ се служаше на славянски языкъ, въ то време въ г. Силистра въ едничката черква, съзидана исключително съ иждивението на заспалата българщина, не славянска служба, нъ и едно *Господи помилой* биле не бѣше позволено да се каже на български. Едва когато въ Руссенското училище захвана да се предполага ввожданието, по край български языкъ, и — френски, едва тогива захванж да се бълнува въ гр. Силистра за българско училище, и българска черква, а съ това заедно се зашушука за освобождението отъ гърцкото духовенство.

Казахме, че искра отъ просвѣщението бѣ прихвръкнжла отъ кадѣ махлата *Волна* въ гр. Силистра, нъ тая искра за да не угасне, за да се още повече распали, трѣбаше да има, кой да я раздухва. Затиснатата, задушената, наплашената тукъ българщина, отъ три силни тогивашни елементи, едва пжхаше, а камо ли да се исправи, да се сепне и заведнъждъ да отърси отъ гърбътъ си тия пъздери. Нужно бѣхж за тѣхъ хора, които, ако не да ги ржководжтъ, то понѣ да имъ покажжтъ пжть, да имъ вджхнжтъ сила, да ги укоражжтъ, най послѣ, да имъ покажжтъ, че слѣдъ една сполука, слѣдъ едно твърдо постоянство, какво свѣтло бждще ги учаква. А въ това време българията въ г. Силистра не знаеше нито отъ дѣ да почне, нито какъ да дѣйствува, а бждщето бѣ за нея *хаусъ*. Нищо не е, на примеръ, едно прошение да искахж да напишатъ до Султана, до гърцката патриархия, и да си искажатъ болкитѣ

Digitized by Google

нѣмаше, нито кой да го направи, нито пъкъ кой да се удързости да го подпише и подаде. А сички тия се практикувахж отдавна свободно въ гр. Руссе, противъ тамкашний послѣдний гъркъ владика Синесия, дѣто първий дѣецъ по тия движения бѣ и П.

По причината на Ангелуша П. бѣ дошелъ въ Силистра отъ едно просто любопитство. За него града Силистра бѣ слабо извѣстенъ; щомъ стжпи П. въ тоя градъ, първата му работа бѣ да се срѣщне съ по личнитѣ граждане българе, и да се разговори съ тѣхъ по народни работи, като: училища, черкви, владици и пр. За сичко подробно му расказахж, особено за учительтъ Тодя; отъ ядъ П. скърцаше заби, той бѣ пъргавъ човѣкъ: викаше, трѣщеше, насаждаше и Тодя, и тия уплашенитѣ отъ него. Сърце му доди на мѣсто, утѣши се, зарадва се, като се научи за Величка; много му домиля за тоя момъкъ, като се научи за заканванията противъ него, и тръгна да го търси. Дѣ кадѣ срѣщнеше селени, ще ги попита за него, откровеннитѣ селени, сѣдахж и му расправѣхж, до колкото можѣхж за назадателнитѣ слова и прикаски на тоя момъкъ.

— Той е момче, нъ говори като старо, той е ангелъ, неговитѣ думи додохж като балсамъ на нашитѣ болни сърца.

— Дѣ за насъ такъвъ човѣкъ баремъ на годината еднжждъ да ни дохожда, то ние бихме станале съвсѣмъ други хора, говорѣхж селенитѣ на П.

П. още по вече се распалваше за да види Величка, и преди да го види, той го обикна, като най близъ до сърцето си.

— „Вие сте баби, вие сте мокри кокошки, вие сте страхопъзлювци“, викаше и трѣщеше той сега предъ

Digitized by Google

Величка на Теодорова, слѣдъ като се поисприказа на дълго и широко съ двамата братя. — „такива младежи ние додѣто ги търсимъ по небето, тѣ сж дошле на краката ни, и ние не знаемъ да ги цѣнимъ, зели сте та сте ги оставиле да се располага съ тѣхъ единъ измѣнникъ, една хайта, че кой е той? Ако вие, заедно съ нѣкои българовци се подигнѣхте и идѣхте прѣдъ управителя, и го накладѣхте добрѣ, както му прилича, тогива неговата дума ли щѣше да се слуша, или вашета?

— Слушай г. П. възрази Теодоровъ съ единъ тежъкъ и скърбенъ гласъ, това което казвашъ, разбирамъ го и добрѣ щѣше да стане ако го направяхме; нъ питай ни по напрѣдъ, дохождало ли ни е другъ пжтъ такава пакость до главата, че да знаемъ сега какъ да постжпимъ, за да я прѣдваримъ и примахнемъ? За други не зная, нъ менъ никакъ не ми се вѣрваше че ще управителя тъй лѣсно да послуша, и хване вѣра на единъ страненъ непознатъ човѣкъ, и на неговитѣ думи да се уповава, отколкото на насъ, кога ни знае дори и зжбитѣ въ устата. Нъ, за жалость, вече е кжсно; Тодю е сполучилъ злѣ да наджхж управителя. Не е Силистра като Руссе, г. П.! тамъ може единъ да е противъ стотима, а тукъ сж стотима противъ единъ. Работата е зела зла посока! Тодю, освѣнъ дѣто е сполучилъ самъ да иди предъ Ибраимъ паша, и да си излѣе яда, нъ той, тъй страшно е насъскалъ и гърци, и власи, щото и тѣ сж ходиле да се уплачжтъ противъ насъ. Азъ не съмъ страшливъ, ако бѣхъ такъвъ, не бихъ смѣилъ сега да се доближа до васъ; нъ слушай, какво още испатихъ: Цѣлъ градъ и селата ме начитатъ като единъ отъ първитѣ търговци — българ-

Digitized by Google

ри, и такъвъ съмъ. Менъ Ибраимъ паша до сега ме е честилъ, повиквалъ ме е за много работи да се опитва отъ мене, и до сега азъ отъ него остра, лоша дума не съмъ чувжлъ. Завчера ме повиква въ конакътъ си, безъ да ми мине нѣщо зло прѣзъ ума, азъ отидохъ. Щомъ излѣзохъ предъ него, азъ се уплашихъ отъ неговий страшенъ поглѣдъ.

— Кой е този московецъ, когото вие сте прибрали помѣжду си, и му заплащате да ходи по селата и да буни? попита ме пашата, остро, остро.

— Лжжите се, паша ефинди, му отговорихъ азъ свободно, като сѣкога.

— Азъ ли сж лжжа? истрѣщя той и, додѣ да се сѣтя, той ми залѣпи единъ такъвъ силенъ плесникъ щото ушитѣ ми писнжхж, и очитѣ ми четири свѣтнжхж.

— Скоро! извика ми той, подъ земята да е този московецъ, ще го намерите, и ще ми го доведете. И ме истири изъ вратата на вънъ.

Двамата братя истръпнахж. П. извѣднъждъ промени лицето си и се замисли, и неможаше да се незамисли: той бѣ чувалъ въ Руссе отъ първитѣ тамъ българи—търговци, именно отъ братия Петрови, че Теодоровъ въ Силистра е едничкия търговецъ въ г. Силистра, и когато като Теодорова човѣкъ, като е испаднжлъ въ немилость прѣдъ управителя, то какво би пострадалъ единъ беззащитенъ момъкъ като Величка? Отъ това П. заключи, че прѣдателството, клѣветитѣ сж исвовани твърдѣ масторски.

Отъ замислюванието на П. двамата братя още повече ги обзе страхътъ.

Нъ кои бѣхж тия двамата селени, които нищо не говорѣхж, отъ които едина 60 годишенъ съ кжса луличка въ устата се виждаше като да печели отъ

Digitized by Google

тая скърбна случка, и безъ да покаже знакъ на състрадание, той бѣ веселъ, и повече се загрижваше когато му угаснеше лулата, отколкото да се замисли и заеняск за подобни заканвания, а другиятъ, ако и 50 годишенъ, нъ хубавецъ, личенъ, навелъ на долу очи, и сегисъ тогисъ си издига очитѣ и съ единъ уменъ проницателенъ, поглѣдъ мило поглѣдваше ту едного, ту другиго отъ братята?

Какви сж тѣ, и кои сж, това ще го кажемъ дѣто му е мѣстото, тукъ ще кажемъ само защо сж тѣ дошле тадѣвасъ. Нито да се пѣрятъ сж дошле тѣ, нито пъкъ за Ангелуша, нъ най голѣмата и главна работа, за дѣто сж дошле отъ толкова далечно мѣсто, е тая: да си търсятъ учитель

Чудно, може би, да доди за младитѣ ми читатели това, дѣто да станжтъ селени отъ 10—20 часа растояние мѣсто и да търсятъ учитель! Нъ нѣка попитатъ тия отъ поукопитенитѣ днесь села, които сж имали черква, училище преди 20—30 години, и ще се увѣрятъ истина ли говоря, или преувеличавамъ.

Нѣмаше въ тѣхъ времена, кой да присилва селенитѣ да си правятъ училище, еднъждъ направено то, по тѣхната добра воля, неможаше да бжде запряно—безъ учитель; щомъ се лишахж отъ учитель, а учителитѣ, знаемъ, че тогива бѣхж рѣдкость, тѣ ще питатъ, ще распитватъ дѣ има учителъ, кадѣ могатъ намѣри, става ли сж нѣколкома селени и съ недѣли сж ходили да търсятъ; щомъ намѣрятъ, тѣ радомъ ще се зарадватъ, ще си го спазарятъ и ще земжтъ да си го заведжтъ.

Дядо Славъ, по старичкий отъ двамата наши селени, печѣлеше: едного—ти едного отъ тия двама братя, мислеше си той, ще прикарамъ на ржка за у

Digitized by Google

читель. А другия, Дядо Еню, той си мислѣше; да ли ще да можимъ да се отстоимъ на кого да е отъ тѣхъ, ако приеме да стане учитель въ селото ни? да ли щжтъ тѣ ареса нашето село? достойни ли сме ние за такива учители?

Двамата тия странници, случайно се бѣхж срѣщнали съ Теодорова. Добритѣ хора, които се въдушевяватъ отъ една и сжща идея, които иматъ едни и сжщи болки, тѣ лесно се запознаватъ. Теодоровъ имъ расказа вкратцѣ добринитѣ на двамата братя, той ги помоли за сега да земжтъ подъ покровителството си тия нещастни момчета. Двамата старци безъ да имъ премини нито на умъ нищо зло, опасно за тѣхъ, по причина на прислѣдванието на двамата братя, тѣмъ бѣше тъй драго, като да имъ се повѣряваше единъ многоцѣненъ подарокъ за тѣхнитѣ страни.

—Не ще много мисление, проговори Теодоровъ, работата е опасна, и не е шега. Вие знаете, че на турчина му иди *кефътъ*, когато сполучи да уплаши нѣкого и да го накара да бѣга; трѣба безъ друго, и часъ напрѣдъ, додѣто нѣкое злобно око не ни е съглѣдало, Величкови да се попримахнжтъ за нѣколко време. Ние щемъ се расправи прѣдъ пашата, и той навѣрно ще си познае грѣшката, и ще се раская, нъ опасното е сега, да не би му влѣзатъ въ ржцѣтѣ, че. . . . .

—Неуспорявамъ за опасностьта, проговори промѣнений П. друго не остава, освенъ да се отбѣгне. Това е умното.

Величко просжлзи, просълзи и П.

—„Момчета! станете, не е време за плачене и стоене, *Бѣжанова майка не плачи, а Стоянова*“, изви-

Digitized by Google

ка дядо Славъ съ единъ повелителенъ нъ умиленъ гласъ, скоро Еньо, впрягай конетѣ въ талигата.

На прощаване П.* говори дълго съ Величка. Мжчна е, и тѣжка раздѣлата помежду подобни наскоро запознати приятели, когато тъй скоро пакъ трѣбаше да се раздѣлятъ, а най повече, кога едина отъ тѣхъ го застрашава опасность. Сладки думи, сладки поглѣди, утѣшителни обещания се размѣнихж отъ двѣтѣ страни. На прощаване П* изговори съ единъ натъртенъ гласъ. „Приятели! заклѣвамъ ви сж въ името на българщината, въ името на вѣрата си, заклѣвамъ ви сж въ милата си младина, че азъ щж направя сичко щото можа, и дѣломъ, и словомъ, само и само сѣмената, които вие тъй усердно сте расхвърлѣли тадѣвасъ, да не останжтъ потжпкани. Почвата е ровка, тя е вече приготвена, и на насъ, слѣдъ васъ, не остава друго, освѣнъ да я уплодотворимъ. Дерзайте! Трудътъ ви не ще иде напразно. Три цалувки отъ три уста, като да запѣчатахж тая клѣтва. Колата бѣ готова, тя грабна двамата братя отъ очитѣ на П.* който дълго време обърнатъ къмъ пжтътъ, по когото се тржскаше дядо Енювета кола, не си снѣ очитѣ отъ тѣхъ, додѣто колата се изгубихж изъ гжстата Кара-орманска гора, и станахж невидими.

* * *

П.* си отстоя на клѣтвата; щомъ се завърна въ Руссе, той захванж да работи чрезъ писма съ Силистренскитѣ първенци-българе, нъ тѣ не бѣхж прости писма, нъ—*апостолски послания*, пълни съ увѣщания, насърчения, и искрени братски, любезни съвѣти. Това трая три години, и въ тия три години самъ П. на свои разноски, три пжте слиза въ Силистра,

Digitized by Google

въ време на ваканциитѣ си; това що не можеше да искаже писмено, той го допълнеше устно, като даваше своитѣ всевъзможни помощи и ржководства на гражданитѣ. И не миряса П.* додѣто не истика изъ *Доростоло-Тулчекската* Епархия послѣдния тамъ гъркъ владика Дионисия, и додѣто не се настани способенъ за тѣхъ времена младъ, отворенъ, свободенъ, народенъ учитель—*Пѣевъ.*

Digitized by Google

ДВАМА БРАТЯ

ПОВѢСТЬ

ОСНОВАНА НА ВѢРНИ И ТОЧНИ СЪБИТИЯ ВЪ НАШЕНСКО, ОСОБНО ПО УЧИЛИЩАТА НИ, ПРИДРУЖЕНИ СЪСЪ СХВАЩАНИЕ И ИЗЛАГАНИЕ НА НѢКОИ СТАРИ ОБИЧАИ И ОБРЯДИ, ПРѢЗЪ ГОДИНИТѢ 1850—1870.

Раздѣлена въ три книжки.

КНИГА ТРЕТА.

написалъ

Илия Р. Блъсковъ.

издава

Владимиръ Блъсковъ.

ШУМЕНЪ

Типография на Сп. Поповъ.

1889

Digitized by Google

Digitized by Google

ЧАСТЬ ПЕТА

XXXVI.

Дядо Славъ и дядо Еню.

На този свѣтъ, ако да бѣхж сичкитѣ хора, като дядо Славя и дядо Еня, не щеше да яма нужда, нито отъ царь да царува, нито отъ князъ за князува, нито сждникъ да сжди, нито затворъ за лоши хора; при това не щеше да има нужда отъ сѣкаква рода хора харамоедници, нито отъ бирници, нито отъ жандарми, нито отъ кабзомали, нито отъ нищо, нищо такова.

— Бабо, кажеше дядо Славъ на старата си съпруга, завчера сж расхвърлиле царската давнина, развържи тамъ възелчето, и дай да си заплатя, азъ не искамъ да ми хлопатъ вратата кехай, и да ми стърчатъ предъ вратника кабзомали.

— Еди кои сж повлѣкли по сждове, по конаци, по давии, кажеше нѣкои на дяда Еня.

— Ако нѣкому се видѣше мойта аба много, и я поискаше да ми я отнеме на сила, далъ си бихъ и калцитѣ, и ризата отъ гърба, само да не се срѣщна съ кадийското кисело лице, отговаряше миролюбивий дядо Еню.

— За попътъ и даскалътъ време е да се събере

Digitized by Google

житото и да имъ се плати хакътъ (заплатата) кажѣхж черковнитѣ епитропи.

— Идете у дома, и никого не питайте, кажеше дядо Еню, хвлезте въ хамбаря (житницата) и което жито ви се ареса, отъ него земете, колкото крини ми се пада, хемъ ги искумулете; Бе то май, тъй не му е реда, продължаваше да говори дядо Еню на черковнитѣ епитропи, то сѣки трѣба да си земе въ човалчето житото, и да ви го донесе на краката, а не вие да ходите и да ви лаятъ селскитѣ кучета; не ви се плаща но петь, по петь.

—Бе ние сме *каилъ* (благодарни) сѣкому да идемъ на кжщата, и по единъ, и по два пжте, да го даде съ добро, нъ яли че додѣто не имъ идемъ по десѣтъ пжте на вратата и, най-сѣтнѣ, на панагонъ изедемъ и по нѣколко псувни, че едвамъ като съ клѣщи го изваждаме изъ хамбарътъ му, отговарѣхж черковнитѣ епитропи.

— Май-съсъ хора, бей! подземѣши и дядо Славъ съ очюдвание, по харманъ (вършитба) десѣтъ тапанари—цигани, и двайсѣтъ дервиши просѣци да ни доджтъ, ще ги дикисаме (подаримъ) кого съ по лопатка, кого съ по копанка жито; а кога за даскалъ, за попъ, оптягаме се, *като нехвелаво добиче иръдъ ръка.* Кога ще станемъ хора,—не знамъ.

Черквата, или школьото се поискжртиле, и трѣба да се позамажатъ макаръ срѣщо Великдень. Дядо Славъ, и дядо Еню не стоѣхж да се одумватъ, въ такъвъ случай, както правятъ много селени: това трѣба да се направи, хадите да се сберемъ, да го направимъ, не бива тъй, и много такива празни заканвания и, този на онзи, онзи на онзи, най-сѣтнѣ, станатъ та се разидатъ, и сичко остало на дума. Нъ

Digitized by Google

дядо Славъ не отиваше да си тръка на празно зжбитѣ: станеше, идеше при добриятъ си съсѣдъ дядо Еня, подберѣхж съ себе си, дъщеритѣ си, синоветѣ си, сами запрѣтняхж крачолитѣ, единъ вода носи, другъ калъ забърква, другъ измазва пукнотинитѣ, момитѣ, женитѣ заливосватъ съ бяла пръстъ, че токо видишь и отъ околнитѣ кжща женитѣ отъ срама, нададжтъ на помощь, и, безъ много канения, одумания, черквата, училището, вънъ—вътрѣ, въ единъ денъ сж бѣлнале и свѣтнале.

Въ едно село, самъ единъ човѣкъ, да бжде надстоятель надъ общеполезнитѣ, малко признати въ то врѣме, заведения, то е бивало и тѣжко и мжчно, но щомъ е имало двама въодушевени съ една и сжща мисълъ, тѣ сж можали да извършватъ твърдѣ много.

Дядо Славъ и дядо Еню, само това що сж ядели е отивало на особно, а сичко друго, и мисълъ, и дума, и работа, и веселба сж биле у тѣхъ еднакви, братски и нераздѣлими; това щото кажеше едина, безъ друго ще бжде удобрѣно и отъ другия:—така, и така да направимъ, съсѣде, кажеше едина,—и азъ тъй мислѣхъ, отговареше другия. Неможаше да бжди да има у едного увеселение, свадба, или роднинско угощение, софра, както обикновено правятъ по селата презъ зимнитѣ коладни празници, по заговѣзни, по Великденъ, та да не бжде и другия у тѣхъ на първо мѣсто.

По характерътъ си малко различавахж: дядо Еню бѣше кротъкъ, сладкодуменъ, по вече слушаше, а по малко приказваше, нъ като кажеше вѣднжждъ дума, то като да я заковаваше съ гвоздей—казваше я на мѣсто. Не излизаше често по сбирни, които ставахж повечето срѣдъ селото, или предъ селска-

Digitized by Google

та кръчма, нъ кога да се покажеше, сички го посрѣщахж съ голѣмъ почетъ. Той само слушаше, а като го знаѣхж селенитѣ, че той не обича много прикаски, приказвахж по малко, и само това, което трѣбаше. Ако видеше дядо Еню че е нужно, и ще е полезно да се смеси въ селскитѣ имъ прикаски, той кажеше една, двѣ и, млъкнеше; ако ли видѣше че безъ дядо Слава не ще свърши нищо, той си примълчеше, и идеше при съсѣда си за споразумѣние.

Напротивъ, дядо Славъ бѣше приказливъ, нъ припрянъ въ прикаскитѣ си, и по нѣкога строгъ. За нѣщо общеполезно той по напрѣдъ ще расчювърка, и ще отвори прикаската му, нъ, разбира се, ако по преди сичко бѣ обмислено помежду него и съсѣдътъ му дяда Еня. По нѣкога дядо Славовитѣ думи бивахж остри, нъ като памѣстото си, неможаше никой да му възрази.

Еднъждъ на дяда Слава разбойницитѣ му откраднале единъ чифтъ волове; кому другиму да иде да се оплачи, ако не на мѣстний градский управитель (паша)?

— По кое време ти се откраднахж воловитѣ? попиталъ го пашата.

— Нощѣ, паша ефенди, когато сички въ кжщи бѣхж заспали, отговорилъ дядо Славъ.

— А защо не е стоялъ нѣкои буденъ да паза воловетѣ? попиталъ пакъ пашата.

— Ние знаемъ, паша ефенди, че има зарадъ насъ кой да стои буденъ, и да ни запазва отъ сѣко зло, а това, подиръ Бога, сте вие; ние си спимъ спокойно, като се надѣваме че вие стоите надъ насъ будни, отговорилъ дядо Славъ серпозно; пашата го изглѣдалъ на криво, и го испждилъ.

Digitized by Google

Дядо Славъ и дядо Еню, бѣхж близосѣди, единъ пжтъ ги дѣлеше. Въ дворовете имъ, въ имуществото имъ, имаше голѣма разлика.

Дядо Славъ бѣше по състояние срѣдня ржка селенинъ, имаше двама сина уженини, единъ момъкъ; момичета нѣмаше, а дядо Еню бѣше доста богатичъкъ; имаше двама, трима ратаи, синове нѣмаше, имаше три джщери отъ които двѣтѣ уженени, най малката момиче на 13—14 годинки на име *Златка.*

Дядо Славъ се занимаваше повече съ селски общи работи: черковни и училищни, по това домашнитѣ му работи отивахж мудно; дядо Еню не бѣше толко страстенъ къмто общитѣ работи, той бѣше робъ надъ свойта селска работа, нъ като додеше на дѣло, той бѣше първъ съ помощьта си.—Ти, казваше той не дяда Слава, поведи думата за учитель или училище, докарай работата до помощь, азъ ще поведж пъкъ съ пари. И наистина, сполуката се увѣнчаваше. Щомъ додѣше за помощь, дядо Еню бѣ пръвъ, сто гроше ли му поищѣхж, той щѣше да даде 150, и по него се повождахж и другитѣ.

И дядо Славъ. и дядо Еню бѣхж родители чадолюбиви, милозливи, кротки, такива, каквито днесъ рѣдко се срѣщатъ и у градищата; макаръ и двамата неграмотни, тѣ бѣхж повече българи отъ тия, които бѣхж прочели *царственникътъ* отъ кора до кора; тѣ бѣхж повече народни отъ колкото тия, които само когато се напиѣхж се въодушевляваxж отъ новитѣ народни пѣсни, и декламирахж стиховоренията на *Раковски*; тѣ бѣхж християни, и повече християни, отъ колкото тогивашния богословъ—издатель на в. „Слава“; тѣ ставахж често, ту черковни епитропи,

Digitized by Google

ту училищни настоятели, нъ никога селски чорбаджии.

На два пжте бѣ дохождалъ въ селото имъ Филаретовъ, който първия пжть бѣ гостенинъ на дяда Славя, втория пжтъ на дяда Еня; чрезъ своитѣ сладкодумни наставления, Филеретовъ бѣ влѣзылъ цѣлъ-цѣлиничакъ въ тѣхнитѣ сърца, въ тѣхнитѣ прости души. Дѣ сѣднѣхж, дѣ станѣхж, за него приказвахж, и съ него се проговарвахж. Кога да разсжждатъ съ съселинитѣ си за нѣкое общеполезно дѣло, тѣ, за потвърдение на думитѣ си, не говорѣхж вече: „както рѣкълъ онзи", нъ говорѣхж:„ както каза Саввата" (защото думата Филаретовъ не можахж твърдѣ да я скопосжтъ).

XXXVII.

Тжжно пжтуване.

Тѣжко бѣ пжтуването на двамата братя презъ гората *Дели-орманъ*, тѣгота припадаше на тѣхнитѣ млади, още неопитни сърца, като си примислѣхж защо да има по свѣта такива звѣровити хора, които да глѣдатъ злѣ да ухапятъ човѣка, който, далечъ отъ да имъ е направилъ нѣщо зло, нъ още се е постаралъ по възможности за доброто на неговитѣ ближии, на неговитѣ еднокръвни братя! Тѣмъ, въ тия минути, Тодю се прѣдставеше по опасенъ и отъ най свирѣпитѣ звѣрове, когато отъ тѣхъ можъ да се отбранишъ, а отъ него—не; още че и тѣ сж нечювственни, а тоя човѣкъ, който е роденъ да ти бжде

Digitized by Google

братъ, защитникъ, у когото тупа сърце, като и у тебе, който знае що е душевна мжка, що е наказание, що е страдание, той да бжде до толко немилостивъ, до толко свирепъ, ?!.

А гората Дели-орманъ въ това лѣтно време бѣ овѣнчана съ сичката си пълна красота и природно величие: високоперясти джбове, на които гжстолиственнитѣ расперени клонаци, правѣхж небето непроницаемо; гжста сѣнка надъ дебела морава, животворенъ чистъ и пречистъ въздухъ, пѣянията на разни горски нтици. Такива и други приятни красоти, каквито особно Величко, като отдавна не виждалъ, трѣбаше сега да го привличатъ, трѣбаше да му е драго, че му сж е паднало случай да мине презъ такива мѣста; нъ въ неговитѣ сега свити и стѣснени гърди, въ неговото убито сърце, не бѣ остало мѣсто за подобни наслаждения. Клетитѣ! тѣ въ невинната си още младость, гледахж на хората, като на непорочни ангели, родени, дошле на земята само да създаджтъ земний Рай, безъ още да бѣхж разбрали, че помежду тия хора има и такива, които като да сж излѣзли изъ ада, за да създаджтъ отъ тоя отъ Бога благословенъ Рай—вѣченъ пакълъ!

Клѣтитѣ! незнаѣхж, и неможахж даже и да си въобразятъ, че средъ това потжнало въ злобна тиня човѣчество, не само има признателность, нъ то често бива до толко неблагодарно, така ехидно, щото, освѣнъ като те докара до такова отчаение, щото да не помисляшъ и за брата си, нъ ако той е потжнжлъ ти още да го натиснешъ по злѣ да потжне, щото да не може да се исправи и да те хапи, нъ те докарва и до тамъ, дѣто самъ да се кусишъ, да се кжсашъ, да се раздирашъ вътрѣшно за дѣто си

Digitized by Google

гноилъ гърдитѣ си, и си губилъ жизненни сили ужъ да въздигнешъ тоя човѣкъ така, щото ако той е *благъ* да бжде *иръблагъ*, ако е *милозливъ*, да бжде *много милозливъ*, ако е *любезенъ* да бжде *прелюбезенъ*, и най сѣтнѣ, да въздигнешъ въ него това свято чювство: „Любите другъ друга!“

А колата на дяда Слава търъ-мъръ върви и се търкаля тръскащицъ се по неравнитѣ горски пжтеки. Двамата братя зяпатъ едина на лево, другия на дѣсно; тѣ мълчатъ, не си проговарватъ, дори и отбѣгватъ да срѣщнатъ поглѣдитѣ си, ако едина би се вглѣдалъ въ нажаления поглѣдъ на другия, безъ друго би отпуснжлъ сълзитѣ си, че по него и втория.

Дядо Славъ и дядо Еню, знаѣхж що ще да каже да се отдѣлишъ тъй изненадѣйно отъ своятъ си градъ, или отъ своето си село, и да тжжишь, за него, и за това не искахж втарасо да започнжтъ раздумванията си, но се задоволяваxж да говорятъ помежду си:

—А бе че туй *мемлекетъ* ли е? говорѣше дядо Славъ на дяда Еня, упостялъ му сж е такъвъ мерешки мемлекетъ; то, нито му се хората—хора, нито земята—земя, нито водата—вода.

—Че тукъ, незнаешъ ти, отговори дядо Еню, тукъ е гагаузлукъ, дѣ тукъ българе? българията е по насъ, тукъ сж повечето мамалигари и беломорски просѣци.

—Азъ незнамъ, нъ никакъ неможа да сж договедя каква рода хора ще бждатъ тези? Дѣ сж нашитѣ стегнати, спретнати, лични селени? тукъ азъ по край дунавскитѣ страни неможахъ да видя приличенъ селенинъ ки? Наложили на главитѣ си едни широки паралии, разгърдени, извадили дългата си кирлява риза отвжнъ гащитѣ, които ги държи само единъ вракозунъ, нѣма опасъ, нѣма нищо.

Digitized by Google

—Че тѣ тевекелъ не ги казватъ *расиасанитѣ* (власята). Да не сѣкашъ че у тѣхъ има и други дрѣхи като у насъ по нѣколко ката, че и празнични, туй е то у тѣхъ, *що на върлина, то и на гърбина*, въ кжщи, ако попиташъ, *съ иръ̀тъ да се завъртишъ, не ще има какво да закачишъ.* Помнинъкътъ имъ, *днесъ исчукватъ, днесъ го исиукватъ.* Освѣнъ мамули, друго не сѣятъ; който отъ тѣхъ има за цѣла година малай (мамулено-кукурузено брашно) отъ него по богатъ нема. Сичката имъ покжщнина е единъ чювенъ като тенджера, набърбутятъ я съ малай, наджоскатъ се добрѣ, и хади по балтитѣ, кой да лови риба, кой да рѣжи папуръ; женитѣ имъ, момитѣ имъ, като нашитѣ не мислятъ да преджтъ, да такжтъ, че да облечатъ насъ, себе си, че и *даръ* да приготвятъ. Влахинката истжче една рогозка, нарамчи я сама, занесе я на пазаръ, продаде я, купи соль, сапунъ и нѣколко лакте гнила басма, и това си е то. Азъ ги зная тѣхъ. Дядо ми е дохождалъ тадѣвасъ да прикупува солена риба, много нѣщо ми е расправялъ той; че бѣше се поналапалъ и съ влашки; разбираше влашки езикъ.

—Голѣма дивота, незнамъ, че и земята му дива, азъ мислѣхъ че тукъ като водисто мѣсто, като минува такава голѣма рѣка, кой знае какви гори трѣба да има, пъкъ то, и до брѣговетѣ на рѣката ходихъ —диви върби, колкото щешъ. Дѣ нашенско, дѣ нашитѣ балкани, дѣ нашитѣ бистри води? тукъ пихъ еднжждъ вода, три дни сърце ме присвива;

—А ми ти не разбирашъ отъ псувнитѣ имъ, то да та догнусѣе да ги слушашъ; мръсни сж въ устата, дядо ми расправеше и за псувнитѣ имъ.

—Азъ чувахъ като се попържатъ, нъ не му отби-

Digitized by Google

рамъ ки? Кручата, мручата, свжнтулъ, блъскахж и повтарѣхж често.

При тия простички разговори, двамата братя, не можихж да се сдържатъ отъ смѣхъ.

— Тъй е, момчета, хичъ да не ви е мило за тези мѣста. Вие еднъждъ да стжпите въ нашенско, още единъ пжтъ, на да ли ще си и помислите за силистренско. По насъ е питомия, тукъ е дивотия; хеле да додѣши Ангелушъ по нашенско, салтъ наший попъ му стига; тевекелъ не казватъ, *не е лудъ, който изяда два зелника, ами който му ги дава*; че и Ангелушъ намѣрилъ дѣ да си разиграва коньтъ. Попъ имаме ние, не е шега, по цѣла Румелия такъвъ попъ се не намира?

— Чунки и ние бая цвѣте бѣхме преди да имаме училище, възрази и дядо Еню, сполай му на днешния попъ, е, са, то какви даваци щѣхме да бждемъ и ние днесь.

— Саввата, Саввата! ми кажи ти мене, той насъ на хубаво испидепса. Дѣ такъвъ човѣкъ? Силистренско и на сжнѣ не е виждало като Саввата човѣкъ; за тѣхъ Анегелушъ, Ангелушъ!

Величко, като чю това име полюбопитствува да узнае, кой е този Савва; той е чувалъ за двама Савовца, единъ *Доброплодний*, другия *Филаретовъ*, за послѣдния бѣ чувалъ да се хвали и въ Русия — А кой е този Савва? попита Величко.

— Той си има и единъ *аджейбъ* прякоръ, нъ не ще можа да го сбляхосамъ .

— Да не е Доброплодний?

— Не е

— Ами да не е Филаретовъ?

— Хж, хж, господъ здрави да ти дава, сполучи го.

Digitized by Google

И захванж дядо Славъ да расказва на дълго и широко за Филаретова, какъ е дохождалъ въ селото имъ, какъ сж го посрѣщале, испроваждале, какво ги е поучавалъ, и въ заключението си каза: — Сичко хубаво, ама насъ май на този редъ не ни бива, останахме безъ даскалъ. Нъ Господъ добъръ. Додѣто имаме съ себе си, като васъ двама момци, ние безъ даскалъ не ще останемъ.

— Величко се поусмихнж.

— Ами знаете ли вие момчета, каза дядо Еню, като да искаше да обърне прикаската на друга страна, че на добъръ денъ ще пристигнемь въ наше село? Въ други день е Илинъ-день, ние имаме *сборъ*; е чи пъкъ сборъ ли става въ наше село? то цѣли 20 села се покъртятъ за нашенский сборъ.

— Истинна ли е? попита засмѣно Величко.

— Какъ, истина, ще видите я. Хади Дядо Славе, карай бърже тая клюса, да стигнемъ единъ денъ напрѣдъ, че да се поприготвимъ.

— Бе поспрѣхж май, гарги ги ели, че то, казахме я, по силистренско и трѣва не никни, толкози е благословенъ Ангелушевътъ кракъ; три дни добичета сухата земя грезохж.

— Че кога ще стигнемъ? потпита Милку.

— Ако е рѣкълъ Господъ, тая вечеръ, рано, кжсно ще пристигнемъ. — Отъ първи питли порано не можемъ стигна, отговори дядо Еню.

Нека оставимъ нашитѣ пжтници да слѣдватъ пжтятъ си, а ние, не ще е излишно, да се позапознаемъ въ кратцѣ и съ *Филаретова*, комуто името нѣколко пжте спомѣнахме по горѣ.

Digitized by Google

XXXVIII

Савва В. Филаретовъ

За да обикнемъ добритѣ хора
Намъ не ни трѣба тъй много врѣме,
Двѣ—три недѣли—или четири,
Безъ много думи, безъ увѣрения,
А тамъ усѣщашъ, какъ ти въ сърцето
Любовъ и дружба са вкореняватъ . . .
. . . . . .

(Стихотворения отъ *С. В. Филаретова* за *Катранова*).

С. Филаретовъ сж е поминжлъ отдавна. Той е билъ български народенъ учителъ, това знаемъ, и нищо повече. Знаемъ, обаче, и това, че той е забравенъ. Напразно говори *И. С. Тургеневъ* въ предисловието на своитѣ *сжчиния*, относително другарътъ и приятелътъ на *С. Филеретова — Катрановъ*, така: *познакомившисъ съ болгариномъ Катрановимъ* (лицомъ, какъ я узналъ впослѣдствии, нѣкогда весма извѣстнимъ, и до сихъ поръ не забитымъ на своей родинѣ)... жално! когато *Филаретовъ*, който е учителствувалъ толко години въ българи я, едва ли се помни, та покойния *Катрановъ* ли, който съ цѣлъ да бжди полезенъ на отечеството си, не успѣ, слѣдъ учението си въ странство, нито да стжпи въ него, а камо ли и да му спомогне, и загина въ чюждина, ни милъ, ни драгъ, та тоя—злощастниятъ ли да се помни?

И тъй ние нищо положително не знаемъ за Филаретова: дѣ, и кога сж е родилъ, дѣ именно сж е въспиталъ, дѣ и дѣ е учителствувалъ*), кога и дѣ сж е

*) Прѣди отиванието си въ Росия, знаемъ само, че той е учителствувалъ въ г Шуменъ презъ год. 1849, и училището му бѣ една стара кжща. А слѣдъ завращанието си отъ Росия знаемъ отъ

Digitized by Google

поминжлъ, въ коя година, въ кой месѣцъ и прочее.

Нъ ние не пишемъ *биография*. Въ днешнитѣ времена, нашитѣ списатели правятъ биографии (животоописания) само на живитѣ хора, т. е. кадятъ имъ тимиянъ при-живе, кой знае защо; види се за това, защото отъ живитѣ можемъ да учакваме нѣщо, а отъ мървитѣ що—?!!!

Нъ сега е мракъ, тъмнина, ще додѣ обаче редъ и ще се разясни, и тогива ще историята, тая безпристрастна уцѣнителка да извади на бѣлянка, да се произнесе, както за извишенитѣ до небеса подвиги на мнозина, тъй и за скромнитѣ забравени, затжпкани въ черната земя, *не буйни подвижници, обагрени съ кръвьта на хиледи невинни жертви—позоръ и злочестина на мнозина, а честь и слава за никого*, нъ такива, които тихо и кротко, безъ шумъ, добросъвѣстно сж испълнявале, въ границитѣ на свойта възможность, на своита благотворителна дѣятелность, изискуемиятъ съврѣмененъ дългъ къмъ отечеството. Не еднъждъ ни е дала примѣри историята, че сѣкога кроткитѣ, тихитѣ течения на рѣкитѣ сж биле *Божя благодатъ*, а буйнитѣ, свирепитѣ — Божя проклѣтия. Историята си има своя послѣдователность.

С. Филаретовъ бѣ учитель, и такъвъ учителъ, какъвто въ тѣхъ времена сж срѣщаше рѣдко, а днесъ още по рѣдко. Отъ се сърце, и съ распаленна ревность залягаше той за образованието на юношеството. Характеръ самоотвърженъ, свободолюбивъ, искренъ любезенъ до не май кадѣ, прпвлекателенъ съ добри-

„Цареградский вѣстникъ“ че е учителствувалъ въ г. София, дѣто за първъ пѫтъ е уредилъ, както трѣба, Българско училище (гледай „Цареградски вѣстникъ“ Но 361 год. 1858. „Извлечение изъ уставътъ на Софийското българско училище, нареденъ отъ главний учитель Савва В. Филаретовъ. София 1858. Декем. 19.

Digitized by Google

нитѣ си, по които се обичаше, уважаваше, и отъ ученици, и отъ сѣкого кой би го видѣлъ, и кой би се разговорилъ само единъ пжтъ съ него. Той бѣ учитель и въ г. Шуменъ. До неговото време гърцкитѣ учители, препоржчвани отъ тогивашнитѣ фанараоти владици, тези учители, които бѣхж въ силата си, и на които едничкото имъ достоинство бѣ да се гордѣятъ повече съ сладкото си пѣние въ черквитѣ, и на които едничката имъ способность бѣ да препоржчватъ гърцкиятъ — еленски языкъ за божественъ, извѣднъждъ паднжхж и се сбутурясахж прѣдъ отеческитѣ неуморими проповѣди на Филаретова: „Да обикнемъ, и да радимъ за своето си.“ Гърчолията остана задъ вратата.

Най отличната, най благородната, най-похвалната черта на Филаретова бѣ голѣмата му наклоность да разбуди селската маса. Той обичаше селенитѣ, и, може да се каже, много повече отъ гражданитѣ, и наистина въ тѣхъ времена тогивашнитѣ простодушни селени бѣхж за обичане. “Гражданитѣ, говорѣше той, иматъ възможность, иматъ до нѣкадѣ срѣдства, иматъ и помежду си тукъ тамъ да блѣщукатъ хора патриоти, постепенно тѣ пжтъ се развии, нъ кой ще се застжпи въ това отношение съ селенитѣ?“ Въ празниченъ день неговитѣ расходки бивахж по селата: да прибира на около си селенитѣ, да имъ говори, да възбужда въ тѣхъ съзнание, че тѣ сж въ които сж е запазило сичко свято, народно, и че тѣмъ предлѣжи честито бжджще, и че колкото е нужно на гражданитѣ учението, за тѣхъ е нужно много повече, и че тѣмъ принадлежи повдиганието на българщината; това бѣ цѣльта на неговата расходка, и кога сполучеше отзиви на своитѣ съвѣти, самоудоволствието

Digitized by Google

му бѣ голѣмо. Когато да додеше *расиусъ* (ваканция), той отиваше още въ поотдалеченнитѣ села, и сички тия пѫтувания правеше на свои разноски, отъ неговата скромна плата (гроши 5000 годишно). Носѣше съ себе си разни дребни книжки, календарчета, писалки, хартии, и, дѣто имаше училище, което бѣ голѣма рѣдкость въ неговото време, поиспиташе ученицитѣ, помилваше ги, погладѣше ги по косичката, и ги надаряваше.

По поводъ на първото *испитание* въ г. Шуменъ за което помѣнахме по горѣ (въ времето на това испитание Фаларетовъ не бѣ още въ Шуменъ) малкото учители по селата се подбудихѫ да правятъ и тѣ, подъ сѫщата форма, селски годишни испитания

Обикнатъ Филаретовъ отъ селскитѣ учители, священици, първенци селени, тия го имахѫ за голѣма честь, да го поканятъ на испитанията си. Каква бѣше радостьта на Филаретова, когато той получваше подобни покани! когато самъ той, безъ да го канятъ, му е било приятно и драго да иди да посети благонадѣждитѣ си селени, то съ колко повече драгость бѣ готовъ той да иди тамъ, дѣто го поканѣхѫ! Въ такива случай за него уморяване нѣмаше: въ черквата, въ училището, преди испитанието, послѣ испитанието, въ селскитѣ кѫщи, които сѫ считахѫ за много честити съ такъвъ единъ гостенинъ, като си отворѣше Филаретовъ сладкитѣ уста, то колкото говореше, говореше му се, защото имаше кой да го слуша. А за слишателитѣ то бѣ радость, драгость неисказана; тѣ неможахѫ да му се наслушать. При многото гозби и угощения, които му се предлагахѫ отъ гостолюбивитѣ селени, Филаретовъ често се връщаше гладенъ; въ устата му плюнка не оставаше съ

Digitized by Google

която да приглътне залагътъ си. За посрѣщанията, за испроваждания̂та отъ селенитѣ, не ще и дума. Тѣ сѫ биле тъй тържественни, съ ученицитѣ му, съ учителѣтъ му, съ свѣщенникътъ му, съ селенитѣ му, тъй сърдечни и любезни, щото днесъ тия, които искатъ съ сила, съ пари, съ подкупване да го направятъ, за да удовлетворятъ наглото си славолюбие, трѣба да позавидятъ на Филаретова.

XXIX

Свиждание и сговоръ.

Нашитѣ пѫтници слѣзохѫ въ селото Ч.* единъ денъ преди *сборътъ*. При сичко че сборътъ бѣ на утрѣшний день, но множество сборени отъ околнитѣ села сновяхѫ изъ улицитѣ на селото Ч* новечето отъ тия подранили гостени бѣхѫ млади мѫже, момци, момчета; женско, старо, твърдѣ се не виждаше.

И примяната, и лицата на тия селени изглѣдваше съвсѣмъ отлично отъ тия по силистренско. И младитѣ му, и старитѣ му, посѣхѫ почти еднакво. Съ подрѣзани коси, съ средни хобави калпаци, съсъ сукнени, или абени край крайщата съ гайтанъ шити салтамарки (горня дрѣха, въ видъ на контошъ, или кѫса до поясъ абичка) подъ салтамаркитѣ елече прибрано, закопчано отъ долу до горѣ, дори до подъ гушата, долу припасано съ червенъ опасъ; подъ елечето чиста бяла риза съ чиста пазва, на която само писанното огърле се глѣда около шията, и пъстритѣ рѫкави до рѫцѣтѣ; потури (калци, гащи) отъ черни тън-

Digitized by Google

ки димии, съ прицвжкнати крачюли, шити съ нѣколко реда черъ гайтанъ; чорапи бѣли, обуща отъ черъ или червенъ сафтиянъ. Поглѣдъ уменъ, любезенъ, приличенъ, като на доста образованни хора.

Съ единъ кротъкъ вървежъ, съ една умилна отнаска, единъ къмъ другъ, съ едни тихи и любопитни разговорки, тѣ сѣга вървѣхж повечето къмъ една посока — къмъ училището, което бѣ средъ селото въ черковния дворъ. Двамата братя, на чело съ дяда Славя и дяда Еня, вървѣхж срѣдъ тая върволица отъ млади селени, поздравляваxж сѣкого, и сѣки отъ тѣхъ, отъ селенитѣ, които гледахж тия отлични гости, придружени съ познатитѣ тѣмъ и почитаеми старци, отварѣхж пжть, и приемахж поздравленията имъ съ една смиренна вѣжловость. Двамата братя искахж да се видятъ по преди съ похвалниятъ имъ отъ старцитѣ священникъ—попъ Захарий.

Попъ Захарий бѣ родомъ отъ с. Жеравна: той е билъ ту търговецъ, ту градинарь, ту овчарь, ту пчеларь, най послѣ учитель, че най-послѣ и священикъ.

Отржканъ изъ помежду другитѣ си занятия въ които неможа да има щастие, той, като грамотенъ, чюдо за тѣхъ времена, вдалъ се бѣ съ голѣма ревность, прѣди да се ржкоположи, въ занятието учителство. На неговото примѣрно учителство, на неговото сега священство се дижжи окопитванието на тия селени, за които поговорихме, и ще поговоримъ.

А какъвъ Божий човѣчецъ бѣ тоя попъ Захарий, Богъ да го прости!*) като и сега да глѣдамъ неговото усмѣно, миловидно лице, като и сеге да чувамъ

*) Попъ Захария убихж презъ г. 1870 на пѫтя между Варна и с. Гебедже като бунтовникъ.

Digitized by Google

неговитѣ сладки, весели, пълни съ сърдечна откровенность, думи. Не бѣше празнословецъ. Отворѣше ли си устата да говори, ти учаквай да чуешь отъ него, или за нѣкое похвално дѣло, за което сѫ е запѫнѫлъ, или за нѣкои негови стари примѣрни патими, или похвалби за нѣкои неговъ добъръ селенинъ, или прѣпоржка на нѣкоя добра книга, която наскоро си бѣ купилъ. А отъ себе си, отъ положението си, благодаренъ, благодаренъ, то като да нѣмаше въ свѣтътъ по честитъ отъ него, ако и да нѣмаше една забита клѣчка, а живеѣше подъ широката училищна стрѣха.

Преданъ отъ сърце и душа въ испълнението на своитѣ духовни обязанности, той не си допущаше, не прощаваше самъ на себе си, чрезъ никакви празни извинения, да каже, че азъ не си отстояхъ въ службата, по еди-кои, и еди-какви причини. Трѣбаше ли да си направи вечерното богомоление, той не гледаше че има гости, ставаше, отстраняваше се и си свършваше *повечерието*. Въ извѣстии дни, трѣбаше ли да държи правило—да служи' той си отслужваше, ако и въ черквта да присѫствуваше само кандиларътъ. Той не оправдаваше тия священници, които сѫ ленѣхѫ да служатъ, защото нѣмало било народъ въ черка.—Нин сме ходатаи предъ Бога за паството си, думаше той, то ни дава прихраната, и ние трѣба да се молимъ особно за отсѫствующитѣ.

Едничкото неудолствие на попъ Захария за сѣга бѣ, че селото бѣше останало безъ учитель, а той безъ другарь, помощникъ, сътрудникъ и утешитель.

Когато влѣзохѫ двамата братя въ черковния дворъ, намѣрихѫ го почти пъленъ съ селени отъ раз-

Digitized by Google

ни села, помежду тѣхъ и попъ Захарий; имахж нѣщо съвѣщание.

Ахъ! какъвъ хубавъ небесенъ, Божественъ даръ е искрѣнната, нелицемѣрната непредпазливата, вѣрна сърдечна откровенность! Нѣмаше тогива партии, партизани, нѣмаше прѣдатели и мними черни души, отъ това и нѣмаше нужда за предпазвание единъ отъ други, нѣмаше нужда да се душатъ и миришатъ па тогава да се сближатъ.

—Глѣдай тия момци, че за Савата не питай, проговори дядо Славъ на дяда попа, и това му бѣ сичката препоржка, и това бѣ достаточно да се срѣщнатъ два любезни погледа, да се стиснжтъ двѣ три приятелски ржцѣ, да се слѣятъ двѣ отдѣлни раступани сърца.

Усмихнатиятъ до уши попъ Захарий, който въ тая минута не се знаѣше на небето ли е, на земята ли е, оттегли се отъ събиранието съ новитѣ си гости и съ двамата старци, насѣдахж по тревата колѣно до колѣно, и слѣдъ обикновенитѣ запитвания гоститѣ отъ дѣ-на-кадѣ, какъ тъй да се случи да минжтъ презъ скромното имъ селце, откри имъ цѣльта на събиранието. Сички селени отдалечъ глѣдахж на новитѣ си гости съ едно дълбоко уважение, като на подкрѣпители на тѣхното намѣрение.

—Благодаря по напрѣдъ на Бога, и послѣ на тия добри старци, каза Величко, слѣдъ като изслуша священика, за дѣто тѣ ни поведохж и доведохж въ една страна, въ която ще можемъ заедно, съ васъ, да поработимъ по тжзъ благородна цѣль, за която насъ сега гонятъ отъ силистренско. Ако Богъ е благоволилъ нис ще благополучно да искараме на глава, не само тая, много лесна за мене работа, нъ и други по мжч-

Digitized by Google

ни, много по полезни, които азъ вече съмъ скроилъ, нъ позволете ми да ви попитамъ само едно нѣщо: сичкитѣ околни села съгласни ли сѫ?

—Не само че сичкитѣ села сѫ съгласни, нъ ние, за сѣки противенъ случай, имаме помощьта, подпорката, защитата и на най-първитѣ граждане отъ гр. Шуменъ, отговори отецъ Захарий.

—Тогива „напрѣдъ“! изговори Величко, и скочи на крака. Насърченъ отъ тия, Величко застоя правъ предъ цѣлото събрание, трогнатъ отъ единодушието, отъ благородната цѣль която въодушевяваше тия добри селени, той, въ видъ на *слово*, исказа една такава поощрителна речь, съ такава распаленность, щото сѣки усѣти, като да му се зададе сърце при единъ въображаемъ страхъ отъ лоши послѣдствия.

—„Нашиий сборъ ще се обърне на тържество; утрѣшний день, трѣба да бѫде за насъ день Велик-день, какъвто не е бивалъ до сега,“ извика единъ младъ мѫжъ изъ събиранието, комуто името бѣ Вълчю—селенинъ, отъ сѫщото село, ученикъ на Филаратова въ г. Шуменъ. „Богъ е помощникъ на доброто—продължаваше да говори Вълчю, ето ви примѣръ: отъ дѣ до дѣ да се случи да ни доджтъ ненадѣйно, въ този часъ, тия двама добри гости? Това е знакъ, че Богъ ни ги е пратилъ за помощници и подкрѣпители. Дръжте се, да се държимъ! Нѣка се уловимъ рѫка за рѫка, и нищо да не ни плаши.

—Нѣма нищо да ни плаши, ние не сме зайци, изговорихѫ повечето отъ събранитѣ — реченно и свършено.

Събранието се разшумуии, сѣки се расприказва весело, гордо, и като да бѣхѫ въ нетърпение да чюятъ послѣдното рѣшение. Сички, единъ презъ други,

Digitized by Google

се надприварвахж да се ржкуватъ съ двамата братя, които посрѣщахж сѣкиго любезно и усмихнато.

* * *

Прѣзъ нощьта, срѣщо *деня*, когато до полунощи още селскитѣ димници кадяхж, огнища свѣтяхж, вратници скжрцахж, по дървотницитѣ дърва се сѣчахж, кучета лаяхж, тукъ тамъ домакини посрѣщахж закжснелитѣ си сборени, и се чувахж тихи глъчки, въ седската малка черквица още свѣщь свѣтяше, а изъ вътрѣ още се щуряхж четири лица: двамата братя, священикътъ и Вълчю.

XL

Тържество въ селото Ч*.

„Долу Гърцката патриархия!“
„Да живѣе Иларионъ Българский
Екзархъ!“

Сутрѣнъ рано служба се служи въ черквичката въ с. Ч*. *Сборени* — селени, както отъ селото Ч*, тъй и отъ околнитѣ села, иджтъ и приижджтъ повече и повече. Черквичката се пълни и препълня. Нъ що е това що привлича, повече отъ другъ пжтъ, вниманието на приходящитѣ въ черквата? Що е това извънредно явление, каква е тая небивала до сега картина, която изведнъждъ се прѣдставя прѣдъ набожния селенинъ и го прави неволно да си приполвя кръстътъ, дори и да забравя свѣщицата си да припали? Що е това, което прави сѣкиго да се за зяпва захласнато, и да си втренчва очитѣ въ това изненадѣйно за него представление? А священникътъ

Digitized by Google

си служи съ обикновенното благоговѣние, нъ защо и той, като никога, често подига завѣсата надъ царскитѣ двѣри и поглѣжда на нѣщо? И пѣвцитѣ—учителитѣ отъ разни села, и тѣ пѣятъ, както винаги, а защо и тѣ често се обращатъ задъ гърбомъ и растревожно поглежджтъ къмъ владишкия тронъ?

Що е това?

Никога не е билъ почерненъ, мраченъ и грозенъ тъй владишкия тронъ, както сега: една черна завѣса го покрива отъ горѣ до долу, въ видъ на черенъ саванъ надъ простряпъ мъртвецъ. Дванайсетъ свѣщи горятъ вътрѣ, нъ тѣхната дрезгава свѣтлина едва се съзира предъ освѣтената вътрѣ черква отъ множество запалени свѣщи, и прѣдъ свѣтливитѣ зари на слънцето, които минуватъ презъ олтаренитѣ два прозорца и примрѣжватъ сѣкиму очитѣ. Прѣдъ владишкии тронъ, предъ тоя сега черенъ гробъ, стои правъ като стълбъ, високъ, едъръ 40 годишенъ човѣкъ, безъ да обраща внимание на любопитното събирание, тои гаче ли е закованъ на мѣстото си, стои въ видъ на стража, и не хае. Той е Вълчю.

И двамата братя се срѣдъ учителитѣ, нъ къмъ тѣхъ сега едва ли нѣкой поглѣжда. Пряносъ (Великий входъ) мина. При наближаванието да се пѣе *Достойно естъ*, Величко се покачи по на високо мѣсто отъ десната страна на владишкия тронъ; той се приготвѣше за да каже слово. А защо въ такова едно необикновенно врѣме да се казва *Слово*, когато редътъ му е или слѣдъ Евангелието, или накрай службата?

Проповѣдникътъ почна да говори; не е нужно да се описва вниманието на слишателитѣ, както и распаленната речъ на Величка. Това го знаемъ отъ с. Алмалий. а тукъ бѣ още повече, когато на край

Digitized by Google

словото си проповѣдника още по яката изгърмя.

. . „И тая до днесъ наша православна гърцка патриархия, тая наша майка мащиха, която толко години сж е гоила отъ потътъ като отъ васъ сиромаси, която толко години, съ нашитѣ камани, нашитѣ глави е тропила, и тя днесь, намѣсто да ни благослови, тя излива надъ насъ проклѣтия—*анатема*, и тя днесъ испраща истинскитѣ ни народни български пастири въ заточение! И ни едно око не поглѣдва, не се смилява за тѣхъ, ни една сълза се не вижда да капне отъ нѣкого, и да оплаче тоя свѣтлий нѣкога за насъ тронъ, а днесь—черенъ гробъ, който трѣбаше да бжде за насъ животъ и въскресение. Братия, братия! съ какви кървави сълзи, съ какви горѣщи молитви ние щемъ исплатимъ този тѣжъкъгрѣхъ, грѣхъ, които е тѣжалъ, тѣжи и ще тѣжи на насъ и на нашето потомство?“ Проповѣдникътъ не можи да свърши, събранието се глѣдаше като иступлено; растревожаний, растрипераний, настръхналий отъ коситѣ до петитѣ Вълчю, спуква се кадѣ владишкий тронъ, дръпва черната завѣса и извѣднъждъ предъ развълнуваното събирание се открива бляскава, величественна картина. Цѣлий владишкий тронъ околовръстъ бѣ обкиченъ съ китки цвѣтя, извжтрѣ обреденъ съ разни зеленини, а срѣдъ самата срѣда голѣмъ околчастъ венецъ отъ отбуръ цвѣтя, въ срѣдъ венецътъ провесена картина, а въ картината образитѣ натримата български владици Т. Пр. *Иларионъ*, *Авксентий и Паисий*, отстранитѣ имъ 12 свѣщи горятъ.

„Долу гърцката патриархия!

„Да живѣе Иларионъ българский Екзархъ!“ истрѣщя съ високъ гласъ Вълчю и се отдръпна. И священикътъ велагласно изъ олтъртъ възгласи: „Въ пер-

Digitized by Google

вихъ помѣни Господи священоначалника нашаго Иларіона, емуже даруй миръ, здравие благоденствие“....

Тръпки обзехѫ сѣкого, безъ да знае защо. Старци опулихѫ очи, млади мѫже наведохѫ на долу очи и сълзи закапахѫ . . . и повече не трѣбаше надъ едно приготвено за подобно тържество население, и повече раздухвание не бѣ нужно на единъ пламнѫлъ огънъ.

Службата се свърши тихо и благоговѣйно. Слѣдъ черква *сборний* день се обърна на денъ *тържественъ*: благославявия, молитствувания, благодарения за избавлението отъ гърцкото духовенство на вредъ се разнасѣхѫ и повтарѣхѫ.

Двамата братя водѣхѫ отъ кѫща въ кѫша, тѣхъ не ги водѣхѫ, нъ като да ги носяхѫ на рѫцѣ, и тѣ сами чувствувахѫ че се носятъ и поднасятъ отъ нѣкоя невидима сила.

Величко наблюдаваше повечето надъ младитѣ селенчета и учителчета; той кроеше нѣщо въ себе си.

На вторий денъ, на тихъ и бистъръ умъ се събрахѫ селенитѣ отъ с. Ч*. на чело съ своя свѣщенникъ и двамата ни познати старци; сѫщо по Величково предложение бѣхѫ се събрали и по двама трима млади, стари отъ другитѣ околни села. Селенитѣ отъ с. Ч*. помолихѫ двамата братя, да остане едина отъ тѣхъ въ селото имъ за учитель, това бѣ предварително удобрено отъ тѣхъ, и остана Милку за учитель. Величко предложи своето намѣрение, което бѣ удобрено отъ сичкитѣ.

— Това трѣба да бѫде по скоро, нъ за да бѫде работата още по здрава и трайна, хубаво ще стане, ако ни додите на гости въ сѣко отъ нашитѣ села, дѣто ние за сега ще приготвимъ хората си, а вие

Digitized by Google

като додите по̀ ще заѣкчите работата, каза единъ отъ старцитѣ на име дядо Петъръ отъ селото Авренъ.

Това предложение се удобри отъ сичкитѣ събрани, това желаеше и Величко.

Събранието се разиде.

Слѣдъ нѣколко дни Величко, заедно съ добрия священикъ отца Захария, тръгна по селата на обиколка.

XLI

Засѣдание

(слѣдъ шесть мѣсеца)

„Тѣзи боси попукани крака, „тези голи загорѣли рѫцѣ, това „невежество, облѣчено подъ тия „дрипи, могѫтъ да бѫдѫтъ упо„требени за едно свѣтло бѫдѫще „на цѣло отечество. Сѫберете „тѫзи шюшлопа, която тѫпчимъ „подъ краката си, съберете я на „единъ купъ, гудете въ нея една „искра отъ огань, отъ свѣтлина, „пораздухайте я, и тя ще бѫде „въ сѫстояние да освѣтли цѣла „страна. *Не избра бо Богъ буий „мира сего.*

(В. Хюго.)

Долу до подножието на селото Ч.* е широко поле, срѣдъ полето бранище отъ дебели високи дѫбове и габари, което отъ далечъ се вижда като една кралъ Маркова зелена китка, подъ бранището висока морава, надъ моравата тъмна дебела сѣнка, а

Digitized by Google

подъ тая сѣнка, на тая зелена морава, сега насѣдале на търкало на четъ 25 старци, 30 млади мжже 10 селски учители, и до 25 млади момци-момчета. Събранитѣ сж отъ 14 села; старитѣ сж повечето родителитѣ на присжствующитѣ младежи; на средъ търкалото трима священици: попа Захарий, попъ Костадинъ отъ селото Девня и попъ Иванъ отъ селото Хждържа; до тѣхъ самъ Величко.

Дядо Славъ, и дядо Еню сж наредъ съ старцитѣ. Желалъ бихъ щото сичкитѣ *предложение* на това селско небивало до тогива *засѣдание*, сичкитѣ откровенни, простички разговори, размѣнени помѣжду събранитѣ, да ги изложа подробно, нъ за жалость, това не ще мога да го направя; минали сж се години, и мжчно може да сж припомни сичко. Можеше и това да бжде, ако че сжществувахж по тѣхъ времена, подобни на днешнитѣ *формалности*, нѣщо като *протоколи*, на които сичко бива написано на книга а на дѣло — нищо, нъ нѣмаше тогива такива измислици.

За любопитство на читателя, по долу извличамъ часть отъ запомненитѣ предложения, разговори, удобрения по предполагаемото *учебно дѣло* въ първото и едничко *засѣдание* въ бранището. А за потвърдение, щж направя извлечения, по това *учебно дѣло*, което слѣдва нѣколко години, изъ тогивашно едно периодическо списание „училище“, което се печаташе въ г. Букурещъ, и дѣто се намиратъ откжслеци—кратки сведения по вървежътъ на това толко примѣрно, народополезно дѣло.

Рѣчъ, казанна отъ Величка въ бранището предъ събиранието.

Братия!

Digitized by Google

„Повечето отъ васъ, които сте се потрудиле да почетете диешното събрание, знаете отъ малко, малко, защо сме сж свикале. Нъ азъ, съ голѣмата си радость, съгледвамъ че има помежду васъ и многома, които отъ любопитство сж дошле на събиранието, и които, вѣрвамъ, понеже не сме сж срѣщале съ тѣхъ, нищо да не знаятъ за цѣльта на това събирание. Едно, зарадъ тѣхно знание, и друго, за да може на сички изобщо да стане ясно това, което съ Божя воля, сме се заканиле да направимъ, като какъ трѣба да пристжпимъ къмъ започванието му, какъ, и съ каква леснина да го направимъ, щото никому да не дотѣгни, при това да бжде и работата трайна, виждамъ за добрѣ да поговоря връхъ сички тия, колкото е возможно по искжсичко, за да не ви дотѣгвамъ,“

—Не! не, не думай така, нѣма никому да дотѣгне; защо сме се събрали, анджакъ да слушаме, изговори единъ отъ старцитѣ.

„Една отъ голѣмитѣ Божий дарби, братия селени, е чистата за пити вода, безъ която неможи, нито човѣкъ, нито животно, нито растение, ето защо сѣко село харчи съ шепа пари, ето защо го думатъ и голѣмъ *хайратъ* за тогова, който самъ харчи, за да може въ едно село, да се докара, колкото и отъ далечь да е, чиста вода за пиене, и да си има обща селска чюшма“. Нъ пъкъ какво Божие благодѣяние е да си има единъ ступанъ въ дворътъ си една жичка вода, на своя чюшма, да му чюрчюри деня и нощя, па да си насади краи тая вода овошки, че пъкъ да си самъ съ ржката си откжсне плодъ от тия овошки, какво е това?“

—Това е едно голѣмо богатство, това е веселия

Digitized by Google

за единъ домъ, безцѣнно нѣщо е то, отговори единъ отъ учитолитѣ.

„Братия селени! вашитѣ села, които азъ обиколихъ, тези ваши села, не сж твърдѣ малки, сѣко отъ тѣхъ има по 80—100 кжщя чисти български.“

—Нашето село има до 200 кжщи, отговори дядо Петъръ отъ с. Авренъ.

—А нашето има до 250, каза и дядо Дука отъ с. Девня.

„Вие въ тия наши села нарѣдко имате черкви, а училища, тоно рече едва въ 2. 3—По приказкитѣ на мнозина отъ васъ доброжелателнитѣ селени разбрахъ, че сѣки отъ васъ желае да има въ селото си черква и училище, нъ мъчното е че, за черквата ще трѣба священикъ, а за училището — учитель, а тѣ май не се намиратъ. Тъй ли е?“

— Тъй е, тъй! издадохж се нѣколко гласа.

—Да се направи черква, или школа, то е лесна работа, изговори единъ отъ старцитѣ, това което ще стане съ пари, съ трудъ, намира му сж леснината, да сж живи християни, нъ яли че даскалъ, попъ, не ставатъ отъ дърво, да ги издяламе, не ставатъ отъ желѣзо, да ги исковеме; а безъ тѣхъ черква, училище сж като жерка безъ вода.

—Намѣстото приказка, изговорихж нѣколко гласа.

„Ето за това азъ искамъ да поговоря, и послушайте. Това което сега ви сж вижда много мжчно, ще видите че то ще излѣзе най лесно. Тези, дѣто ги казваме попъ, даскалъ, и които ги има, тѣ не сж падпале отъ небето съ кошъ, и тѣ сж биле като насъ хора, разликата е само това, че тѣ намѣсто да учатъ нѣкои другъ занаятъ, тѣ сж учили повече да четжтъ и да пишжтъ; а като до сега твърдѣ се не тър-

Digitized by Google

сѣхж, то и малцина се ударѣхж по това занятия, за това и лесно не сж намиратъ. Нъ пъкъ не сж до толкова рѣдкостъ, до колкото мислите вие, попитайте дядо Славя и дядо Еня, и тѣ ще ви кажатъ колко ги имаше край Ангелуша; нъ тукъ азъ по-напрѣдъ щж сж спрж на двѣ питания, за които моля и вие да си дадете гласътъ.

„Кой учитель, кой свещинникъ е по износенъ за едно село, този който е отъ сжщото село, или този, който доди отвжнъ непознатъ? Да подирите и намѣрите единъ вънкашенъ учитель, по-напрѣдъ вие го незнайте какъвъ е той. Случва се та намѣсто да уловите овца, вие сте уловиле—свиня. Ако той излѣзе до нѣкадѣ човѣкъ, пакъ *сполай му* ще кажете, нъ ако излѣзе нехвелавъ?то боже упази! ако е учитель, ще го теглите до годината му, ами ако е попъ?

—Аманъ, господине, не помѣнувай, изговори единъ старецъ отъ с. Равнище, не развръждай сърцето ни, зере бѣхме се злѣ налепиле съ единъ ябанецъ (страненъ) попъ, когото нито съ пари, нито съ вино можихме да наситимъ, хеле господь си го прибра, та се оттърва, и той отъ насъ, и ние отъ него.

„Нъ не е тъй съ тогова, който е отъ сжщото село. Голѣма е разликата. По напредъ вие ще го знаете какъвъ е, отъ кой родъ е, и тъй ще си го изберете за попъ, или учитель. Послѣ, като е отъ вашето село, дѣто му е кжщата, родътъ, освѣнъ че ще бжде за васъ много по-евтинъ, когато за чужденеца, трѣба да си имате грижата за сичко, нъ той ще глѣда, ще се старае, да ви пригодява, да учи добрѣ дечата ви, само да бжде обикнатъ отъ сички ви, за да бжде за много години въ селото си, и кой е този който ще пожелае тъй лесно да остави бащиното си огнище?

Digitized by Google

Още, той като отъ ваше село не ще е чюздъ за васъ: вие, дѣцата ви, сте негови, както и той е вашъ, съ повечето отъ васъ го свързва роднинска връска, той е вашъ едноселецъ, съ васъ е живѣлъ, и ще иска съ васъ да живѣе, и не ще ли се грижи той отъ се сърце за селско общо добро? Ами ако е священникъ не ще ли се грижи още нò-вече за своитѣ християни, помѣжду които смѣта да прикара цѣлий си животъ, и помѣжду които ще и да умрѣ? Ето защо трѣба сѣки отъ васъ да залѣгне, още отъ рано, щото да имате учитель, священикъ отъ вашето си село, да имате да се радвате на вашъ, тъй сѫщо както се радвате, когато имате въ дворътъ си ваша си градина отъ васъ садена, и кога си откѫсните плодъ отъ вашитѣ пристигнали фиданки.“

—Сичко хубаво, и много добрѣ ни расказа, господине, господь здрави да ти дава, нъ кажи ни сега като какъ можемъ да се сдобиемъ съ наши си хора, попове, даскале? изговорихѫ нѣколкома старци.

„Вие сте селени, отговори Величко, и вие знаете що ще каже да се приготвимъ отъ тая година, заподиръ двѣ и три. Вие не сте отъ тия бързи хора, които искатъ днесъ да побиятъ лозови пръчки и утрѣ —вино да пиятъ, вие сѣете нива, отъ която трѣба да учаквате плодъ слѣдъ година, вие посаждате лозе, отъ което учаквате грозде, вино следъ, 3.—4. години, вие още садитѣ фиданки, разсаждате ги, присаждате ги, безъ да учаквате дори сами да кусате отъ плодоветѣ имъ, нъ говорите: да насадимъ, че ако не ние, то дѣцата ни да откѫснатъ и да кажатъ „Богъ да прости“. Така ли е?

—Много право говоришъ, господине, тѫй е, прикаската ти е на мѣсто, отговори събиранието.

Digitized by Google

„Тъй като е, елате да гудимъ начало на една работа, която да бжди трайна и ползовита; не дѣйти бърза; учители ще имате тия младежи, тия ваши синове, нъ не днесь, не тая година, нъ може би слѣдъ двѣ години или три, а то ще додѣ като утрѣ. Който не започева, той, казватъ, никога не свършва, нека ние да почнемъ и колкото е възможно по-скоро, и вие не ще и усѣтите, кога сте пристигнале и привтасале фиданки отъ васъ, въ вашитѣ градини“.

„Ето моето мнение. И като каза това Величко извади изъ пазвата си единъ листъ книга и захванж да прочита:

1. Да си изберемъ едно мѣсто за срѣдоточно училище, това мѣсто да не бжде въ градъ, нъ да бжде въ село, отстранено отъ сѣкакви градски шумотевици и полжгвания; да бжди на чистъ въздухъ, да сж ученицитѣ въ сношение съ селенитѣ, да е предъ очи на ученика селската работа.

2. Това училище да бжде съ по голѣмо помѣщение, дѣто да може съ малко подправки да се прилѣпятъ до него нѣколко стаи за живѣние на ученици отъ околнитѣ села.

3. За сега да се приберждтъ най малко да 20 ученика отъ околнитѣ села; тия ученици да бждждтъ отъ 15—до 20 години, и да бждатъ до колкото е възможно повече запознати съ четение и писвание.

4. Сички ученици, които ще се приематъ въ това училище да бждждтъ задължени, че ще станждтъ послѣ учители въ селето си.

5. Това село, въ което ще бжде главното училище за приготвение на учители, да указва сички всевъзможни ослуги на вънкашнитѣ ученици, а тѣхнитѣ родители отъ своя страна да спомагатъ сѣки съ

Digitized by Google

една малка помощь за едънъ главенъ учителъ, и да принасятъ прихраната на синоветѣ си.

6. Да си изберемъ нѣколко лица отъ помежду си, които да надглѣдватъ училището, да иматъ грижа за вънкашнитѣ учиници, и да ги настаняватъ.

За сега отъ мене толкова, а за по сѣтнѣ сама работата ще покаже какво трѣба, и какво е нужно за по доброто напредвание на тая благодѣтелна цѣль.“

Слѣдъ удобрителни, въсхитителни гласове отъ цѣлото събирание, най послѣ избрахж се дядо Славъ и дядо Енж за епитропи надъ учнлището, удобри се заплата отъ сѣки вънкашенъ ученикъ гр. 200, подписахж се на часа 20 ученика отъ околнитѣ села; безъ много приканвания и продължителни условия углавихж Величка за главенъ учитель, и събиранието се разииде задоволно, благодарно, че е свършило нѣщо.

* * *

По дѣятелностьта по учебното дѣло на *двамата братя* въ селото Ч*, въ растояние на три години, безъ да говоримъ ние нищо повече, извличаме долнитѣ видъ статии печатани въ горѣпомѣнатото *периодическо сиисание.*

„Както злото трѣба да се исказва и показва и да глѣдаме да се искорѣнява, тъй сжщо и доброто, отъ каква и да било страна, трѣба да се проповѣдва, и да се знае отъ сички, не за хвала, нъ да се обсебва. Драго е, и желателно е щото повече *работа* да излиза отъ насъ, отъ колкото крясканета и врѣменни хвалби; за това, за да не бждемъ въ неизвѣстность отъ подобни на дѣло примѣри, отъ които можемъ да се въсползуваме, ние трѣба полезнитѣ наши работа да ги явяваме откри-

Digitized by Google

то и както си сж. Тукъ ще направимъ едно *изложение* по уредътъ на едно наше селско училище, което е достигнало до една степенъ въ напрѣдването си, принася плодъ, достигва малко—много цѣльта си, и като го ублажаваме смѣло можемъ да го представимъ, като *образецъ*."

„Добриятъ си уредъ това селско училище с започнало още отъ 1868. г. тъй сжщо днесъ въ селото навѣрно може да се кажи, че на сто селени, петдѣсетьтѣ знаятъ да попрочитватъ и да си позаписватъ."

„За сичкий си добъръ уредъ, както днесъ може да го види сѣки посѣтитель, училището е задължено на добритѣ си селени и на примѣрний си свѣщеникъ отца Захария и настоятелитѣ дядо Славя и дядо Еня. Самъ *Г. Дановъ* който е посетилъ училището е казалъ: „Тукъ виждамъ примѣръ за нашитѣ училища, когото на вездѣ ще предлагамъ. Дай Боже, по вездѣ да се видимъ тъи настапени съ училищата си, и да вървимъ безприкжсното". . .

„Училището е едно вѣликолѣпно здание, съзидано ново, на високо мѣсто съ изрядно мѣстоположение, тъй щото ученикътъ, може и весело, и безъ утѣснение да стои и да си работи въ училището."

* * *

Изъ допискитѣ на Величка:

„Науката е дадена човѣку за да може чрезъ нея по добрѣ и по лесно да обработва това, което му се намира подъ ржката, и съ което той е намислилъ да прикара животътъ си. Да учи човѣкъ това, отъ което ще малка помощь да има презъ животътъ си, ще е безполезенъ трудъ и безплодъ наука. Повечето въ нашитѣ училища днесъ се учи това, което и да го знаемъ е добрѣ, нъ което твърдѣ малка полза ни принася. А най потребното съ което си добиваме прихраната: науката за търговия, науката за земледѣлие и скотовъдство, сж отъ насъ пренебрегнати и изоставени. Въ градоветѣ юношьтъ добива колкогодѣ нѣщо потрѣбно за себе си, но въ селата той е далечъ да си спомогне отъ училището съ това що ще му е потрѣбно. А сѣко едно око трѣба да бжде обърнато къмъ тия младежи, които слѣдъ време ще обработватъ земята, ще умно-

Digitized by Google

жаватъ скотовъдството, ще знаятъ какъ да извличатъ полза отъ тия отъ Бога благословени занятия, които сж едничкитѣ источници на богатство въ нашета богата земя. Иначе, както е днесъ, съ много трудове, които още по вече умножава невежеството, и у тѣхъ не ще да има, а у насъ—съвсѣмъ. Нашета благодатна земя се тъпче немилостиво, както се тъпчатъ евангелскитѣ бисери отъ свинитѣ, и ние заравяме нашиѝ талантъ въ земята.

Ето прѣдметъ за всеобщо обмислювание.

„Да захванемъ отъ това: да дадемъ на селата учители съ знание, което го изисква повече селскиѝ животъ, да учатъ селскитѣ младежи повече това, което е потрѣбно за единъ селенинъ. — Ще кажите, че това трѣба да стане „земледѣлческо училище“, не, до толкова не сме кадърни да го направимъ, нъ понѣ да клони къмъ това, и постепенно да може и да стане такова.

* * *

Щомъ стжпихъ въ учителствувание въ това отъ сѣка една страна добро село, азъ се видѣхъ обиколенъ отъ възрастни ученици, не само отъ сжщото село, нъ и отъ околнитѣ села. Въ малко едно време числото на тия вънкашни ученици са увеличи. Оставаше да си има грижата селото, и да се старае какъ по добрѣ да ги посрѣщне, и спорѣдъ силитѣ си да имъ спомогне.

Въ първата година числото на вънкашнитѣ ученици надмина числото 20, тѣ надминахж силата на селенитѣ, за това се рѣши и свърши слѣдующето.

1. Училищното здание е широко, да се отдѣли една голѣма стая въ която да се помѣщаватъ сички вънкашни ученици; тамъ да имъ яденето, тамъ спането, тамъ и занимание то.

2. Да се направятъ въ стаята патове за сичкитѣ ученици, столове и други потрѣбности, което ще даде на ученика спокойствие, и ще се види въ по приятенъ животъ.

3. Да имъ се хване единъ човѣкъ, или жена за готвене и препиране дрѣхитѣ.

4. Сѣки ученикъ да си принася нужнитѣ за прехрана, брашно, масло, и др.

Digitized by Google

Тъй да се оттърве селото отъ досегашната тѣгота, като вънкашнитѣ ученици бѣхѫ разнесени по кѫщята, дѣто селскитѣ кѫщи сѫ неудобни за повече хора отъ своитѣ си, и тъй да бѫдатъ прибрани ученицитѣ наедно и взаимно да си подпомагатъ въ сичко.

Това и бѫде.

* * *

По тая урѣдба училището даде презъ втората година 5 селски учители, презъ третета 15—. за плодътъ отъ това нека сѫдятъ зрителитѣ, които сѫ посѣтили това училище, а особно по испитанията. Повтаремъ че сичко това за да се извърши добрѣ и да дава плодъ, зависѣше отъ родителитѣ и отъ ревностнитѣ ученици, които слушахѫ гласътъ на своя пастиръ, и отъ ученолюбивитѣ Епитропи, настоятели. , . . . А що ще се относлѣ още извърши щемъ извѣстимъ.“

„Училище“ Година I.

Digitized by Google

ЧАСТЬ ШЕСТА

XLII
Дядо Еневата селска кжща.

Блаженъ и отъ Бога благословенъ е селский животъ, нъ който го знае, който умѣе да се ползува отъ него и да му се радва. За неисхвалвание е селский животъ на дяда Еня, защото той знаеше къкъ да се въсползува отъ нето, умѣеше и да му се радва. Да зема да ви расказвамъ сичко що зная за блаженниятъ животъ на тоя уважаемъ на времето си старецъ, то ще бжде една дълга история, може би и обтегчителна.

Долу, малко далечъ отъ черквицата на селото Ч*. е дядо Енювътъ дворъ, обграденъ съ здравъ затърненъ плетъ, подпрянъ на често съ подпорки, нито много високъ, нито много нисъкъ, така щото, кога минѣше нѣкой край него, можаше да види сичко въ дворътъ. Кжщицата му срѣдъ двора бѣ издигната малко на височко отъ земята, отдолу понца, отгорѣ двѣ стаи съ единъ прустъ, отвънъ широка и отворена сондурма за почивка лѣтенъ денъ. Цѣлиятъ дворъ е обрасъдъ съ нисичка равна зелена трѣва, помѣжду която кръстосватъ двѣ тѣсни пжтеки, едната отъ кжщи до вратника, другата отъ кжщи до градината и зимникътъ. Дядо Еню, както казахме, имаше само три дъщери, безъ да има мжжка рожба. Ако да бѣше нѣкой гражданинъ на негово мѣсто, би се постоянно мусилъ, и схопвалъ тия си женски рожби, кога да е износници, а не приносници. Нъ дядо Еню се радваше много повече на дъщеритѣ си, тъй

Digitized by Google

като и тѣ, чрезъ своята работливость, добрина кротость, привличахж неговата отеческа лобовь. Какъвто си бѣше дядо Еню здравъ, личенъ, хубавецъ, ако и прикаралъ години, не бѣше още прилика да му се казва *дядо*, нъ въ селото, щомъ единъ баща ужени дъщеря, или синъ, той е вече *голѣмъ баща, дядо*; а дядо Еню бѣ вече уженилъ двѣтѣ си дъщери.

А какъвъ сговоренъ животъ живѣеше той съ съпругата си?—Не мога ви исказа. Не викаше той на бабичката си, както други: „Марей! жена̀, ела тука;“ или „бабишкелъ! доври се, допилей се тука“, нъ ще я извика на име: „Радо мари, Радо, я ела та ми помогни да подигна човаля“. . .

Малко да позакжснѣе дядо Еню на полето, неговата добра ступанка, ще го чака на вратника, ще го исчака, ще го весело, засмѣно посрѣщне, и ще поеме отъ ржцѣтѣ му водилото па воловетѣ, или пъкъ ако е ходилъ на пазаръ, ще поеме дисагитѣ отъ рамото му.

—На̀ какво ми сж е прияло, ще каже дядо Еню, и неговата бабичка ще скочи, ако ще би да е срѣднощъ, ще намери, ще сготви, и ще принесе на мжжътъ си. Въ кжщи сичко Господъ бѣ наспорилъ.

Нито единъ празникъ, ако ще би да е и най малъкъ, тѣ не оставахж отъ черкова. Ще се примѣнятъ, ще се попричистятъ, ще се поведжтъ двама: дядо Еню на прѣдъ, баба Енювца отподиръ; и кротко кротко, ще си иджтъ въ черква. Който ги видѣше, примѣръ земаше.

Зименъ день, веселбитѣ и увеселенията въ домжтъ на дяда Еня, нѣмахж прѣставане, като захванѣшъ отъ колада, че до великитѣ заговѣзни; кога: дядо

Digitized by Google

Славъ ще му доди, кога неговитѣ зетюве, кога кумцитѣ, които е кръщалъ или вѣнчалъ, и сички ще доджтъ съ приносъ въ ржцѣтѣ си. Нъ и баба Енювца съ своята спретната дъщеря, която наближаваше да се измомва, не оставахж долу: курникътъ пъленъ съ кокошки, мисирки, тръвната пълна съ ейца, нѣколко делви пълни съ чисто масло се надуватѣ въ зимника, като има сички тия, какво оставаше на баба Енювца да не пригуди при приноситѣ? А кога какъ останѣше дядо Еню самъ, особно презъ коладнитѣ дълги нощи, когато баба Енювца и дъщеря ѝ Златка предѣхж край огоня, той ще сѣдне край огнището, ще земе дилафътъ въ ржцѣтѣ си, ще го поударва често у огнището въ видъ на акомпаниране (приглашене), и щи си запѣе самъ:

Провикнжлъ сж й Святи Никола
Подъ горица бинньоле подъ зилена,
Кой ще да кръща млада ми Бога
Подъ горица бинньоле, подъ зилена.

Често самъ си говорѣше дядо Еню: — Сполай ми ти Боже, дай сѣкому такъвъ добъръ животъ! отъ туй по добро, който поиска той пригрѣшя на Бога.

И живѣя азъ днесъ въ градски кжщи, расхождамъ се по тѣхнитѣ съ каменни плочи послани дворове, расхождамъ се по тия каменопослани градски улици, ходя по градски вечеринки, по балове, по концерти, по чюдни и дивни измислици, въ които не сж съзира нищо чисто българско, нищо любезно, нъ сичко присторено и не нашенско, нъ колчамъ пжте си припомня селскитѣ простички дворове обрасли въ трева, и дивъ буренакъ, колчамъ пжте си напомня

Digitized by Google

сърдечнитѣ искренни посрѣщания, сладкитѣ разговорки на селскитѣ стари и млади хора, умилнитѣ, невинни, срамежливи погледи на тѣхнитѣ младочки, тѣхнитѣ чюруликания, като пролѣтни напети птички, като си припомня, думамъ, тия селени и селенки, ублечени, нагиздени, въ простичкитѣ свои домашно изработени дрѣшки, мене ми домилява за тоя селски животъ, и азъ често скърбя, кая се, защо не съмъ останжлъ въ него, и въ него да умрж!

Ахъ! тихъ, сладъкъ, спокоенъ е селский уединенъ животъ! Нищо нѣма тамъ, което да те смжти, наскърби и угорчи. Презъ широкитѣ зелени полета, презъ разноцвѣтнитѣ градини, насадени съ сѣкакви плодоносни древеса, презъ селскитѣ високи, затрънени, въ повитъ обрасли плетиша, нищо зло неможе да прискочи до твоето скромно съ бяла глина измазано жилище, освѣнъ благоухания, чистъ, приятенъ въздухъ, сладки чюруликания на птицитѣ, весели блѣяния на агнета, кога презъ градскитѣ високи стени, презъ кжщнитѣ високи прозорци, презъ якитѣ укрепени вратя, не влиза и не се чува друго нищо, освѣнъ завистливи, злобни, клѣвѣтнически гласове, умрази, докачения, ускорбения, и сѣкакъвъ видъ мерзости и проклѣтии. . . .

Не щж забравя, додѣ ми гробната дъска хлопне, дядо Еня и баба Енювца, хора родени въ *завѣрата*, които вече отдавна сж починжли, желалъ бихъ и сега да сж живи, да идж у тѣхъ, да се порадвамъ на тѣхнжта кжщица, на тѣхний дворъ, на тѣхний животъ; тѣхнитѣ сладки прикаски щѣхж да бждатъ на моето днесъ убито сърце чюдотворенъ балсамъ, нъ нѣма ги! Надъ обраслитѣ имъ въ дивъ буренакъ два грова, стърчатъ два дървени кръста. А въ тѣхний

Digitized by Google

днесъ погрознялъ, почернялъ дворъ, ходи сега и плачи млада вдовица съ двѣ сирачета, уплакващицъ себе си, милата си младина, и своитѣ двѣ клѣти рожби!

Дядо Енюви добри гости.

Дядо Еню често поканваше дяда си попа у тѣхъ на гости, кога съработа, когабезъ работа, но Величка, както и Милка,—твърдѣ нарѣдко. Селенинъ, който си има мома, той бива предпазливъ отъ да поканва момци, каквито и да сж тѣ, въ кжщата си на гости. Дядо Еню обичаше като рожбитѣ си двамата братя, често той имъ отиваше на посѣщение въ учителската стая, драго му бѣше да се сприказва съ тѣхъ, а какво му пречяше да си ги поканва у тѣхъ на гости, когато той можеше да си ги нагости най добрѣ, най богато, и което той отъ сърце желаеше? Той бѣ проникнжлъ, тъй да се каже, дори и въ душата на тия добри момци, и не намираше нищо въ тѣхъ подозрително споредъ което да свени отъ очитѣ на тия образованни младежи, своята едничка дъщеря; никога той не би си даже и помислилъ, че едни такива момци сж останале за неговата дъщеря—селенка, при сичко че тя, по нейната добрина, красота, стоеше много по горѣ отъ една фантасана, убрашнена гражданка, нъ нà, що да прави, хората, като хора, не сж сичкитѣ на неговото сърце, кой знае що си бихж помислиле, че дядо Еню, не му е намѣрението да гощава, нъ да прикотка едного-ти-едного, и да си има учитель—гражданинъ за зеть. Дядо Еню, предпочиташе сто пжти, да прекърши хатъра на два-

Digitized by Google

мата братя, за което впрочемъ не вѣрваше, нъ не искаше да пристжпи селскій обичай, не искаше да му излѣзе прикаска, която щѣше да бжде за него толко ускорбителна, толко докачителна, колкото и за двамата братя; той пазѣше въ тоя случай и себе си, че и тѣхъ, неприятнитѣ прикаски за него бѣхж смъртъ.

Кога какъ ги поканѣше, и то съ голѣма предпазливость, глѣдáше да има причини; или водосвѣтъ ще си прави, или служба ще си има, или корбанъ ще очита, тъй щото и дядо попъ да бжде наедно; присъствието на дяда попа го правѣше да се не стеснява отъ нищо и отъ никого.

Дворътъ на дяда Еня се отличаваше съ такава изрядна, селска чистота и уредба, на която Величко и Милко просто се въсхищавахж.

Лѣтенъ денъ, кога поканѣше дядо Еню скжпитѣ си гости, той ще ги покани на сондурмата си, предъ кжщи на отворено мѣсто. Отъ тукъ се глѣдаше сичкото пространство на голѣмия му селскій дворъ. Величко съ ухилено лице се заглѣдваше въ любимата нему приятность на селскитѣ дворове. Като поканата биваше въ празниченъ день, то ще видишъ сички селски потрѣби: коля, рала, плугове, скжтани подъ дългата стрѣхж на зимникътъ, който бѣше отъ дѣсната страна на градината, доволно далечко отъ кжщи. Отъ страни на зимника бѣ широкъ граждъ, нѣщо като отдѣленъ дворъ, само за добитъкъ и за разни гадове. Тукъ на една страна бѣ и гноището, дѣто се трупаше торъ за нивитѣ. По нататъкъ бѣ приградена съ нисъкъ отъ *лугачки* плетъ градината, която бѣ раздѣлена на три отдѣлки. Въ първиятъ отдѣлъ бѣхж насадени разни цвѣтя: тръндафилъ, кренъ,

Digitized by Google

бужуръ, гащички, лале, зюмбюлъ, отъ които нѣкои още цъфтѣхж, а нѣкои бѣхж отдавна прицъвтели; въ вторий отдѣлъ, които не бѣ посаденъ, а изоставенъ саморасъ, обраснжлъ въ лай-лай кучка, магарешки бодилъ, пищелки, чернѣехж се нѣколко реда трьвни— кошерени за пчели, надъ които сновѣхж на горѣ на долу работнитѣ пчели, на които брънчението се чуваше дори до сондурмата; въ третий отдѣлъ бѣхж редове насждени съ пиперъ, патладжанъ, зели, испомѣжду размѣсени нѣколко корени босилекъ, чюбрица, камшица. А помежду сичкитѣ тия, въ цѣлата градина, изъ срѣдата, по края, насадени плодоносни дръвчета малки и голѣми: круши, синапки ябълки, черещи, зарзали и сливи; на едно отъ по високитѣ дръвчета на върхътъ се люлѣе плѣшило, нъ такова плашило, щото не само гаргитѣ, нъ и човѣкъ да го връхлѣте нощѣ, би се оплашилъ; на кръстата върлина распжната дълга скъсана риза, всредъ припасана съ лико, отгоръ навлечена съ скжсанж абичка, намѣсто глава, — цѣла кратуна, намѣсто носъ — опашката на кратуната, отгоръ кратуната спуканъ калпакъ, наврьхъ калпака, намѣсто пискюлъ, развѣва се цѣлъ гангалъ расчесани лика, отзадъ приплѣщена, съ ивица отъ червенъ скжсанъ опасъ, дълга сопа *вродѣ* пушка. Глѣдашъ, иди и хвьрчи нѣкоя гарга, или срака, пощяло ѝ се да си клъвне отъ пожелтелитѣ узрѣли плодове, понечи да кацни на нѣкое отъ дръвчета, изведнъждъ мѣрне ѝ сж плашилото, връцне се като попарена, пръпне и отива та се невижда.

Бѣше день-лѣтенъ денъ на симнятъ Еневъ день, кога дядо Еню си имаше служба въ честь на именний си день, въ който слѣдъ черковната служба, бѣ поканилъ двамата брята заедно съ свѣщеника. Като

Digitized by Google

винаги въ добро време, гоститѣ бѣхж поканени вънъ на сундурмата. Въ тоя день Величка, нà какво го бѣ хванжло едно странно любопитство. Нѣколко пжте бѣ дохождалъ на гости у дядо Енюви почувалъ бѣ че дядо Еню е ималъ едно хубаво момиче, дори и нѣкога отъ далечъ го е съглѣдвалъ, а защо въ кжщата си до толкова да го крие, щото нито еднъждъ да можи да го види поотблизо? защо до толкова простотия? . . . Въ тоя случай, дядо Еню му се прѣдставѣше като човѣкъ завистливъ или, както казватъ, по турски *кжсканчъ*. При такива и други размишления, той бѣ се заглѣдалъ, както и другъ пжтъ, въ естественитѣ прелѣсти на дядо Енювътъ дворъ; глѣдаше какъ по купището бѣхж се натрупале цѣлъ орлякъ пилци, мисирчета, кокошки, които прилѣжно ровяхж гнойщето да търсятъ прихрината си; двѣ прасчета до тѣхъ опжвахж да ручкатъ съ зурлитѣ по надълбоко въ купището за да извадятъ нѣкоя гуноишница, или кжсокрачица за лакомото си гърло; глѣдаше какъ магарето, тоя добъръ сътрудникъ на дядо Енювитѣ ратаи, какъ ржби и хрупа сухитѣ кори на призрѣлитѣ дълги тикви, посмулумоса ги на двѣ—на—три, и послѣ порядочно ги прикарва презъ дългиятъ си гръцмулъ. Ето ти го и любопитния петелъ, отдѣлилъ се отъ семейството си, прихвръкнжлъ презъ плета, закрачилъ гордо—гордо по приметений дворъ, вирнжлъ глава, иди ли — иди кадѣ сондурмата, като да иска да посети гостето: ту попрестжпва, ту пакъ се поспира на единъ кракъ, ту потръсва червений си гребенъ, ту извива главата си и съ едно око вторачва се да глѣда кадѣ гоститѣ, и пакъ свѣнливо пристжпва къмъ тѣхъ.

Захласнжтъ Величко въ сички тия, той и не

Digitized by Google

слушаше прикаскитѣ помежду брата си и свѣщеника. А дядо Еню бѣ слѣзалъ въ зимника до наточи вино—ракия, въ кжщи баби Енювца приготвѣше нужнитѣ за водосвѣта, както и за службата. Изведнъждъ Величко отби поглѣдътъ си отъ купището и хвърли очи къмъ градинката, нъ що да види? Слънце ли бѣ, звѣзда на ангелско чело ли бѣ, какво бѣ, той въ омайването си неволно поотби поглѣдътъ си отъ тоя предмѣтъ, който премрѣжи очитѣ му, както силнитѣ свѣтли зари примрѣждятъ на човѣка очитѣ и го принужваватъ да си отбие поглѣда отъ тѣхъ. А това бѣше Златка; дѣйствително до толко хубавица ли бѣ? — да, нъ има и друго: едно нѣщо, колкото повече ти го хвалятъ, колкото повече го криятъ отъ очитѣ ти, колкото по скжпо ти се продава, толко повече ти се вижда изведнъждъ хубаво, отъ колкото си е, или отъ колкото си можилъ да си го прѣдставишъ. Златка бѣ хвлѣзла помежду градинскитѣ разноцвѣтни цвѣтя да откърши нѣколко клончета босилекъ за китка за *водосвѣта*. Сама хубавица, натруфена, нагиздена съ най хубавата си примѣна за деньтъ на баща си, тя се представѣше отъ далечъ още по хубава, още по гиздава. На глава ѝ бялъ тюлбентъ, подъ тюлбентя отпрѣдъ черни като смола цалуви спуснжти надъ широкото и чело; черни сключени вѣжди надъ черни като узрѣли трънки очи; лице румено; уста като съ пара̀ разрѣзани, устни—цъфнжлъ аленъ трънда̀филъ; отзадъ цѣлъ косичникъ отъ ситни-дребни плетени коси, които щомъ се наведѣше да откжсне босилекъ потъркулвахж се отъ широкитѣ и плещи и се спускахж отъ предѣ ѝ на двѣ страни. А отличнитѣ и отъ селски моми дрѣхи украшяваxж нейната срѣднолика снага: чиста бяла

Digitized by Google

ризи съ бюрюнджючени тилферлиени ржкави, съ писана пазва забрънчена горѣ подъ гушата съ пъстри вълнени петлици; Елече истъкано отъ червена синя вълна, закопчено до срѣдъ гърдитѣ, на срѣдата му китка отъ аленъ каранфилъ; подъ елечето тънко купешко чапразче, видъ на коланъ, подъ чапразчето сукманче, прилично на фуста, тъкано отъ черна тънка вълна, горѣ на кръстътъ искусно набрано, долу въ политѣ расперено на широки гънки, а подъ тия расперени черни поли се бѣлѣятъ купешки бѣли чорапи, отгоръ чорапитѣ червени терлици шити край краищата съ набранъ черъ гайтанъ, а отгоръ терлицитѣ сафтиянени стегнати кундури съ одрѣзани носове на челото съ алени пюскюлчета; надъ сички тия се развява дълга пристилка истжкана отъ червена — бяла мора на широки редове съ куприненн кенари (краища).

„Кукуригу!“ искукурига любопитний петелъ, който въ това време бѣ успѣлъ да се искачи на едничкото стъпало на сондурмата, и които съ обаждането си, като да искаше да привлече вниманието на гоститѣ къмъ себе си, особно на захласнатия Величка.

— Кжшъ! срака та яли, чакъ тука ли се допиля, извика баба Енювца, като се показа отъ кжщи за да распжди петела.

— Ба, не сраки, нъ добри гости, каза попъ Захарий.

— Да е блаженъ денъ, и то бива, отговори баба Енювца, нъ какво да се прави като е сега пости; по Петровъ--денъ и то ще бжди.

— Кой бжди живъ, ако е рекълъ господъ, слѣдъ 3—4 дни и него ще дочакаме.

—Хади, отче поне, готово е, проговори дядо Еню,

Digitized by Google

който до това време се щураше, на самъ на такъ, за да приготви сичко що трѣба.

Хвлѣзохж въ кжщи. Е, то като речешъ моминска кжща, свършено. Чистина, горѣ, долу, по земята, то медъ да ближишъ. Онези ми ти полици на лево окрасени съ редове ганосани, истрити сахане, размѣсомъ съ купешки чинии; глиджосани, шарени паници; на дѣсно, отрупани съ тъкъни, шити, момински дарове, долу стенитѣ обредени съ такани пъстри възглавници, а до полвинъ кжщата послана сжщо съ пъстри такани постилки.

На истоко марангозена поличка, на поличката свѣтица, предъ свѣтицата запалено кандило свѣти като Божя звѣздица. Подъ поличката столче, прислано съ бялъ широкъ прязръчникъ, на прязржчника босилекова китка съ червено конче свързана, до китката дълбока глиджосана паница съ чиста бистра вода приготвена за водосвѣтъ, до паницата прилепени три запалени воценици, до тѣхъ, въ малка пръстена кандилница, тимиянъ кади.

Водосвѣтътъ се захванж и свърши, слѣдъ него софрата се сложи, околъ която се поканихж гоститѣ.

Баба Енювица, която другъ пжтъ не сѣдаше на софрата, а самаше таше, сега по поканата на свѣщеника, за честь на мжжовътъ и'день, тя се принуди да се сложи при гоститѣ, като остави дъщеря си да се распорежда съ софрата. Кой какъ, нъ на Величка едва му минуваше яденето: уста се сключихж, язикътъ засжхваше и едва приглжщаше. Златка носѣше, принасѣше, слагаше дигаше, влизаше, излизаше, питаше отговарѣше. Нъ то не бѣ вървежъ, а тихо, леко хвърчение на гълабица; нъ то не бѣ проговорване, а гласъ на пролѣтна чювърлига.

Digitized by Google

—Заповѣдайте, канете се съ що сж е намѣрило, канѣше баба Енювца, сега е пость, ще ви пригостимъ.

—По Петровъ-день съ петровски пилета ще го направимъ по хубаво, само здрави да е, кажеше и дядо Еню.

—Хубаво, хубаво, отъ хубаво похубаво, отговарѣше дядо попъ.

А каква примѣрна чистина и по софрата? Въ селата рѣдко си служатъ съ бодилки (въркулици) нъ у дядо Енюви предъ сѣкиго имаше и таларче, отгоръ съ бодилка; привираше нему и на баба Енювица да яджтъ съ бодилки. Чистъ и много чистъ бѣ дядо Еню, ще хапне нѣколко пжте, или ще пие вино, той ще бръкне въ опъсътъ си, ще си извади назгжнатата рута (кърпа) ще си пообърши устата, въситѣ, и пакъ ще си я внимателно насдигни, и ще я втикни въ опасътъ си. Чистината на селенина при софрата е много поголѣма отколкото е на гражданина. Прѣди да сѣдне на софрата той ще си умие ржцѣтѣ, като се нахрани, пакъ ще се умие и ржцѣтѣ и устата. Додѣто ний при софрата, не само припущаме котки кучета, нъ още ги и милваме и хранимъ отъ блюдото си, селенинътъ не ги припуска въ това време отъ прага си вътрѣ; и ако нѣкои отъ дѣцата му посмѣи да ги попипа, той ще го накара да се умие ржцѣтѣ, и тогава да сѣдне на софрата.

Тозъ пжтъ Величко откжсо вържеше прикаскатѣ си: нищо не запитваше, а отговоритѣ му излизахж непонятни и запитлани.

Дядо Еню и баба Енювца нищо не заключихж отъ това: като момъкъ въ моминска кжща срами се, помислихж се тѣ; нъ попъ Захарий, и брать му Мил-

Digitized by Google

чю поусѣтихж се че Златка трѣба да е напранила очитѣ на Величка.

XLIV.

Селска сѣдянка.

Кадѣ срѣдата и края на есенното време, почти се прикратява селската лѣтна тѣжка работа; сичко отъ полето бива прибрано: и житото въ житницитѣ, и плѣвата въ плѣвницитѣ, и виното въ понцитѣ, и добитъкатъ въ зимницитѣ, че и пчелитѣ въ погрѣбътъ си. Не остава друго на домакинътъ селенинъ, освѣнъ да си почине, та по край него и сичко младо—мжжко и женско въ кжщи. Нъ при се това, ако и зимно време, деня селенинътъ сѐ ще си има работа: на добитакътъ да подрини, плява да имъ присипи, да ги напои; а слѣдъ като свърши тия, то ще разглобената си кола да позатѣгне, макаръ и една клѣчка да удяла, то пакъ е работа, нъ само че не е такава припряна, каквато е лѣтната. Едничкитѣ зимни, дълги нощи сж за него почивка, както трѣба: навечеря се добрѣ, съ що Богъ далъ, посрѣбне си на софрата, раздигнатъ, послѣ натръшка цѣлъ наржчъ дърва на огнището, истѣгни се срѣщо огънътъ, припече си боситѣ крака, дошелъ му кефа, и

— Бабо! иди та цръкни малко отъ пълната бъчва, па донеси и малко орѣхи.

Иди бабичката, наточи цѣла паница съ вино, и донесе пълна пристилка съ орѣхи; а виното въ стракината отъ лютина искри испуща; земе бабата ржжена, счюпи нѣколко орѣхи, предложи ги заедно съ чюрупкитѣ, запощи ги дядото, похрупне си нѣколко

Digitized by Google

ѣтки, запали му се гърлото, надигне паницата, смукне издебело нѣколко кралимарковски глътки, пообърши мустакитѣ си, истърси му едно „хахъ!“ Това е за него животъ, и щастие, и блаженство; па ако се случи въ това време да му доди неговий съсѣдъ или роднина, то остави се! отива да доди, додѣто пропѣятъ втори петли.

А младитѣ въ такива дълги нощи, меръ да ги свържишъ, че да ти стоятъ въ кѫщи. Презъ 5—6 тъмни кѫщи, ще видишъ че въ едната свѣщь свѣти, или огънь гори, ако ли е пъкъ есенно добро време то ще срѣдъ нѣкоя широка улица, и то въ разни страни, огань да свѣти. Това сѫ *селски съдѣнки.* Тукъ сѫ събрани сички околни моми насѣдали на колело нараздалечъ отъ огънътъ, тихичката, откровенно безъ стеснѣние си приказватъ, ето ти една излека запѣла обикновената начална песень:

Наклала ѝ Ненка сѣдѣнка
Наклала и пишманъ станала . . .

та по нея и втора, и третя, додѣто се сички сглашятъ, и сичко наоколо развеселятъ: а подъ рѫцѣтѣ имъ пълнитѣ вретена брънчатъ ли — брънчатъ, като да приглашятъ на пѣснопойкитѣ. Ето ти отвънъ се задали куда момци съ кавалъ или цигулка напрѣдъ; тѣ сѫ свободни, нѣма за тѣхъ похлопване на вратата и да чакатъ отговоръ „антре“! или „свободно“! тѣ сѫ добри гости, тѣхнитѣ сърца сѫ тукъ и тѣхъ посрѣщатъ сички най любезно: коя съ китка на чело, коя съ вѣнецъ на глава, коя съ сладка усмивка, коя съ наведенъ срамежливъ поглѣдъ, щомъ види либето си, пъкъ по свободнитѣ съ „добрѣ дошле батювци“.! Слѣдъ кратки, любезни, свѣнливи *кажи рѣчи,*

Digitized by Google

слѣдъ тайни подъ вѣжди поглѣди, подъ мустакъ усмивки, засвири кавалътъ на хоро, станжтъ сички, заловятъ се спънстрено, позавъртятъ се кротката нѣколко пжте, размѣнятъ сж киткитѣ, или вѣнцитѣ—отъ моминска глава на момкова, развалятъ хорото, понасѣдятъ, и пакъ сладки прикаски, и пакъ любезни поглѣди, и пакъ ясно—гласни пѣсни, смѣхове, викове, провикания безкрайни, додѣто селото ѣкне отъ едина край до другия. Прочее, ти бжди момъкъ, или мома и при такива селски *освѣтления* и *концерти*, при такива невенни развлечения, спри се, ако можъ, самъ въ кжщата си.

А Величко е срѣдъ самото село, неговото дѣнонощно жилище бѣ въ една отъ училищнитѣ стаи, той често бива заобиколенъ отъ нѣколко такива сѣдѣнки. Величко е виждалъ и театри, и балове, и танцове, той е и присжствувалъ при такивато европейски лигави развлѣчения, дѣто сичко е присторено, и дрѣхитѣ, и разговоритѣ, и сърцата; глѣдалъ е той какъ *кавалерътъ* безсрамно потжтрюва чюздата жена, или чюздото либе, глѣдалъ е той съ отвръщение, какъ се мѣтатъ чюзди ржцѣ на чюзда гола шия; повлече чюздий мжжъ, чюздата жена, повъртятъ се, потриятъ си краката, покълчатъ се на самъ, на такъ, охъ! безобразие! нъ никъкъ, никъкъ, тѣ не сж могли да изчювъркатъ изъ неговото сърце добритѣ въспоминания на сладкитѣ, приятни, дори и полезни селски зимни развлечения.

Нъ каква полза? Наоколо му сѣдѣнки се кладжтъ, пѣятъ се пѣсни, хорà се играятъ, смѣхове се чуватъ, дори и лицата имъ се виждатъ, а Величку не смей тамъ да пди, и отблизо сичко да види, и съ сички заедно да чюе и той моминский сърдеченъ

Digitized by Google

поздравъ: „добрѣ дошле батювци“! да си китка земе, и най послѣ, да се долови и до нѣкоя срамѣжлива мома, и хорце да си потропне. Отдалечъ гледащицъ, той завиждаше на тия селски момци, които безъ никакво стѣснение, или бѣлѣжка съучаствуваха въ тия забавни увеселения. Сега, въ тоя часъ, той би на драго сърце размѣнилъ своето занятие—учителството съ едно най долнѣ овчярче, само да бжди и той съ сичкитѣ момци наедно; Нъ колкото по тѣхъ времена подобни селски обичаи бѣхж въ своита дѣвственность, толко тѣ бѣхж неприкосновенни за единъ чюзденецъ, най повече за учитель, който трѣбаше да се държи на изискуемата висота, чрезъ която да подържа почитанието си и увижението отъ старо и младо. Тамъ на сѣдѣнката често присъствуватъ стари жени, и млади булки, които сж слушале съ умиление въ черква проповедитѣ на Величка, които гледатъ на него като на духовно лице; тамъ сж братията, сестритѣ на неговитѣ ученици, които сж гледале и гледатъ на него, като на вторъ баща на тѣхнитѣ братчета, а какъ щжтъ сички тия да погледнжтъ на него, когато тои се яви срѣдъ тѣхното просто, средъ село, въ прахътъ, или на гола рогозка, насѣдало събирание?

Слѣдъ послѣднето гощавание у дядо Енюви, Величко не бѣ вече напредиший, веселий и засмѣний Величко, той ходѣше умисленъ, увиснжлъ и често захласнжтъ, безъ да гледа съ предишното си присърце на работата; Златка бѣ го убаела. Една вечеръ, кой знае защо, сѣдѣнката бѣ накладена доволно близо до училището, отъ дѣто по свѣтлината на оганя можехж да се распознаятъ сички тамъ събрани, тамъ бѣ и Златка. Величко, когото и тъй не хва-

Digitized by Google

щаше сънь, сега намѣри добъръ случай да се понаглѣда отъ близо, както на обичния му селский обичай тъй и на любимиятъ му вече прѣдметъ.

Токо що се бѣ прибрала сѣдѣнката, издаде се единъ ясенъ гласъ и запѣ:

Сънь съмъ сънувала, мамо ма
Сънь съмъ бълнувала, мамо ма
Въ сѫбота вечеръ, мамо ма,
Срѣщо недѣля, мамо ма
Че ще да умрѫ, мамо ма
Млада зелена, мамо ма
Незадомена . . . . . .

Тоя гласъ бѣ Златкинъ гласъ. Величко, който обичаше сладкопѣнието (и кои ли не го обича?), има случай и да га го чюе по отблизо, така както го искаше, и отъ когото желаеше да го чюе.

XLV.

ВЕЛИЧКО

Слънцето грѣе и угрѣва сичкий, свѣтъ, то грѣе и надъ село Ч* нъ на Величка се виждаше сега да грѣе само въ дядо Еневата селска кѫща. Поглѣднеше Величко кадѣ дядо Енюва дворъ, и неговата чисто измазана кѫща, нъ то не бѣ за Величка селски домъ, нъ великолепенъ палатъ, мѣрнѣше ли му се Златка изъ двора съ нейнитѣ, ако и въ дѣлникъ, нъ пакъ чисти сврѣтнати дрѣшки, съ нейниятъ невиненъ поглѣдъ на самъ, на такъ, съ нейнитѣ леки движения, такава минута бѣ за него една отъ най щастливитѣ. Нищо лошо, грозно нѣмаше въ тоя привлекателенъ за него селски дворъ, напротивъ сичко

Digitized by Google

хубаво, прекрасно и великолѣпно; па дори и удъртялото оскубано дядо Енево куче, което той отъ уважение на старинитѣ му не пускаше да ходи съ овчера, нъ го оставѣше въ дворътъ, да прикара послѣднитѣ си дни спокойно, дори и упърлений презъ зимата старъ котъ, който често се качиваше надъ кжщната стрѣхж дѣто срѣщо припѣкъ се пощѣше, сж виждахж на Величка тъй хубави, щото ако бихж биле тѣ тъй любезни да доджтъ да се притриятъ край него, той ги би помилвалъ и погладилъ.

За Величка селский животъ бѣше като за рибата—водата. Градътъ, градский животъ, съ неговитѣ по то време наперчени съ *малакови*, набухлени съ *буханта* моми, бѣхж за него отвратителни. Обичаше той селский животъ, обичаше селенкитѣ, желаеше щото и помѣжду тѣхъ до гробъ да си остане, какво прочее му пречяше да си избере бждщата—своя ступанка—селенка? Нъ тя бѣше вече избрана. Нъ ако я поище, да ли ще му я даджтъ? Той знаеше че селенинътъ твърдѣ лесно се не полжгва да даде рожбата си на единъ бездоменъ, неизвѣстенъ, безъ родъ роднина момъкъ. А Величко за сега нѣмаше другъ родъ, освѣнъ неговътъ милъ братъ; не кжща, нъ той нѣмаше и побичена клѣчка. А у дядо Енюви имаше сички тия: родове—тиквена милина, цѣло село; кжща, покжщнина сичко доволно, а само едничка дъщеря Златка. О! колко би билъ щастливъ Величко, ако влезѣше въ една такава кжща, ако се сродѣше съ толкова родове, като щѣше, сѣки да му се радва, както и той!

Не е срамота, не е грѣхота; бѣше му вече и времето, презъ който пжть сж минали сички честни хора, трѣбаше и той да мине, както сж постжпвале

Digitized by Google

други, можеше и той да постжпи; да похлопа, че ако му се отвори—добрѣ; нъ ако не му се отвори? Какъ щѣше той да притърпи тоя ударъ? Най-послѣ се рѣши.

XLVI.

Женихларъ.

Една вечеръ, а това бѣше на Димитровденъ вечера, попъ Захарий самъ-саминичъкъ се узова твърдѣ кжсно, слѣдъ вечеря, у дядо Енюви. Това негово ненадѣйно, и не на време дохождане, направи домакинитѣ да се поусѣтятъ, още повече, когато дядо попъ сѣдна близо до огнището и зе да разравя жарътъ съ дилафътъ (знакъ на-женихларство), поусѣтихж се, нъ за Величка никакъ не имъ и презъ умъ минуваше.

Предварителнитѣ прикаски бѣхж едни и сжщи: за черква, за училище, за учитель, хвалби за Величка се лѣехж много повече отколкото другъ пжтъ.

—Много отъ нашитѣ хора, да ме прости Господь, незнаихж, презъ години си, отъ дѣ се отварятъ черковнитѣ врата, сега откакъ сж дошле тия момчета, черквата не ни побира, то куцо и слѣпо тичи въ черква, потвърди баба Енювица.

— Хубави пари паджтъ и на пангаря, каза и дядо Еню. Предъ 7—8 години, кога бѣхъ Епитропъ, помня на днешний денъ да паднахж едва 10—15 гроша, и какво ще ти падне отъ 10—15 души? днесъ попитахъ епитропитѣ, казахж ми че сж паднале 250 гроша; Господъ, и св. Димитъръ да имъ е на помощь, само дано не урочасаме.

— Е това е работата я, проговори дядо попъ, на-

Digitized by Google

шитѣ хора не сж лошави, нъ да има кой да ги води, нъ у насъ има само този кусуръ, че додѣто виждаме доброто, радваме му се, а като мине, сичко забравеме, като да не е било, безъ по преди да си примисляме и да го направимъ да бжде трайно.

— Ти ще речешъ да задобряваме сегашнитѣ си учители, отговори дядо Еню, че да стоятъ въ селото ни по за дълго време, е задобряваме ги я? плаща имъ се редовно, хемъ и добрѣ имъ се плаща; тая година отъ наше село плащаме само на Величка 3000 гроша, и отъ вънкашнитѣ момчета ще земе близо 2000, ето ти 5000 гр. тамамъ за една булка пари.

— Хжхъ! това щѣхъ да кажа и азъ я; хазъръ си иматъ момчета, я ний да глѣдаме да скопчимъ баремъ едногото, да го поуженимъ, че да го улеснимъ да си остане за винаги тука; отговори весело попъ Захарий.

—Нъ тѣ аресватъ ли селенка? проговори баба Енювца свѣнливо, какви, какви, гражданки чувамъ да подскачатъ подиръ тѣхъ? хемъ съ зестра.

— Е тъй като е, вие види се не сте ги разбрали още добрѣ, отговори дядо попъ. Вие скланете ли да дадемъ на Величка ваша Златка? кажете само на мене, че и азъ щж ви кажа.

Дядо Еню зе прикаскитѣ на дяда попа не толко за истинни, и се пристори като да не го разбира, а баба Енювца съ свити уста се поусмихнж.

— То неможе да бжде, дядо попе, не чи момчета сж лошеви, нъ че не е прилика. Ти знашъ нашета пословица: *лико съ лико, ремъкъ съ ремъкъ*, тѣмъ прилча гражданското, а намъ селското. Слава Богу, у мене Господъ сичко далъ, азъ мога да прихранямъ

Digitized by Google

и десѣтъ зетя, като тия добри момчета, които ми сж като рожби, но на ли ще сѣки да си тегли къмъ своето, гражданинътъ къмъ гражданското, селенката къмъ селското?

— Каквита граждани та е патило тебе, дядо Еню, възрази попъ Захарий, толкова години сж, и ти колко пжте чу Величка да ти похвали градското, нали сж хвали се съ селското, колко пжте е отишелъ въ градъ че да замръкни тамъ? Той е, да ти кажа ли азъ тебе, отъ селенитѣ по селенинъ, той е роденъ въ село, повечето въ село е живялъ, и селенинъ ще си остане. А че сж е училъ въ градъ, то друга работа, нашъ Вълчю като се учи въ градъ, гражданинъ ли стана?

— Така е.

— Азъ тебе да ти кажа ли, скрито покрито, нѣма азъ съмъ *женихларъ*, азъ съмъ проводенъ отъ Величка.

— Не. вѣрвамъ, оттовори дядо Еню позасмѣно.

— Ако не вѣрвашъ, ето ти знакъ. И дядо попъ истърси изъ опасътъ си, този сжщий пръстенъ, когото баба Енювца е виждала на Величковата ржка.

— Злато мо! Злато! ела момичето ми да ни наточишъ една паница вино да се почерпимъ съ дяда ти попа, извика дядо Еню на дъщеря си.

А Златка бѣ вънъ до вратата, и сичко бѣ изслушала. Тя се затече, расшета се бързо, зе стракината, прими я, запали вощеница, наточи вино и донесе, застоя права; тя бѣ весела.

— Хади иди си да си лѣгнешъ, каза баща ѝ, ние ще си поприказваме съ дяда ти попа.

Дядо Еню не бѣ на този умъ на който сж повечето селени, да размислятъ на дълго и широко, че кжща нѣмжлъ, че незнамъ що. Той обичаше Велич-

Digitized by Google

ка, бѣше му сѣднжлъ тоя момъкъ на сърцето, за него бѣше гордость да си има въ кжщата като Величка зетъ, да си го има на мѣсто синъ, да му се радва на стари години, и това му бѣ доста. Сичко друго той имаше доволно.

Работата се посрѣщна.

—Да сте живи и здрави, вие насъ посуфриле и Господъ васъ, проговори дядо Еню, сичко хубаво, нъ има едно нѣщо, дядо попе. Ние въ кжщи трѣба да се попитаме, трѣба да попитаме момичето, трѣба да попитаме и родъ—роднина, че тогива . . .

— На сичко съмъ съгласенъ: да попитате момичето, то е най главного, да се питате вие въ кжщи, туй сте то: дядо и баба, можете и сега предъ мене да се попитате, нъ да остане да питате родъ роднина, само на това не скланямъ.

— Не бива, дядо попе, каза баба Енювца, трѣба да се поопитаме, то е *сайгия* (правене честь на родоветѣ, като се попитатъ).

— Хубаво, не е злѣ, отговори дядо попъ, нъ азъ до колкото зная вие се родеете съ цѣло село, а цѣло село да питате, това е да си объркате умътъ. Азъ зная нашитѣ хора какви сж, тѣ сж много добри, нъ като доди да даватъ съгласие за такава тжнка работа, тѣ сж мастори и да развалятъ. Вашя Златка, да ви е жива, е едничка по хубостьта си, и по добрината си въ това село, да не я прихвалвамъ, нъ тя нѣма прилика и въ градътъ; кой знае, колко момци сж канятъ да я искатъ, разбира се че тѣхнитѣ роднини ще глѣджтъ да развалятъ. А знаете ли вие това, да развалишъ една такава, храни боже, като нашета сега до нѣкадѣ уговорена работа, какъвъ го-

Digitized by Google

лѣмъ грѣхъ е? Слушайте да ви прикажа врьху това една прикаска.

Единъ разбойникъ убилъ 99 души, най-сѣтнѣ се покаялъ и отишелъ при духовника да се исповѣда, като си казалъ грѣховетѣ.—Твоитѣ грѣхове сж за неиспростяване, отговорилъ му духовникътъ, нъ кой знае, Богъ е многомилостивъ, за то ти иди та посѣй край пжть, край кръстопжтъ градина съ сѣкакви илодове, земи та побий една главня съ изгорялото на долу въ земята, прави благодѣяния, като раздавашъ отъ плодоветѣ сѣки му, който мине—замине край пжтьтъ, въ сжщото време поливай съ вода и тая главня, и когато видишъ да сж е хванжла тая главня и да пусти зелено клонче, да знаешъ че Богъ ти е простилъ грѣховетѣ.—Да бжди работа не е, казалъ си грѣшния човѣкъ, нъ като раскаянъ той направилъ щото му казалъ духовника. Година, двѣ, той раздавалъ плодове сѣки му, който минялъ по край градината му, поливалъ забитата въ земята главня, нъ безполезно. Еднъждъ този грѣшникъ съглѣдва че единъ пжтникъ жи, бржи заминува по край градината му.

—Стой! приятелю! да ти дамъ нѣколко дини, пжпеши да ядешъ, и да си носишъ, или каквито плодове искашъ, извикалъ му грѣшникътъ.

Пжтникътъ не ще и да го чуе.

—Бе стой чювѣче Божий! спри се! каквото искашъ, ела набери си, вика повторомъ грѣшникътъ.

Пжтникътъ ударилъ на бѣгъ.

—99 души съмъ убилъ, нѣка съ тебе стънжтъ 100, казалъ докачений грѣшникъ, и грабнжлъ пушката си, замѣрилъ пжтникътъ и го убилъ. Кога се повърнжлъ да полѣй главнята, той видялъ че тя се

Digitized by Google

раззеленила. Доказало се отпослѣ че тоя пѫтникъ бързалъ да иди да разваля углавенъ годежъ

Искамъ да кажа, продължаваше да говори попъ Захарий, че такивато работи, колкото по много сѫ продължаватъ, и колкото човѣкъ у повече хора се опитва, толкова ускърбения докарватъ на тѣзи които женятъ, и толкозъ повече грѣхове набиратъ тия които сѫ отстрани.

—Това азъ го зная, отговори дядо Еню, женилъ съмъ, и зная сичко, нъ азъ да ти кажа ли тебе, азъ по напрѣдъ се опитвамъ у калпака си, и сѣтнѣ не икамъ никого да слушамъ. Нъ, както каза и старата, колкото за една *сайгия* трѣба да кажимъ баримъ на зетювитѣ.

Въ това време баба Енювца бѣ отишла въ собата при Златка, и се завърна весела.

—Поопитахме се, каза тя.

—Какво отговори? попита дядо попъ.

—Мама, и тейко знаятъ—каза

Една селска мома, щомъ каже *мама и тейко знаятъ*, съгласна е, ще рече.

—Ти, дядо попе, ела слѣдъ три дни, и сичко ще свършимъ, каза на край дядо Еню.

Сички испратихѫ женихларя дори до вратника.

Билъ ли си момъкъ за женене, читателю? проваждалъ ли си женихли? чакалъ ли си за отговоръ? Ако такова нѣщо ти е минувало презъ главата, то не трѣба да ти расправамъ колко дълги сѫ биле за Величка минутитѣ и часоветѣ додѣто дядо му попъ е билъ у дядо Енюви, и като какъ, и съ какво растреперано сърце е посрѣщнѫлъ своя женихларъ, и каква му е била, послѣ, радостьта когато за сполуката

Digitized by Google

му е расправялъ дядо попъ. Само това щж кажа, че на дяда попа, тая вечеръ му се бѣ додѣило да повтаря и потретя прикаскитѣ на неговиятъ бждящъ побащимъ, и на неговата помайчима, като Величко за сичко и дваждъ и триждъ повтаря да потпитва.

* * *

Нищо съпротивление се не срѣщна отъ страната на дядо Енювитѣ зетюви, тѣ сжщо се радвахж че ще иматъ помежду си единъ такъвъ роднина; имахж го за гордость, защото самъ Величко бѣ гордость, не само за тѣхното село, нъ и на толкова околни села. Сички, особно дядо попъ, бързаше да стане свадбата по скоро.

Размѣняване пръстени (*обржчние*), се свърши тихата по черковний обичай; годата—съ по първитѣ родове, а свадбата оставаше да стане тъй, както го изискваше селский обичай,—съ сичкитѣ му родове, съ сѣди,съселени т. е. съ цѣлото село.

XLVII.

Селска свадба.

Каква невинность, каква простота, какво цѣломждрие сж сжществувале нѣкогашъ въ нашитѣ народни обичаи, особно по свадбитѣ, а какъ е сега? И тогива нашитѣ стари сж обичале, както и сега, да си добрѣ похапнжтъ, още по добрѣ да си попийнжтъ, па на край още по добрѣ да се повеселятъ, нъ, а брате мой, тогива е било съвсѣмъ друго, отколкото днесъ! Съ охота, съ драгость, съ веселие сж започвале тогива подобни селски обичаи, а още по съ го-

Digitized by Google

лѣма веселба, съ удоволствие, благодарение сж се свършвале тѣ.—А днесъ! . . . не питайте. Не за друго се събиратъ нашитѣ днешни хора, както и селенитѣ му, така и гражданитѣ му, не да направятъ честь на свадбаритѣ: сватовитѣ, старосватовитѣ, кумоветѣ и младоженцитѣ, не да си умѣренно похапнжтъ, попийнжтъ, жално и умилно да си попѣятъ, сладичко да си поприказватъ, кротичко да си поиграятъ, и послѣ да станжтъ да си иджтъ, както далъ Господъ, тъй щото и самитѣ да останжтъ задоволни, че и свадбаритѣ; не—сѣгашнитѣ хора отивжтъ просто да се наяджтъ до преядане, да се напиятъ до препиване, да се присилватъ до тамъ, щото да има леснина да прояджтъ сичко, и да присущжтъ дори и бжчвитѣ на сватоветѣ, а послѣ, сичко съблизнително, лудешко: и пѣснитѣ имъ, и свирнята имъ, и хороте имъ, и играта имъ, че и прикаскитѣ имъ. Че ако се прикжтурне, кой дѣто е, и тамъ да загюхне и захъхри, или пълзишката да се запилѣй у дома си, то пакъ *сполай му*, нъ ако възври онова вино, ако се запалятъ ония глави, че заедно съ това, ако се распалятъ и подигнжтъ тѣхнитѣ ядове противъ тогова, оногова, ядове, злоби, които като че за такова време таятъ у себе си, тогива чакъ му излиза цѣлий джунбюшъ . . .

Нъ да си додемъ на старото.

Какъ, и съ какви прости наредби сж си служиле селенитѣ по свадбитѣ си, то човѣкъ, ако да не ги е виждалъ, ще рече, че това го правятъ или отъ глупость, или отъ голѣмо спистявние, или пъкъ за смѣхъ. Нъ не е така. Селенинътъ си знае работата: сичко щото прави въ подобни случаи, правиго за да може, колкото е възможно, по простичко да

Digitized by Google

прекара, по това и да благодари гоститѣ си; за него простата ослуга съ по простички уреди е благоприличие, а прикаленото, истжнченото е противъ неговий животъ, и неговитѣ нрави.

Деньтъ на Величковата свадба бѣ зименъ день, презъ коладни пости, преди *Игнажденъ*: снѣгъ, виелица, хукавица, студъ, то да плюешъ ще замръзне. А пъкъ сжща селска свадба бива въ такова охално време, когато сѣкий си е въ селото, и нѣма никой защо да мисли, когато сичко му е до главата: и мжка, и стока, и добитъкъ. Астудъ — дѣ е студъ? за селенина студя е здравина. Само изнежений гражданинъ се завира, въ такова време, въ топлитѣ соби отъ дѣто не ще и носътъ си да покаже, нъ селенинътъ червенъ снѣгъ да вали, него здържа въ кжщи. Нажулилъ си онзи—ми ти младъ мжжъ, или момъкъ съ ония лютиви, червени чюшки, наджоскалъ коремътъ си съ оня бялъ бобъ, дрънжлъ му отгорѣ и пълна паница съ ройно вино, излѣзе на вънъ, отъ челото му потъ тече, главата му пàра дига, пооослуша се, и ето че у съсѣдътъ му, или и по надалечъ, гайда свири, хоро се играе; виканъ не виканъ, каненъ неканенъ, нъ викане, канене у селенина не бива, ни ли е съселенинъ, съсѣдъ, не неудоволствие, нъ още по голѣмо удоволствие ще причини, ако иди неканенъ - „полюбилъ ме, дошелъ“ кажатъ, залови се на хорото, че ако е пъкъ и булката му тамъ, или сгодѣницата му, като задрънди онова — ми—ти хоро, то гачели и земята отдолу му играе.

А у дядо Енюви има свадба, той се сдобива съ зетъ ученъ, познатъ по добринитѣ си, момъкъ похваленъ и отъ знати, и отъ непознати; каква радость за

Digitized by Google

дядо Еню? у него родове много, токо рече повечѐ отъ полвината селото, трѣба да си ги калеса (призове съ бъклица на свадбата) та по край тѣхъ и тѣхнитѣ съсѣди, ако и да не му сж родове, нъ тѣ сж *комшии*, тъй му е редътъ и приликата, приготвенъ е той, има си сичко, има съ що да нагости, да нахрани, да напои и цѣло село; тъй го иска той, тъй му е драго, инъкъ не бива; сѣтничка ще сиадба да прави.

Нъ дѣ щжтъ се побра толкова калесани? Наймалко щжтъ дò повече отъ 70—80 души, за тѣхъ трѣба едно мѣсто, да сж въ едно помѣщение, не бива да се дѣлятъ; а дѣ у селенина такъва кжща, която да побере толкова добри гости?—за това недѣйте мисли, то си е наредено и натжкемено. Още преди една недѣля дядо Енюви тѣ ратаи сж искарале говедата изъ зимникътъ, два дни сж отъ какъ дядо Енювитѣ ратаи кошове, кошове, торъ хвъргатъ изъ зимникътъ, той, е вече очистенъ, примѣтенъ, истърганъ дори и провѣтренъ, а цѣлъ день се реди вече трапеза въ него. Нъ елате за по добрѣ та надникнете въ тоя зимникъ, и по хубаво разглѣдайте сичко. Ето ви едно предълговато помѣщение на което джното не може да се съзрѣ защото е мърчелито: нѣколко малки прозорчета има, нъ тѣ не сж за свѣтлина, а само за душници, за провѣтреване на лошитѣ испарения отъ добитъкътъ, когато зименъ денъ е запренъ тамъ на топло. Че елате дѣ, не се оптягайте, да не ви е гроза, не стоите на прага на зимника, нъ повлѣзте по на вътрѣ да разглѣдате приготвената собатска софра, да видите ония—ми—ти мермерени маси, дамаскени столове, купуве, купуве разни чинии, лжскави свѣщилници, скжпи талери—солници, ония—ми ти покривки, пишкири украсепи съ тантели. . . . ба,

Digitized by Google

ба! ба, нѣма такова нѣщо, дядо Еню нито презъ плетъ е виждалъ подобни раскошности, нито пъкъ ги обича. Сичко просто, нъ тъй хубаво наредено, тъй приятно, щото и Величко, който бѣ единъ отъ слугаритѣ въ тоя день, и кога какъ поглѣднѣше на сички тия приготовления, на които незнаеше какъ да се налюбува, усмихнато си приговарѣше: ехъ, това азъ обичамъ да глѣдамъ, това ми привлича окото, че не ли е пъкъ хубаво? — патриархално, оригинално, безцѣремонно, натурално . . . .

Зимникътъ има дължина до 40 раскрачя на дължъ и 10—на ширъ. Околовръстъ ясли за добитакътъ, а сега до яслитѣ, отгоръ на подложки отъ едри чюкане, сж наредени дебели талпи дъски за сѣдане; на личнитѣ мѣста, които биватъ особно въ срѣдата, дѣто ще сж поканятъ да сѣднжтъ кръстникътъ, подкумътъ, старосватитѣ, за тѣхъ отгоръ дъскитѣ сж подмѣтнати вылнени, плоски възглавници, а по на татъкъ—чюлове. Близичко до тия сѣдалища, малко по нависоко сж набити въ земята колчета, отгоръ които, въ видъ на маса, сж хубаво настанени дълги нови, наскороплетени леси, които, отъ едина край до другия, сж покрити съ дълъгъ чистъ бялъ мисалъ; това е трапезата. Насрѣщоположната страна на сѣдалищата до яслитѣ, пакъ другъ редъ дъски съ подложки сжщо—сѣдалища, тъй щото трапезата остава въ срѣдата. Наредъ по двѣтѣ страни на софрата сж распоредени, едно до друго, едно възъ друго, дебели рѣзени, отъ чистъ печенъ въ пещьта хлѣбъ, презъ три раскрачя отъ страна на софрата сж набичени срѣщоположно по двѣ гладки пржчки, доста височки, горѣ на върха расцепени на кръстъ съ 2. клинчета растворени толкова, колкото да прикрепятъ една лоенасвѣщъ; и

Digitized by Google

това ти сж свѣщилницитѣ: досѣки свѣщилникъ сж сложени по 2 цѣли сомуни хлѣбъ—*депозитъ*. Селска софра, безъ соль—солница, пиперъ—пиперница не бива, сичко той трѣба да си посоли, че и хлѣба, тъй виното му бива сладко, и го пие съ охота, нъ отъ дѣ ще се зематъ толкова солници за едно такова угощение? трѣба на цѣлото село да приберешъ солницитѣ за да има, ако не предъ сѣкого, понѣ презъ двама. Нъ слугаритѣ, които сж наредени да рѣжатъ и слагатъ хлѣба, тѣ сж имале добрата грижа да смасторятъ колкотото солници сж нужни, и то въ доста кратко време. Тѣ сж отдѣлиле сичкитѣ крайници на хлѣбоветѣ, поподрязали сж ги отдолу, колкото да стоятъ равно, безъ да се прикатурватъ, а отгорѣ поиздълбали малко отъ хлѣба, видъ на двѣ тръпчинки, колкото да побиржтъ по лжжица соль и пиперъ, и ето ви солници, колкото щете.

Ето ти и калесаннитѣ захващатъ да прийждатъ, никой отъ тѣхъ не иди съ празни ржцѣ: кой торбичка съ бобецъ, кой миндилка съ леща, кой нѣколко лоенн свѣщи, а нѣкои, които иматъ дѣца въ училището, за по голѣма честь, принасятъ книга съ оризъ, маслини, нѣколко лимоне, а сичко това се казва *ринносъ*. А пъкъ за бъклици съ вино, не ще и питане, друго има—нѣма, то ще сѣкиму въ ржката да се кандилка пълна бъклица съ вино. Посрѣщания, поздравявания: „честита ви радость, и—да се връща и вамъ“! нѣматъ край, комуто както доди по за хубаво на устата, така благославя. Величко вече като вътрешенъ, салтъ посрѣща. Трима, петима, че петнайстима, че трийстима, додѣто се испълни зимникътъ, сички по покана сѣдатъ, дѣто имъ приликата. А гайдата на срѣдъ отдавна брънчи. Надоджтъ ка-

Digitized by Google

ненитѣ и неканени, доди време за вечерене, запринасятъ се гозби съ сахани, паници, наслагватъ се една до друга пълни и препълнени: бобъ съ зеле, пражени маслини, солена риба съ орисъ, черъ бобъ оджурканъ, червенъ хайверъ упраженъ, замляскатъ, занадигатъ бъклицитѣ, и не чуватъ думитѣ на слугаритѣ, „дѣ канете се дѣ! дѣ заповѣдайте дѣ, каквото сѫ намѣрило“ Ето че гайдата млъкнала, исправятъ се нѣколко отъ зълвитѣ, и съ навѣдени на долу очи, срамѣжливо запѣятъ пѣсни на *собатъ*; сички млъкватъ и слушатъ. Слѣдъ тѣхъ излизатъ двама отъ слугаритѣ и, по свирнята на гайдата, изиграятъ играта *ржченици*. Подобни пѣсни, игри, сѫ повтарятъ нѣколко пѫте. На краятъ бива най тържественното, най умилното. Ето ти невѣстата се задава, облечена, примѣнена въ булската си примѣна, на глава и дълга махрама, на която едина край покрива лицето ѝ дори надъ очитѣ, а другия презъ—глава се спуща отзатъ до петитѣ. Отъ двѣтѣ страни на невѣстата по двѣ зълви—млади моми, едната отъ зълвитѣ ще придружи невѣстата, която отива съ наведена глава, да цалува рѫка на кръстника, на старосватитѣ, както и на други по стари, въ това време, другитѣ зълви се исправятъ на срѣдъ и умилно запѣватъ:

Я позапри се, мѣсичинко *)
Да послушаме,
Петелъ ли пѣе, мѣсичинко
Ягне ли блѣе;
Ни петелъ пѣе, мѣсичинко

*) Тая пѣсенъ пѣятъ и презъ деня, когато отвождатъ невѣстата отъ домътъ ѝ за въ черква, и отъ тамъ за у момковата кѫща Тогива на мѣсто думата мѣсичинко пѣе се „Слънчице“.

Digitized by Google

Ни Ягне блѣе
Най се отдѣля, мѣсичинко
Рожба отъ майка,
Та си утодя, мѣсичинко
У чюздитѣ хора
Учюздитѣ хора; мѣсичинко
Чюзди чюздинки.
Токо тѫзъ вечеръ, Златке
При твоя майка
Пъкъ утрѣ вечеръ, Златке
У чюздитѣ хора
На чюзда майка, Златке
„Мамо“ ще речешъ,
На чюздъ баща, Златке,
„Тетю“ ще речешъ
На чюзди братя, Златке
„Батю“ ще речешъ,
На чюзди сестри, Златке
„Како“ ще речешъ:

Пѣсеньта, кому какво впечатление направи, това не може се узна, нъ Величко въ това време добрѣ напоѝ мишкитѣ.

На утрѣшний денъ, слѣдъ вѣнчаванието, отново трапеза слагане, пакъ посрѣщанията, пакъ приноси, пакъ пѣсни, свирни, игри до вечера. На смръкване дарове се заприносѣхѫ, отъ едина край невѣстата дари съ шити, такани дарове величковитѣ приятели и неговътъ братъ, неговата страна; отъ други край невѣстинитѣ родове, родители наизвадихѫ своитѣ дарове: кой тиганъ, кой саханъ, кой тепсия щото искомулихѫ цѣла комула отъ медни сѫдове, които Величко, по обичай, едва принесе съ два човале. По това цалуване рѫка, пѣсни предъ кръстника, повторни гощавания, най послѣ прощавания, че

Digitized by Google

най послѣ, сѣки у тѣхъ, и Величко у дядо Енюви, у домътъ на новиятъ се баща и побащимъ.

XLVIII.

Първитѣ дни слѣдъ женитбата.

Който не сж е жѣнилъ на тоя свѣтъ, който не е ставалъ майка, баща, който не си е добивълъ и отхранвалъ рожба (и най послѣ, храни Боже сѣкиго, който не е заравялъ чедо) той нищо не знае. Измомчишъ се, поналудувашъ се, понарадвашъ се на младинитѣ си, чукнатъ отгорѣ ти 30 лазарника, и ти захващашъ да си думашъ: кучешкий животъ! защо азъ не сж поуженя, че да се оттърва отъ пуститѣ му кафета, и казина, дѣто напусто прахосвамъ хубавитѣ си пари, и дѣто напусто прикарвамъ живота си? нима това ще иде до амина? Не ще е лошаво да се поприбере човѣкъ, ако бѣ лошаво повечето свѣта не щѣше да се жени. И уженишъ се. Прѣди да се уженишъ, думашъ си, ехъ, пъкъ защо ли ми сж дѣца? тѣ не сж малко главаболие, като ще си имамъ едно хубаво булче, подобрѣ е да сме самички, че да се радваме единъ на други, а то дѣцата развалятъ кжщното спокойствие. Нъ минжтъ се една, двѣ години слѣдъ уженванието безъ дѣте, безъ плодъ, и остави дѣто хората захващатъ да говорятъ сѣкакъ, и да те наричатъ *безплодно св. Иваново дърво*, нъ и тебъ захваща да ти става нѣкакъ чоголъ. Влизашъ, излизашъ изъ кжщи, освѣнъ една жена, нѣма други кой да те посрѣщне и испроводи, а идишъ у кръстникови си, тамъ, да сж живи, доръ тринки; кръстникъ ти отъ да си играе съ тѣхъ, да се шегува, да имъ се радва, не му остава време съ тебъ

Digitized by Google

да си поговори, и по очитѣ го познавамъ, колко му е драго и весело като ги гледа на около си, като и самъ ти дума:—„куме! дѣцата сж кжщна веселба, ами вие каква е въртите тамъ съ кумицата; двѣ години стана, хората на деветьтѣ месѣца го истърсватъ съ цървулки, а пъкъ вие. . . . ; тъй не бива то: безплодното дърво за оганя прилича“. Идишъ си въ кжщи, упуйчишъ се самъ, попримислишъ си, наистина, кажешъ си, кръстникъ дѣто казва има право, я мойта кжща каква е пуста, глуха и нѣма.

Най-сѣтнѣ, даде Господъ, родити се и тебе едно такова ангелче, ехъ, то като че ли ти се отваря и свѣтва кжщата. Дошло ти гостенче, ама какво? на което нарадване и насита нѣма. То ти врякне въ обятията на обрадванната ти щастлива съпруга, и тебъ се струва че славѣйче пѣе; то ти загуца, и ти не щешъ вече и да знаешъ за досегашното приятно гуцание на твойтѣ гълаби, подъ кжщната стрѣха; засмѣе се, ехъ, то вече, остави се, то като че ли небето и земята ти се осмива; пропълзука, завървичка, то ти слѣдишъ по него, пазишъ го като очитѣ си. До сега твърдѣ малко гости ти честяхж въ кжщи, дори и твойта кжща, ако по нѣкога да спохождаше домътъ ти, нъ някъкъ кисело изглѣдваше, а тестьтъ ти още по рѣдко дохождаше; а сега *голѣмъ баща* (тестьтъ) иди съ шекерчета въ ржка, радостенъ, голѣма майка (кжщата) иди съ орѣшки въ пазвата—смѣи се; съсѣдки, приятели, родъ роднина, единъ влиза, другъ излиза, и сѣки има що да види, и на що да се порадва, и защо да поговори. А и тебе ти се не ще твърдѣ да се отдѣляшъ отъ дома си, ходишъ, кадѣ ходишъ, глѣдашъ, по скоро да се завърнешъ и порадвашъ на невинното си гълъбче,

Digitized by Google

Гледашъ го здравичко, отърсеничко, не сж минало много и ти чувашъ любезното си именце въ устата на първата си рожба „тате!“ „тате!“ гледашъ го, радвашъ му се, и никъкъ и презъ уматъ ти не минува зло; е зеръ, сега за пръвъ пжтъ си добивашъ рожба, за пръвъ пжтъ влизашъ въ домашний веселъ животъ, а освѣнъ радости друго нà да ли знаешъ: че има раждане, нъ че има и разболяване, че, най-сѣтнѣ и смърть, това и да го знашъ отъ другадѣ нъ сега ти се не ще и да си го помислишъ. Може би да си испроваждалъ стара майка, старъ баща, или милъ братъ, или мила сестра, и тѣ сж тъй сжщо мили, и тѣ сж огань, който попарва милозливи сърца, нъ да заровишъ рожба, ненарадвана, ненаглѣдана, повѣрвайте ме, то е много по голѣмъ огань, който много по силно пàри и ти пàри, додѣ си живъ!

До вчера си глѣдалъ дѣтенцето си весело, лицето му румено, засмѣно, пълзука си изъ кжщи, бъбри ти неразбрани думици, земе го майка му, цапнешъ си ржцѣтѣ, поискашъ го, то се тушне отгорь ти, земешъ го, похоцкашъ го, поносишъ го, потжнаникашъ му, и то дваждъ по вече весело бива; а изведнъждъ, днесъ го гледашъ промѣнено: лицето му бледно, обрусено, не зема нито отъ хоцкане, нито отъ милване, отпуснало глава, умислило се, като старъ човѣкъ; гудишъ си ржката на челцето му—пàри, похванешъ ржчичкитѣ му—пàрятъ, позаспи малко като на сила—стрѣсне се и заплаче. Другъ пжтъ, кога къкъ му покажеше майката цицка—неговата хубава гайдичка, съ двѣ ржцѣ се докопваше у нея, сучи съ охота, и глѣда ухилено, а сега нито я поглѣдва, нъ само поглѣдва майка си, жално и умилно. Какво да му правишъ? да би било по го-

Digitized by Google

лѣмичко, казало ти би дѣ го боли, и що му е, и ти би станжлъ, и отъ ятичка млѣко би намѣрилъ, само да му помогнешъ, щото пакъ да се развесели, нъ то не умѣе нищо да ти каже, а само те поглѣдва, и съ такъвъ поглѣдъ, като да ти се моли да му по могнешъ. Най-послѣ, горкичкото, си тржшне главичката у лжганчката си. Никадѣ та не побира. Ходишъ кадѣ ходишъ, додешъ надъ него, глѣдашъ го, попиташъ го за твоя растуха: — дѣ те боли татювото? защо толко ти пари главичката? ти го питашъ, а то те гледа умилно, кжса ти сърцето, и тебѣ ти се налѣятъ очитѣ, сѣднешъ на стола до него, па се наплачешъ хубаво, а то тѣ глѣда, ту плжхо--плжхо, ту по нѣкого ще си простре кадѣ тебе слабитѣ ржчички за помощь! Ако има дни, и ако ти го Господъ хариже, ти щешъ забравишъ сичко, ако ли не . . . . .

. . . . . .

А Величко вече си има доръ двѣнки здрави, читави, като динчета — дѣчица. Щастие, радость, веселби преизобиловатъ въ неговий домъ: нощьта му е свѣтлина, а деньтъ—рай. Знаеше той що ще рече жена,—съпруга, обичаше я, убожаваше я, като своя помощница, другарка, радость въ щастието му, утѣшение въ нещастията му. Често той милваше тия очи, които съ просто, непритворно, нъ сърдечно умиление глѣдахж на него, той често гладѣше тая селска, корава трудолюбива ржка, която щедро сипваше въ домътъ му благодѣнствие, и която би го подкрепела въ злощастие, въ болесть, и би отрила неговитѣ сълзи. Уви! думаше си той често, колко сж злочести тия, които призиратъ това, що Богъ е благословилъ, които намѣсто да търсятъ утешение въ домътъ си,

Digitized by Google

при жената си, при дѣцата си, търсятъ го въ кръчмитѣ и другадѣ, и другадѣ! . .

Дѣ кадѣ ходѣше Величко, въ кѫщи ли, по въѫъ ли, по полето ли, зимѣ било. лѣтѣ, като че сичко да поздравляваше неговий слѫдъкъ, приятелъ, обиченъ селский съпружески животъ, като че ли отъ вредъ като да се сливахѫ врѫхъ него животворни озарявощи го лѫчи: отъ небето, отъ облацитѣ, отъ дървета, отъ, нивитѣ, отъ цветята; па дори и зимѣ, облѣщенитѣ съ скрежъ дървета се виждахѫ на него, като да сѫ покрити съ цвѣтъ, зимното тъмно небо му се виждаше ясно, снѣгътъ, ледътъ—като изляно сребро.

И тъй блаженъ въ нървитѣ сладки дни на младоженството, това утрѣшно узаряванне на слънцето, неговитѣ двѣ ангелчета, още по вече умножавахѫ неговото съпружеско щастие, което, като да му даваше добри бѫдѫщи надѣжди за по веселъ и слѫдъкъ бѫдѫщъ животъ.

Бѫди честито и доброчесто благородно сърце! бѫди благословенно за сичкитѣ твои добрини, които си можило да направишъ, и които още мислишъ да направишъ, нъ не забравяй, че често пролѣтьта въ една минута изгаря най хубавитѣ разцѫвнале древеса, тия които тъй великолепно сѫ се любувале преди малко на пролѣтното слънце, и които оставатъ да чернѣятъ до второто си съживяване! Не забравяй, че и птичка гургуличка, и тя се съ друже дружи, и тя си гнѣздо извива, и тя си пилци излупва, нъ кога отъ радости, отъ драгости, пръпне та иди храница да имъ донесе, често се случва, отива та се не враща, като оставя слѣдъ себе веселитѣ си преди малко пилци, горки нещастни сирачета, които можахѫ да бѫдѫтъ щастливи, ако ловѣцътъ не би пронизълъ майчиното имъ сърцѣ!

Digitized by Google

ЧАСТЬ СЕДМА

XLIX.

Първитѣ дни слѣдъ рѣшението на черковний ни въпросъ

Весели бѣхж първитѣ дни и мѣсеци по добиването на нашитѣ черковни правдини—по рѣшението на *черковний ни въпросъ*. Такива радостни посрѣщания на първитѣ български Владици, такива тържества ставахж, каквито до тогива не бѣхж ставале. Сички посрѣщания наголѣми хора, сички до тогива тържества, бѣхж присилени; зададѣше се, на примѣръ, нѣкой голѣмъ паша, или валия, или везиръ, трѣбаше народа ще-не-ще да излѣзе да ги посрѣща. Сѣки се намръждѣше.

— Ихъ! кой да си оставя днесъ работата и да иде да се пече на слънце като гущеръ, да посрѣща, говорѣхж сиромаситѣ.

— Трѣба, трѣба, говорѣхж по богатитѣ, иначе и не бива, ще ни зематъ за непричетни хора, а ние, знаете, трѣба да се покажемъ че се радваме на такивато голѣми хора, че и пашата ще се зарадва, като ни види, мало и голѣмо, на посрѣщание.

— По добрѣ да бѣхж му се счюпиле краката и да не се допилѣеше, казвахж други, кой знае за какви добрини се тътри? я давнина ще иска за една година напрѣдъ, я пакъ пжтища ще сж правятъ.

А съ посрѣщанието на нашитѣ български вла-

Digitized by Google

дици, и съ посрѣщанието на паши и везири, колкото отъ небето до земята.

Помня посрѣщанието на единъ български Владика; времето бѣ самата опака зима презъ м. Декемврий. Деньтъ въ когото Владиката щѣше да доди въ митрополийския си градъ бѣ извѣстенъ, нъ, разбира се, никакви явни распорежданията неможахж да станжтъ за посрѣщанието му, защото това би подигнало още повече зджчката на непрителскитѣ намъ народности, особно на турцитѣ. Селенитѣ, ако и безъ предварително извѣстие, не можахж да не знаятъ тоя день. Кой отъ дѣ додѣше, кой съ когото се срѣщнѣше, първото му запитване бѣше—кога ще доди Владиката ни? Деньтъ настана. Е, ако щете вѣрвайте, ако щете не, въ единъ и сжщий денъ, въ едно и сжщо време, въ едно растояние отъ 4 часа презъ дѣто щѣше да мине българский владика, пжтьтъ отъ двѣтѣ страни бѣ отрупанъ отъ бюлюци селени: мжже, жени, млади, стари, които стърчахж край запаленитѣ огнове. А граждани: учители, учителки, ученици, ученички кой съ кола, кои съ коне, кои пѣшъ, до колѣнѣ въ калъ, бѣхж наизлѣзли три часа надалечъ отъ града на посрѣщане. Студъ, снѣгъ, лапавица, кой ти глѣда? сѣки се надприварваше, единъ презъ другъ, да можи да види владиката си. Думата: „добрѣ дошле!“ размѣсомъ съ пѣсни, съ радостни ухилвание, още и съ радостни сълзи, сж чуваше отъ вредъ.

Така е то, когато едно нѣщо се спечелва съ голѣмъ трудъ, съ постоянство, и съ продължителни усилия; а черковний ни въпросъ не бѣ тъй лесна печалба, не бѣ безъ малко жертви, старание, трепания, бжхтания и усилия, не бѣ спечеленъ тъй лесно за година—двѣ, и съ чюзди вмѣшателства и спомага-

Digitized by Google

ния, тъй на готвичко, както стане съ *освобождението* ни, нъ въ растояние на 20 години, съ наши собственни сили и старания, съ постоянни борби, и за това знаѣхме и какъ да посрѣщнемъ спечеленното си.

Презъ годината 187*, въ единъ недѣленъ денъ, се съглѣдваше едно извънредно стичание на множество набожни хора, въ катедралната черква на единъ отъ нашитѣ градове. Другъ пѫтъ черквата се пълнѣше повечето еъ стари хора, а въ тоя день болшинството бѣше—младежи. Въ тѣхъ години, благочестието на младитѣ, не бѣше толкова исчезнало, както днесъ. Прѣждебившитѣ и тогавашни градски учители, постоянно проповѣдвахѫ и въ черквитѣ, и въ училищата, и на старо, и на младо, че трѣба праотеческата си вѣра здраво да подкрѣпяме, тя ни е до сега съединявале, като въ една душа, и тя е която ще ни спаси. И самитѣ учители подавахѫ примѣръ като посѣщавахѫ, заедно съ ученицитѣ си, редовно тия божественни домове. Нъ въ тоя денъ тържеството бѣ голѣмо. Българский владика бѣ въ служба. Причината на толковато стичание народъ, който припълнѣше черквата бѣ, че тоя день бѣше назначенъ за рѫкоположението на единъ образованъ младъ мѫжъ, бивший 12 годишень учитель—за свѣщенникъ.

— Ето такива хора трѣба по сега да се запопватъ, говорѣхѫ едни.

— До сегашнитѣ сѫ сички стари, неможемъ да имъ разберемъ отъ мѫнкането, човѣкъ като ги слуша, отщява му се да ходи и въ черква, говорѣхѫ други.

— Отъ подобни млади, ученни свѣщенници ние имаме да учакваме и друго. Чували ли сте до сега нѣкои попъ да си отвори устата и да каже въ чер-

Digitized by Google

ква двѣ думи на християнитѣ нѣщо като проповѣдъ? А тоя учитель, който се ржкополага, комуто да бжде честито, сказвалъ е слова кога е билъ учитель, колко ще повече да се слуша, когато има и този чинъ? говорѣхж трети.

Величко при *посрѣщанието* бѣ първъ, а при *ржкоположението* случайно бѣ се намѣрилъ въ черквата. Това що наглѣдно исказва преголѣмата радость на човѣка, или преголѣмата скърбъ, или сърдечнитѣ му душевни умиления сж: *сълзитѣ*. На Величка бѣ постоянно плачътъ па носътъ му. Чуеше ли нѣкоя умилна, стара, народна пѣсень, видѣше ли нѣкои свои любезенъ, когото отдавна не бѣ виждалъ, случаваше ли му се да бжде въ нѣкое нажеленно събирание, той ще се просълзи. Той бѣ съ милозливо сърце. Нъ предъ видъ на едно *тържественно посрѣщание* на едного отъ тия, за които и той е хвърлилъ свойта лепта, предъ видъ на едпа *тържествена служба*, при едно *ржкоположение* всрѣдъ едно тихо, благочестиво, честито събирание, на което душевната дълбока радость се отражаваше сѣкиму на лицето, Величко просто плачеше, безъ да се устани. И можаше ли човѣкъ съ зряло народно чювству, който отъ малъкъ е челъ, слушалъ, при това и глѣдалъ съ настръхвание на коситѣ си, на угнетенията, злоупотрѣбенията, клѣвститѣ, предателствата, безчеловѣчнитѣ мръсни, звѣрски дѣла на едно натрапено духовенство, което свободно е упражнявало сички тия надъ беззащитиий българинъ, можеше ли, думамъ, тоя българинъ, който често си е въображавалъ, че ако слѣдъ неговитѣ справедливи плачове, жалби, той най-послѣ се усвободи отъ това несносно иго, каквo ще слъще да огрѣе неговото покрусано, нещаст-

Digitized by Google

но отечество, и когато, най-послѣ, слѣдъ толкова мечти, той е доживѣлъ да види сичко съ очитѣ си, да чюе сичко съ ушитѣ си, можели се той стърпя да не просълзи, когато това е за него истенский духовенъ животъ, воскресение много по свѣтло, много по радостно и отъ радостното въскресение Лазарево?

Въ сѫщий, обаче, тоя день при *рѫкоположението* у Величковата душа внезапно се възроди една нова мисълъ, една нова идея; думитѣ, които той чу отъ младитѣ че „словата, проповѣдитѣ, по вече поработватъ надъ слишателитѣ, ако тѣ се сказватъ отъ лица избрани и посвѣтени на църквата, т. е. отъ свѣщеннослужители“ тия думи направихѫ у него такъвъ превратъ, щото той като че забравяше себеси. Мирскиятъ животъ, на когото той още не бѣ се наситилъ, не бѣ се нарадвалъ, сега, като да го слагаше жертва предъ олтаря; тѣготата на кръстътъ се виждаше за него лека, ако той го понесѣше само съ едничкото свое вроденно стремление: „да бѫде полезенъ на ближния си“. Тѫзи мисълъ, тая, идея се още повече усили у него, слѣдъ долнето *свиждание*.

L.

Величковъ разговоръ съ единъ български митрополитъ.

. . . . . „Неможа азъ да не похваля селското население, надъ което вие, добрий ми господине, и приятелю, сте поработиле, доста и твърдѣ много. Народнитѣ ни неприятели не сѫ могли да убиятъ въ

Digitized by Google

него естественната му врожденна наклонность къмъ напрѣдъкътъ, не сж могли да угасятъ въ него тая божественна искра—ревность къмъ сичко що е добро. Святата християнска вѣра, тая утѣшителка и подкрѣпителка въ неговитѣ скърби, тая вѣра, която е била играчка, средство за печалба на неговитѣ врази, упазила сж е у него непокжтната, ненарушима, упазила сж е като святъ неговъ бѣзцѣненъ залогъ на измрѣлитѣ му съ отворени очи предѣди; Тя е била, навѣрно, за него като една ягка котва, забита въ здравата цѣлина на морското джно, около която блъсканий отъ силнитѣ вѣтрове и бури корабъ, сж е въртялъ безбѣдно надъ морската развълнувана повърхность".

„На врѣдъ, дори и въ най малкитѣ селца, съ радость видѣхъ, добритѣ селени, пакъ щж кажа, благодарение отъ части и на васъ, че сж издигнале на драга воля, безъ нѣкои да ги е присилвалъ, черкавички и училища. Въ сѣко село, въ сѣка кжща, въ сѣки селенинъ азъ, съ радость съглѣдвахъ ония добри качества; трудолюбие, прѣдприимчивость, страннолюбие, чистота въ нравитѣ въ обичяитѣ, въ домоветѣ, цѣломждрие, които справедливо сж прославиле този народъ помежду другитѣ народности. На врѣдъ тържественни посрѣщания, навредъ радостни въсклицания, наврѣдъ умилни и съ сълзи налѣти поглѣди, наврѣдъ чистосърдечни, откровенни думи: „О! честити сме биле да видимъ това, що нашитѣ бащи не дочакахж да видятъ! А сички тия сж ме правиле да вѣрвамъ, че народъ, който е постоянствувалъ да се сдобие съ едно добро, което тъй тържественно посрѣща, той ще знае и да го цѣни, и да се въсползува отъ него.

Digitized by Google

Едно е което ме застрашава за въ бѫдѫщето на тоя народъ. Учители, малко много, добри сѫ срѣщатъ по селата, нъ за жалость священството е твърдѣ занемарено. Това ме застрашава, думамъ, защото може да поколебае надѣждитѣ на това селско население, които има къмъ духовното си сега добито началство. Трѣба да му доставя священици, каквито трѣба, каквито се изискватъ, нъ дѣ ги? Уви! добрий ми господине, наистина, тукъ, тамъ, азъ срѣщнѫхъ священници достойни за своето звание, такива, на които азъ расчитамъ, като на мойта дѣсна рѫка, нъ тѣ сѫ рѣдкость, повечето сѫ съвсѣмъ некадърни. Особно въ селото А* азъ заварихъ такъвъ священикъ, който е срамъ, позоръ за священството, съблазнъ за тамкашното затѫнтено и доста многолюдно селско население: пиенецъ, развратникъ, разбойникъ до нѣмай кадѣ.

—Ваше високопрѣосвященство, позволете ми да попитамъ, кой ще е тоя священикъ, попита Величко, защото азъ съмъ чувалъ за това село, зная и нѣкой отъ селянитѣ, нъ за подобенъ священикъ не съмъ чювалъ.

—Той е дошелъ на скоро, господине мой, и говори се че е незнайно да ли е и рѫкоположенъ, за което не ми се вѣрва да ли ще една развратна човѣшка душа да иди и до тамъ, дѣто да направи такава дерзка постѫпка, която, ако не човѣкъ, то Богъ не ще остави безъ наказание.

— Възможно е, Ваше високопреосвященство, азъ съмъ врѫхлѣтвалъ на подобни чудовища. А дѣкашенъ трѣба да е тоя священикъ? да е отъ тадевасъ невѣрвамъ, трѣба да е нѣкой изгнаникъ.

— Малко нѣщо узнахъ, господине мой, малко по-

Digitized by Google

распитахъ за него, срамно ми бѣше, и неприятно да распитвамъ по на дълго. До колкото разбрахъ, той е дошелъ отъ кадѣ силистренско, казватъ, че тамъ е билъ заплѣтенъ презъ години си по нѣкой си *Ангелошевъ* въпросъ, уловенъ като злоупотрѣбитель въ подароци, пари, приноси, които сж останале достояние на правителството, тъй като наречений св. Ангелушъ е излязълъ лъжливъ, тамкашний по това управитель го жалъ въ затворъ двѣ години. Слѣдъ като билъ пустнжтъ, той се примахнжлъ отъ силистренско, дошелъ въ провадийско, уженилъ се, разгласилъ че ще се запопи, и ето ти го слѣдъ двѣ недѣли изгубвание, завърналъ се цѣлъ—цѣленичъкъ попъ. Сега е работата подъ испитъ.

Величко стрѣстнато се удари у челото и се дълбоко замисли:—Боже мой! извика най послѣ, и това ли съмъ ималъ да чувамъ, че той ми е познатъ Ваше високопрѣосвѣщенство, а какъ му е името?

— Теодораки, отговори митрополитътъ съ любопитство.

—Той е, той: Тодю, учитель Тодю, този извѣргъ, този безбожникъ, този прѣдатель, о Боже мой, какъ търпишъ? И Величко се захласна.

Митрополитътъ не малка слисанъ отъ едно подобно съвпадение, помълчи малко и послѣ подпита.

—Кажете ми, г. Величко, моля, кажете ми, щото знаете за тоя човѣкъ, това ще ми послужи твърдѣ много.

И Величко расказа отъ игла до конецъ, щото знаеше за Тодя; отъ думитѣ му, които като отань излизахж изъ устата му, митрополитътъ забѣлѣзване до колко Величко го боли на сърцето за неговитѣ братия, които сж имале злочестината да се вгнѣзди

Digitized by Google

помѣжду имъ единъ такъвъ развратникъ; той исказа още съжелението си за едного отъ своито най добри ученици на име Николчю, когото наскоро бѣ испратилъ за учитель въ това село, въ какво ли ще отчаенно положение да е той, и каква ли работа ще да върши, когато този, който трѣбаше да му бжде добъръ другаръ и сътрудникъ въ учителското поприще, той ще още отъ начало да убие, съсипе и подкопае сичко въ него посято.

—Не, не е за търпение, отговори митрополитътъ, и азъ съмъ го отстранилъ отъ священнодѣиствието, дадохъ обещание на селенитѣ че щж, въ най-кратко време, да имъ испратя другъ священикъ. Нъ дѣ го? тамъ трѣба священникъ съ силна воля, да може, чрезъ неуморими усилия, да поправя това вече развалено село.

—Не удобрявате ли мене, Ваше висопрѣосвященство да го замѣстя и да допълня тая нужда?

Митрополитътъ, който зе за шега това питание, позасмѣ се безъ да отговори

— Сериозно говоря, Ваше високопрѣосвященство, повтори Величко.

— Удобрявамъ ви, Величко, нъ не за тамъ, отговори пакъ митрополита съ недовѣрие.

—Поговорищемъ пакъ, азъ за сега щж моля В. В. да ми позволите да ви попитамъ, кога ще имате благовремие да ме приемите пакъ?

— Свободни сте когато обичате, и въ който часъ, моитѣ врата сж сѣкога отворени, особно като за васъ гости; най-голѣмото удоволствие и благодарение за мене е ако по често ме посѣщавате: щж имамъ съ кого да се сприкажа, и кой да ме разбере; рѣдко сж за менъ такива гости. И азъ щж те помо-

Digitized by Google

ля, безъ ни най малко стѣснѣние, идвай ми когато обичашъ,

Митрополитътъ испроводи Величка до вторитѣ врата.

LI.

Съвѣщание.

Величко събра едничкитѣ свои съвѣтници: брата си Милка, дяда си Еня, и отца попъ Захария, на които исказа своето намѣрение. Изведнъждъ това сѣкого отъ тѣхъ смути. Никой не даваше никакво мнение; сички мълчахж. Дядо Еню не удобряваше, защото не само че Величко бѣ още младъ, нъ още че отъ начало неговото мнение е било да не го пуска далечъ отъ домътъ си, далечъ отъ селото си. Попъ Захарий по начало удобряваше, нъ не искаше да се раздѣли отъ единъ такъвъ другарь, а Милчю съ нажелени очи глѣдаше брата си; той знаеше неговий характеръ, като рече нѣщо, трѣба да го испълни, той като да предчювствуваше че Величко, еднъждъ постъпалъ въ едно подобно до гробъ поприще, щомъ иди въ една отдалечена страна, той е вече за него изгубенъ.

—Вие мълчате, нъ азъ съмъ вече рѣшилъ, проговори Величко.

—Милий брате, отговори Милчю, не дѣй да се зачерняшъ още отъ сега; като искашъ да посвѣтишъ себе си на една такава служба, то може да бжде, кога да е, нъ за сега е още рано, още си много младъ; азъ зная че ти обичашъ проповѣдитѣ, и мислишъ чрезъ това да принесешъ по голѣма полза, нъ ти и сега можъ да бждешъ полезенъ. До сега доста си на-

Digitized by Google

правилъ, стига толкова, нека пъкъ поживѣемъ по сега за нази си, за своитѣ си, и да се порадваме единъ на другъ.

—Добрѣ казвашъ, брате мой, че съмъ младъ, нъ нима може човѣкъ да върши тия работи на старини, когато на младинитѣ си би ги свършилъ и лесно, и съ охота и безъ отѣгчение? Старинитѣ ни тогива щжтъ бжджтъ сладки и спокойни, когато присмѣтнемъ че ние въ младинитѣ си доста сме свършиле; ти ми още казвашъ, милъ мой брате, че азъ обичамъ проповѣдите, и че чрезъ тѣхъ мога да бжда и сега полезенъ, нъ азъ, както съмъ днесъ, не виждамъ толко ползa отъ тѣхъ. Ако трѣба да бждемъ още повече полезни за нашитѣ хора, то трѣба да поработимъ чрезъ изискуемиятъ начинъ, додѣ сме въ тѣлесни и душевни сили, още по здраво, още по силно, щото още по надълбоко да хванжтъ коренъ нашитѣ добрипожелания къмъ него. Сегашнитѣ наши проповѣди, доброжелания сж прилични на тия семена, които неумѣющий или неопитний още сѣятелъ расхвърля по земя неровка, слабо орана, и ги позаржпва отгорѣ, отгорѣ, колкото да се невиждатъ зърната, доджтъ птици поразровятъ, искълватъ ги, осталитѣ поизникнжтъ, нъ при едно силно слънце и тѣ изсжхватъ, защото коренитѣ имъ сж биле наплитко. Ти знаешъ за Евангелскитѣ семена и тѣхното тълкование; напразно е да се говори отъ амвонътъ, или отъ високитѣ сѣдалища за сговоръ, добъръ домашенъ, общественъ животъ, напразно е да се говори отъ далечъ за добро въспитание, за душевна и телесна здравина отъ които зависи частното и общественното щастие; не, за още по добрѣ, трѣба да се ходи отъ кжща въ кжща, трѣба да се надникне въ сѣка кж-

Digitized by Google

ща, да се вникне на сѫществующитѣ въ нея пороци, недостатъци, и да се полагатъ постоянни грижи и трудове за искоренявание на разни плѣвели, и въ сѫщето време да се посяватъ полезни семена. Найпослѣ щѫ кажа и това: гърцитѣ сѫ служеле съ своитѣ *проклетии* надъ тоя народъ, съ които сѫ го заплашвале, само да го държатъ въ невѣжество и да го събличатъ, нека ние се послужимъ съ *благословението* си надъ този народъ, той е достойнъ за *благословии* и *благопожелания*, за това ще и Богъ да послуша *благословиитѣ* и *благопожеланията* на тия, които отъ сърце му ги желаятъ; за това азъ щѫ прибѣгнѫ до тогава, които ще ми даде право да благославямъ и благопожелавамъ. Нъ за сега азъ прося предварително вашето благословение и позволение.

—Като толкова отъ сърце си пожелалъ, нека ти Богъ испълни желанието, проговори попъ Захарий, нъ дано бѫдешъ пъкъ близичко кадѣ насъ.

—Богъ да ти е помощникъ, проговори и дядо Еню, нъ дано бѫдешъ за въ градъ, за тамъ та виждамъ достоенъ.

—Тогива, Богъ да испълни вашето и моето желание, изговори и Величко.

—„На добъръ часъ да е!“ казахѫ двамата.

Милко мълчеше.

Величко бѣ непоколебимъ.

При послѣднето Величково свиждание съ митрополитътъ, предъ видъ на неговото постоянство, священноналаникътъ му отговори.

—Свидно ми е, господине мой, азъ не мога да се рѣша да ви ржкоположа за въ едно такова село,

Digitized by Google

Вие не можите си представи до каква стѣпенъ на дивота сж достигнале тия селени; може би, отпопреди да не сж биле до тамъ похабени, нъ вижда се че тоя досегашний священникъ тъй злѣ е повлиялъ надъ тѣхъ, щото трѣба човѣкъ да има, отъ една страна здрава натура, отъ друга—силна воля, щото да може да поправи тия мжчнопоправими селени, а вие сте слабъ, Величко, не ми е съвѣстно да ви жертвувамъ напразно, додѣто имате сега по добро поприще, или ако и да се ржкоположите, то да бжде за по друго мѣсто, дѣто сжщо ще бждите полезенъ.

—Ваше Високопреосвященство, вие знаете Евангелската дума: „не трѣба лѣкъръ за здравитѣ, нъ за болнитѣ,“ оставете ме понѣ за малко да се поопитамъ.

Священноначалникътъ слѣдъ като помълчя, отговори:

—Добрѣ, нъ съ условие: слѣдъ шесть мѣсеца, безъ друго ще се приберете въ градъ при мене. Нъ въ случай, че още въ начало, ако видите че не е за истърпяване въ това село, да не ви е просто, ако по скоро не сж завърните при мене, и безъ много честолюбиви двоумия, незабавно да оставите селото, за което, и за васъ остава моя грижа.

Величко отъ драгости скочи, и съ налѣти отъ сълзи очи приближи и цѣлуна дѣсницата на своя любимъ доброжелатель, отецъ и покровитель.

* * *

Въ единъ дѣлниченъ день, въ катедралната черква, при едно скромно богослужение, Величко, облеченъ въ священни одежди, колѣнопрѣклонно стоеше срѣдъ царскитѣ двѣри, предъ святий прѣстолъ. Свя-

Digitized by Google

щенноначалникътъ, облеченъ въ архиерейскитѣ си одѣжди, благоговѣйно, слѣдъ като възложи святата си дѣсницата надъ надслонената Величкова глава, възгласи съ умиленъ гласъ „Божественная благодать всегда немощная врачующая, руководитъ благоговѣйнѣйшаго мужа сего Василия“ . . .

Величко въ ржкоположението си сж преименува **Василиѫ**

LII.

Жива раздѣла.

Смѣлото и рѣшително *ржкоположение* на Величка се свърши. Слѣдъ това трѣбаше да се побави нѣколко дни въ градската черква за обучение по свѣщеннодействията на божествената служба, и трѣби, и послѣ да иди въ енорията си и започне служението си. Като непознато нему това село въ което щеше да иди за священникъ, Величко, мислѣше да иди по прѣди тамъ саминъ, да се позапознае съ селенитѣ си, да си приготви жилището, и по това да се завърне, за да си дигне и принесе дѣцата. Отдавна обаче той не бѣ се видялъ съ дѣцата си. Занятъ, залисанъ въ прѣдварителнитѣ приготовление за ржкоположението си, съ изучванието на много за него нови, неизвѣстни дѣйствия по службата, съвершено прѣданъ на предприятия му подвигъ, ревностно вдаденъ на сички тънкости по священодѣнствието, за което тамъ дѣто отиваше, нѣмаше кой да го ржководи, той трѣбаше непрѣменно сичко тукъ въ града при опитни священици, при неговъть любимъ архиерей, да изучи. Величко спорѣдъ гласението на *Херовимската пѣсенъ*: „Всякое нинѣ житѣйское отложимъ попечение,“ неможеше и да си помисли за домъ, за жената си и драгитѣ си дѣца. Нъ сега, колкото повече набли-

Digitized by Google

жаваше врѣмето за да се отдалечи отъ тия познати нему мили страни, и да иди, кой знае до кога, въ една отдалечена и нему непозната страна, толко повече захвана да му се свивава сърцето, толко повече хвана да милѣе за приятели, родъ роднина, за своитѣ си. Челъ е той съ внимание Евангелскитѣ думи „иже любитъ сина или дщеръ паче мене несть мене достоинъ“ *). Нъ човѣшко сърце, особно каквото бѣ Величковото милозливо, не можеше тъй лесно да се прибори. За това той рѣше, прѣди да трьгне за епорията си, да иди единъ пжтъ до селото си да се малко порасходи, порастуши, и види съ дѣцата си, съ родъ роднина и съ приятели, при това и да поржча на съпругата си, за да захване да се приготвя за прѣселение. И тъй, придруженъ отъ любезния си братъ, отъ селския священникъ Захария, отиде въ селото си. Щомъ се расчю изъ селото че новозапопений имъ учитель си е дошелъ, сѣки оставяше работа и сичко, тичахж, надпрѣварвахж се, кой по прѣди да иди да го види, и да му цалуни ржка. Завчасъ дядо Еневътъ дворъ се испълни съ селени, селенки, млади и стари. Нъ то не бѣше радостно, весело посрѣщане, нъ тжжно и умилно мьртвѣшко испроваждане. Старци тжжѣхж, че изгубватъ вече своя младъ по години, нъ старъ по умъ и прикаски събесѣдникъ; млади—че тѣхний любезенъ другарь, учитель отива далечъ, и много далечъ, безъ да можатъ понѣ, сегисъ тогисъ, да си го виждатъ и да му се радватъ . . . . Сички съ думата „*честито.*“ дума исказана не тъй весело, приближавахж, целувахж му ржка и мълчеливо се оттеглювахж. У никога не се забѣлѣзваше ухилено лице, каквото трѣба да бжде

*) Еванг. Матея г. 19 ст. 37.

Digitized by Google

при такъвъ случай, па и самий Величко поглѣждаше къмъ сѣкиго натжжено. Сички възрастни ученици, нѣколко учители, сжщо негови ученици, случайно надошле отъ ближнитѣ села, бѣхж го забиколили. Тѣмъ бѣше мило да се раздѣлятъ отъ училището си, отъ дружеството, тѣмъ сж още не хващаше вѣра че наистина учительтъ имъ ще стане священникъ; та не бѣ и за вѣрване. И дреболитѣ ученици бѣхж надошле, тѣ умилно поглѣждахж, ту учителя сж, ту другарчетата си. На голѣмитѣ очитѣ се наляхж . . . Сички събрани стоѣхж умълчени. Какво жално посрѣщание, какво тжжно испроваждане!

—Защо сте тъй умълчени и нажелени, мой добри селени? продума първъ Величко съ тихъ гласъ. Азъ сьмъ дошелъ за малко при васъ, да ви видя, да ви се порадвамъ, и ушъ да се поразвеселя, а пъкъ васъ наопаки глѣдамъ наскърбени. Ако тжжите за мене, не дѣйте, азъ сьмъ пакъ вашъ, често ще ви спохождамъ, и по нѣкога ще ви оставамъ повечко врѣме на гости. Нѣкой отъ васъ знаятъ причинитѣ; които ме накарахж, както си го казваме ние, да се зачерня, и за това трѣба да не скърбимъ, но да се радваме. Мене ми е драго дѣто на този часъ додохте да ме посрѣщнете, и по това да ме испроводите, нека ви Богъ награди и благослови за тжзи ви къмъ мене любезность; и мене не малко ми е тѣжко и мжчно дѣто ви оставямъ и отивамъ самъ—саминичъкъ въ незнайно мѣсто, дѣто подепърва трѣба да печеля приятели, другари като васъ, додѣто вие тукъ сте си пакъ целокупни, и имате съ кого да се разговаряте и растушвате, нъ Богу така било угодно. Елате да посѣднемъ, да се поразговоримъ, че и да се поразвеселимъ.

Digitized by Google

—Ехъ, попе, попе! изговори единъ отъ старцитѣ, на име дядо Диму, като залюля бялата си брада, каква та веселба патило? какъ да не тжжимъ, и какъ да бждемъ весели, като ти вече ни оставяшъ като срѣдъ пжтя, и господь знае кога ще те видимъ! и видѣли сме та биле, каква файда, като ти си вече за насъ чюздъ! Я поглѣдай на около си тези сираченца, твойтѣ даскалчета (ученици) на кого ги оставяшъ тъй, ни мили, ни драги! . . . Ахъ попе! попе! ти скоро ни се нарадва, нъ ние неможихме . . . петь години истекохж като денъ днешенъ, като че не било! И господь знае, нашета черква, нашета школа, нашето село, да ли ще види по тези години друдъ такъвъ учитель. Мѣсецъ стана отъ както те нѣма, и черква оглуша, и школьо запустя, и дѣца подивѣхж. Че иди бжди веселъ, че иди да се распусне сърце, и развесели! . . . . и дядо Диму заплака като дете. Величко не, нъ никой отъ събранитѣ неможихж да скрѣпятъ сълзитѣ си при тия жални думи изговорени отъ сърце и душа на стареца. Нѣкои отъ по голѣмитѣ ученици се расхълцахж; а Милку татъкъ въ единъ кътъ прихлюпилъ очи, и плаче ли—плаче.

А Величко трѣбаше да се върне. Той мислѣше друго, а то излезе съвсѣмъ друго. Да се види съ дѣцата си, да имъ се порадва, да даде утѣшителни надѣжди на съпругата си, която ѝ бѣше мжчно да се дѣли отъ родното си мѣсто, и най-послѣ да се поразвѣсели съ приятелитѣ си, а то наопаки се обърна на *жива раздяла*, и раздяла плачевна. Величко неможи да убори себе си: поглѣдна селенитѣ си, поглѣдна ученицитѣ си, поглѣдна дѣчицата си, припомни си миналия сладъкъ животъ въ това село, съ тия селни, подигна

Digitized by Google

му се сърцето, поджжна се и зе да плаче, безъ да може да се уталожи.

Милозлива душа, благородна душа бѣ Величко.

На тръгване почти цѣло село бѣ на испроводякъ. Величко излезе отъ домътъ си придруженъ отъ родове, приятели и тръгна кадѣ колата, която го чакаше вънъ отъ селото. Добрата негова ступанка съ зачервени очи отъ плачъ вървѣше до него, като държеше но малкото си дѣте на ржцѣ, а поголѣмичкото водѣше. Трѣбаше да минжтъ край селското училище, защото пжтя имъ бѣше отъ тамъ. Обърна се Величко до ноглѣдни това здание въ което толкова години бѣ приживѣлъ, и съ което сега като да се упрощаваше подигна се пакъ сърце, и сълзи потекохж. Достигнахж до колата, и тамъ друга навалица. Колата бѣше пълна съ разни приноси за испроводякъ: плодове прѣсно сирене, топли питки, вързани пиленца, бъклички, шишета съ вино. Тукъ сички се провървихж да му цалунжтъ ржка за испроводякъ съ думитѣ: „На добър часъ“ и „*пакъ не ни забравяй!*“ Най наподиръ пристжпи и неговата съпруга съ двѣтѣ си дѣца, приближи да му цалуни ржка, Величко пое двѣтѣ си рожби, сложи ги на колѣнѣтѣ си, пригърна ги, обърна се къмъ селенитѣ си съ слѣдующитѣ послѣдни думи; „Не зная, любезни селени, вторий пжтъ, като се случи да дожж да ли ще можа да ви видя тъй събрани, както сега, за това на сички ви извѣднъждъ щж кажа послѣдно „сбогомъ!“ простете ма дѣто неможа сѣкиго отъ васъ да прегърна заедно съ мойтѣ драги ученици. Прѣгращамъ, прочие, и цѣлувамъ тия си двѣ дѣца намѣсто васъ. Тѣ сж въ вашето село родени, тѣ ми сж тжй драги, както и вие . . . Желалъ бихъ при тая раздѣла, която за дълго врѣме не ще можа

Digitized by Google

да забрави, да ви кажа нѣщо повече, но виждате че немога. Въ тая жална минута, себе си и васъ ще утѣша съ думитѣ на апостола Павла: „*И нинѣ предаю васъ братие богови и слову благодати его, могощему наздати идати вамъ наслѣдие*“. . . . .*)

Дълго време Величко държа дѣцата си, като ги обсипваше съ горѣщи цѣлувки и ги ржсѣше съ сълзитѣ си. Неговиятъ милъ братъ ги измжкна като на сила изъ ржцѣтѣ му.—„Сбогомъ селени! сбогомъ ученици, нека Ви Богъ награди за вашето добро сърце къмъ мене, нека ви Богъ испълни сички пожелания! Сбогомъ мило село!“ . . . И колата тръгна, като остави слѣдъ себе си купове, купове селени, които стояхж та изглѣдвахж колата, додѣ се закри задъ лозята.

LIII.

Пжтувание за селото А+.

Додѣ вече време да си върви Св. Василий за Енорията; пжтьтъ му бѣ презъ много села въ които бѣхж сега учителитѣ отъ неговитѣ ученици. Драго му бѣше, че слѣдъ тжжното си опрощавание съ селото си, той щѣше да има добъръ случай сега да се види съ сички приятели, учители, родителитѣ на ученицитѣ му, съ селскитѣ священници особно съ послѣднитѣ като духовенъ братъ да се види и разговори, а на другитѣ да имъ даде послѣднитѣ си учителски съвѣти, най-послѣ и да ги благослови.—Еднъждъ, като се заловя на службата си, кой знае кога ще ми се падне пжтъ да мина презъ тези села, казваше си священникъ Василий.

*) Деяния Апос. Глав. 20. ст. 32.

Digitized by Google

На тръгване отиде да се прости и земе благословението на священоначалника си. Митрополитътъ като видя новиятъ си священикъ нажаленъ, позна сичко, и благоволи да му даде за другаръ изъ пжтя неговътъ архимандритъ. Священникъ Василий не знаеше какъ да благодари на священноначалника си за тая добрина. На раздѣла, негово Високопрѣосвященство го поглѣдна умилно, като му каза: „На добъръ часъ отче Василие. Азъ те пускамъ като вѣщъ сѣятелъ въ трънливо поле. Убодри се, крьстьтъ, когото сме се наели да носимъ на плѣщитѣ си, не е твърдѣ лекъ. Отъ моя страна азъ се радвамъ за дѣто се сдобихъ като съ васъ священослужитель. На вредъ, дѣто и да сте, вие ще ми бждете като дѣсна ржка. Дѣрзайте! Богъ, и моитѣ смирени отечески молитви, врѣдъ да ви спжтешествуватъ!“

Въ единъ хубавъ лѣтенъ день священникъ Василий, придруженъ съ любезний си братъ и съ Архимандритътъ, на една хубава кола излѣзохж на пжтъ.

До дѣто да се иди до селото А*, трѣбаше тридни пжтувание, На пжтя имъ имаше до 10 села, презъ които трѣбваше да преминтжъ, и да се поотбиятъ, това бѣше желанието и на священника Василия. Първия денъ изредихж селата наречени *Равнището*. Въ което отъ тия села се застояваxж пжтницитѣ, тозъ часъ се набираxѫ около имъ по старитѣ селени, селския учитель и священика. Учителитѣ— Величкови ученици не можѣхж да се начудятъ на дьрзостьта на учителя си; толко чудно не имъ идѣше дѣто е станжлъ священикъ, но дѣто отива въ такова едно отдалечено, затжнтено, диво село, когато той, ако поискаше, можеше да бжде първъ свѣщеникъ въ нѣкой голѣмъ градъ. Тъй понѣ те си мис-

Digitized by Google

лихж. Но отъ друга страна, радвахж му се; драго имъ бѣше, дѣто ги е почелъ и наминжлъ въ селото имъ. Колкото повѣче се застояваxж въ едно село, толко повече селени, познайници се натрупвахж. По очитѣ имъ личеше, колко тѣ мило глѣдахж на приятеля си; неможахж да му се наглѣдатъ, неможахж да му се наслушатъ на сладкитѣ прикаски.

—За сега, говорѣше имъ священникъ Василий, азъ наминжхъ на бързо на крака, да ви видя, а за сѣтнѣ, ако е рѣкълъ Богъ, щемъ се по често вижда и по на дълго и широко сприказва. Драго ми е като ви глѣдамъ тъй любезни кадѣ мене, това е знакъ че вие ме отъ сърце обичате. До колко и азъ ви обичамъ, това го знаете. Нека тжзи любовъ, обичъ, да бжде вѣчна помежду насъ. За сега моето желание, мойта молба къмъ васъ, приятели, е тая: да се обичате и вие единъ другъ помежду си, да се имате, да сте сговорни въ сѣко общо, добро дѣло. Глъдайте си училището, настоявайте му, честете си черквата, въ тия двѣ святи огради е нашето спасение. Ималъ сьмъ ви, и ще ви имамъ, като мои, защото сме познати не отъ вчера, за това искамъ, желая, да чувамъ винаги добрини тѣ ви, желая да чувамъ винаги похвалби за васъ учителитѣ, моитѣ любезни приятели и другари въ милото ми село Ч.* И Богъ да благослови сичкитѣ наши добри дѣла. . . . .

Сички събрани го слушахж съ наведени глави, криво имъ бѣше дѣто свящн. Василий тъй бърза, канѣхж го, молѣхж го, да имъ остане, макаръ една вечеръ на госте, за да си го понагостятъ, да си го подарятъ, като новъ священикъ, съ що Господъ далъ; нъ това не бѣше възможно.

Ахъ! имахме, имахме добри и разбрани се-

Digitized by Google

лени, които упознавахѫ доброто, цѣнѣхѫ го, почитахѫ го, драго имъ бѣ да слушатъ наставления, съвѣти, които излизахѫ отъ нелицѣмерни уста, отъ чисто искренно сърце, кое за тѣхъ милѣе, познавахѫ сичко това и повождахѫ се, нъ уви! днесъ рѣдко сѫ такивато прѣданни за неговото благодѣнствие, за неговото нравственно възвишение, и ако ги имахме повечко, то нашъ селенинъ днесъ би билъ по друго. А архимандритътъ само мълчеше, глѣдаше и се радваше на тия добри селени, които тъй съ почитъ посрѣщахѫ и приемахѫ приятельтъ и учительтъ си, и като да думаше въ себѣ си; ако да имахме повече такива влиятелни священици, какъвъ ли напрѣдъкъ би имало по селата въ нравственно отношение! Че и самия свѣщен. Василий бѣ сега ухиленъ, веселъ, като се виждаше обиколенъ отъ толкова селени, придруженъ съ архимандритъ, съ брата си, и като да се наслаждаваше съ мисълтъ: тоя искренъ приемъ, е плодъ на досегашнитѣ ми старания и добри желания. А на Милка що ли му става, че токо се оттегля на старни и си бърши очитѣ?

На 1-ий 2-ий денъ нашитѣ пѫтници се отбихѫ въ разни села, на 3-ий денъ сѫ опѫтихѫ вече кадѣ селото А* което едва се виждаше на врьха на единъ високъ хълмъ обиколенъ отъ подножието дори до селото съ гѫста висока гора.

LIV

ПОЛИЧВА.

А нашитѣ пѫтници, драгулъ, драгулъ, съ бричката слѣдватъ пѫтьтъ си. Сегисъ, тогисъ подаватъ главитѣ си на вънъ за да се понаглѣдатъ на хубавитѣ страни

Digitized by Google

по край които минуватъ. Кржгозорътъ имъ е ту приятенъ, ту неприятенъ. Отъ кадѣ северъ се бѣлѣятъ високитѣ зжбести канари надъ г. Провадия; на югъ се зеленее стара планина, на западъ се съглѣдватъ стржвнинитѣ надъ Провадия покрити съ лилѣкови дървета и дрѣнакъ, а на истокъ е А*—ската страшна-историческа гора, прѣзъ която, прѣзъ срѣдата, щжтъ не щжтъ, безъ друго трѣба да преминатъ нашитѣ пжтници и, слѣдъ като испенжтъ възь-баиръ, живо здраво, едно растояние отъ два часа, тогива щжтъ могатъ да влѣзатъ въ селото, което е на върха на това стръмнище. Колкото по наближаватъ кадѣ А*—ска гора, свърталище на кръвници, толкова по се скжсяватъ прикаскитѣ въ колата.

Най послѣ нагазихж въ гората, е че то не бѣ гора, но страшенъ тжменъ балканъ. Като подкастриле ония дебели дървета, като изсѣкли изъ помежду имъ дребнитѣ шубарки, шумалаци, за зимна храна на добитака, отишле ония дървета та се измъкнале едно прѣзъ друго по високо, и додѣ да изглѣдашъ върховетѣ имъ, то калпакати пада. Като надникнешъ да поглѣднешъ прѣзъ искастренитѣ дървета на вътрѣ въ гората, то се съглѣдва дъното ѝ тжмно като рогъ, а миризма чиста, хубава, приятна да не и се наситишъ.

Додѣто пжтницитѣ зяпахж плахо—плахо, ту изъ тая страшна гора, ту кадѣ пжтьтъ, и глѣдахж кога да се измжкнатъ изъ това страшилище, ето ненадѣйно и скочи на горѣ изъ гората единъ едъръ конь, припускащицъ той се управи на срѣща имъ, нъ щомъ му се мѣрнахж колата, той се пакъ силно тушна въ другата страна на гората.

—Глѣдайте, глѣдайте! извика коларьтъ, конь на шията му нѣщо виси.

Digitized by Google

Поводникътъ (юларятъ) на коньтъ бѣше отъ дебелъ синджиръ, тъй щото, едно отъ притупуркването му, друго отъ придрънчаването на синджиря, който се влачаше по земята, и на когото на края се тътрѣше нѣщо дълго, пѫтницитѣ бѣхѫ успѣли да видятъ коньтъ преди да се затули пакъ въ гората.

Сички истръпнахѫ.

—Видѣхте ли що висѣше на синджира? попита свещен. Василий, който имаше време по добрѣ да съглѣда това, що влечеше коньтъ,—това ми поприлича на човѣшка рѫка.

—Не може да бѫде, отговори Архимандритътъ, комуто двѣтѣ засѫхнали устни бѣхѫ сѫ слѣпели.

—И менъ такова нѣщо ми си мѣрна, каза и Милко.

—А бе защо ставате страшливи, като нѣкой дѣца, проговори и коларьтъ, който въ това време си порязваше диня да си сквася загорѣлитѣ отъ страхъ уста, това е *пайвантъ*, и нищо друго. Не виждате ли коскоджа ми ти колъ, види се, ступанинътъ му го свързалъ у тоя забитъ колъ, коньтъ силенъ подплашилъ се отъ нѣщо, дръпналъ се, искъртилъ колътъ, потътрялъ го, и това си е то. Нъ не бойте се, конь ни мина пѫть, на хайръ е, страшно щѣше да бѫде, ако нѣкоя лѣсица или нѣкой черенъ, дивъ котъ ни бѣше минѫлъ пѫтъ.

Щомъ конетѣ наближихѫ това мѣсто, презъ дѣто бѣ припречилъ истърваний конь, испрухтяхѫ връцнахѫ се назадъ, колата се искриви, коларьтъ не можи да привари, и хайди колата съ колелата на горѣ, тя се прискунди, и нашитѣ пѫтници се истърсихѫ като круши на земята безъ никаква поврѣда. Конетѣ прухтятъ не стоятъ, кога да се съглѣда коларътъ, то по

Digitized by Google

земята, презъ дѣто бѣ препречилъ оня конъ, бѣ се проточила една брезда отъ кръвъ.

Чакъ сега сички се увѣрихж че това трѣба да е било човѣшка ржка.

Конетѣ сж уталожихж; пжтницитѣ се нахвърлихж пакъ въ колата, и тръгнахж на горѣ.

—Ехъ, слава Богу, слава Богу! извика свящ. Василий, като съглѣда селото презъ излѣгата на гората.

Слѣдъ малко колата се друсаше по каменливитѣ пжтища на селото А.*, което бѣ населено врьхъ една канариста височина. А.* Още въ влизанието си въ това село, въ новата си епория, священ. Василий се ухапа, а Милку съвсѣмъ свѣси глава; ако и да сж биле селенитѣ извѣстни за дохождането на новъ священникъ, тѣ не бѣхж приготвиле и квартира за гоститѣ. Тѣ сж спрѣхж въ черковний дворъ, дѣто доде да имъ каже „добрѣ дошле“ само единъ старецъ на име дядо Петъръ, него познаваше за добъръ отецъ Василий, и наистина бѣ добъръ, но той бѣше въ цѣло село единъ. По край него надодохж още нѣколцина, които по любопитството си приличахж на тия американски диваци, които бѣхж надошле около Колумба при първото му влизание въ новооткритата му земя.

—А кадѣ ви е священникътъ? попита ги отецъ Василий.

—Дяволъ да го знае, той другъ пжтъ отъ кръчмата не излизаше, нъ сега, кой знае кадѣ е задулъ мъглитѣ, отговори една отъ надошлете любопитни.

—Той тжзи заранъ бѣ дошелъ у дома да иска конътъ ми, щялъ да иди да се расходи. Конъ ли? грѣхътъ си биля не давамъ азъ нему; тамъ ще иди

Digitized by Google

нѣкадѣ, ще загюхне, и додѣто спи ще откраднжтъ коньтъ ми отъ ржцѣтѣ му, каза другъ.

—А бѣ той тжзи заранъ влѣзълъ въ дамътъ на дяда Стояна, и безъ да го пита, извелъ най силниятъ му конъ, яхналъ го, отишелъ да се невиди, каза единъ отъ новодошлитѣ.

—Беки оная *катана*, че той *ербаиъ* ли е за него конъ? ей тамъ ще го търси като снопъ. Мале, мила! хеле да го повлече, салтъ попове стави изъ гората. такъвъ якъ конъ е той, щото онзи денъ дядо Стоянова синъ, като отишелъ да го пой, че като неможилъ да го удържи за синджиренпй юларъ, влѣкълъ го подиря си, като садранъ царвулъ, отъ чюшмата до у тѣхъ. Конь е то, съ него шега не бива.

Додѣто селенитѣ приказвахж ни врели, ни кипели за попътъ си, и додѣто гоститѣ размишляваxж за оня конь, който имъ препречи пжтьтъ въ гората, ето че единъ селенинъ тича, тича, разслѣхтялъ се, едвамъ пжха, и отъ далечъ заприказва.

—Бей! незнаете вие, какъвъ помѣнъ станжлъ въ гората, нашия попъ нахранилъ гаргитѣ.

—Що е, що е? подпита Ма:ку.

—Какво що е; станжлъ, сляпъ пиянъ, грабнжлъ чюздия конь, отишелъ въ гората, види се, че му се доспало, лѣгнжлъ, свързалъ коня яката у ржката си, пръпнжлъ коньтъ повлѣкълъ го изъ гората, че то дѣто се закачилъ не се откачилъ, мръвка по мръвка го направилъ май съсъ конь.

И който приказваше, и които отъ селенитѣ слушахж, тъй хладнокржвно се отнесохж къмъ тая ужасна случка, като не човѣкъ да е паднжлъ съ такива страшни мжки, но като да бѣ паднжла татъкъ хе, нѣкоя крастава коза.

Digitized by Google

Гоститѣ истръпнахж отъ приказванието на тая случка. Тѣ не можахж даже да повѣрватъ тъй лесно, ако и да бѣше имъ се мѣрнало такова нѣщо.

—Беки е истинна това? подпита Архимандрита.

—Какъ не е, ето го дядо Стояновътъ конъ въ дворътъ и на синджирятъ на краятъ му се влече поповата ржка. Ако не вѣрвате, да доведемъ конътъ тука.

Новиятъ учителъ Николчо стоеше отъ далечъ, глѣдаше! умилно кадѣ учителя си, и като да думаше: „Учителю на какьвъ оганъ си дошелъ!“

Въ друго време, едно такова божие наказание, би направило твърдѣ голѣмо впечатление на гоститѣ, особно на отца Василия, които добрѣ познаваше Тодя още отъ силистренско, и би станало предмѣтъ на дълъгъ разговоръ помежду имъ за Божието правосждие, нъ за сега, прѣдъ видъ на подобни немилостиви, коравосърци, дори и безчеловѣчни селени, които още въ първъ пжтъ показахж своята страшна дивота, отецъ Василий се по-вече зимисли за своята бждща участь, за своето наказание, помежду тия звѣровитѣ хора.

Слѣдъ единъ денъ донесохж главата на распокжсаний нещастникъ; отъ издрасканното му лице, отецъ Василий, съвършено се увѣри, че той е билъ сжщий Тодю.

Милко настояваше съ горѣщи сълзи предъ Архимандритътъ, да се завърне братъ му, да не остава въ това село, дори и Архимандритътъ бѣ наклоненъ за завръщанието му. Отецъ Василий, най-послѣ, за да утѣши брата си, който трѣбаше въ сжщето време да утеши и съпругата му, исказа обещанието на Ц. В. П. и че той може да се върне, когато по-

Digitized by Google

иска, нъ нека да не бжде тъй скоро, нека поостане за нѣколко мѣсеца, за да не го земжтъ за малодушенъ.

—Намѣсто васъ, азъ за сега ще имамъ за свои добъръ другаръ Николчя—учительтъ. Съ него ще глѣдамъ да прикарамъ краткото си време тукъ. Бждете спокойни. И азъ виждамъ че не ще мога истърпя тукъ, нъ на ли е за малко?

Милчю, ще не ще, пооспокои се. На връщание клѣтия Милчя, насила отръгнахж отъ братовитѣ му обятия, Архимандритътъ едва можи да ги раздѣли. Плачеше Милчю, като дѣте, утѣшаваше го братъ му, нъ и неговитѣ думи се задавѣхж отъ изобилни сълзи; трогателна бѣ минутата! Три пжте сж откжсва Милчю отъ Архимандритътъ, и на три пжте се хвърга врьхъ брата си, пригржщаше го, обсипваше го съ изобилни цѣлувки и сълзи. Нещастни! Като да предчювствувахж послѣднето си виждание! Глѣдайте, прочее, наглѣдайте се, плачете—наплачете се, цалувайте нацалувайте се, това ще е послѣдното ви виждание, послѣднето ви цѣлование!

Digitized by Google

ЧАСТЬ ОСМА

LV.

Холера!

Петровъ-денъ. Горѣщина! пекъ! нетърпими—„Хлѣбъ се пече“ казва селенина, и въ потъ потжналъ опжва да дожени призрѣлитѣ нивя, на които прегорѣлитѣ класове се изърнятъ подъ сърпътъ.—„На вънъ като упалена пещь, никадѣ не ме побира,“ говори и гражданина, който търси хладина, или въ нѣкоя дълбока изба, или въ нѣкоя хладна механа.

—На тая горѣщина, сѣтницата е лоша, не е на добро, дайте да пиемъ ромъ, конякъ, зеремъ то расхладявало, говорятъ младежитѣ, които, и за здрави, и за болесть, намиратъ лѣкътъ въ спиртливитѣ питиета.—Не е шега, отговарѣтъ други, холера въ Варна, въ Руссе, незнамъ кадѣ, тя ще и насъ да нагази.

А горѣщинитѣ ставатъ повече и повече нетърпими: по висок. небе, което се вижда като примрѣжено отъ тжнка, мжтна, белезникава мъгла, никадѣ се облачецъ не съ зира, нито пакъ има отъ нѣкадѣ да се задава. Въ кжщи влѣзишъ—душнина, нъ вънъ излѣзишъ—то въ очитѣ, въ главата те блъсва такава силна горѣщина, щото ти почернява, припада, и хж, хж, залиташъ да паднешъ. Подъ краката ти гаче оганъ гори, на главата ти гаче жаръ сж сипи. Насгорѣщения прахъ по пжтищата, нажеженитѣ камани на калджржмитѣ, правятъ такава задушителна топлина на пжтника, на работника щото не срѣщне ли съ що да накваси уста-

Digitized by Google

та си, и да прохлади гърлото си, то тамъ би го и господь помилвалъ. А работа?—каква та работа патило! оставашъ по благодаренъ да не ядешъ, отъ колкото да работишъ. Че работи ли сж? Наведешъ се надъ работата си, то като че очитѣ, мозакътъ ти ще се изсипятъ; станешъ, тръгнишъ да вървишъ то отъ безсилие краката ти се преплитатъ, отъ мараня ржцѣ клѣпнали, като крилетѣ на маранясала кокошка, и токо спрѣшъ, и по нататъкъ немашъ сила да идѣшъ.

Друга година, слободния гражданинъ, отиваше да се вѣтрее по полето, по край рѣката Тича, нъ сега и тамъ ведрина нѣма! Тъй тихо по полето, тъй се закротило сичко, щото и най тънкото зачювърнато желто листо по дървета не се мърда, че дори и заклѣтото отъ с. Богородица дръвце *треперушка*, на което листетѣ зимѣ и лѣтѣ безъ вѣтъръ трепержтъ, и то сега за чюдо се е закротило. А пъкъ рѣката Тича, тая доста голѣмичка рѣка, която другъ пжтъ на рѣдко мѣсто да даде бродъ, сега, тукъ тамъ, изъ нейното корито се блѣщукатъ малки поточки, които лениво протичатъ отъ трапчинка въ тръпчинка и отиватъ татакъ да се разливатъ по горѣщий пѣсъкъ, или да образуватъ малки бари отъ застояла мжтна вода покрита съ зелена жѣбина отъ дѣто се издава отвржтителна воня.

Нъ денътъ е Петровъ--денъ, има селски сборъ въ с. П* трѣба да се иди на сборъ, па било времето какво ще да е. Тамъ има джумбюши, тамъ има да се едѣ, да се пие, безъ пари, безъ пулъ. Тамъ селскитѣ врата по ебора сж сѣкиму отворени, селскитѣ софри сж богато отрупани; стига да си дебелоокъ, лакомъ, винопиецъ, яжъ колкото можъ,

Digitized by Google

пий колкото щешъ, никой не ще ти рѣ—соса. Па ако не ти ареса въ тая кжща виното, ти можъ да идишъ у втора, у третя, додѣто намѣришъ на устата си сладчината, или додѣто я съвсѣмъ изгубишъ.— Че и за какво ли друго се отива на сборъ?—Кога не ще се наямъ, додѣто ми припржщи опаса, и кога нѣма се напия, като паякъ и нарѣжя додѣ пропълзя, защо сьмъ дошелъ? казватъ безочливитѣ сборени. И ето ти още отъ рано, по черковно време, дрънчатъ талиги, брички пълни съ сборени—граждане. Попътъ въ селската черква бави службата, кандиларьтъ салтъ блъска дървеното клепало, за дано би дошелъ повечко народъ, и да би паднало нѣщичко, за масло, за свѣщи, на пангаря. Нъ кой! освенъ дѣто на рѣдко би се припжналъ гражданина и да влезе въ черква и остави тамъ петъ пари за въ полза на селото, въ което иди цѣлъ денъ да плюска бадева, нъ още и самитѣ селени припитени още отъ свечера отъ подобни почтенни—неканени гости, не могжтъ да се оттървжтъ, и, като другъ пжть, да си посѣтятъ черквицата.

Отъ вънкашнитѣ села, селенитѣ,—сборени, теглятъ право въ своитѣ роднини, а гражданинътъ, дѣто завърни, или дѣто види по лична кжща. За него въ единъ такъвъ денъ, сичкитѣ селени му сж приятели. Нъ селенинътъ ималъ време, или нѣмалъ, че кжщата му е препълнена съ гости, това дебелоокия гражданинъ не ще и да знае. Сборъ е туй. Въ сѣки единъ дворъ нахълтатъ по 2—3 талиги съ знати и незнати. Домакинътъ се смайва, кого по прѣди да посрѣща, и кого дѣ да поканва. Ще—не ще, той трѣба да излѣзва на срѣще имъ, до ги покани съ „*добрѣ дошле*“ ако въ кжщи нѣма мѣсто, той ще изнесе рогозска, ще имъ постеле подъ нѣкое дърво

Digitized by Google

на сѣнка, или на двора, или въ градината, и тамъ ще ги покани съ извинение. Тия отъ смѣстенитѣ вътрѣ въ кжщи гражданки —готованки, тамъ ще се расположатъ подобрѣ и отъ у тѣхъ си, и, нещешъ ли, ще захванжтъ една съ друга да се посбутватъ показващицъ съ пръстъ на дебелотаканитѣ селски черги, хатли, възглавници, и да ги усмиватъ. А пъкъ дрѣбнитѣ имъ безчинни дѣчурлига не се спиржтъ на едно мѣсто, растичали се по двора, по градинитѣ, покатриле се по овошкитѣ, и, като невидѣли, дѣ що намѣрятъ зеленчукъ: сливи, зарзали ще ги усмулятъ, и клонитѣ имъ ще испокършатъ.

Отъ друга страна залисаната селенка—домовница, потътъ, ширъ—ширъ, тече отъ челото ѝ, отъ да стои срѣщо запалената пещъ, да мѣта хлѣбове, и друго, и да тича, на самъ на такъ, да пригодява сѣки му наравно: тя глѣда кога по скоро да нахрани непознатитѣ си гости, по скоро да ги испроводи, защото подиръ тѣхъ учаква да доджтъ: лелини, мамини, уйчови, кръстничини отъ ближнитѣ села, та да ѝ остане врѣме да посѣдне при тѣхъ да си почине, и да се посприкажатъ по свойски, безъ да се стѣснява отъ гражданкитѣ.

—*Дѣ хемъ, канете се, ние не знаемъ да канимъ*, казва добрата гостоприемница, присипващицѣ и подтикващицъ отпрѣдѣ имъ саханитѣ, като глѣда по скоро да ги нагости и испроводи.

—*Ядохме, бѫ да поможи, не сме твърдѣ гладни*, отговарятъ пресититѣ гости.

—*Вие да сте гладни, можемъ ли ви нахрани?* отговаря вѣжливо домакинята.

—*Ела, маръ бульо, стига си шетала, ела и ти сѣдни при насъ да си похапнишъ, насъ ни е срамъ*

Digitized by Google

да едемъ безъ тебе, казватъ тия, които се приготвятъ още единъ пжтъ да еджтъ.

—*Дѣ, дѣ, яжте вие, нахранете се, за мене не мислете, мишката въ хамбаря гладна не остава*, отговаря добрата селенка.

Най-сѣтнѣ, ще се оттеглятъ отъ софрата.—*Е, гостени ще бждите, пригостихме ви, кусуръ не хващайте*, ще си кажи по обичаи селенката, и ще хване да раздига и приготвя софра за други гости.

Слѣдъ гощавката, тези отъ гражданитѣ, които сж женени, и които сж дошле на сборъ, не за друго, но да яджтъ и пиятъ, ще се оттеглятъ заедно съ женитѣ си въ нѣкои кжтъ на селската градина, тамъ ще пиятъ, ще пѣятъ, ще се лигавятъ, ще се шегуватъ, додѣто доди врѣме да си иджтъ. А пъкъ младитѣ ще се измжкнатъ полегичка, безъ да кажатъ понѣ едно *сбогомъ* на домакиньтъ и право на *хорището*. Тукъ щжтъ си продаджтъ сичката гражданска гола-голашка гордость. На една страна, глѣдашъ, отлжчили се градскитѣ моми и кокони, като козитѣ отъ овцетѣ, нагиздени, наперчени, издигнале носъ, и гордо—гордо, поглѣждатъ на селското хоро, поглѣждатъ на селскитѣ прости труфила, подсмиватъ се на дебелитѣ имъ ризи, на чернитѣ имъ *сукмани* и *кичинки*, показватъ съ пръстъ на попуканитѣ имъ пети, на чернодебелитѣ имъ работни ржчуги, дори и въ очитѣ имъ ще се подсмѣятъ—*ами, голи худулки*! ще имъ рече селенката, и призрително ще ги изглѣда и замине.

Татъкъ, виждашъ градския цохабенъ момъкъ, събралъ сичкитѣ си петъ гроша, гудилъ ги въ джоба си и кой е като него? разлюлялъ се, размахалъ се, глѣдашъ го ударилъ прѣзъ селското хоро, на самъ, на

Digitized by Google

такъ, че най-сѣтнѣ хайди въ селската кръчма, тукъ ще се намѣрятъ и други негови 5—6 врьстници, дѣ като се сдружатъ, че като испиятъ и сичкитѣ си петъ гроша, тогива да глѣдашъ и да слушашъ момски расцапани уста. Въ кръчмата ще се намѣрятъ и селени, които събрани отъ разни села черпятъ се, сприказватъ се. Градския момъкъ, който има за нищо селенина, комуто предъ два часа хлѣба е ялъ, ще захване и съ него да се приплескува; ако че такивато селени сж нѣкой миролюбиви, които да не искатъ да си развалятъ *мухабетя* по причина на такива пиенци, тѣ ще се оттеглятъ полегичка отъ тѣхъ, за да не имъ слушатъ вунѣщитѣ уста, въ такъвъ случай градскитѣ момци си оставатъ съ здравъ кожухъ. Но ако събранитѣ селени въ кржчмата сж нѣкои запършени, на които честолюбието имъ не допуска да ги лае куче, което тѣ сж храниле, и които не въсприематъ да се тжпчатъ отъ подобни красти, че пъкъ ако и тѣ сж малко подрьннале, тогава да видишъ какъ хвьрчатъ шепки и какъ се търкалятъ изъ прахжтъ пиени граждани, които презъ нощьта има да спжтъ като укжпани подъ мокръ ямурлукъ, да си парятъ нѣколко дни наредъ кокалцитѣ, и за дълго да помѣнуватъ кога се на сборъ ходиле, и съ селени си играчка-играле, и шега-шегувале.

И предъ видъ на огружяющата опасность, никой и не си помисля, че трѣба въ едно подобно време предпазвание, трезвенность, и въздържание, нъ сѣки заглуша страшний глась на думата *холера* съ „да се наедемъ' да се напиемъ, че баре сити и напити да умремъ."

Нъ що е това, щото внезапно като трѣскавица

Digitized by Google

се трясна срѣдъ селото дѣто бѣ сборътъ, и хорището? Каква е тая тревога? Като че ли орлякъ орли събрани надъ нѣкоя голѣма мърша, кога пушка пукне, какъ пръпватъ та отлѣтватъ кьмъ синето небе, безъ редъ и разбъркано, така и цѣлата навалици средъ селото се изведнъждъ распржсна, като оставяше на срѣдъ своитѣ талиги, своитѣ чергила, и подъ тѣхъ сичко принесено за преядане и припиване. Що е това? *Холера*! холерата се поевила въ града! Кой дѣ бѣ пиянъ—истрѣзня, кой дѣ бѣ се развеселилъ и зачервилъ,—изведнъжъ промѣни лице и поплехня; гайди се свихж, свирки, цигулки спрѣхж, дѣца писнахж, майки се разолюликахж, бащи объркахж концетѣ. Селскитѣ улици сж испълнихж съ граждани, гражданки, гражданчета, кой кадѣ отиваше—незнаеше; никой никого не гонѣше, а сѣки бѣгаше, единъ подплашенъ, подплашваше други дестина. Извѣднъждъ, като въ едно време, сичкитѣ преди малко отворени гостоприемни селски врата, се изпозатворихж и залостихж; селенинътъ отъ страхъ завчасъ обърна гърбътъ си къмъ своя бивший гостъ; гражданинътъ обърна почти на бѣгъ кьмъ града си. И наистина, холерата бѣ се поевила средъ самия градъ, нѣколко силни удари бѣхж повалиле долу нѣколкома граждани; въ нѣкои кжщи се вече чувахж плачове, ридания надъ ненадѣйно падналий и изджхналий баща, въ друга писаци, викове за помощь на падналата майка, а нейдѣ вѣче чукахж, хлопахж, тракахж, тамъ се приготвѣше кжща—гробница. Страхъ и трепетъ обзе сѣкиго, сѣки тича за помощъ, но дѣ помощь? дѣ доктори? Въ пжтищата хора посърнали, едни тичатъ за цѣрове, други тичатъ да сварятъ въ кжщи умирающия, трети тичатъ, безъ да знаятъ на кадѣ.

Digitized by Google

Настана нощь още по ужасна, още по грозна отъ деня. Тамъ дѣто до снощи се чувахж веселби, пѣсни, тамъ сега плачове, охкания, редения, тамъ дѣ се готвѣхж изобилно ястия за наступающия *сборенъ денъ*, тамъ сега се приготвя коливо, вощеници за прострѣния средъ кжщи. Свѣтлий градъ потъмня: до дѣто въ сѣка кжща свѣщъ свѣтяше, сега презъ деветъ тъмни кжщи въ десѣта блѣщукатъ нѣколко вощѣни свѣщи, които издаватъ една тъмножелтикава свѣтлина надъ издихающия.

Въ малко време холерата се распространи и по околнитѣ села. Холерата се поеви и въ селото А* дѣто нашъ Величко, сега преименуванъ въ ржкоположението си священникъ Василий, отъ двайсетъ дни на самъ священнодѣйствува.

LVI

Двѣ прѣдсмъртни писма.

I.

Село А.* 27 Августъ 1873 г.

Любезний ми брате Милко!

Слава Богу, азъ съмъ живо и здраво, и мжча се да привиквамъ въ новото си положение. Усилно ми е доволно; сичко зло посято трѣбва да са плѣви, а ново да се посѣва. За зла моя честь болестьта—холера—и тукъ удари и още върлува, макаръ и слабо: менѣ ма водятъ отъ село на село. Злото е, че тия хора тукъ, като че смьрть не виждали, съвсѣмъ дивешката испроваждатъ умрелитѣ си: викъ, редение, плачове до Бога, пъкъ азъ, както ма знаешъ, отъ такива жалости трепера, нъ ще се приучвамъ. Никой не е дошелъ отнийдѣ да ма обиде и да са пораздумаме. Нъ и кой ли ще ти доде нъ това пусто мѣсто, и кой ли ще познае душевнитѣ ми тжги и жалости, та да ма раздума? Единъ Богъ е, брате мой, утѣши-

Digitized by Google

телятъ ми; на него възложихъ азъ вече бѫдѫщностьта си и надѣждитѣ си. Азъ зехъ вече кръстътъ и са мѫча да го понеса съ търпение и съ драгость. Онзи, който ме е повикалъ да съмъ неговъ служителъ, ще бѫде милостивъ къмъ мене грѣшнаго и ще чюе молбата ми; нека поне останемъ живи и здрави по това тѣжко — проходно врѣме. Твой братъ Священ.

Василий.

II.

Село А.* 29 Августъ 1873 г.

Любезний ми брате!

И другъ пѫтъ сьмъ ти писвалъ, ту весело, ту жаловито, но колкото този пѫть тъй отчаяно, тъй съ растреперана рѫка да държ̀а перото и да ти пиша, незная да ли е било другъ пѫть, толкова. Азъ и незная да ли това ми писмо, кога достигне до твоитѣ рѫцѣ, да ли по прѣди не ще ни постигни нѣкой страшенъ и неужиданъ ударъ. Прости брата си за това му толко голѣмо малодушие. Нъ мене понѣ въ тая минута когато ти пиша, ми е нѣкакъ приятно, като си въображявамъ че се разговарямъ съ тебе. О! дано не бѫде за послѣденъ пѫтъ това ни необикновенно отдѣление, когато, помнишъ, като те испроводихъ дори до подъ гората, какъ умилно се споглѣдвахме, какъ тайно сълзитѣ си бършѣхме, и безъ да можимъ да си проговоримъ—отдѣлихме се. Боже мой! дано думамъ пакъ, да не бѫде тая наша раздѣла послѣдня. И тогива, какво ще бѫде съ моитѣ мили рожби, съ моята драга ступанка? И поглѣдвамъ азъ отъ височинитѣ на това село, дѣто ма е довеле сѫдбата, поглѣждамъ къмъ тая страна, дѣто си ти, мой любезнй брате, и моитѣ мили, нъ нищо друго не виждамъ, освѣнъ тънка непроницаема синевата мѫгла, въ

Digitized by Google

която моитѣ мечти се губятъ и изгубватъ! Незная, нъ никадѣ ме непобира. Денѣ, какъ и да е, нъ нощѣ влѣза въ моитѣ бѣдна, осамотена стая, искамъ нѣщо да попречетж, да попиша, нъ чете ли се, пиши ли се! Наученъ съмъ да имамъ изъ кжщи глъчка, викове, смѣхове, тичканета на моитѣ рожби, припомнямъ си за тѣхъ, и какво думамъ азъ припомнямъ си, кога тѣ нито минута изъ умътъ ми не излизатъ? и азъ тогива захващамъ да се мисля за най-нещастенъ изгнаникъ! Едничкото ми утѣшение е като си въобразя че ако и надалечъ, нъ тамъ, има двѣ сърца които непристанно тупатъ за мене, има двѣ сърца, които непристанно милеятъ за мене—твоето и на жена ми. А беднитѣ ми рожби, тѣ на да ли още нещо чувствуватъ.

Щомъ получишъ писмото ми иди при съпругата ми, при дѣцата ми, утѣши ги, раздумай ги. Щомъ се попрекрати тукъ болестьта, която е на умаляване, ще побързамъ да си дода. Азъ не искамъ да оставя селото, когато то гори въ огънь, това ще е за мене едно пятно. Въ минутата, когато ти пиша, ме чакатъ три умрѣла, които трѣба да упѣя. Мрьква се. Времето е ясно нъ тжмно. Три оганя горятъ на отсрѣщната височинка, вънъ отъ селото, тамъ три гроба зеятъ; отъ деньтъ кога то се е повеле холерата, не ровятъ вече мьртъвцитѣ както преди въ черковния дворъ, нъ вънъ, и далечъ отъ селото; и добрѣ правятъ, нъ на мене е мъчно. Не стига дългия пжтъ, нъ още съмъ принуденъ и да слушамъ плачоветѣ на нещастнитѣ рожби, братя или майки не покойнитѣ. Отъ това и друго, осѣщамъ се че слабея; не ми се яде, не ми се пие, не ми се ходи, не ми се приказва, а нощѣ ме безпокоятъ сѣкакви страшни сжница, които на сѣки часъ ме стрѣ-

Digitized by Google

скатъ и пребуждатъ, тъй щото и сънътъ ми е *иди—доди.*

Прощавай, милий мой брате! Иди и пригърни милитѣ ми рожби и ги обсипи съ толкова цѣлувки, колкото пѫте азъ деня си ги припомнямъ, и колкото пѫте нощѣ на-сѫнѣ ги цѣлувамъ. Охъ, що било тѣжко да бѫде човѣкъ баща!

Цѣлувамъ и тебе
Твой братъ
Свѫщен. ***Василий.***

LVII.

Ужасна нощь.

Слънцето залезе задъ черъ облакъ, колкото то по скоро отиваше при майка си, толкова повече черни облаци, единъ презъ другъ, се повдигахѫ на горѣ и на горѣ. Извѣднѫждъ потъмнѣ. Изъ тѫмнитѣ облаци се засвѣтка. Свѣтне се, и на небето се виждатъ грамаднитѣ облаци, като колосални планини, натрупани една върху друга

Гърмелъ се зачува изъ дълбоко, свѣткавицитѣ се усилватъ, заедно съ тѣхъ и гърмежътъ се усилва. Зачюва се отдалечъ по татакшнитѣ балканлѫци трѣщение и плющение; по бързитѣ услѣпителни свѣткавица се вижда да се подига, изъ подъ плющящитѣ бълканлѫци, изъ дългитѣ широки пѫтища по полето, синкави облаци отъ гѫстъ прахъ. Силенъ вѣтъръ, силна бура се повдига. Свѣткавицитѣ, гръмотевицитѣ се обръщатъ на трѣскавици, и като да паджтъ, и цѣпятъ ближнитѣвисоки орѣшаци и каваци. Нощьта сама по себе си тъмна, черногѫсти облаци я правятъ още по тъмна,

Digitized by Google

а задушителния гѫстъ прахъ я прави още по грозна.

Изъ подъ тоя страшенъ небосклонъ, който като да бѣ прихлупилъ не само цѣлото село А* нъ и цѣлата му околия, по селскитѣ тѣсни и криви пѫтища, нищо се друго не чува, освѣнъ грозното мучение на закѫснелъ добитъкъ, който не можи да смѣри своятъ граждъ. А въ черковния дворъ, още по грозно. Керемидитѣ по старата черквица се прибращатъ отъ силната бора, събарятъ се, и съ трѣсъкъ падатъ та се трошатъ. Черковното куче обикаля, ту черквата, ту училището, и страшно вие.

Въ малката училищна стая свѣщъ свѣти, до иконостасчето кандило блѣщука, а прѣдъ иконостасътъ самъ саминичъкъ отецъ Василий исправенъ, чете си *мало повечерие*. Чете, пъ умътъ му не е въ молитвитѣ; вънкашната грозна хала го смущава и тревожи. Едри капки като градушка, затракахѫ вънъ по керемидитѣ, тѣ захлопахѫ, зачукахѫ по стеклата по прозорцитѣ на стаичката. Вѣтърътъ като да люлѣеше цѣлото слабо училищно здание; прозорцитѣ дрънчатъ, широкия куминъ на стаята страшно фучи, вѣтърътъ презъ кумина долиза чакъ до огнището и развѣвя пепелътъ; и свѣщьта не гори спокойно.

Младий священникъ, кое искара повечерката си, кое не, затвори молитвеника, сѣдна до прозорца и се заглѣда на вънъ. Въ черковния дворъ мьрчи като рогъ, свѣтне свѣткавица, и исправенитѣ каменни памѣтници надъ отдавна заровени гробове, сѫ бѣлнѫтъ извѣднъждъ като блѣдно привѣдение. Кучето зала̀ посилно, и лаеше като на човѣкъ. Една черна точка изъ тъмнината идѣше кадѣ стаичката; това бѣ човѣкъ; а що щѣ той въ това грозно, нощно време? Това не е чиста работа, мислѣше отецъ Василий,

Digitized by Google

и сърцето му се раступа. А въ това време Николчю, отъ цѣлъ дневенъ трудъ, като бѣ придружилъ священика по погрѣбението на три мъртъвци, бѣ заспалъ въ другата стая, и хъркаше.

Вратата на стаичката се силно заклопа.—Попе! отвори, зачу се отвжнъ единъ дрезгавъ гласъ. Съ растреперани крака священника стана и додѣ до вратата.

—Кой си ти?

—Азъ сьмъ Герги, дядо Роевъ синъ; скоро отвори? баща ми умира

Навѣрно, сега е боля, може нѣкои злочесть да свършва та иджтъ да ме викатъ за причастие, помисли священика и отвори.

И отистина това бѣ селенинъ, но още непознатъ на отца Василия.

- Че неможе ли се остави за утрѣ да го причестя? Я на вънъ какво е лошо времето, па и азъ не сж усѣщамъ здравъ, не ми е хубаво, краката ми трипержтъ, сърце ме присвива. . . . .

—Скоро, скоро! ти думамъ азъ тебе, баща ми душа бере, я го сваримъ, я не, отговори натъртено суровий селенинъ.

—Тъй като е, да идемъ, чакай да земемъ причастието. Ами нѣмашъ ли фенеръ?

—Какъвъ та фенеръ патило? на тжсъ бора каквоможе да стои на срѣща? и мене на два пжте ме прикапична.

Трѣбаше да се иди въ черквата, и отъ вжтрѣ отъ олтаря да се земе частица за причастие. Законътъ не позволява да се държи причастие другадѣ, до катъ черквата е близо. Поглѣдна младий священикъ отвънъ вратата страшно, тъмнина, то да те бодне нѣкои въ очитѣ, не щешъ го видя. Зема отецъ Василий нѣкол-

Digitized by Google

ко клечки кибритъ въ ржката си и тръгна кадѣ черквичката. Прѣди оплашенъ, сега по голѣмъ го страхъ обзѣ.

—Хади, Герге, ела и ти съ мене до черковнитѣ врата; каза священникътъ на селенина.

Отецъ Василий и Герги додохж до черковнитѣ врата, като никоги, черковнитѣ врата освѣнъ че бѣхж отключени, нъ още и откръхнати, священника исплѣхня.

—Да не би нѣкои да сж е въсползувалъ отъ лошето врѣме и да е влезълъ да обере черквата? каза той; Но не, трѣба клисаря да не е заключилъ добрѣ, и силний вѣтѣръ е откръхналъ вратата.

Блжсна отецъ Василий ужъ сърчено вратата, тя силно се удари у стената, и черквата екна. Вътрѣ страхотия и грозотия, нъ нищо шумъ. Свѣтна свѣткавицата, и свѣтицитѣ на олтаря бляснахж; священника въ мърчината трьгна кадѣ голѣмитѣ свѣщелници до олтаря, за да драсне кибритъ и запали тамъ нѣкоя вощеница. Напрѣди си не глѣдаше, нъ и да глѣдаше що можеше видя? Извѣднъждъ се спрѣпна на нѣщо, това бѣ човѣшки крака, и отецъ Василий. падна отгоръ трупа, лицето му си удари и упря право върху студеното мъртвешко лице; бързо попипва човѣшко лице, човѣшки ржцѣ. Вънъ свѣткавицата блясна толко силно, щото въ черквата свѣтна като деня; тя освѣтли желтото лице на мьртвеца.

Младий священникъ нададе гласъ и искрещя „Герге!“ и се издигна да стане, нъ колѣнѣтѣ му се подхлжцнахж и той пакъ падна. Искрѣщяванието му бѣ толко грозно, щото Герги, отъ страхъ да не би има нѣкои въ черквата, нададе на бягъ, и чакъ у тѣхъ се спря. Дя бяга священникътъ, не можеше той остана като вцѣпенъ, кръвта като че се

Digitized by Google

събра въ главата му, и очитѣ му се премрѣжихж. „Герге!“ извика още веднжждъ, крясъкътъ, когото издаваше, страшно кжнтеше изъ пуститѣ кжтове на черквата, който на мѣсто сърцѣ още повече го плашеше. Додѣ му свѣсъ да повика кучето: „Черню!“ извика колкото си можа, и доброто куче се спусна и съ силно лаѣние си опря прѣднитѣ крака на черковнитѣ врата и радостно заскимизга; пълзешката отецъ Василий се допипа до вратата, на която посоката отъ страхъ бѣ изгубилъ, улови се за шията на кучето, пригърна го, додѣ му малко сърце на мѣсто, изправи се на краката си, и придруженъ отъ кучето, залитащицъ, съ бързи крачки, безъ да се обрьща назадъ, пристигна до стаята си, едва престжпа прага и, падна на срѣдъ—полумьртвъ. Свѣщьта свѣтѣше, нъ не Гергя го имаше, не нѣкои, кандилото прѣдъ свѣтичката тихо си горѣше, кучето вече не лаеше, нъ на вратата радостно махаше упашъ и съ милкавъ поглѣдъ като да казваше, че *нѣма нищо*. Священника се поуборави, стана полека и се трьшна на постелката си. Страшно го сърце сви. Въображенията му ставахж по страшни, по силни, а заедно съ това се усилвахж и болкитѣ въ сърцето му. „Николчо!“ извика той съ послѣдни усилия на гласатъ си, като му доди на умъ за учительтъ,—„тукъ съмъ!“ отговори Николчю, и додѣ се той уборави отъ дълбокия си сънъ, ето че нѣколко селени испритопуркахж, и нахълтахж въ стаята. Герги бѣ расказалъ по сжсѣдитѣ случката, особно на дяда Петра, които не се забавихж да доджтъ при него.

—А бе, попе, да те знай Господъ, то е Нашия говедаръ бѣ, като си идель съ говедата, татъкъ подъ селото го сблъскала холерата, едва допъплялъ до

Digitized by Google

селото, умрялъ, и кехаята ни, като нѣмало дѣ да го занесе, кжсно време, дотътрялъ го и го тръснжлъ въ средъ черква, каза едина отъ селенитѣ, който знаеше работата.

Бледенъ священника, прибѣлялъ, като бялата пръстъ на стената, жертва на селската простота, присвиващицъ се вече отъ страшно сърце, кротката отговори:

—А бе, християни божи, че не ли му доди нѣкому свѣсъ да ми кажи за това, та сега да не истегляхъ тоя страхъ? не ли ми стигахж днешнитѣ мжки?!

—Че у кехаята *кабахатя*, отговори другъ отъ селенитѣ, господъ да го порази, той отъ пиянство очи отваряли, че да знае що прави?

Смъртна сѣнка се надвѣси надъ младий священикъ.

— Твърдѣ ми е злѣ, дядо Петре, проговори священика съ слабъ гласъ.

—И азъ те виждамъ, лицето ти часъ по часъ се промѣнява, а устнитѣ ти съвсѣмъ прибѣлѣли, отговори дядо Петъръ, доста глупешката, безъ предпазвание.

— Злѣ ми е! Заразенъ съмъ, извика по яката священика.

Надошлитѣ селени, единъ по единъ се надигнахж, съ исключение на дяда Петра, да си отиватъ.

— Стойте! кадѣ отивате? кому ме оставяте? азъ съмъ злѣ! ви казвамъ, проговори пакъ яката священика.

—Че какво да ти правимъ?

—Тамъ, на полицата има спиртъ, снемете го и трийте ме силно.

Отецъ Василий изведнъждъ силно бѣ зара-

Digitized by Google

зенъ отъ холерата. Никакви триенета, топленета не помагахж.

—Скоро! истрѣщя священникътъ съ колкото си сила имаше, скоро пратете извѣстие до брата ми! Азъ умирамъ! Преварете, помогнете! скоро извѣстете!

И селенитѣ, като че това търсѣхж, да се измжкнжтъ. И тѣ знаехж още че тая болесть, колкото по скоро, по силно удари човѣка, толко по скоро го сваля и уморява, за то и не помислихж да търсятъ средство за да извѣстятъ на братътъ на священика. Па и не бѣ възможно: три дни, а най кжсо, два дни пжть до селото Ч,* то човѣкъ трѣба да е втичка, да иди и да доди.

Дядо Петъръ, заедно съ учителя, остахж при священника.

Припадъцитѣ на болѣстьта идѣхж, едни слѣдъ други посилни, и по силни.

„Той не бѣ вече оня кроткий, тихий, миловидний Величко, (расказва отъ послѣ учителятъ Николчю,) незная, дали силнитѣ припадъци на болестьта, или неговитѣ вътрѣшни душевни мжки, въ кратко време го докарахж до такава полуда, щото ние два мжже неможахме да го сдържимъ. До едно време бѣ закротенъ, като принесенъ, и въ нѣколко минути ставаше като изгубенъ, нъ извѣднъждъ, той като че се пробуди стрѣснато отъ дълбокъ сънъ, страшно отвори очи, и крясна: „дѣцата ми! жената ми! братъ ми“! „скоро ти“! Тия думи повтаряше често, поумълчаваше се, и пакъ заредѣше: „нъ тѣ сж далечъ! кога могатъ до? не! не ще ги видя! неще ме видятъ! жената ми! клѣтата ми жена, дѣцата ми! горки сирачета! братъ ми! безъ никого въ свѣта! Боже мой, кому ги оставямъ?!“ Слѣдъ тия скочи отъ леглото си

Digitized by Google

и съ една извънестествена сила, припна кѣдѣ вратата, едва го задържахме съ дяда Петра; искахме да го полѣгнимъ на лѣглото, нъ не бѣ възможно, той се блъскаше, ту у лѣглото си, ту у стенитѣ. Едва следъ много блъскания, тѣжки въздишки, дълбоки пжшкания ще се малко позакроти, и като да си припомнѣше пакъ за дѣцата си, и съ плачъ заредѣше: „дѣцата ми! жената ми! нещастна вдовица, нещастний азъ! кому ги оставямъ? Боже мой'! защо тъй скоро!“ . . и пакъ се изгубваше, пакъ стрѣснато се пробуждаше и отъ ново започвахж душевнитѣ му и телесии мжки. И какви мжки! нъ тѣ не сж за описване: стенания, кжсания, драния, плачове, викове, редения, блъскания отъ стена на стена и се едно: „дѣцата ми! милитѣ ми дѣца! жената ми! милата ми жена! братъ ми! милий ми едничъкъ на свѣта братъ! не ще ме видятъ, не ще ги видя! . . . .“

„На разсжмване времето бѣ се уталожило зора се пукваше, бурята отдавна бѣ се закротила. Закротилъ се бѣ и Величко—нещастний священикъ Василий! първата заря огря въ неговата скромна стаичка, тя ударя направо у неговитѣ хлътнале очи, конто полуотвори. Той погледна на тая заря, погледна на разсжмналий красенъ Божий день, дочака да види издигнато величественното слънце, хвърли погледъ къмъ чернитѣ си священически одежди покачени на стената, погледна на святичката до която догоряваше кандилцето, двѣ сълзи се лъснахж въ неговитѣ очи, потекохж по страната му, и приклони глава“.

И повръкна мжченическа душа изъ мжченическо тело! затворихж се очи ненагледани, ненарадвани на ясний святъ, сключихж се уста сладкодумни, потъм-

Digitized by Google

ня помржча поглѣдъ миловиденъ! Нѣма да види клѣта вдовица своя нещастенъ съпругъ, та и не само не ще да го види, нъ не ще и да има и това послѣдно утешение, да си го уплаче, да му отдаде послѣднето цѣлование, и да му шепа пръстъ хвърли на гробътъ! нѣма да видятъ, горки сирачета! своя чадолюбивъ баща, да го пригърнатъ, да си го цѣлунатъ, и той да ги пригърни, и да имъ се порадва. А Милчю, злочестий Милчю! остана на вѣки безъ нийдѣ—никого!

Земя благословенна! земя райска, ти роди и отрасти хубава рожба, нъ какъ не ти домиля, какъ тъй ти се посвидя, та си зе на задъ тъй скоро, този за насъ небѣсенъ даръ?!. . . . Цѣлувамъ ви мѣста и страни, дѣто неговий кракъ е стжпвалъ! цѣлувамъ те земя благословенна, дѣто сега неговий прахъ почива!

Digitized by Google

LVIII.

Загина и Милку!

Много велики работи се извършватъ посрѣдъ дребни борби. Има упорни и никому неизвѣстни мжжества, които се борятъ стжпка слѣдъ стжпка въ тъмнината, съ фаталното нахлуване на нуждитѣ и низоститѣ. Благородни и таинствена побѣди, които никое око не вижда, за които живота не плаща съ слава, и които не сж поздравляватъ отъ никакъвъ тржбенъ гласъ. Живота, нещастието уединението, сиромашията съставляватъ бойното поле, което си има свои герои, тъмни, неизвѣстни, но по нѣкога по велики, отъ колкото историческитѣ герои.

(Викторъ Хиго)

Който е билъ злочестъ да го има на този свѣтъ презъ годинитѣ 1870/77, той ще помни и спомѣнува, додѣ е живъ, тези черни и грозни за българина години, и ще има да ги приказва съ растреперанъ гласъ додѣ побжде на тези, които сж имале доброчестината да се родятъ малко по-кжсно!

Времето, въ което пиша настоящитѣ редове по тоя расказъ, е тъкмо въ тая послѣдна 1877-та година, когато теглилата, страданията, мжкитѣ, угнетенията на българина бѣхж въ най-горнята си степень, въ това грозно ужасно време, когато на сѣки българинъ живота висѣше на косъмъ. Съ сила движа перото; какво пиша, или какво трѣба да пиша, и азъ не

Digitized by Google

зная, за то и писанното ми е безъ рѣдъ и смисълъ Натопишъ перото, наречешъ се да напишишъ нѣщо, заведнждъ те прекжсатъ безобразни викове на пжтя, понадигнишъ вѣчно—спустеното си перде надъ прозорца, поглѣднешъ, що да видишъ? Едного вързанъ каратъ на долу на бѣсило, други, върволица измжчени мжченици, каратъ на горѣ, кадѣ правителственій домъ, отдолу кола скърца, въ която лѣжи накълцанъ човѣкъ, а по нататъкъ керване коля пълни съ сухари, съ патрони, съ пушки, сѣка кола я води истощенъ отъ гладъ, отъ студъ селенинъ, българинъ, а следъ сѣка кола турски баши бузукъ, еднъждъ удари вола да върви по бържи, дваждъ джигарясва водачя да тегла по скоро; обърнешъ се, поглѣднешъ перото ти изсжхнало.

Ахъ, какви лоши години, какви лоши времена! искашъ да ходишъ,—нъ кадѣ? искашъ да работишъ, —нъ защо? искашъ да пишешъ—нъ за кого? искашъ да говоришъ, да се сприкажешъ, нъ оъ кого? сѣки единъ се страхува и отъ сѣнката си.

Ехъ, мале, мила! че пъкъ пусти черни години ли сж! Чюма, холера, нищо сж при тѣхъ. Чюмата доди, лѣпни та, и хайди; холерата доди, посмачката, на двѣ—на три, и хайди, не ти дава денъ растояние. А това не е денъ, не сж два, не сж месѣцъ не сж два, нъ години!

Блазе на тези, които не сж се още родили! а още по блазе на тия, които отдавна съ измрѣли!

Въ послѣднета 1877-ма, година въ единъ отъ чернопокрититѣ наши градове, а именно градъ Шуменъ, въ срѣдъ толковато и толкова злочести хора, въ една бѣдна кжщица, долу въ долнета махла, лѣжаше на смъртна постеля единъ поприминълъ момъкъ: за него азъ

Digitized by Google

чюхъ и рзбрахъ че е единъ страненъ, и отидохъ да го посѣтя. Душевнитѣ и телесни страдания на тоя клѣтникъ, неговитѣ жални прикаски, ми измжкнахж сърцето. Голѣма, значителна личность ли бѣ той?— не, него едва ли познавахж нѣкой въ града; а страданията му тѣжки ли бѣхж?—да, много тѣжки: жални тжги за миналото, ужасни болѣжки и мисли въ настоящето, и смъртъ за бждще, ето неговитѣ страдания. А сиромахъ ли бѣше?—мога да кажа, че той бѣ единъ отъ най сѣтнитѣ сиромаси въ града. И най бѣдния си има една каква годѣ своя стрѣха, и и до главата си единъ какъвъ-годѣ ближенъ, а тоя клѣтникъ бѣ подъ чюзда стрѣха, и безъ нийдѣ никого.

—Ахъ! говорѣше почти умирающий, азъ милѣехъ за брата си, имахъ го за злочестъ, дѣто умрѣ далечъ отъ свои, младъ зеленъ, нъ той е билъ честитъ; той умрѣ, като имаше утѣшението, че ще има понѣ кой да го милѣе, той умрѣ нъ съ отворени очи, защото неможи да се наработи, неможи да се наглѣда, той умрѣ въ сладки надѣжди, нъ за мене какво?—сичко изгубено; азъ умирамъ отчаенъ, защото и сжществуванието на отечеството ми е неизвѣстно

. . . . . .

Въ единъ грозенъ денъ, двама гробокопатели носѣхж единъ беденъ мъртвецъ, до носилото следѣхж една стара баба, и горѣпоменатий неговъ познайникъ. И священникъ нѣмаше.

Мъртвеца бѣ Милку.

Digitized by Google

СЪДЪРЖАНИЕТО

и на трите книги отъ

ДВАМА БРАТЯ.

КНИГА I.

ЧАСТЬ ПЪРВА.

I Изъ Милковътъ дневникъ.
II *Пенчю Радевъ*. Старъ книгопродавецъ
III *Иванчю*.
IV Първо българско училище въ гр. Силистра.
V Първъ Български учитель въ гр. Силистра.
VI Изъ Милковътъ дневникъ.
VII Надгробно слово.
VIII Изъ Милковътъ дневникъ.
IX Младина!
X Изъ Милковътъ дневникъ.

ЧАСТЬ ВТОРА.

XI Одесса.
XII Болѣдувание въ странство или „чюздото си е сѐ чюздо“.
XIII Нечакано утешение.
XIV Врѣбница.
XV Ненадѣйно свиждание.
XVI Великъ денъ по селата.
XVII Нашитѣ училища до год. 1856-та и тѣхнитѣ първи основатели.
XVIII И расходка, и работа.

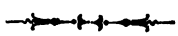

Digitized by Google

КНИГА II.

ЧАСТЬ ТРЕТЯ

XIX Селскитѣ наши стари сборове.
XX Сборъ въ селото Алмалий
XXI Слово.
XXII Слѣдствия отъ „Словото“
XXIII Полезни разговори.
XXIV Още нѣщичко за сборовете

ЧАСТЬ ЧЕТВЪРТА

XXV Даскалъ Тодю (въ вѣхто село, новъ обичай).
XXVI Старитѣ наши градски училища.
XXVII Едноврѣмешнитѣ училищни испитания.
XXVIII Испитание въ град. Шуменъ год. 1846-та.
XXIX Прѣмѣждъ за добро
XXX „Наша Тодора, не е за предъ хора“.
XXXI Ангелушъ (Силистр. святецъ)
XXXII Ангелушеви чудеса.
XXXIII Чюдесата на природата.
XXXIV Иуда Искариотский
XXXV Единъ Руссенски учитель.

ЧАСТЬ ПЕТА

КНИГА III.

XXXVI Дядо Славъ и дядо Еню
XXXVII Тжжно пжтувание
XXXVIII Савва В. Филаретовъ
XXXIX Свиждание и сговоръ
XL Тържество въ селото Ч*
XLI Заседание

ЧАСТЬ ШЕСТА

XLII Дядо Еневата селска кжща
XLIII Дедо Еневи добри гости

Digitized by Google

XLIV Сѣлска сѣдянка
XLV Величко
XLVI Женихларъ
XLVII Селска свааба
XLVIII Първитѣ дни слѣдъ женитбата

ЧАСТЬ СЕДМА

XLVIX Първитѣ дни слѣдъ рѣшението на черковний ни въпросъ
L Величковъ разговоръ съ единъ български мп трополитъ
LI Съвѣщание
LII Жива раздѣла
LIII Пѫтувание за селото А*
LIV Поличба

ЧАСТЬ ОСМА

LV Холера!
LVI Двѣ предсмъртни писма
LVII Ужасна нощъ
LVIII Загина и Милку!

(Свършекъ)

Digitized by Google

ИЗВѢСТИЕ

☛ По желанието на нѣкои отъ настоятелитѣ, ние повърнахме почти на сички *листоветѣ* съ подписанитѣ имъ спомоществатели, за да могжтъ споредъ *подписитѣ* да раздаджтъ I и II книга *Двама Братя*, като ги помолихме, въ сжщето време, пакъ да ни ги възвжрнжтъ, за да можемъ да напечатаме имената на край III-тя та книги; тая си молба повторихме и на крайната корица на II-та книга. Нъ като и до днесъ мнозина не сж ни повърнале имената, и понеже не искаме повече да задържаме отпечатаната вече III-тя книга за една *празна работа*, *спомощестователитѣ* оставатъ ненапечатани.

Ние знаемъ, че мнозина щжтъ се откажатъ да приематъ III-тя та книги съ извинение, че го *нѣмало името имъ напечатано*, при това *извинение* вѣрваме че ще се прибави и слѣдующето, че III книга се товаре още съ 40 стотин. Ние молимъ нашитѣ добри настоятели да не присилватъ такивато: който ще, който не,—да е живъ и здравъ. За насъ важатъ много повече тия отъ читателитѣ, които разбиратъ отъ печатане, и които земжтъ книгата за съдържанието ѝ, а не за *името* си.

☛ Въ I книга стр. 92 намѣсто: *Милку бѣ по голѣмий братъ*, чети: *Милку бѣ по малкия братъ*. Освѣнъ типографическитѣ погрѣшки, навѣрно ще се срѣщнжтъ и други по голѣми. Съ голѣмо благодарение ще посрѣщна *критики*, *съвѣтитѣ* на безпристрастнитѣ критици, и ще глѣдамъ да се поправя при второто издание на *Двама Братя*.

Ил. Блъсковъ.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03320 8052

Filmed by Preservation NEH 1995

DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD

Digitized by Google

Digitized by Google